

TEORIJA IN PRAKSA

REVIJA ZA DRUŽBENA VPRAŠANJA

1985, LET. XXII. UDK 3. YU ISSN 0040-3598

7-8

IZ VSEBINE:

Iztok Winkler: Raziskovalna dejavnost pred novim planskim obdobjem

Adolf Bibič: Politična znanost v Jugoslaviji (predmet, poudarki in razvojne dileme)

Najdan Pašič: Protislovni položaj političnih znanosti

Stane Južnič: Avtoriteta in oblast

Vlado Benko: Neuvrščenost kot strategija razvoja

O politični znanosti v svetu pišejo: Kinhide Mushakoji (Japonska), Klaus von Beyme (ZR Nemčija), Christian Bay (Kanada), David Easton (Združene države Amerike), G. H. Šahnazarov, F. M. Burlacki (Sovjetska zveza), Pierre Favre (Francija), L. S. Rathore (Indija), Czesław Mojsiewicz (Poljska), Renato Mannheimer (Italija), Hans Kastendiek (Berlin), Zhang Youyu (LR Kitajska)

Aktualni intervju: O politični znanosti včeraj, danes in jutri razmišljajo: B. Bučar, B. Caratan, U. Cerroni, V. Cvjetičanin, J. Hayward, S. Južnič, B. Lamounier, R. Miller, D. Mirčev, E. Ozbudun, A. Pelinka, M. Podunavac, S. T. Tomić, R. Vukadinović, J. J. Wiatr

TEORIJA IN PRAKSA

1985

7-8

revija za družbena vprašanja, let. XXII, št. 7—8, str. 752—922, Ljubljana, julij-avgust 1985, UDK 3,
YU ISSN 0040—3598

IZDAJA:

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani:
revija izhaja ob podpori Kulturne skupnosti Slovenije in Raziskovalne skupnosti Slovenije

UREDNIŠKI SVET:

Igor Bavčar, Anton Bebler, Vlado Benko, Adolf Bibič, Marjeta Čepič, France Černe, Alfred Golavšek, Primož Južnič, Stane Južnič, Marko Kerševan, Andrej Kirn, Peter Klinar, Stane Kranjc, Ivan Lapajne, Sonja Lokar, Boris Majer, Boštjan Markič, Ciril Ribičič, Vlado Sruck, Ivan Svetlik, Franc Šali, Niko Toš, Marijan Tršar, Mirjana Ule, France Vreg

PREDSEDNIK UREDNIŠKEGA SVETA:

Boris Majer

UREDNIŠKI ODBOR:

Adolf Bibič, Dušan Dolinar, Ivan Hvala, Maca Jogan, Bogdan Kavčič, Andrej Kirn, Bogomir Kovač, Albin Mahkovec, Boštjan Markič, Zdravko Mlinar, Breda Pavlič, Ciril Ribičič, Slavko Splichal

GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIK:

Adolf Bibič

NAMESTNIK GLAVNEGA IN ODGOVORNEGA UREDNIKA:

Ivan Hvala

OBLIKOVALEC:

Drago Hrvacki

LEKTORJA:

Alenka Božič, Mojca Mihelič

UREDNIŠTVO IN UPRAVA:

61000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5, tel. 341-589 in 341-461 int. 32

NAROČNINA:

Letna naročnina za študente 600 din, za druge individualne naročnike 900 din, za delovne organizacije 1500 din, za tujino 2500 din; cena enojne številke v prosti prodaji 150 din in dvojne številke 250 din

ZIRO RAČUN:

50102-603-48090 — Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana, za revijo Teorija in praksa; devizni račun: Ljubljanska banka — Gospodrska banka Ljubljana (ključ) 3189/5

ROKOPISE:

Rokopise sprejema uredništvo do 20. v mesecu. Maksimalni obseg uvodniških člankov je do 10 novinarskih strani, za članke in razprave do 20 strani, za poglede, glose, komentarje do 10 strani, za prikaze, recenzije do 5 strani. Nenaročenih rokopisov ne vračamo.

TISK:

ČGP »DELO«, Ljubljana, Titova c. 35

UVODNIK

IZTOK WINKLER: Raziskovalna dejavnost pred novim planskim obdobjem 755

ČLANKI, RAZPRAVE

MARKO KERŠEVAN: (Ne)religioznost mladih v Sloveniji (2) 761

SOOČANJA

FRANCE ČERNE: O nekaterih primerjalno teoretičnih – sistemskih vprašanjih naše (ne)stabilnosti in (dez)inflacije (2) 773

POLITIČNA ZNANOST V JUGOSLAVIJI

Zakaj o politični znanosti? (uvodni zapis) 786

ADOLF BIBIČ: Politična znanost v Jugoslaviji (predmet, poudarki in razvojne dileme) 788

NAJDAN PAŠIČ: Protislovni položaj političnih znanosti 813

STANE JUŽNIČ: Avtoriteta in oblast 818

VLADO BENKO: Neuvrščenost kot strategija emancipacije 830

POLITIČNA ZNANOST V SVETU

KINHIDE MUSHAKOJI: Razvoj politične znanosti v 80. letih in vloga IPSA 840

KLAUS VON BEYME: Trendi v sodobni politični teoriji 853

CHRISTIAN BAY: Za racionalno humanistično koncepcijo politike 865

DAVID EASTON: Politična znanost v Združenih državah Amerike 870

G. H. ŠAHNAZAROV, F. M. BURLAČKI: Sovjetska koncepcija politične znanosti 887

PIERRE FAVRE: Politična znanost v Franciji 898

L. S. RATHORE: Politična znanost v Indiji med tradicijo in behavioralnim pristopom 904

CZESLAW MOJSIEWICZ: Problemi politične znanosti na Poljskem 908

RENATO MANNHEIMER: Pregled empiričnih raziskav v Italiji 912

HANS KASTENDIEK: Razvoj zahodno-nemške politologije od šestdesetih let sem 917

ZHANG YOUYU: Za politično znanost na Kitajskem 930

POLITIČNA ZNANOST: VČERAJ, DANES, JUTRI (AKTUALNI INTERVJU)

Anketa uredništva »Teorije in prakse« 936

BOJKO BUČAR: Znanost o mednarodnih odnosih in vzgoja kadrov 936

BRANKO ČARATAN: Politična znanost v Jugoslaviji – včeraj, danes, jutri 939

UMBERTO CERRONI: Politična znanost danes 941

VELJKO CVJETIČANIN: Prvo vprašanje je: kako vrniti politiko človeku in družbi 944

JACK HAYWARD: Povezanost sredstev in ciljev v politični znanosti 947

STANE JUŽNIČ: O dveh ravneh uporabnosti politične znanosti 948

BOLIVAR LAMOUNIER: Troje prodrov v politični znanosti 951

ROBERT MILLER: Pogled iz avstralske perspektive 953

DIMITAR MIRČEV: O jezu med teoretsko in empirično politično znanostjo 954

ERGUN OZBUDUN: Obetavna prihodnost komparativnih raziskav politike 958

ANTON PELINKA: Nerazvita politična znanost v razviti deželi 959

MILAN PODUNAVAC: O moči konservativnega naboja v naši teoriji političnega sistema 961

STOJAN TOMIČ: Politična modernizacija – najtrši oreh sodobnih modernizacij 964

RADOVAN VUKADINOVIČ: Mednarodni odnosi kot znanstvena disciplina 967

JERZY J. WIATR: Zemljepisni in vsebinski napredek znanosti o politiki 969

ZA IN PROTI

GOJKO STANIČ: Marxova in Engelsova teorija o partiji ali le koncepcija o partiji 972

BORIS MAJER: Osvoboditev dela? 977

ZVONIMIR TANKO: Še enkrat o »osvoboditvi dela« 978

MIHA RIBARIČ: Programske norme in pravni sistem 980

REFLEKSIJE

BOGOMIR KOVAČ: Ob knjigi Kapital in delo v SFRJ 981

BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN ČLANKOV 989

AVTORSKI SINOPSISII 991

TEORIJA IN PRAKSA
revija za družbena vprašanja,
let. XXII, št. 7–8, str. 753–992,
Ljubljana, julij–avgust 1985

CONTENTS

EDITORIAL

- IZTOK WINKLER: Research Activity before the New Period of Planning 755

ARTICLES, DISCUSSIONS

- MARKO KERŠEVAN: (Non)religiosity of the Young in Slovenia (2) 761

CONFRONTATIONS

- FRANCE CERNE: On some Comparative Theoretical and System Problems with regard to Our (In)Stability and (Dis)Inflation (2) 773

POLITICAL SCIENCE IN YUGOSLAVIA

- Why on Political Science? (Editorial Note) 786
ADOLF BIBIČ: Political Science in Yugoslavia (subject, emphases and developmental dilemmas) 788
NAJĐAN PAŠIĆ: Contradictory Status of Political Sciences 813
STANE JUŽNIČ: Authority and Power 818
VLADO BENKO: Nonalignment as Strategy of Emancipation 830

POLITICAL SCIENCE IN THE WORLD

- KINHIDE MUSHAKOJI: The Development of Political Science in the 80-ies and the Role of IPSA 840
KLAUS VON BEYME: Trends in Political Theory of To-day 853
CHRISTIAN BAY: For a Rational, Humanitarian Conception of Politics 865
DAVID EASTON: Political Science in United States 870
G. H. ŠAHNAZAROV, F. M. BURLACKI: The Soviet Conception of Political Science 887
PIERRE FAVRE: Political Science in France 898
L. S. RATHORE: Political Science in India 904
CZESŁAW MOJSIEWICZ: Problems of Political Science in Poland 908
RENATO MANNHEIMER: Survey of Empirical Research in Italy 912
HANS KASTENDIEK: The Development of Western German Political Science Since 1960 917
ZHANG YOUYU: For Political Science in China 930

POLITICAL SCIENCE: YESTERDAY, TO-DAY, TOMORROW (Interview)

- "Teorija in praksa" Editorial Board's Questionary 936
BOJKO BUČAR: Science on International Relations and Education of Cadres 936
BRANKO CARATAN: Political Science in Yugoslavia - Yesterday, To-Day, Tomorrow 939
UMBERTO CERRONI: Political Science To-day 941
VELJKO CVJETIČANIN: The Most Important Question: How to Return Political Science to Man and Society 944
JACK HAYWARD: Interconnection of Means and Goals in Political Science 947
STANE JUŽNIČ: Two Levels of Applicability of Political Science 948
BOLIVAR LAMOUNIER: Three Penetrations in Political Science 951
ROBERT MILLER: From the Australian Point of View 953
DIMITAR MIRČEV: On the Barrier Among Theoretical and Empirical Political Science 954
ERGUN OZBUDUN: Perspective Future of Comparative Research in Politics 959
ANTON PELINKA: Non-developed Political Science in a Developed Country 958
MILAN PODUNAVAC: The Power of Conservative Change in Our Political System Theory 961
STOJAN T. TOMIĆ: Political Modernization - the Hardest Problem of Contemporary Modernizations 964
RAĐOVAN VUKADINOVIĆ: International Relations as a Scientific Discipline 967
JERZY J. WIATR: Geographical Progress as well as a Progress in Content in the Science on Politics 969

PRO AND CON

- GOJKO STANIĆ: Marx's and Engels' Theory on Party or only a Conception on the Party? 972
BORIS MAJER: Emancipation of Labour? 977
ZVONIMIR TANKO: Once more on "Emancipation of Labour" 978
MIHA RIBARIĆ: Program Norms and Law System 980

REFLECTIONS

- BOGOMIR KOVAČ: On the Book Capital and Labour in SFRJ 981

BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES

- 989

AUTHORS' SYNOPSIS

- 991

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕРЕДОВАЯ СТАТЬЯ

- ИЗТОК ВИНКЛЕР: Исследовательская деятельность нового предпланового периода 755

СТАТЬИ, ОБСУЖДЕНИЯ

- МАРКО КЕРШЕВАН: (Не)религиозность молодежи в Словении (2) 761

КОНФРОНТАЦИИ

- ФРАНЦЕ ЧЕРНЕ: О некоторых сравнительных системно-теоретических вопросах нашей (не)стабильности и (де)инфляции (2) 773

ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ В ЮГОСЛАВИИ

- Почему о политических науках? (вступление) 786
АДОЛЬФ БИБИЧ: Политические науки в Югославии (предмет, акценты и проблемы развития) 788
НАЙДАН ПАШИЧ: Противоречивость положения политических наук 813
СТАНЕ ЮЖНИЧ: Авторитет и власть 818
ВЛАДО БЕНКО: Неприсоединенность как стратегия эманципации 830

ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ В МИРЕ

- КИНХИДЕ МУШАКОИИ: Развитие политических наук в 80-го-дах и роль ИРСЫ 840
КЛАУС ФОН БЕЙМЕ: Тренды в современной политической теории 853
ХРИСТИАН БЕЙ: За рациональную гуманистическую концепцию политики 865
ДАВИД ИСТОН: Политические науки в США 870
Г.Х. ШАХНАЗАРОВ, Ф. М. БУРЛАЦКИЙ: Советская концепция политических наук 887
ПЬЕР ФАВРЕ: Политические науки во Франции 898
Л. С. РАТХОРЕ: Политические науки в Индии 904
ЧЕСЛАВ МОИСИЕВИЧ: Проблемы политических наук в Польше 908
РЕНАТО МАННГЕЙМЕР: Обзор эмпирических исследований в Италии 912
ГАНС КАСТЕНДИЕК: Развитие западногерманской политологии с шестидесятых лет до сих пор 917
ЗАНГ ЙОУЮ: За политические науки в Китае 930

ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ ВЧЕРА, СЕГОДНЯ, ЗАВТРА (АКТУАЛЬНОЕ ИНТЕРВЬЮ) Анкета редакции «Теория и практика»

- 936
БОЙКО БУЧАР: Наука о международных отношениях и воспитание кадров 936
БРАНКО КАРАТАН: Политические науки в Югославии вчера, сегодня, завтра 939
УМБЕРТО ЧЕРРОНИ: Политические науки сегодня 941
ВЕЛЬКО ЦВЕТИЧАНИН: Насущный вопрос: как возвратить политику человеку и обществу? 944
ДЖЕК ХЕЙВАРД: Связанность средств и цели в политических науках 947
СТАНЕ ЮЖНИЧ: О двух уровнях применимости политических наук 948
БОЛИВАР ЛАМУНИЕР: Трое вторжений в политических науках 951
РОБЕРТ МИЛЛЕР: С австралийской точки зрения 953
ДИМИТАР МИРЧЕВ: О барьере между теоретической и эмпирической политической наукой 954
ЕРГУН ОЗБУДУН: Перспективное будущее сравнительных исследований политики 958
АНТОН ПЕЛИНКА: Независимые политические науки в развитой стране 959
МИЛАН ПОДУНАВАЦ: О мощи консервативного заряда в нашей теории политической системы 961
СТОЯН Т. ТОМИЧ: Политическая модернизация: самая тяжелая проблема современных модернизаций 964
РАĐОВАН ВУКАДИНОВИЧ: Международные отношения как научная дисциплина 967
ИЕРЖИ Й. ВИАТР: Географический и содержательный прогресс науки с политикой 969

ЗА И ПРОТИВ

- ГОЙКО СТАНИЧ: Теория Маркса и Энгельса о партии или только концепция о партии? 972
БОРИС МАЙЕР: Освобождение труда? 977
ЗВОНИМИР ТАНКО: Еще раз о «освобождении труда» 978
МИХА РИБАРИЧ: Программные нормы и правовая система 980

РЕФЛЕКСИИ

- БОГОМИР КОВАЧ: О книге Капитал и труд в СФРЮ 981

IZTOK WINKLER

Raziskovalna dejavnost pred novim planskim obdobjem

V novo plansko obdobje stopamo v času intenzivnih prizadevanj za hitrejšo uveljavitev znanja in znanosti na vseh področjih družbenega življenja. V dolgoročnih planskih dokumentih smo se opredelili, da bomo gradili družbo inovacijskega tipa, dinamično, ustvarjalno in sposobno hitrega prilagajanja. Za tako razvojno opredelitev pa sta znanje in znanost ključna dejavnika.

Že doslej je znanost prispevala časten delež k našemu družbenemu razvoju in se ob tem tudi sama razvijala in krepila. Tako imamo na področju raziskovalne dejavnosti močno in tako diferencirano strukturo znanj, da upravičeno lahko postavljamo pred raziskovalno dejavnost nove in zahtevnejše naloge, katerih uresničitev bo omogočala hitrejši gospodarski in celoten družbeni razvoj.

I

Uresničitev postavljenih družbenih razvojnih usmeritev postavlja v raziskovalni dejavnosti že v naslednjem srednjeročnem obdobju v ospredje zlasti naslednje naloge:

– *intenziviranje raziskovalne dejavnosti, ki bi pomagalo k temu, da bi na nekaterih področjih zmanjšali zaostanek za svetovnim razvojem, na nekaterih pa celo ujeli korak s svetom;*

Tak intenzivnejši razvoj znanosti mora našemu gospodarstvu omogočiti, da se enakopravneje vključi v mednarodno delitev dela in da bistveno poveča izvoz.

– *kadrovsko obnovo v raziskovalnih organizacijah in usposobitev večjega števila strokovnih delavcev za razvojno-raziskovalno delo v organizacijah združenega dela, torej kadrov, ki bodo sposobni voditi inovacijsko prestrukturiranje gospodarstva.*

Starostna struktura raziskovalcev je namreč že zaskrbljujoče neustrezna, zlasti na nekaterih znanstvenih področjih in na visokih šolah. Potreben je hitrejši pretok raziskovalnih delavcev iz prakse v raziskovalne organizacije in obratno, potrebno pa je tudi odločno več mladih raziskovalcev. Podobno je v organizacijah združenega dela. Manjka zlasti strokovnih delavcev, ki bi bili usposobljeni za razvojno-raziskovalno delo.

– obnovo raziskovalne opreme, ki je močno izrabljena;

Uvozne omejitve v zadnjih letih so ta problem samo še zaostrele, na številnih področjih pa je sodobna raziskovalna oprema eden izmed temeljnih pogojev za uspešno in racionalno delo. Letošnja posebna sredstva za nakup raziskovalne opreme bodo razmere že malo izboljšala, potreben pa bo še skrbno načrtovan večletni proces obnove. Podobno velja za razvoj drugih dejavnosti, ki so nepogrešljive za raziskovalno delo (informatika, znanstveni tisk in podobne). Med aktualne srednjeročne naloge na tem področju sodi tudi postavitve nekaterih objektov, med njimi gotovo na prvem mestu Centralne tehniške knjižnice in raziskovalnega dela Biološkega središča v Ljubljani.

Proces načrtovanja dejavnosti mora temeljiti na zakonskem načelu, da delavci v temeljnih samoupravnih organizacijah in skupnostih načrtujejo svojo dejavnost in razvoj na podlagi dosežkov raziskovalnega dela. Zato morajo opredeliti svoje potrebe po raziskovalni dejavnosti, organizirati po potrebi lastno raziskovalno dejavnost, se neposredno oziroma v raziskovalnih skupnostih povezati z raziskovalci in se dogovoriti, kako bodo lahko zadovoljili svoje raziskovalne potrebe.

Vsega tega v naših samoupravnih organizacijah in skupnostih večinoma še niso storili in zato seveda tudi proces realnega oblikovanja raziskovalnih programov na različnih stopnjah samoupravne interesne organiziranosti, zlasti v posebnih raziskovalnih skupnostih, ne more dobro steči.

Premajhna stvarna povezanost programskih usmeritev na vseh ravneh pa lahko močno oslabi prizadevanja za večjo učinkovitost raziskovalne dejavnosti. Prav je, npr., da v Raziskovalni skupnosti Slovenije tako ambiciozno načrtujejo vzgojo novih razvojno-raziskovalnih delavcev za neposredne potrebe organizacij združenega dela. Toda, ali na te kadre na podlagi svojih planov resnično računajo tudi organizacije združenega dela, ali planirajo tudi organiziranje ustrežnejših razvojnih služb ali celo ustanovitve raziskovalnih enot in podobno? Vse to je mogoče do sprejema planov še dopolniti in uskladiti. Časa pa vendarle ni več veliko.

Posebna družbena skrb in odgovornost nedvomno velja tistim raziskovalnim programom, ki so skupnega ali splošnega družbenega pomena. V našem sistemu raziskovalne dejavnosti in raziskovalnih skupnosti je to t. i. skupni raziskovalni program v Raziskovalni skupnosti Slovenije, ki je namenjen temeljnim raziskavam splošnega družbenega pomena.

Zagotavljanje ustreznega obsega in ravni temeljnih raziskav je že dalj časa v ospredju večine naših razprav o raziskovalni dejavnosti. Zagotoviti moramo večji delež temeljnih raziskav in ustvariti takšno strukturo temeljnih in uporabnih oziroma razvojnih raziskav, v kateri bodo temeljne raziskave čvrsta podlaga za hitrejšo realizacijo uporabnih in z njimi dolgoročno neločljivo povezane. Tu je danes še veliko nerazumevanja in poenostavljanja, ki ima za posledico zaostajanje temeljnih raziskav. To pa nas lahko privede na raven provincialne znanosti, kar ni nič drugega kot podiranje drevesa, na katerem želimo še trdno sedeti in se razvijati. Seveda

pa nam ne gre za razvoj temeljnih raziskav brez omejitev. Zlasti ob omejitvah kadrovskih in materialnih možnostih tudi na področju temeljnih raziskav ne moremo delati nenačrtno in izolirano. Zato bi morali pospeševati tiste temeljne raziskave, ki jih narekuje celovit program razvoja raziskovalne dejavnosti in pa na tistih področjih, kjer so naši raziskovalci že dosegli pomembne uspehe in se uveljavili tudi v mednarodnem prostoru.

V sedanjem srednjeročnem obdobju smo dosegli, da se je skupni raziskovalni program le delno približal zakonski opredelitvi. Zato je tudi eno izmed temeljnih izhodišč za oblikovanje novega programa, da je treba dosledno vztrajati pri zakonski opredelitvi narave in vsebine skupnega raziskovalnega programa, upoštevati pri tem dolgoročne razvojne cilje raziskovalne dejavnosti v Sloveniji in dati prednost interdisciplinarno usmerjenim programom.

To seveda pomeni, da v novo srednjeročno obdobje ni mogoče avtomatično prenašati vseh sedanjih raziskovalnih programov, ampak da je treba skupni raziskovalni program dopolnjevati z raziskavami na novih in perspektivnih znanstvenih področjih. Tudi na tem področju gre torej za proces prestrukturiranja, ki pa ne bo enostaven in ki še mnogo bolj kot sicer zahteva izjemno pozornost, tankočutnost in postopnost.

Programe uporabnih in razvojnih raziskav oblikujejo predvsem v posebnih raziskovalnih skupnostih. Obravnavati pa bi jih morali kot celovite programe – ne glede na to, ali bodo uporabniki zanje zagotavljali sredstva neposredno ali z združevanjem v posebni skupnosti. Šele tako oblikovani programi bodo jasno pokazali, kateri njihovi deli izražajo skupni interes uporabnikov in bodo financirani iz združenih sredstev, kateri pa so taki, da izražajo zgolj interes enega ali nekaj uporabnikov in bodo zanje tudi sami zagotovili sredstva.

Nedavni regijski posveti SZDL o planiranju v raziskovalni dejavnosti so pokazali, da postopoma zorijo tudi raziskovalni programi, ki se oblikujejo v občinskih raziskovalnih skupnostih. Večinoma se v občinskih raziskovalnih skupnostih planiranja lotevajo bolj smelo kot doslej in skušajo opredeliti tiste raziskovalne potrebe, ki izražajo skupni interes delovnih ljudi in občanov na določenem območju. Postopoma prodira tudi spoznanje, da je za uresničevanje nekaterih raziskovalnih potreb občinski prostor premajhen in da je potrebno tudi širše, regijsko posvetovanje.

II

V sedanjem procesu planiranja raziskovalne dejavnosti so vse bolj aktivne tudi visokošolske organizacije in obe univerzi. Posamezni visokošolski učitelji so v teh procesih že doslej aktivno sodelovali, premalo pa je bilo čutiti organiziran vpliv visokih šol tudi na raziskovalnem področju. Visoke šole očitno za opravljanje raziskovalnega dela večinoma niso ustrezno organizirane. Še vedno prihajajo do izraza tudi nekatere nejasnosti

glede vloge in nalog visokih šol kot raziskovalnih organizacij. Visoke šole niso samo najvišje izobraževalne organizacije, ampak morajo biti sočasno tudi vrhunske raziskovalne organizacije. Njihova posebnost je prav ta dvojnost nalog. Na raziskovalnem področju pa se visoke šole ločijo od drugih raziskovalnih organizacij predvsem po posebnih oblikah prenosa znanja prek vzgojnoizobraževalnega procesa vseh stopenj in oblik. Pri tem pa visoke šole nimajo in ne morejo imeti monopola nad znanjem niti niso edini centri znanja. Prenašati morajo znanje, ki je bilo ustvarjeno na visokih šolah v procesu raziskovalnega dela, pa tudi znanje, ki je bilo pridobljeno drugod, na drugih visokih šolah in v raziskovalnih organizacijah doma in v tujini.

V vsebinskem pogledu je del raziskovalnega dela na visokih šolah nujna podlaga za uspešno izobraževalno delo (obvezno raziskovalno delo), hkrati pa lahko visoke šole razvijajo tudi drugo raziskovalno delo, odvisno od prostih zmogljivosti in specifične organiziranosti na posameznih strokovnih oziroma znanstvenih področjih. Taka delitev raziskovalnega dela na visokih šolah ima seveda tudi družbenoekonomske posledice. Tisti del raziskovalnega dela, ki je nujna podlaga uspešnemu raziskovalnemu delu, mora biti tudi v družbenoekonomskem smislu sestavni del vzgojnoizobraževalnih programov in njihovega ustreznega vrednotenja. Vse to je treba upoštevati tudi v procesu načrtovanja izobraževalne in raziskovalne dejavnosti.

Nekateri danes z zaskrbljenostjo ugotavljajo, da na visokih šolah raste delež neposredne svobodne menjave dela. Seveda ne bi smelo biti nobenih zadržkov ali vsebinskih ugovorov, da se tudi na visokih šolah na raziskovalnem področju krepijo neposredni družbenoekonomski odnosi z uporabniki. Res pa je, da to ne sme iti na škodo uresničevanja temeljnih vzgojnoizobraževalnih in raziskovalnih nalog. Tudi ne smejo prevladati rutinske raziskave, ki so sicer lahko donosne, vendar jih lahko uspešno in gospodarnejše opravijo tudi uporabniki sami, le usposobiti jih je treba.

Pri usklajevanju in usmerjanju raziskovalnega dela na visokih šolah, zlasti še pri spodbujanju interdisciplinarnega raziskovalnega dela, bo v prihodnje morala imeti večjo vlogo tudi univerza kot skupnost visokih šol. Univerza pa seveda ne more in ne sme postati posrednik med visokošolskimi organizacijami in uporabniki v katerikoli obliki samoupravnega interesnega organiziranja.

III

Relativno skromne raziskovalne zmogljivosti in skromna sredstva za raziskovalno delo narekujejo čvrsto samoupravno in delovno povezovanje raziskovalne dejavnosti – ne samo v Sloveniji, ampak vse bolj tudi v celotni Jugoslaviji, zahtevajo pa tudi vse bolj intenzivno povezovanje z drugimi deli sveta.

Povezovanje na področju raziskovalne dejavnosti je znotraj Jugoslavije že formalno samoupravno sicer izvedeno v svetu Zveze samoupravnih interesnih skupnosti za znanost republik in pokrajin in prav gotovo je prav ta zveza dosegla že pomembne rezultate pri medrepubliškem povezovanju. Zato bi njeno delo in prizadevanja morali krepiti, bogatiti in jih še bolj afirmirati. Je ena osrednjih mest za medsebojno dogovarjanje in usklajevanje skupnih raziskovalnih interesov in potreb. Mnogi pa, žal, to obliko povezovanja zanemarjajo in vidijo rešitev v ponovnem oblikovanju zveznega upravnega organa za znanost, nekakšnega zveznega zavoda za znanstveno-tehnološki razvoj itd. in, namesto da bi samoupravno povezovanje in združevanje sredstev krepili, se bolj ali manj očitno zavzemajo za državno urejanje stvari. Žal so taka stremjenja prišla do izraza tudi v stališčih zvezne konference SZDL o nalogah pri razvoju in uresničevanju politike razvoja znanosti in tehnologije v SFRJ, iščejo pa tudi mesto v predlagani resoluciji skupščine Jugoslavije o razvoju znanstveno-raziskovalne dejavnosti.

Izredno pomembno je tudi neposredno povezovanje posameznih raziskovalnih organizacij, predvsem pa neposredno povezovanje tistih uporabnikov in izvajalcev, ki imajo skupne raziskovalne interese in potrebe – ne glede na to, iz katere republike ali pokrajine so. Nekaj vendarle jasno kažejo, namreč, da je dejanska pripravljenost za povezovanje in združevanje sredstev tudi na raziskovalnem področju še majhna. Raziskovalci bi morali s svojimi programi dobiti ustrezno mesto tudi v najrazličnejših oblikah združevanja dela in sredstev za programe hitrejšega gospodarskega razvoja manj razvitih republik in pokrajin.

IV

Poseben problem je načrtovanje in usmerjanje sredstev za raziskovalno dejavnost. V srednjeročnih planih smo že večkrat zapisali, da bodo vlaganja v raziskovalno dejavnost dosegla magično mejo – 2% družbenega proizvoda. Uresničili pa tega še nismo. Zato smo kot družbenopolitično izhodišče za novo srednjeročno obdobje postavili načelo, da je treba na začetku planskega obdobja napraviti odločnejši preskok v višini skupnih sredstev za raziskovalno dejavnost in v pretežni meri nadomestiti zamujeno, nato pa naj sredstva za raziskovalno dejavnost rastejo skladno s prispevkom, ki ga raziskovalna dejavnost daje k rasti družbenega proizvoda.

Znotraj skupnih sredstev za raziskovalno dejavnost pa so seveda zelo pomembna tudi materialna razmerja med temeljnimi in drugimi raziskavami. V razpravah v družbenopolitičnih organizacijah, zlasti v svetu za znanost pri RK SZDL, smo se zavzeli za to, da naj bi za program temeljnih raziskav namenili okoli četrtnino vseh sredstev za raziskovalno dejavnost v Sloveniji. S tem pa bi bil zagotovljen le spodnji, še dopustni obseg temeljnih raziskav. Očitno je torej, da bo treba iskati tudi druge vire za financiranje

temeljnih raziskav. Tako bi bilo možno v ceno uporabnih in razvojnih raziskav vključiti kot nov element tudi ustrezen del sredstev za temeljne raziskave, to je sredstev za lastno reprodukcijo znanja. Tako oblikovana sredstva bi lahko združevali in smotrno usmerjali ter z njimi bogatili skupno dogovorjene programe temeljnih raziskav.

V

Raziskovalna dejavnost stopa v novo srednjeročno obdobje s trdnim upanjem, da bodo deklaracije o vlogi znanja in znanosti postale tudi stvarna družbena potreba. Hkrati s tem se morajo raziskovalci in drugi delavci v raziskovalni dejavnosti sami (to je njihova obveza in odgovornost) samokritično obrniti tudi k sebi, poiskati in odpraviti lastne slabosti ter se organizirati za raziskovalno delo tako, da bo dalo optimalne rezultate.

MARKO KERŠEVAN

(Ne)religioznost mladih v Sloveniji (II)

(nadaljevanje in konec)

Vprašanja, ki so poskušala razkriti miselno-predstavni svet verujočih anketiranih, so pokazala v letu 1981:

- da se ima za prepričane katoliške vernike 8%,
- za kakorkoli religiozne 26%,
- trdno veruje v boga 10%, skupaj z dvomečimi 28%,
- redno ali pogosto (intimno) moli 14%,
- le včasih ali samo v izjemnih okoliščinah moli 39%,
- da je bil Kristus bog in človek veruje 12%,
- v posmrtno življenje veruje 11%, od tega »trdno« le 5%,
- cerkev ima za božjo in sveto ustanovo z nadnaravnim poslanstvom 13%,
- katoliški svetovni nazor sprejema 7% v celoti in 7% delno,
- katoliško gledajo na kontracepcijo 9% anketiranih,
- sodi, da so moralne norme božjega in ne družbenega izvora 7% anketiranih srednješolcev.

Če podobno zberemo izjave, ki izrecno opredeljujejo neverovanje, vidimo:

- da se ima za nereligiozne 47%,
 - za izrecne nasprotnike religije 5%,
 - izrecno izjavlja, da ne veruje v boga 41%,
 - da ne veruje v posmrtno življenje 57%, skupaj s tistimi, ki ne razmišljajo o tem 63%,
 - da je Kristus sploh živel ali da je bil bog, ki se je učlovečil, ne veruje 63% anketirancev,
 - v cerkvi vidi negativno, preživelo družbeno institucijo 9%,
 - nikoli ne moli 38%,
 - cerkev ima za zgolj človeško in družbeno ustanovo 62%,
 - moralne norme ima nedvoumno zgolj za nekaj, kar je družbenega izvora 61%,
 - marksistični svetovni nazor sprejema 12% v celoti in 10% delno.
- Iz obeh vrst stavkov lahko razberemo več vrst izjav:
- tiste, ki opredeljujejo le *ožjo grupacijo religioznih*, ki zajema okrog

10% anketirancev (izrecna identifikacija s katoliško vernostjo ali svetovnim nazorom, trdna vera v boga, izrecna vera – čeprav z dvomi – v posmrtno življenje, verovanje v Kristusovo božanstvo, vera v božjo naravo in poslanstvo katoliške cerkve, sprejemanje specifičnih katoliških norm v vsakdanjem življenju);

- izjave, ki pokažejo kot *izrecno religiozne* skupno vsaj 25% anketiranih (izjave o lastni vernosti, verovanje v boga, pa čeprav z dvomi, vsaj občasna molitev);

- izjave, ki opredeljujejo *izrecno neverujoče* – 40–50% anketirancev (izjave o lastni nereligioznosti, neveri v boga, odsotnost molitve);

- izjave, ki pokažejo *ožjo skupino nereligioznih* – 5–10% (izjava o nasprotovanju religiji sploh, negativno vrednotenje cerkve, izrecna marksistična opredeljenost);

- izjave, ki jih sprejema *širša grupacija verujočih in neverujočih* (neverovanje v posmrtno življenje, neverovanje v Kristusa kot boga, neverovanje v božjo naravo cerkve, v božji izvor moralnih norm, molitev vsaj v izjemnih priložnostih); tovrstni odgovori so značilni za okrog 60% anketiranih;

- izjave, ki kažejo nihajoči delež izrecno *neopredeljenih* odgovorov v vseh ključnih vprašanjih (o lastni vernosti, o veri v boga, v posmrtno življenje), ki se giblje okrog 25%.

Najelementarnejša razdelitev anketiranih glede na (ne)religioznost bi očitno bila takale: *četrтина verujočih, četrтина neopredeljenih, okrog polovica izrecno nereligioznih; med verujočimi obstaja ožja grupacija 10–15%, ki sprejema izrecno katoliško-krščansko artikulirane verske predstave*. Ne gre prezreti, da je približno takšen tudi odstotek tistih, ki še v srednji šoli ali med anketiranjem obiskujejo verouk in druge oblike intenzivnejšega cerkvenega dela z mladino, ter tistih, ki redneje obiskujejo verske obrede.

Odstotek religioznih in neopredeljenih se v grobem prekriva z odstotkom tistih, ki se vsaj kdaj udeležujejo cerkvenih obredov.

Očitno je torej religioznost anketiranih različna že glede na to, katere religiozne predstave in norme sprejemajo. K vprašanju, kako razumeti to raznolikost, kaj videti v njej, se bomo še vrnili. Tukaj naj opozorim le, da je ta raznolikost še večja, kot je videti iz navedenih števil. Upoštevati je namreč treba, da se odstotki določenih vrst odgovorov sicer dokaj ujemajo, da pa to še ne pomeni, da so na primer vsi udeleženci verouka prepričani katoliški verniki in da vsi tako opredeljeni tudi verujejo v posmrtno življenje ipd.; hkrati najdemo med verujočimi v posmrtno življenje tudi del tistih, ki se sicer imajo za versko neopredeljene itd.

Poleg notranje diferenciranosti religioznih in nereligioznih je izstopajoča značilnost vere in nevere anketirancev odsotnost »misijonarskega« duha oziroma *prevladujoča zavest o veri in neveri kot osebni in zasebni zadevi*:

93% anketirancev izjavlja, da prepušča vsakemu, da misli o verskih zadevah tako, kot hoče,

2% si prizadevata prepričati svojo okolico o pravilnosti svojih pogledov na vero,

4% pa le svoje najbližje.

Pri izbiri prijatelja se zdi 77% anketirancev njegov odnos do vere nepomemben, 18% malo pomemben, precej ali zelo pomemben 4%.

Svojega (bodočega) partnerja, s katerim bi se nameraval poročiti, bi zaradi razlik v zvezi z vero zapustilo 7% anketiranih, drugih razlike ne bi motile ali pa bi se dogovorili za obojestransko popuščanje. V vseh primerih izstopa le manjšinska skupina »prepričanih katoliških vernikov« na eni strani in »nasprotnikov religije« na drugi strani: med enim in drugimi je proselitsko usmerjenih okrog 20%, medtem ko so te številke pri večinskih kategorijah med 1 in 4%; tudi pri njih so taki torej očitno v manjšini.

Neproselitska usmerjenost je gotovo povezana z *vrednotnimi opredelitvami* in razmerjem med versko opredeljenostjo in opredeljenostjo do drugih vrednot.

Le 3% anketirancev meni, da religioznost izključuje resnično moralnost in le 3% sprejemajo nasprotno mnenje, da je človek brez religije etično okrnjen človek. Drugi menijo, da religija nima pomembnejšega vpliva na človekovo moralnost (50%) ali da človeka vendarle delno moralno siromaši (17%) ali bogati (24%). Le 2% anketirancev menita, da veren človek ne more biti dober član socialistične skupnosti, 6% pa, da ga »vera vendarle ovira pri tem«. Velika večina (65%) jih meni, da vera na to ne vpliva bistveno ali (15%) da ga celo spodbuja.

Le 4% anketirancev vidi smisel življenja v »bogu katoliške veroizpovedi«, 5% v veri »lastnega boga«. V večinskih odgovorih se znajde skupaj večina verujočih in neverujočih. Eni in drugi vidijo smisel življenja v poklicnem delu (51%), »življenju z ljubljenim človekom« (50%), v »poštenem in prijaznem življenju s soljudmi« (32%). Glavni življenjski cilj, opredeljen s pomočjo religioznih kategorij (»postati dober človek, ki bo v veselje ljudem in bogu«), izbere le 5% anketirancev; za izrecno onstransko usmerjenost (»zveličanje«) tako rekoč nihče; večinski »poklic« in »družina« sta večinska pri verujočih in neverujočih.

Če dodamo še, da je na primer le 2% anketiranih načelno proti spolnim odnosom pred poroko, da so ti za 5% anketirancev normalni samo ob nameravani poroki, je očitno, da tovrstnih katoliških cerkvenih norm ne sprejema ogromna večina verujočih in neverujočih.

Že brez podrobne analize je razvidno, da *religiozna ali nereligiozna opredelitev ni povezana z nasprotujočimi si moralnimi opredelitvami in praktičnimi usmeritvami v vsakdanjem življenju*; da (ne)religiozne opredelitve ne motijo ljudi v njihovih medsebojnih odnosih, v katerih prevladujejo skupne vrednote in norme ali pa razlike, ki niso povezane z religijo oziroma nereligioznostjo. Lahko sklepamo, da je tudi s tem povezana relativna nezainteresiranost večine anketirancev za religiozna in svetovno-nazorska vprašanja. S sošolci razpravlja o vprašanjih v zvezi z religijo

izjemoma 57% anketirancev, večkrat 17%, 20% jih sploh ne zanimajo, izogiblje se tem vprašanjem zaradi možnih sporov 5%; 29% anketirancev vprašanja v zvezi z religijo in svetovnim nazorom zelo zanimajo in mnogo razmišljajo o njih; nikoli jih niso zanimala 36% anketirancev in ne zanimajo jih več 21%.

Nazorni so v tej zvezi tudi odgovori nereligioznih na vprašanje, kaj jih navaja k nereligioznemu zadržanju;

- 8% so religiozni obredi in predstave »tuji, prazni, brez smisla, nič jim ne povedo«,
- 25% zdijo »religiozne trditve v večini nesprejemljive, preveč polne protislovij, zgodovinsko pogojenih in zastarelih nazorov«,
- 4% se zdijo »posledice, ki izhajajo iz verskega prepričanja škodljive tako za osebno kot za družbeno življenje«,
- 18% ne ve veliko o religiji, vendar ne čuti potrebe po njej,
- 13% jih odgovarja, da enostavno »ne ve, zakaj so nereligiozni ali ravnodušni do religije«.

Le 4% imajo torej religijo nesprejemljivo zaradi škodljivih posledic za osebno in družbeno življenje, za večino je preprosto tuja, prazna, nepotrebna oziroma protislovna in zgodovinsko preobremenjena s preseženim. Da sta religija in povezanost s cerkvijo nujni za človeka, meni spet le 7% anketiranih; da je »v škodo in napoto« še manj (2%). Za druge religija ali ni več potrebna (17%) ali pa je še koristna (21%), toda največ jih »ne ve« ali ne razmišlja o tako zastavljenem vprašanju (36%). Ne pozabimo, da je večina imela domačo versko vzgojo in obiskovala verouk v osemletki. Ne gre torej za enostavno »neobveščenost«, tudi verski tisk, na primer Ognjišče, bere vsaj občasno po njihovih izjavah 45% anketiranih.

Na prvi pogled je ob takem razpoloženju presenetljivo, da ima »najboljši prijatelj« anketiranca v večini v glavnem enako prepričanje glede religije, le v 10% pa različno ali celo nasprotno. Odgovor, zakaj je tako, lahko iščemo v več smereh. Lahko v tem, da je izbor najboljšega prijatelja že bolj občutljiva osebna opredelitev, kjer je pomembna tudi (ne)religiozna osebna usklajenost; lahko pa v različnosti socialnih okolij, iz katerih prihaja večina religioznih ali nereligioznih.

Zadržali bi se le pri tej drugi možnosti. Dejansko ne moremo prezreti, da se pri mladih (ne)religiozna opredelitev 1. obnavlja predvsem v družinskem okolju in da je 2. širše socialno okolje in posameznikov slojno-razredni položaj v visoki stopnji povezan z (ne)religiozno opredelitvijo. Po anketnih rezultatih iz leta 1981 40% religioznih in nereligioznih anketirancev živi v religiozno ali nereligiozno usklajenih družinah. Leta 1968 je bilo »religiozno poreklo« gimnazijcev četrtošolcev takole: *religiozni* so izhajali v 83% iz pretežno religioznih družin, 9% iz družin z nereligioznimi in »versko mlačnimi« člani, v 1% iz nereligioznih družin; *nereligiozni* pa v 38% iz nereligioznih, v 45% iz družin z nereligioznimi in »versko mlačnimi« člani, v 11% iz religioznih družin.

Raziskovanje odraslih je pokazalo – kot smo že ugotovili – da religi-

ozno opredeljeni prevladujejo v kmečko-delavskih okoljih, nereligiozni pa v uslužbensko-delavskih. Religioznost poleg tega prevladuje v vaških in malomestnih naselbinah, nereligioznost v srednjih in velikih mestih.¹⁶ Razlike so še očitnejše, če združimo oba vidika (ki sta tudi dejansko pogosto združena): v delavsko-kmečkih vaških in primestnih okoljih številčno prevladujejo religiozni, v uslužbensko-delavskih mestnih pa nereligiozni. Religiozno/nereligiozna usklajenost anketirancev in njihovih najboljših prijateljev je tako lahko predvsem stranski produkt istega socialnega okolja in manj posledica zavestne osebne izbire.

V. Religiozno-nereligiozna dihotomija ali težiščna (ne)religioznost?

Kako interpretirati, kako brati dobljene podatke o vernosti in nevernosti četrtošolcev slovenskih srednjih šol? Ponujata se vsaj dve podobi verovanja in neverovanja mladine.

Prva podoba in njena razlaga sta običajnejši. Po njej naj bi se mladina pač *delila na verne in neverujoče*, na manjšino verujočih (okrog 25%) in rahlo večino neverujočih z vmesnimi, prehodnimi kategorijami še neopredeljenih in ravnodušnih. Razliko med verujočimi in neverujočimi naj bi spremljala različnost, drugačnost glede nekaterih temeljnih vrednot in življenjskih usmeritev (na primer glede smisla življenja, življenjskega cilja, odnosa do smrti), pa tudi glede nekaterih praktičnih, vsakdanjih ravnanj (na primer v odnosu do spolnosti). Le manjši del vernikov naj bi izoblikoval celovit, koherenten, trden verski pogled na svet in ga uresničeval v osebнем in družbenem življenju. Verovanja, stališča in praksa kot jih ponuja cerkev, ostajajo pač le ideal, ki se mu približa le elitni del verne mladine, tisti, ki se ima za prepričane katoliške vernike in je intenzivno vključen v verske in cerkvene dejavnosti. Večji del vernikov ostaja zaradi subjektivnih in objektivnih vzrokov precej daleč od tega ideala. Z vsebinsko in organizacijsko boljšim cerkvenim delovanjem in odstranitvijo različnih družbenih in psiholoških ovir pa bi oziroma bo cerkev postopoma zajela in privedla k idealu večji del verne in morda tudi sedaj neverujoče mladine.

Analogen je lahko pogled na nereligiozne, le da je tu manj jasno, kaj in kakšen naj bi bil tu njihov »elitni« del. Lahko bi sem sodila vključenost v ZK ali vsaj spoznana in svetovno nazorsko motivirana želja po tem.

Skratka: predstava o dihotomni razdeljenosti, drugačnosti verujočih in neverujočih; pri čemer pa je – vsaj deloma – že sama delitev na verujoče in neverujoče, vsekakor pa odstotek celoviteje formiranih med enimi in drugimi, posledica moči in nemoči izžarevanja, privlačnosti cerkvene organizacije na eni strani in zveze komunistov ter z njo povezanih ideoloških aparatov (drugih političnih organizacij, šole) na drugi strani.

¹⁶ O tem posebej Roter – Kerševan, Vera in nevera v Sloveniji. Cerkevna religioznost v Sloveniji. Maribor 1982.

Tako sliko o temeljni drugačnosti verujočih in neverujočih načenja že spoznanje, da eni in drugi sprejemajo iste življenjske vrednote in usmeritve (pa tudi temeljne in praktične politične opredelitve) oziroma da eni in drugi zavračajo neke značilne cerkvene poglede. Najmanj, kar bi lahko rekli, je, da se razhajanja pri takih vrednotah in usmeritvah ne ujemajo z razliko glede vere in nevere, kvečjemu se opaža rahla preferenca dela verujočih ali neverujočih za določeno globalno vrednostno ali vsakdanjo usmerjenost. To bi pomenilo, da se delitev na verujoče in neverujoče začena onkraj nekih skupnih temeljnih in praktičnih vrednot, da sta verska in neverska opredeljenost do njih nevtralni ali pa jih ena in druga podpirata. Videli smo tudi, da nekatere teh vrednot večina vernikov in neverujočih ne samo skupno sprejema, temveč jih ima tudi za najpomembnejše v osebnem in skupnem življenju; posebne verske in neverske opredelitve so pri enih in drugih drugotnega ali celo povsem marginalnega pomena.

Kakorkoli že: v tem primeru še ohranjamo dihotomijo verujoči – neverujoči, čeprav dajemo poudarek – enako kot sami anketiranci – skupnim nereligioznim (»pod« – ali »nad«-religioznim) vrednotam in stališčem.

Omenili smo že, da je taka dihotomna delitev – tako kot jo kažejo anketni odgovori – na verujoče in neverujoče nekaj površnega in neustreznega, saj je posledica nezmožnosti mladih, da izrazijo svoj odnos do svetega. Žal ostaja tovrstna razlaga ob danem raziskovalnem gradivu – in bojim se, da tudi sicer – na ravni samozadostnih konstrukcij, ki se morda lahko opirajo na avtorske introspekcije, ne govori pa zanje gradivo samo.

Mislim pa, da je mogoče brati gradivo še drugače. Če iz številke v tabelah lahko sklepamo, da večji del religiozno samoopredeljenih in večji del nereligioznih nima skupnih le nekih areligioznih oziroma transreligioznih življenjskih opredelitev in ravnanj, ampak da so *skupne* tudi neke religiozne opredelitve, natančneje, neke *opredelitve glede na religijo*. Te opredelitve družijo del religioznih in nereligioznih in razlikujejo del religioznih od drugega dela le-teh. »*Bloku*« *religioznih in nereligioznih* je skupno neverovanje v posmrtno življenje (57%), neverovanje v Kristusovo božanstvo (63%), v božjo naravo cerkve, v božji izvor moralnih norm, nesprejemanje cerkvenih praktičnih življenjskih napotkov (kontracepcija, spolnost pred zakonom, razveza zakona). Verujoči in neverujoči ne dajejo v medosebnem življenju primata posebnim religioznim ali protireligioznim vrednotam in stališčem.

V tako – zaenkrat zgolj negativno – opredeljenem bloku obstaja razlika med tistimi, ki kakorkoli verujejo v boga, vsaj v izjemnih priložnostih molijo, se vsaj kdaj udeležujejo obredov, in tistimi, ki ne verujejo, ne molijo, niti ne obiskujejo obredov – z razlikami in neusklajenostjo tudi glede na te tri kategorije oziroma vprašanja.

Lahko bi iskali in dokazovali še naprej, da tudi ta *razlika ne pomeni delitve*, ločnice. Vera v boga in molitev, ki ju ne spremlja vera v posmrtno

življenje, v Kristusa kot boga, v nadnaravno poslanstvo cerkve, je največkrat – po mnenju anketirancev samih – vera z dvomi, molitev »včasih« ali samo v »izjemnih« priložnostih, vera s predstavo o bogu, ki je le v manjšem delu predstava o »bogu rimsko-katoliške veroizpovedi« (kot je bilo nekoliko nerodno formulirano v vprašanjih): Bog je večkrat označen kot »nepredstavljen« kot pa s podobo Jezusa Kristusa, Stvarnika, Odrešenika, Sodnika. Taka nevera verujočih in take predstave so odprte nasproti »veri neverujočih« in njihovemu predstavnemu svetu. Srečujejo se z njo, ko slednji »dopuščajo možnost«, da obstaja »nadenaravna višja sila«, ko očitno tudi del izrecno neverujočih (47% odgovorov) vsaj kdaj oziroma v izjemnih priložnostih moli (61% odgovorov), ko le manjšina nereligioznih (le 10% vseh anketirancev) ob ponujanem izboru izjavlja, da »ne veruje v nikakršnega boga«, niti v »nekaj«: vsi preostali se trudijo označiti svoje neverovanje kot verovanje v »neopisljivo Nekaj, skrivnost vsega« (6% anketirancev), v »neki smisel vsega, kar je« (23%), v notranji glas-vest (5%), v »lepoto in čudežnost narave« (8%).

Pri takem branju torej ne izhajamo iz dihotomne razdelitve verujočih – neverujočih, s prepričanimi katoliškimi verniki in, recimo, »nasprotniki religije«, kot najbolj izoblikovanimi, elitnimi predstavniki enih in drugih. Izhodišče je v našem primeru sredinski blok, opredeljen-omejen nasproti cerkveno-religioznim na eni strani z neverovanjem v specifične cerkveno-krščanske predstave o Bogu, Kristusu, posmrtnem življenju, na drugi strani pa nasproti neverujočim z odprtostjo, z dopuščanjem (da višja sila vendarle obstaja, da je nekaj po smrti, da je vera lahko potrebna in koristna drugim ipd.). »Prepričani katoliški verniki« in »nasprotniki religije« oziroma ožji del »zaprti nereligiozni« v tem primeru niso norma-ideal, ki ga sredinska večina ne dosega; narobe, so odstopanje od osnovnega, težiščnega odnosa do religije. To odstopanje je pri enih in drugih odvisno od nekih specifičnih, objektivnih in subjektivnih razlogov (posplošeno rečeno). Ta težiščni odnos pri naši populaciji sicer ni večinski; večinska je vendarle izrecna, zaprta nereligiozna opredeljenost. Težiščen je po tem, da so vanj odprti, vanj prehajajo ob različnih vprašanjih tudi izrecno cerkveno-religiozni in nereligiozni: kot večinski se pokaže le v svojih odklonilnih opredelitvah – v *neveri* v posmrtno življenje, Kristusovo božanstvo, pa tudi v *nenasprotovanju* religiji na drugi strani.

Večina srednješolcev je, kot smo že rekli, imela domačo in cerkveno versko vzgojo. Manjšinskost specifične cerkveno-religiozne opredelitve torej ni enostavna posledica neseznanjenja tega, da jih cerkveno religiozna vzgoja ni dosegla; je posledica tega, da so ponujano versko vzgojo odklonili, opustili, se jih ni oprijela, ni prodrla ob soočanju z drugimi nazori ob danih življenjskih razmerah in zahtevah.

To lepo kaže tudi anketa med člani mladinskih veroučnih skupin. Pri njih kot elitni skupini cerkveno religioznih najdemo med »najpomembnejšimi življenjskimi cilji, ideali« na prvem mestu še religiozne ideale (vera, Bog) (v 37%), toda tesno jim sledijo ideali iz sklopa šola–izobraževa-

nje-poklic (34%), in družinske vrednote. Že pri kontrolni skupini anketirancev, ki so mladinski verouk opustili, so na prvih mestih izobrazba-poklic-delo (39%), družinski cilji (29%) in šele za njimi religiozni (12%).¹⁷ Njihove opredelitve se torej že povsem bližajo večinskim, kakor smo jih zaznali v splošni srednješolski anketi.

Več kot polovica članov mladinskih veroučnih skupin veruje in ne dvomi:

- da je ljubezen do bližnjega glavno krščansko načelo (85%),
- da obstaja bog (66%),
- da je Kristus vstal od mrtvih (65%),
- da nas je odrešil smrti (58%),
- da mora nekaj biti po smrti (55%),
- da je človek Jezus pravi bog (55%).

Manj kot polovica pa jih veruje:

- da obstaja bog v treh osebah (47%),
- nebesa (42%),
- telesno vstajenje ob koncu sveta (24%),
- papeževa nezmotljivost (17%).

Med tistimi, ki so verouk opustili, jih nad polovico (72%), veruje le še v ljubezen do bližnjega kot bistveno krščansko načelo, le manjšina pa sprejema verovanje:

- da obstaja bog (44%),
- da mora nekaj biti po smrti (38%),
- da je Kristus vstal od mrtvih (37%),
- da je bog v treh osebah (25%),
- da bodo ljudje telesno vstali o mrtvih (13%).

Večinska vernost in nevernost ne diferencirata ljudi v temeljnih vrednotnih in praktičnih usmeritvah. Še več, tudi sama specifična vernost ali nevernost je *odprta za nasprotno opredelitve*, se prežema z njimi. Od tod tudi nemisijonarska usmerjenost religioznih in nereligioznih, osebna in zasebna narava take vere in nevere; nagnjenost k temu, da se religiozne razlike ne kažejo: ne toliko zaradi nekakšnega strahu, temveč preprosto, ker ni česa skrivati oziroma kazati.

Ob taki temeljni sorodnosti se razlika v religiozni ali nereligiozni samoopredelitvi ali v izjavah o veri v boga kaže kot površinska, nepomembna. Lahko bi se tudi spremenila, ne da bi se kaj bistveno spremenilo v življenju in ravnanju ljudi. Število religiozno ali nereligiozno opredeljenih v Sloveniji pri mladih je rezultanta različnih vplivov in pogojev, med katerimi ima svoje mesto tudi zavestno prizadevanje cerkve na eni strani, sekularizacijski ali celo ateizirajoči vplivi drugih ideoloških aparatov na nasprotni strani. Lahko predpostavljamo, da bi bila ta razmerja drugačna, če bi en ali drug dejavnik oslabil. Tako je število deklarirano religioznih ali religiozno samoopredeljenih višji na primer v zahodnoevropskih drža-

¹⁷ J. Bajzek, Vrednote mladih, »Znamenja« (Celje) 1985/1, str. 31.

vah z drugačno ideološko klimo, z dominacijo cerkvenega prizadevanja in odstotnostjo izrecno sekularizacijske, vsekakor pa ateistične usmerjenosti družbenih institucij. Nižji je v nekaterih tradicionalno pravoslavnih socialističnih državah z nasprotnim razmerjem teže enega in drugega tipa dejavnikov. S to hipotezo lahko razlagamo, od kod tako majhne in obrobne razlike v dejanskem vsakdanjem osebnem in družbenem življenju ljudi v državah z velikimi razlikami v številu deklarirane religioznosti ali nereligioznosti.

Očitno v tem primeru tudi *ni utemeljenega razloga za ideološko politično označitev (obremenitev) take religiozno-nereligiozne razlike* (razlike med obiskovalci in neobiskovalci obredov, verujočimi in neverujočimi v boga ipd.). Tega ne opravičuje niti konkretno politična niti globalno vrednostna konotacija te razlike. Ideološka stigmatizacija sicer lahko vpliva na število enih in drugih; ob ideološki dominaciji ene ali druge strani je povečevan ali zmanjševan. Toda zmanjševanje, na primer števila religiozno samoopredeljenih zato lahko spremlja njihova težnja k celovitejši identifikaciji s cerkvijo tudi v njenih političnih razsežnostih. Če uradna ideologija nasprotuje religiji kot taki, jo negativno ali omalovažujoče vrednoti – zlasti če je ta res dominantna – to verjetno vpliva na število nereligiozno samoopredeljenih, toda hkrati pospešuje »opozicijsko« ideološko usmerjenost preostalih religiozno opredeljenih. To jih lahko sili k politični aktualizaciji njihove vernosti ali k verski aktualizaciji njihove politične usmerjenosti, lahko pa seveda tudi v dokazovanje – zgolj retorično ali dejansko – da njihova verska opredelitev ni ideološko pomembna.

Kakorkoli: po anketnih rezultatih bi lahko sklepali, da v Sloveniji ni (več) tako. Ideološkopolično obremenjenost religiozno-nereligioznih razlik zavrača celo manjšinska cerkveno-religiozna populacija. Anketa med udeleženci mladinskega verouka kaže, da v svoji veri in navezanosti na cerkev ne vidijo politične angažiranosti, še posebej ne za neke posebne cerkvene cilje. Daleč najvišji odstotek (66%) vidi poslanstvo cerkve v oznanjevanju evangelija; pri tistih, ki so mladinski verouk opustili, se poveča število tistih, ki vidijo v cerkvi institucijo, ki naj se zavzema za mir (28%), tudi za človekove pravice (11%), toda oznanjevanje evangelija ostaja na prvem mestu s 45%. Druge naloge: socialne, kulturne, obredne in podobno, so za ene in za druge povsem sekundarne. Kakorkoli torej, ta rezultat je lahko spodbuden glede na klerikalno-politično obremenjenost slovenskega katolicizma v preteklosti in glede na »seksaško« enačenje intenzivnejše cerkvenosti s klerikalizmom.

VI. Profil (večinske) religioznosti

Z anketnimi odgovori se spet nakazuje specifičen profil religioznosti. Srečali smo ga že v prvih raziskavah med mladino, v bolj splošnih potezih

pa tudi pri raziskovanju javnega mnenja. To so anketiranci, ki se imajo za verujoče (ali še iščeče), ki verujejo v boga, pa čeprav z dvomi, vsaj kdaj molijo, bolj ali manj redno ali ob velikih praznikih in posebnih priložnostih obiskujejo cerkev, sicer pa z njo niso povezani z veroukom ali različnimi cerkvenimi dejavnostmi; ob tem pa ne verujejo v posmrtno življenje niti v Kristusa kot boga niti izrecno v božjo naravo cerkve. V vrednotah se praktično ne razlikujejo od neverujočih, so enako tostransko usmerjeni, njihovo verovanje se pojavlja v ozadju in na obrobju njihovih življenjskih preokupacij. Rekli smo že, da to ni zanemarljiv prehodni vmesni tip, ampak prej večinski in trajni med tistimi, ki se imajo za verne. Ankete javnega mnenja kažejo tudi, da ne gre le za obdobje mladostnega iskanja in opredeljevanja, ampak za profil, ki se v starejših obdobjih še utrdi in celo razširi. Po anketi SJM 1982 se ima za verujoče na primer 50% anketiranih in prav toliko jih vsaj kdaj obiskuje tudi obrede; 16% izjavlja, da veruje v Kristusovo božanstvo, 26% pa je neodločenih o tem, ali je Jezus sploh živel in kaj je bil; v posmrtno življenje po SJM 1969 veruje – z dvomečimi vred – 19%, po SJM 1980 celo še nekoliko manj.

Opustitev verovanja v posmrtno življenje in Kristusovo božanstvo ter božjo naravo cerkve ne more biti in ni brez posledic tudi za verovanje v boga, za predstave o bogu ter za samo doživljenje cerkvenih obredov. Brez vere v Kristusa in njegovo vstajenje obredi nimajo krščanske vsebine, ne morejo biti dojeti in doživljani kot specifično krščanski; udeležba pri njih ne more biti spodbujena s krščanskimi nagibi. Predstava o Bogu brez Kristusa seveda ni krščanska predstava in to potrjujejo tudi odgovori na neposredno vprašanje, ko se največ anketirancev opredeljuje za »nepredstavljivega boga« (17%) ali za nespecifično krščanske predstave (Stvarnik), če se sploh ne najdejo zgolj v neartikuliranih religioznih predstavah (Narava, Nekaj, Notranji sogovornik). Na svoj način govori o tem tudi raziskava med udeleženci veroučnih skupin; čeprav je tu Kristus v ospredju, obstaja velika razlika med soglasjem z izjavo »obstaja bog« in izjavo »obstaja bog v treh osebah«. Za boga »nasploh« se izjavlja brez zadržkov 65%, drugi dvomijo, tako rekoč nihče ne izjavlja, da ne veruje ali da o tem ne razmišlja. V »boga v treh osebah« veruje le še 47%, dvomi jih 25%, 20% jih ne ve, ali si ne postavlja tega vprašanja. Med tistimi, ki so verouk opustili, jih le še 25% izrecno veruje v tri božje osebe in prav toliko tudi izrecno ne veruje. V navadnih anketah – namenjenih vsej populaciji – si takega vprašanja dobesedno na upamo postavljati, da ne bi bili videti neresni. Tudi katoliška vera v posmrtno življenje je za največ anketirancev, pa naj jo sprejemajo ali ne, v največjem deležu (34%) le verovanje v posmrtno življenje duše: le del jih sploh še ve, da katoliško učenje govori o vstajenju, o nagradi in kazni, torej o nečem, kar šele zahteva vero v strožjem pomenu besede. (Nesmrtnost duše je navsezadnje filozofska in zdravorazumska kategorija, vsekakor pa ni specifično krščanska.)

O čem torej govori ta profil vere?

To, da mnogi verujejo v boga in obiskujejo cerkvene obrede brez specifično krščanskega veznega člena (vere v Kristusa), govori seveda za poznano dejstvo: da motivi za udeležbo pri obredih niso le religiozni, so tudi socialni, kulturni, prestižni ali oporečniški. Tudi najvišji odstotek glasov (17% anketirancev) za »družinsko in narodno tradicijo« ob vprašanju, kaj ti pomeni vera, priča o tem. Toda res je tudi, da izrecno versko samoopredeljenih in verujočih v boga tako rekoč ne srečamo med anketiranci, ki nimajo nobene zveze s cerkvijo, ki so bili brez domače in cerkvene vzgoje ali ki se vsaj občasno ne udeležujejo obredov. Cerkvenost je torej pomembna tudi za tako religioznost in narobe, čeprav očitno ne gre za eno in isto.

Dogaja se verjetno naslednje:

Jezus je zapustil, ali bolje, prerastel cerkev. Tudi po naših anketah večina veruje, da je živel – vsak kot človek. Kot takega, kot človeka, si ga ne more lastiti le cerkev. Kot vzor-ideal življenja za druge, ljubezni, žrtvovanja, kot izraz človekove moči in nemoči obstaja za ljudi tudi mimo cerkve. Cerkev ni njegov edini dedič.

Cerkev pa ne more več monopolizirati tudi Boga brez Kristusa. Iz boga, ki ostane brez Kristusa in posmrtnega življenja/vstajenja je komajda mogoče izvesti »božje zapovedi« (osnovne moralne norme), nikakor pa ne najrazličnejših cerkvenih zapovedi. Bog ostaja/postaja za tako (ne)verujoče le oddaljeno, skrivnostno ozadje, drugost in drugačnost, ki se pokaže kot bližina – ali pa tudi ne – le v izjemnih okoliščinah in trenutkih, ko jo posameznik išče – ali pa tudi ne. Zunaj njih tako (ne)verujoči žive, kot da ga ne bi bilo.

Opraviti imamo s svojevrstnim disociiranjem nekrščanske religioznosti (boga brez krščanstva) in nereligioznega krščanstva (Kristusa brez boga). Oboje lahko obstaja ločeno: ljudje verujejo v boga, a ne poznajo Kristusa, lahko pa »verujejo« v Kristusa, pa ne v boga. Lahko pa obstaja tudi združeno v istih ljudeh; ljudje verujejo v boga in poznajo Kristusa zgolj kot človeka. Formalno teološko bi v tem lahko iskali sorodstvo z različnimi religijami in herezijami (deizem, humanizem ali verovanje z židovskimi in islamskimi poudarki: vera v boga, Kristus kot človek, totranska usmerjenost). Poznana je Bonhoefferjeva teologija z njegovimi nasledniki v tako imenovani »ateistični teologiji«, teologiji božje smrti, ki poskuša paradoksalno istovetiti nereligiozno krščanstvo in krščansko vero (»živeti po Kristusu pomeni živeti brez Boga pred božjim obličjem« ipd.).

Vendar očitno nimamo opravka z neko novo vero ali starim krivoverstvom. To je nov način obstoja krščanske vere, ki ni cerkven, čeprav ne živi in obstaja brez cerkve. Cerkev je za tako verujoče res le zakrament, sveto znamenje, ki je s svojo navzočnostjo (obredi in simboliko) znamenje drugačne stvarnosti, s katero in preko katere ljudje transcendirajo svoja – ne cerkveno-teološka – dejanska »zadnja vprašanja«. Tak zakrament, tako znamenje in sredstvo pa je le toliko (in toliko bolj), kolikor ni

»posvetna« ustanova, ki se ukvarja z vsem mogočim, s čimer se ukvarjajo tudi druge institucije (ali bi se morale) – od politike do sociale in kulture. Cerkev kot institucija ne more imeti monopola nad (tako) vero in biti nadrejena (takim) vernikom. Od tod večina – med verujočimi in neverujočimi –, ki se strinja s stališčem, da mora biti vernik vedno svoboden v svojih odločitvah nasproti cerkvi, celo v verskih zadevah (le 8% anketirancev daje cerkvi pravico, da zahteva od vernikov poslušnost v verskih stvareh). Tudi od tod prepričanje ogromne večine verujočih in neverujočih, da ima cerkev pri nas dovolj svobode za svoje delovanje, čeprav je le 65% odraslih anketirancev (SJM 1982) in le 38% anketiranih srednješolcev mnenja, da verniki niso v ničemer zapostavljeni.

Opisanemu profilu večinske vernosti je seveda lahko očitati nekoherentnost, nedoslednost, površnost in neobveščenost. Toda to še ni dokaz njegove neživljenjskosti ali provizoričnosti. Narobe, lahko rečemo, da je to religioznost, ki se je artikulirala in utrdila v navzkrižju različnih življenjskih in družbenih razmer in tokov, kot rezultat mišljenja in pozabljanja, selekcije in interpretacije, ki jo izvajajo ljudje, ki ne živijo od vere ali ne verjamejo niti za vero ali proti njej, temveč ki živijo *tudi* z vero in nevero. Pomemben pogoj takega (ne)verovanja je, da profesionalni verniki (verski funkcionarji v cerkvah) nimajo več možnosti za obvladovanje svojih vernikov z nereligioznimi sredstvi in zato tudi ne morejo uveljavljati verskega sistema kot sistema. Sistematizacija, racionalizacija sta od nekdaj – kot vemo po Webbru – kruh intelektualcev/profesionalcev tudi v verskih zadevah. Koherentnost, doslednost, metodičnost gotovo ni zlo, toda tudi ni najvišja vrednota, vsekakor ne v življenju, če že ima visoko mesto v mišljenju. Vsaj v zadevah vere bi prej rekli, da celovitost in povezanost danes ne le nista mogoči, ampak tudi zaželeni nista.

V »velikih časih« je morda drugače, saj so veliki časi ravno takrat, ko radikalne ideje celovito zgrabijo množice, ko postane teološka/ideološka doslednost in povezanost stvar množic, ki za svoje ideje živijo, umirajo – in ubijajo. Taki veliki časi pa so redki – od verskih vojn do meščanskih in socialističnih revolucij. Vsekakor veliki časi niso bili tudi dobri časi za ljudi, ki so jih živeli in nosili. Mladina naj bi bila po naravi stvari njihov nosilec, saj naj bi bili radikalnost in doslednost njena generacijska lastnost. Velikih časov – v dobrem in slabem – res ni bilo brez mladine. In ravno zato je prav, da tudi – in še posebej – razpravo o mladih in religiji sklenem s čisto zares mišljeno, pa čeprav po Kořakowskem prevzeto, pohvalo njihovi – verski in neverški – nedoslednosti.

FRANCE ČERNE

O nekaterih primerjalno teoretičnih – sistemskih vprašanjih naše (ne)stabilnosti in (dez)inflacije (2)

(nadaljevanje in konec)

III

O nekaterih splošnih izhodiščih reševanja problemov. *Ko govorimo o teoretičnem preseganju nestabilnosti, zastoja in inflacije pri nas, moramo izhajati od tehle postavk:*

1. potrebna nam je zgodovinsko konsistentna ter realna teorija, povezana z utrjevanjem in izpopolnjevanjem samoupravnega gospodarskega sistema;

2. številne znane teoretične in praktične gospodarsko-politične rešitve, ki so nastale v drugačnih zgodovinskih in institucionalnih okoliščinah, z drugačno socialno filozofijo, je potrebno pred njihovo uporabo podvreči celovitemu sistemskemu testiranju;

3. v tem pomenu je t.i. prostotržna varianta preveč učbeniško abstraktna, pa tudi idejno prilagojena drugim institucionalnim razmeram, da bi jo preprosto aplicirali, upoštevajoč, da naše institucionalno sistemsko okolje – kot dano ali kot zgodovinsko objektivno možno – ni skladno z nekaterimi njenimi izhodiščnimi postavkami;

4. to lahko dokažemo tako z Marxovo politično ekonomsko analizo kot s Keynesovo makroekonomsko teorijo;

5. spor vlada zato med zagovorniki in nasprotniki te variante glede tega, ali jo dosledno uresničevati ali pa ne kot edino vodilo za stabilizacijo našega gospodarstva, netočna in nestvarna dilema – alternativa.

V razpravi »Še enkrat o blagovni produkciji in socializmu«¹³ sem skušal dokazati dvoje: 1. da je nedopustno, da na model neblagovno zasnovane »asociacije svobodnih producentov« preprosto navlečemo prevleko prostotržnega sistema, ker je ta po vsebini nasprotna ustavno institucionaliziranemu družbenemu bitju (kar imenujem posebno jugoslovansko obliko ti. »paradoksa socializma«), zaradi česar se mora kot

¹³ Teorija in praksa, 1984, št. 10.

posledica pojaviti škodljiv »dualistični sistem« ali popačen asociativni sistem dela ali pa popačen tržni sistem blaga; 2. da pa je skupnostnolastninska, samoupravna vsebina družbenega bitja lahko v skladu z blagovno-denarnim sistemom (ki je širša kategorija od prostokonkurenčnega sistema kot njegove podvarianete). Takšno ugotovitev bomo razumeli, če *razumemo prvo pokapitalistično obliko gospodarstva kot samoupravno gospodarstvo*, ki je nadalje razvito »mešano, državno kapitalistično urejeno gospodarstvo«, mešano v tem pomenu, da gre za kombinacijo tržnih sil in državne regulacije; pri samoupravnem gospodarstvu pa kot kombinacijo decentraliziranega samoupravnega sistema in samoupravno integriranega velikega sistema, kot tržno in družbeno regulirano gospodarstvo z vgrajeno, vse bolj znanstveno plansko funkcijo (ta »znanstveno-planska funkcija« ni odvisna le od institucionalne urejenosti družbe, ampak še posebej, če ne v prvi vrsti, od razvitosti planiranja kot interdisciplinarne znanstvene discipline).

V tem pomenu *nisem niti proti trgu niti proti planu*, ampak sem, 1., za takšno usklajenost kategorij, da bi le-te omogočile ustrezno sodelovanje trga in plana (čeprav ti dve metodi upravljanja ne bosta nikoli samo dopolnilni, kot trdijo nekateri) in 2., da neposredno, že v samem teoretičnem modelu izhajamo od tega, a) da je naše gospodarstvo že institucionalno spremenjeno urejeno (nasproti kapitalističnemu), b) da je gospodarstvo segmentirano v več različnih segmentov, ki so lahko različno koordinirani (integrirani), se pravi na bolj planski ali pa tržni način (recimo, da jih razdelimo v tri segmente), da torej ne smemo razpravljati o blagovnem gospodarstvu kot enovitem tržno-konkurenčnem sistemu in c) da je, sedaj nasprotno, družbeno usmerjevalna gospodarska politika (kot usklajevalni in usmerjevalni dejavnik) trajno, sistemsko vgrajena, zopet ne na enak, enovit, recimo tržni način in enako intenzivno v vse segmente gospodarstva (da ne govorim posebej o negospodarski dejavnosti kot tudi o združenem delu).¹⁴

Dobesedno rečeno, v tem, kar sem zgoraj povedal, *se razlikuje moja teorija od treh navedenih teoretičnih smeri v naši ekonomiji*. Ker pa sem mnenja, da nam ima *tretja smer*, to je prostotržna ali prostokonkurenčna teorija, danes, to je v obdobju vse večjega »spoštovanja tržnih zakonitosti«, največ povedati, se bom nje lotil kritično analitično, ne da bi jo preprosto zavrzel, ampak da bi opozoril, 1., na njeno skoraj učbeniško poenostavitev in posplošitev, ki lahko celo škodujeta uveljavljanju zdravega načina blagovnega gospodarjenja pri nas, 2., na nekatere drugačne institucionalne razmere pri nas, kot pa jih predvideva ta teorija in 3., na njeno preveč enostransko zaverovanost v vsemoč tržnih sil, ko pa nas že sodobni regulirani (krmiljeni) kapitalski-tehnoinformacijski sistem opo-

¹⁴ Ena od napak, ki jo zasledimo že v zakonu o združenem delu, je, da skuša obravnavati obe sferi: materialno in nematerialno kot enovito združeno delo, predpisujoč nekatere čisto enake sistemske sestavine za eno in drugo sfero dejavnosti (npr. enotno evidenco stroškov, strukturo in delitev dohodka, enako oblikovanje skladov, težnja po enakih pravilih delitve osebnih dohodkov itd.).

zarja, da tržne sile ne morejo biti niti edine, ampak tudi ne celo pretežne sile, namenjene reševanju pglavitnih problemov sodobnega gospodarstva v obdobju novega razvoja proizvodjalnih sil in splošnega intervencionizma.

Premišljenost, preudarnost, postopnost, pa tudi odločnost uveljavljanja novih načel gospodarjenja, tudi še tržne narave, ob krepitvi tako gospodarske kot politične demokracije – to je deviza mojega razmišljanja o boju za stabilizacijo. *Geslo* »vse ali nič« ni bistvo življenja, pa najsi gre ta zahteva v smeri ali čisto prostotržnega gospodarstva ali čisto planskega gospodarstva. Z dodatno mislijo, da nam ne bi smeli neuspehi zamegliti dolgoročnih razvojnih tendenc. Zgodovina se pač dogaja – vsaj kratkoročno – po cikcak metodi, čeprav bi si tega »cikcaka« želeli čim manj.

Težave pri oblikovanju objektivnega vrednostnega ekonomskega sistema. Vsak gospodarski (ekonomski) sistem pravzaprav sestoji iz zaokrožene celote objektivnih (vgrajenih) kriterijev (standardov), na podlagi katerih se odločajo različni ekonomski osebki: kaj, koliko, kako producirati, trošiti, investirati, izvažati itd. Ti kriteriji so izvedeni iz določenih ekonomskih, pa tudi neekonomskih vrednosti, ki so zopet samo oblika prevladujočih družbeno-sistemskih vrednot ali načel. Govoreč o ekonomskem sistemu kot o objektivnem sistemu vrednotenja vseh gospodarskih odločitev, pa tudi gospodarskega delovanja, mislimo na ekonomski sistem v tem valorizacijskem pomenu.

Predlog vsebine oblikovanja prostotržnega vrednostnega sistema (kot preoblikovanega mehanizma zakona vrednosti) je preprost: Tržno gospodarstvo je urejena celota vseh trgov produktov in produkcijskih faktorjev. Njegova osrednja kategorija (tudi signal, parameter) je tržna cena. Po neoklasični teoriji se pričinja celotni sistem vrednotenja – kot podlaga racionalnega gospodarskega računa – od končnega porabnika v obliki končnega povpraševanja, ki suvereno oblikuje ceno povpraševanja, za kar pa mora imeti določen dohodek. Nasproti njemu stoji ponudnik potrošnega blaga, ki kalkulira ceno ponudbe na temelju stroškov (za kar mora imeti znane vse stroškovne cene) ter določenega kalkuliranega čistega prinosa glede na vložena sredstva (kapital) kot cena kapitala (obrestna mera v širšem pomenu besede oziroma profitna mera [po Marxu], mejna učinkovitost kapitala [po Keynesu]). Oblikovana realna, ravnotežna tržna (konkurenčna) cena potrošnega blaga omogoča oblikovanje realnih, ravnotežnih tržnih (konkurenčnih) cen vseh produkcijskih faktorjev (tudi gospodarskih [vključno finančnih] virov), klasično govoreč: zemlje (nepremičnin), dela (delovne sile), kapitala, s tem pa tudi domačega in tujega denarja (deviz).

Ker so vse cene na posameznih trgih določene takó kot tržne ravnotežne cene po tržnih silah, ki temelje na oportunitetnih stroških oziroma na izenačevanju maksimalne koristi za vsak ekonomski osebek kot lastnika produkcijskega faktorja, je *objektivni vrednostni sistem vzpostavljen* in se še nadalje sam obnavlja ter korigira (postane »učeči se sistem«), seveda danes ob pomoči državne intervencije, kjer je ta potrebna. Vse

cene so v tem primeru *pozitivne*, ker upoštevajo ohranitev realne vrednosti premoženja (faktorja, vira) in ker vsebujejo še presežek, ki je enak računanemu čistemu donosu – dohodku glede na »mejno produktivnost dejavnika« (po neoklasični teoriji).

Predvideni sistem takšnega vrednotenja je seveda zelo abstrakten in institucionalno poenostavljen. V tej razpravi ne morem o njem razpravljati do podrobnosti. *Tri pripombe* nanj pa si bom vendar takoj privoščil. Ne moremo reči, koliko so ravnotežne cene dejanske realne, če ne vemo (ali ne povemo), 1., na kakšnih postavkah je sistem zgrajen ali za kakšne institucionalno sistemske razmere je skonstruiran (o tem nekaj več malo kasneje), 2., koliko je sodobno kapitalistično gospodarstvo še uresničevanje takšnega modela tržnega gospodarstva in 3., koliko so institucionalne razmere v Jugoslaviji ustrezne za oblikovanje takšnega sistema kot učinkovitega sistema v praksi.

Kateri so pogoji za oblikovanje prostotržnega vrednostnega sistema kot vseobsežnega stvarnega sistema vrednotenja? – prvi problem – Problem je najprej *povezan s pogoji nastanka in razvoja denarno-blagovnega, ožje, tržnokonkurenčnega gospodarstva*. Engels preprosto navaja *dva temeljna pogoja*: stihijnost družbene delitve dela ter privatno samostojnost (avtonomnost) proizvajalcev kot ponudnikov blaga.

Konkretnije bi dejali, da je potreben za gospodarstvo, ki naj bi bilo urejeno po prostotržnem vrednostnem sistemu, obstoj vseh trgov kot realnih institucij in ne kot obračunskih (»papirnatih«) trgov.¹⁵

Zato je nujno *izpolniti nekoliko pomembnih sistemskih pogojev*: 1. »privatnost« razpolagalne pravice s sredstvi in delom, gospodarskih odločitev, v ekonomskem, posedovalno-upravljalškem, če že ne v pravnotitularnem pomenu; 2. avtonomnost v vseh gospodarskih odločitvah, pa tudi samostojnost tveganja ter gospodarsko-finančna, poslovno-moralna in poklicna odgovornost vsakega gospodarskega osebk za njegove odločitve; 3. razvit podjetniški, profitno-dohodkovni motiv po načelu maksimizacije lastne koristi, kvantitativno izraženem v uspešnem poslovnofinančnem računu, 4. razvito tržno tekmovanje (konkurenca) kot oblika boja nasprotij vseh proti vsem – za trg, za uveljavitev na trgu, za odstranitev (vseh) nasprotnikov – kot pomemben vsestranski pritisk na ekonomičnost dela in sredstev, kot selektor, diferenciator gospodarskih osebkov; 5. razvitost kapitalske funkcije, to je težnje po oplajanju začetne vrednosti; 6. prosto (namensko in personalno) razpolaganje s pridobljenim dohodom v okviru državnih predpisov; 7. omejitev intervencije državnih (družbenih) organov na njihovo ustavno vlogo – vlogo čuvarja reda ter dodatnega regulatorja (trgu), ne da bi se s tem bistveno omejilo samostojnost gospodarskih osebkov; 8. prevladovanje individualističnega vrednostnega

¹⁵ V razvoju socialistične ekonomske misli je bilo precej razprav o tem, ali in koliko so lahko v razmerah skupne (družbene, državne) lastnine sploh možni kakršnikoli trgi proizvajalnih dejavnikov (»*rec communis extra commercium*«). T.i. decentralizirani, socialistični tržni sistem (npr. O. Langeja) s t.i. obračunskimi cenami proizvajalnih dejavnikov se še ni nikjer uresničil.

sistema s kategorijami, kot so: individualni oziroma skupinski poslovni uspeh, hedonsko-utilitaristični »homo oeconomicus« in ne »homo socialis, humanicus itd.«. Filozofsko-behavioristično gledano je v tem sistemu celotno človekovo obnašanje grajeno na smithianski individualistično-liberalistični ter Benthamovi hedonsko-utilitaristični filozofiji.

Če vseh teh pogojev, vsaj kot prevladujočih v določeni družbi niso izpolnili bo tudi prostotržni vrednostni sistem ali zelo nepopoln (z večjim številom napak) ali pa celo napačen, škodljiv sistem. Razmišljanje o tržnem vrednostnem sistemu se sprevrže v razmišljanje o obstoju razmer, potrebnih za njegovo učinkovito funkcioniranje.¹⁶

Četudi so razmere za oblikovanje razvitega prostotržnega vrednostnega sistema relativno ugodne, ima politična ekonomska teorija (na temelju zgodovinskih izkušenj) določene pripombe nanj:

1. Zagovorniki prostotržnega vrednostnega sistema kot edino racionalnega sistema zahtevajo, *da obstoje vsepovsod vse pozitivne, realne, ravnotežne tržne cene*. O vprašanju tržnosti sem že govoril. Manj je jasno, kaj so oziroma kdaj so cene realne in ravnotežne, in obratno, nerealne in neravnotežne. Po formalnem izračunavanju sodeč so realne cene faktorjev tiste, ki so v stvarnem gospodarstvu enake stopnji inflacije (rasti splošne ravni cen), po katerih se revalorizirajo realne vrednosti faktorjev, plus določeni (zadovoljivi) donosnosti (dohodka) za lastnika produkcijskega faktorja (po neoklasični teoriji je v ravnotežju dohodek na enoto faktorja enak mejnemu produktu faktorja).

– Torej faktorske cene ne morejo biti realne in ravnotežne cene, če niso pozitivne. S tem pa tržne cene izgubljajo kot indikatorji stanja ponudbe in povpraševanja svoj ekonomski smisel. Zakaj ne bi bile cene, npr. začasno, v krizi, za nekatere produkte ali produkcijske faktorje celo negativno realne, tudi ravnotežne, toda na nižji ravni (glej Keynesovo pojmovanje ravnotežja).¹⁷

– Realne cene so lahko posledica delnega tržnega ravnotežja, ne pa tudi globalnega narodnogospodarskega ravnotežja; kar pomeni, *da imamo več ravnotežnih cen*.

– *Kvantitativno gledano so takšne ravnotežne cene rezultat zavestne računske operacije (z določenim ciljem), če jih ne oblikujejo tržne sile oziroma če ni trgov proizvajalnih dejavnikov, kot npr., danes pri nas. Zato je zavzemanje za realni tečaj dinarja, za realne obresti dejansko zahteva, da ZIS, da banke določajo določeno ceno dinarja oziroma kapitala kot »realno«, čeprav te cene niso rezultat alternativnih oportunitetnih odločitev množstva gospodarskih osebkov, ker pač ni trga deviz niti kapitala (s čimer tudi pade tržni vrednostni sistem kot objektivni vrednostni sistem).*

¹⁶ Glej »Free Market Conservatism, A Critique of Theory and Practice«, izd. E. Nell. – London, George Allen and Unwin, 1984.

¹⁷ To misel potrjuje tudi naša stvarnost, saj so realni osebni dohodki pri nas padali tri leta zapored. Socialno pa tudi ekonomsko vprašanje je, zakaj naj bi realni osebni dohodki padali le delavcem, ki živijo samo od delovnega dohodka, varčevalcem – rentnikom pa naj bi družba zagotovila pozitivne realne obresti (ne glede na vir varčevanja, višino prihrankov itd.).

– *Kaj pa cena dela kot produkcijskega faktorja?* Ne samo, da se sprašujemo, kaj je trg dela, kako naj se delo prodaja in nakupuje (Marx je, kot vemo, govoril o delovni sili kot prodajajočemu se blagu), kdo naj bo kupec dela (že zaposleni delavci?), kako je potem z družbeno lastnino kot enako dostopnimi sredstvi za delo vsakogar kot člana naše skupnosti, ampak je tudi vprašanje, ali je osebni dohodek na enoto dela osebnodohodkovna »tarifa«, določena na trgu dela? In še! Če naj bo osebni dohodek za enoto dela realna ravnotežna cena dela, ali naj bo izračunan enako kot obrestna mera, to je po stopnji inflacije (indeksacija), ki naj zagotovi reprodukcijsko vrednost delovne sile plus določen dodatni dohodek po določeni stopnji donosnosti dela, podobno kot je računana realna obrestna mera. In spet vprašanje, po čem naj se ravna ta donosnost; po »mejni produktivnosti dela«?¹⁸

– Takšno oblikovanje realnih, ravnotežnih tržnih cen faktorjev pa dejansko *predvideva (zahteva) prosto ali celo čisto konkurenco*. Kakor hitro nimamo opravka z njo (to pa je realnejši svet), ampak z oligopoli, z monopoliziranimi tržnimi strukturami, z nepopolno konkurenco, z vplivom svetovnih cen na domače, z vplivom državne intervencije na cene itd., se seveda celotna formulacija realnih, ravnotežnih cen vse bolj komplicira in oddaljuje od idealne – konkurenčne. Kategorije, kot so: realno = ekonomsko = optimalno = tržno ravnotežno, niso več identične.

2. Teza zagovornikov prostotržnega vrednotnega sistema je, da ta mora biti po bistvu *avtonomen alokacijski mehanizem, pri katerem državna intervencija nima kaj iskati*. Državna regulacija se lahko pojavlja le v (re)distribuciji dohodka. Tak sklep naravno sledi le na temelju postavk čistokonkurenčnega modela, v stvarnosti pa je država (s planom ali brez njega) navzoča prav tako pri alokaciji kot pri distribuciji. Enega mehanizma ni mogoče praktično ločiti od drugega.

Še posebej je problematična uporaba tržnih ravnotežnih faktorskih cen, če vemo, da so *cene produktov in faktorjev*, zlasti dela, v sodobnem gospodarstvu elastične mnogo bolj navzgor, kot pa navzdol. Kako tedaj doseči konkurenčno ravnotežje, ali še velja marginalni dohodkovno-stroškovni izravnalni mehanizem?

3. Ekonomska teorija običajno navaja dva produkcijska faktorja: delo in kapital; od tod trg dela in trg kapitala. Toda, *kaj je kapital, kaj je delo?* Le »homogenizirana« abstrakcija? Konkretno se delo in kapital pojavljata v najrazličnejših oblikah, v različni kakovosti, količini, z različno produktivnostjo itd.; skratka, sta nehomogeni kategoriji (glej kritiko Robinsonove in Kaldorja). Od tod torej ne ena sama cena kapitala in dela, ampak cela vrsta cen. Kako naj vemo, katera je »prava«, realna ravnotežna cena, katera pa ne. To velja prav tako za devize oziroma za tečaj dinarja.

¹⁸ Da ne govorim posebej o kvantitativnem izračunu mejnega prispevka posameznega faktorja k skupnemu produktu (dohodku), kar imenujemo izračun produkcijske funkcije, ki predvideva že znane cene faktorjev, ki pa bi jih morali še določiti. To je znana kontraverznost produkcijske funkcije, ki naj bi določala delitev, hkrati pa predvideva že oblikovane cene, ki pa so zopet same rezultat delitve.

Da ne pozabimo pri tem omeniti tudi *P. Sraffa* (kot predstavnika neoricardianske šole), ki je dokazal, 1., da ne moremo govoriti o kapitalu kot o določeni količini blaga, neodvisno od njegove cene, ker ne moremo najti mere za kapital, ki bi bila neodvisna od njegove cene, predvideva pa določeno profitno stopnjo; 2. da za razdelitev ni potrebna neoklasična mejna produktivnostna teorija, da je delitev dohodka na delo (mezde) in kapital določena tako, da je največji profit določen neodvisno (ki za Sraffa ni cena kapitala), medtem ko je mezda odbitek od najvišje stopnje profita.

4. *O razredni vsebini takšne teorije* ne bom posebej govoril. Dejstvo je, da marginalna oziroma neoklasična teorija cen in delitve hočeš-nočeš priznava vsakemu faktorju produktivnost in plačilo (dohodek) po njegovi mejni produktivnosti. Recimo, delo dobiva pravičen dohodek, ko dobi mejni produkt zadnje enote dela. S tem se seveda zabriše sled za kakršnimkoli neplačanim delom oziroma za presežno vrednostjo, torej eksploatatorski izvor profita, obresti in rente.

Manko realnih institucionalnih razmer pri nas, potrebnih za uveljavljanje prostotržnega vrednostnega sistema – drugi problem. *Z mankom razumem dvoje:* 1. že dane ustavne, zakonskosistemske »rešitve«, ki blokirajo in bodo blokirale uveljavljanje prostotržnega sistema (ne govorč o upravičenosti ali pa neupravičenosti takšnega blokiranja) in 2. zgodovinsko realne, institucionalne danosti, ki jih (po Marxu) ne moremo preskočiti, odpraviti z dekreti ali z improviziranimi sistemi v glavi.¹⁹

Dokažimo najprej prvo tezo z navedbo nekaj temeljnih ustavnih določb. *V ustavi je zapisano:*

- da le delo in rezultati dela določajo človeku materialni in družbeni položaj, da si nihče ne more neposredno ali posredno pridobiti materialnih in drugih koristi na račun tujega dela (čl. 11), da družbenih sredstev ni moč uporabljati za prilaščanje tujega presežnega dela (čl. 12),

- da so proizvajalna sredstva, pa tudi doseženi dohodek družbena lastnina (čl. 12), da sploh nihče nima lastninske pravice nad družbenimi produkcijskimi sredstvi (tem. nač., str. 7),

- da delavec upravlja s sredstvi le zato, da bi zadovoljeval svoje osebne in družbene potrebe (čl. 13),

- da so si delavci v združenem delu vzajemno odgovorni in da sredstva družbeno in ekonomsko smotrno uporabljajo oziroma da si ne morejo pridobiti nobenih materialnih koristi in drugih prednosti, ki ne temeljijo na njihovem delu (čl. 15),

- da delavci prosto odločajo o celokupnem dohodku, ki je rezultat njihovega skupnega dela in celotnega družbenega dela (čl. 17), ne pa o dohodku, ki je rezultat izjemnih ugodnosti (čl. 18),

- da pripadajo vsakemu delavcu sredstva iz dohodka temeljne organizacije, ustrezajoča rezultatom njegovega dela in osebnemu prispevku (čl. 20),

¹⁹ O tem glej globlje razmišljanje v že omenjenih mojih razpravah.

- da so vsakemu delavcu v združenem delu zagotovljeni zjamčeni osebni dohodki (čl. 22),
- da organizacija združenega dela odgovarja za svoje obveznosti z družbenimi sredstvi, s katerimi razpolaga (čl. 24),
- da organizacije združenega dela, ki združujejo sredstva, ne morejo pridobiti pravice do trajnih deležev (čl. 26),
- da so banke, zavarovalnice, samoupravne interesne skupnosti dejansko le nekakšne servisne dejavnosti proizvodnega združenega dela, ki mu pripadajo tudi njihova sredstva, da je ves dohodek, dosežen v teh odnosih, neodtujljiv dohodek temeljnih organizacij (tem. nač., str. 8),
- da je planiranje pravica in dolžnost vseh organizacij združenega dela, pa tudi drugih samoupravnih organizacij (čl. 69), da so delavci odgovorni za njegovo uresničevanje (čl. 74),
- da delavci z neposrednim povezovanjem, s samoupravnim sporazumevanjem in z družbenim dogovarjanjem svojih organizacij združenega dela ter drugih samoupravnih organizacij in skupnosti in s planiranjem dela in razvoja združujejo družbeno delo, izpolnjujejo celotni sistem socialističnih družbenoekonomskih odnosov in obvladujejo stihijsko delovanje trga (tem. nač., str. 7, 8) itd.

Navajanje nekaterih ustavnih določb seveda še ne pomeni, da je v množični stvarnosti tako, kot je v ustavi načeloma zapisano. Toda to je samo dokaz (kar smo že ugotovili), *da gre pri nas vsebolj za dualističen sistem*, za tistega, ki je zapisan v ustavi in v drugih sistemskih zakonih in za tistega, ki se sam razvija oziroma ga sedaj tudi zavestno razvijamo na temelju programa stabilizacije.

Teoretično analitična razmišljanja dveh velikih ekonomistov, Marxa in Keynesa, kot podpora našemu razmišljanju. A. Marxovo političnoekonomsko kritično napotilo. Marxovih idej ne bi posebej navajal, če ne bi videl v njih določenih sugestij za naše razmišljanje.²⁰

– Marxova teorija vrednosti je teorija razredno strukturirane vrednosti: $c + (v + m)$; vsi nedelovni dohodki imajo skupni vir: presežno vrednost (m), ki razpade na profit (obresti in podjetniški dobiček) ter zemljiško rento, ki jo sestavljajo dohodki različnih kapitalistov. Delitev profita na obresti in »pravi profit« (podjetniški dobiček) se uravnava s ponudbo in povpraševanjem, torej s konkurenco, »popolnoma tako, kakor se uravnava tržne cene blaga« (str. 399).

– Obresti pripadajo denarnemu (posojilnemu, bančnemu) kapitalistu. Če produktivni kapitalist posluje s svojim kapitalom, mu pripada ustrezní del obresti.

– Toda po Marxu produktivni (fungirajoči) kapital mora obstajati, ker brez njega ne bi bilo obrestnostnega kapitala oziroma obresti (str. 424).

– Po Marxu je obrestna mera iracionalna cena kapitala, njena »naravna« cena je konkurenčna cena.

²⁰ Vse navedene misli so iz njegovega dela »Kapital«, 3. knjiga. – Ljubljana, CZ, 1973.

– Brez teh produkcijskih faktorjev (ali elementov) – zemlje, kapitala in delovne sile ter lastništva nad njimi – ne bi bilo treh oblik dohodka. Le če obstoji dohodek delavskega razreda kot lastnika delovne sile, v obliki mezde, to je cene delovne sile, ki ustvarja celotno presežno vrednost, obstojijo tudi profit oziroma podjetniški dobiček, obresti ter renta.

– Tako so za Marxa obresti nedelovni, neproduktivni dohodek (podobnega mnenja je tudi Keynes).

– Maksimalna meja za obresti je celotni profit, od katerega odštejemo tisti del, ki gre kot nagrada za nadzor oziroma upravljanje podjetja po podjetniku.

– In še, po Marxu vodi obrestni kapital k delniškemu kapitalu, to je k podružbljanju kapitala, ki pomeni prvo dejanje ukinjanja kapitala kot privatne lastnine na kapitalističnih temeljih.

B. Keynesova makroekonomska analitična opozorila. J. M. Keynes proučuje po eni strani obresti, obrestno mero makrofunkcionalno – kot regulatorja investiranja, popolne zaposlenosti, po drugi strani pa tudi razvojno, s socialnimi posledicami. Ne bom pretiraval, če trdim, da se Marxova in Keynesova teorija denarnega kapitala in obresti v nekaterih sklepih močno približata.²¹

– Keynes ne sprejema neoklasične teorije o enaki produktivnosti vseh produkcijskih faktorjev.

»Namesto da pravimo, da je kapital *produktiven*, bi bilo mnogo bolje reči, da daje v teku svojega trajanja donos, ki je večji od njegove izvirne lastne cene.« In dodaja, da se strinja s »predklasično doktrino« (v mislih ima klasike politične ekonomije – op. F. Č.), da se vse *proizvaja z delom*, ob pomoči tehnike, naravnih virov in rezultatov minulega dela (str. 247). Na str. 259 dobesedno pravi: »Lastnost denarja je v tem, da je njegov donos enak *nič*, a izdatek za njegovo ohranitev je neznatna, pač pa je precejšnja njegova likvidnostna premija«. V neki prihodnji družbi bi bila tudi ta likvidnostna premija neznatna (prav tam).

– Po Keynesu je mejna učinkovitost kapitala v primerjavi z obrestno mero merilo za produkcijo kapitalnih dobrin, s tem pa tudi vsake produkcije.

– Za Keynesa obrestna mera tudi ni nikakršna nagrada za varčevanje ali abstinenco kot takšno (str. 204), je le »nagrada za odrekanje likvidnosti za določen čas« (prav tam).

– Svarno obrestno mero določata želja po likvidnosti ter razpoložljiva količina denarja (str. 205).

– Obresti so cena kapitala, a ta ima ceno samo zato, ker je redek. Zaradi tega Keynes meni, da razvojni proces sam teži k temu, pri tem naj bi mu pomagala tudi družba, da bi bil vsaj manj redek, da bi njegova cena tako padla k ničli.

²¹ Vse kratke navedbe Keynesovih misli so iz njegovega poglobitnega dela »Opšta teorija zaposlenosti, kamate in novca«, – Zagreb, Kultura, 1956.

– Obresti oziroma obrestno mero pa je potrebno upoštevati, kolikor je spodbudna za investiranje – glede na mejno učinkovitost kapitala (str. 157) ter kolikor prispeva k popolni zaposlenosti (274). Le takšna obrestna mera je zanj »nevtralna« oziroma »naravna« in bi jo lahko imenovali optimalno ravnotežno mero.

– Po Keynesu je zato napačna teorija obrestne mere, ki jo razume kot ravnotežno, kolikor uravnoveša investiranje in prihranke. Keynes torej postavlja obrestno mero v službo popolni zaposlenosti zmogljivosti in ljudi, za kar zahteva upravljanje ekonomijo.²²

– Keynes razlikuje bančno obrestno mero od obrestne mere na vrednostne papirje, med katerimi je tesna povezava. Predpostavlja, da obstaja stalna možnost, da se lastništvo nad realnim kapitalom spreminja v lastništvo nad denarjem in terjatvami, ter obratno.

– Keynes se tudi zaveda možnosti pojavljanja inflacije, kadar nadaljnje naraščanje efektivnega povpraševanja ne pripelje do nadaljnjega povečanja proizvodnje, ampak se v celotnem obsegu izrazi v povečanih stroških na proizvodno enoto (str. 330, 331).

– Čeprav se Keynes nedvoumno izreče za družbo »osebne svobode«, »individualizma« (str. 401) in ne vidi potrebe po kakršnikoli revoluciji (str. 388), v čemer se bistveno razlikuje od Marxa, pa vendar daje državi pravico in dolžnost, da vpliva na nagnjenost k varčevanju, ki naj bi se usklajevala s spodbudami za investiranje, da določi celokupni znesek virov, namenjenih za povečanje sredstev ter da določi temeljne stopnje za nagrade njihovim lastnikom (brez potrebe po nacionalizaciji). Vse z namenom, da se zagotovi trajno popolna zaposlenost.

– Zanimiva je na koncu njegova projekcija prihodnosti. Keynes, podobno kot Marx, govori o neki prihodnji družbi (ki naj bi se izoblikovala za eno ali dve generaciji), prvič, ki »bi se pravilno upravljala«, drugič, ki bi bila opremljena s sodobnimi tehničnimi sredstvi, in tretjič, katere prebivalstvo se ne bi hitro večalo. Takšna družba bi bila sposobna spremeniti mejno učinkovitost kapitala v ravnotežno ničelni položaj, to je stanje, ki bi bilo nekako podobno »stacionarni skupnosti«, v kateri bi bile spremembe in napredek le rezultat sprememb v tehniki, okusu, številu prebivalstva in kot posledica institucionalnih sprememb. V tej družbi »bi se produkti kapitala prodajali po ceni, sorazmerni delu...« (str. 253, 254). Na ta način bi se tudi redkost kapitala (akumulacije) dokaj zmanjšala, zato pa bi se zmanjšala tudi cena kapitala, to je obrestna mera.

To bi bil obenem postopen proces »tihe likvidacije rentnikov« (str. 397), to je denarnih oziroma finančnih kapitalistov ter »rentniške oblike kapitalizma«. Določeno varčevanje in obrestna mera bi še ostali (kot nekakšna igra na srečo), toda ne v sedanjem pomenu, kot mera donosa na akumulirani kapital (str. 254). Varčevanje institucij ter amortizacijski

²² Nezaposlenost je zanj »nevzdržna javna sramota« (str. 401), samovoljna in nepravilna razdelitev bogastva in dohodka pa vidna pomanjkljivost (neuspeh) ekonomike družbe, v kateri živimo (str. 394).

skladi bi več kot zadoščali za ohranitev popolne zaposlenosti ter zagotavljali potrebni napredek. Nepotrebni pa bi bili prihranki »bogatašev«, pa tudi sedanje neenakosti v bogastvu ne bi mogli več upravičiti.

Imenujmo *Keynesa velikega teoretika državnega kapitalizma* ali kako drugače, dejstvo je, da je prišel – podobno kot Marx – do spoznanja, da klasični kapitalistični sistem z *laissez-faire* vrednostnim sistemom ne more uspešno rešiti dolgoročnih problemov razvoja produktivnih sil, zagotoviti popolne zaposlenosti vseh – materialnih in človeških zmogljivosti ter zagotoviti pravičnejšo delitev bogastva in dohodka.

Če sedaj vprašamo, v čem je *pomen tako Marxovega kot Keynesovega kapitalističnega analitičnega spoznanja* za nas, bomo dejali, da v prvi vrsti v tem, da nas podpirata v *dveh sklepih*: 1. da je razviti prostotržni sistem po bistvu tudi kapitalistični sistem in da nobeno delno uvajanje tržnih – konkurenčnih elementov v institucionalno drugače zasnovano gospodarstvo ureditev ne more dati odločilno pozitivnih rezultatov; 2. da je dolgoročno gledano vendar potrebno odkriti določeno zakonitost evolucije tržnega sistema (celo v pomenu zanikanja). Pogledjmo si to konkretno!

V duhu *Marxovih kritičnih političnoekonomskih spoznanj* bomo morali odgovoriti na tale vprašanja:

– Če so obresti del profita, obrestna mera del profitne mere, ta pa je preoblikovana mera presežne vrednosti, ali se mora to zakonitost sprejeti prav tako za samoupravno ekonomiko, ki postaja vse bolj blagovna in samoupravno, kolektivno-kapitalska?

– Kako je z bančnimi obrestmi in obrestmi na »lastni«, produktivno naloženi kapital ter s podjetniškim dobičkom, ki jih naš dohodkovni sistem ne pozna?

– Kolikšna je splošna »realna« profitna mera pri nas nasproti realni obrestni meri (za katero naj bi bila po Marxu zgornja meja za obrestno mero in ki je – končno – rezultat (indikator) realne učinkovitosti celokupnega produktivnega kapitala)?

– Ali ne zahteva troedina oblika dohodka (mezda, profit in renta) prav tako trojnega ali vsaj dvojnega lastništva?

– Kako je s konkurenco na trgu denarnega kapitala, ki naj bi po Marxu oblikovala »naravno ceno« kapitala, če pa ta v našem sistemu ne obstoji?

Keynesovi ekonomsko analitični (tudi kritični) sklepi pa nas usmerjajo k naslednjim vprašanjem:

– Zakaj bi morali pripisovati pri nas kapitalu produktivni pomen, če pa ga Keynes, meščanski ekonomist, ne razume tako, če ceno oziroma če dohodek (donos) zanj pripisuje njegovi redkosti oziroma ga razume kot premijo za likvidnost?

– Ali je res realna, ravnotežna cena kapitala (to je obrestna mera) rezultat usklajene ponudbe in povpraševanje po njem; ali ni v prvi vrsti rezultat določenih makroekonomskih razmerij; ali ni nujno, da so obresti

tudi instrument, ki služi popolnemu zaposlovanju tako materialno-tehničnih zmogljivosti kot delovne sile?

– Ali zahteva učinkovito gospodarjenje resnično popoln razvoj vseh funkcij in oblik kapitala (tudi npr. razvoj kapitalskih vrednostnih papirjev)?

– Ali ni Keynes, ki je za upravljano (državno uravnavano) gospodarstvo, tudi za določanje nekakšnih temeljnih proporcev v namenski delitvi narodnega dohodka po državi?

– Ali ne gre kopičenje denarnega premoženja nekaterih z realnimi obrestmi pri nas (zlasti velikih varčevalcev, za katere je vprašanje, od kod njihova velika začetna glavnica) na račun produktivnega družbenega kapitala oziroma ali ni v nasprotju s Keynesovo idejo o »evtanaziji rentnikov«, ki naj bi jo družba celo pospeševala ter z njegovo idejo o nujnem spodbujanju, nagrajevanju inteligence, ustvarjalnosti, poslovnosti, podjetništva, kar nam je danes še kako potrebno?

IV

O jugoslovanskem družbenoureditvenem »eksperimentu« (nekateri pravijo tudi »hibridu«, »mutandu«) se piše in se bo pisalo knjige. Ta zgodovinski »eksperiment« je danes v gospodarski in družbeno razvojni krizi. Namen moje razprave ni bil izčrpno proučiti obe plati krize, ampak prodreti čim globlje v probleme, neobremenjeno s tisto ideologijo, ki jo je Marx imenoval napačno zavest.

Sklepno razmišljanje o naslovljeni temi *bom strnil* v tele ugotovitve:

1. Pri našem dosedanjem razvoju smo premalo upoštevali Marxovo misel, da je *prehitevanje* zgodovine prav tako napačno kot *zaostajanje*; da določenih normalnih razvojnih faz ni mogoče preskočiti, pa čeprav določena družba najde pravilno trasirano pot svojega nadaljnjega razvoja.

2. Neredko *napačno razumemo uresničevanje Marxovih idej oziroma marksizma* nasploh v kakšni konkretni družbi, kot je, na primer, naša;²³ ne zavedamo se dovolj, da je vsako uresničevanje idej tudi njihovo neuresničevanje, da njihovo uresničevanje ne poteka premočrtno itd.

3. Čeprav imajo ideje pomembno vlogo, zlasti kratkoročno pri konkretnem oblikovanju družbe (ko se »omasovijo« v posamičnih gibanjih), veljajo vendar v naravi, torej tudi v družbi, *zakoni*, ki omogočajo takšen in ne drugačen razvoj. Seveda zakone ne razumem deterministično (kot mnogi ekonomisti in politiki pri nas), to je kot zakone Newtonove mehanike, ampak v Einsteinovem relativnostnem pomenu.²⁴ V mislih imam še posebej tri naravne zakone, ki veljajo tudi za ekonomijo: zakon racionalne porabe energije za doseganje določenega učinka, zakon boja nasprotij kot gibalne razvojne sile ter zakon bilanciranja razvoja.

²³ Glej mojo razpravo: »O nekim kardinalnim pitanjima ostvarivanja Marksovih ideja u našem društvu«; zbornik »Marks – život i ekonomska misao, Beograd, NIRO, 1984, str. 69–79.

²⁴ Glej mojo razpravo: »Ekonomske zakoni – kaj so, če so?« Ekonomska revija, Ljubljana, 1984, št. 2–3, str. 189–219.

4. Vse to – načelno povedano – velja prav tako za t.i. *blagovno-denarne zakone*, ožje *tržne zakone*, o katerih govorimo sedaj tako »spoštljivo«. Toda vprašanje je, ali jih res pravilno razumemo in ali jih sploh poznamo. Večina ekonomistov ve le za Marxove zakone kapitalistične blagovne produkcije, pa bi torej spoštovanje blagovnih zakonov pri nas pomenilo hkrati spoštovanje kapitalističnih zakonov.

Moja teza je, da je napačno razumeti odkrivanje ekonomskih zakonov kot njihovo uporabo v stalinističnem pomenu – kot »pokornih slug«, ki nam morajo služiti kot spoznane sile; napačno jih je tudi razumeti kot nekakšne skrivnostne, od nas neodvisne sile (prim. Marxovo kritiko blagovno denarnega fetišizma).

Blagovno-denarni zakoni kot abstraktno opredeljene odvisnosti sistema blagovne produkcije obstoje kot posledica samonikle družbene delitve dela v obliki množične povezanosti samostojnih ekonomskih (kot blagovnih) osebkov, iz česar se oblikuje objektivni koordinatni sistem interakcij, ki ga ni mogoče spreminjati po mili volji.

5. Mi smo hoteli napraviti prav to. Z ustavnimi spremembami l. 1974 smo skušali zaradi nevarnosti razvoja sistema v podjetniško-tehnokratsko smer *hitreje opraviti »Marxov skok«* iz »kraljestva nujnosti« (to je prisile ekonomskih zakonov) v »kraljestvo svobode«, ²⁵ to je konkretno korak bliže k Marxovi neblagovni »asociaciji svobodnih proizvajalcev«.

Jugoslovanska družba, kakšna je bila in je »sama po sebi« in v svetovnem okolju, v katerem živi, tega »skoka« ni mogla napraviti iz teh razlogov: 1. zaradi objektivnih razmer – omejitev, kot so še prevladujoča stara družbena delitev dela, prevladujoča (stara) civilizacija (vrednostni sistem) pri večini prebivalstva itd. – zaradi česar se ni zmanjšala težnja k razvitejši blagovni obliki gospodarstva (tudi še s kapitalskimi elementi), 2. zaradi nadaljnje težnje politične birokracije po ohranitvi nadzora nad združenim delom v odločilnih točkah – kar je – med drugim – krepilo birokratski etatizem, in sicer kljub načelnim političnim deklaracijam o nujnosti krepitve delavskega samoupravljanja ter 3. zaradi slabosti v samem delavstvu – kar je po svoje podpiralo prvi dve težnji, tako da se je institucionalizirani samoupravni sistem spreminjal v bolj ali manj participativen sistem.

Zastoj v razvoju produktivnih sil, veliko družbeno ekonomsko neravnotežje, v katero spadata tudi inflacija in velik zunanji dolg, je potrebno razumeti v tem kontekstu. In obratno, odpravljanje vseh omenjenih in ne omenjenih problemov bi moralo potekati v tej smeri.

²⁵ »Kapital«, 3. knj., str. 924.

Zakaj o politični znanosti?

(Uvodni zapis)

Ena od pomembnih nalog »Teorije in prakse« je, da odpira prostor za razprave o modernih družbenih vedah, o njihovem položaju, njihovi vlogi, o njihovih uspehih in težavah – doma in v svetu. V novejšem času je revija pisala o naših ekonomskih vedah (serija prispevkov o teorijah blagovne proizvodnje v socializmu – št. 10, 11/1984, o politični ekonomiji socializma – št. 10/84); o sociologiji (snopič prispevkov na temo »SedANJI trenutek jugoslovanske sociologije« – št. 1–2, 3/84); mnogo pozornosti smo posvetili razvoju družbenih ved na Slovenskem (Dosežki in odprta vprašanja družbenih ved, št. 8/81, Razvojni problemi družboslovja, št. 10/84). Te razprave so nas opozorile na protislovja in probleme družbenih ved pri nas, hkrati pa nakazale smeri njihovega nadaljnega razvoja. Dialog o teh vprašanjih in odpiranje jasnih perspektiv na njihovi osnovi sta še posebej potrebna v današnjem času, ko se vse bolj zavedamo, kako pomembno je, da strategijo družbenega razvoja oblikujemo na znanstvenih spoznanjih.

V tej številki želimo posebej predstaviti problematiko politične znanosti. Tudi o tej problematiki smo v naši reviji že nekajkrat spregovorili (npr. v nizu prispevkov: Politična znanost – dvajset let kasneje, št. 4–5/81).

Tega ne delamo ponovno zato, ker bi morali danes – tako kot pred leti – še koga prepričevati o potrebnosti te discipline. V novejšem času se je v naši družbi in tudi po svetu (kar je razvidno iz objavljenega gradiva) politična znanost že uveljavila kot enakopravna sestavina v sklopu družboslovnih disciplin. Kakorkoli ne more nihče zanikovati vrednostno-kulturnega poslanstva politične znanosti, pa se je v novejšem času uveljavila kot znanost o politiki, ki jo potrebuje vsaka nekoliko razvitejša družba. Samo tako si lahko razlagamo, da sega danes politična znanost na vse kontinente, da jo vključujejo v svoje raziskovalne programe in pedagoški proces ne le Združene države, kjer ima kot akademska disciplina že dolgo tradicijo, marveč tudi v socialističnih državah (nazadnje so jo priznali tudi na Kitajskem) in v mnogih deželah v razvoju. Ta njen zemljepisni prodor in tudi vsebinska razširitev sta dober znak – ki pa v času krize, ki je svetovna, postavljata pred to disciplino nova vprašanja.

Želeli smo zvedeti, katera vprašanja si zastavljajo v svoji disciplini naši politologi in politologi v svetu. Projekta nismo uresničili v celoti, čeprav smo tudi z doseženim lahko zadovoljni, saj doslej v naših družboslovnih revijah tako temeljite predstavitve politične znanosti še nismo srečali.

Vso snov, ki govori o politični znanosti danes, smo razdelili na tri dele. Najprej z nekaj sestavki (profesorjev *Adolfa Bibiča*, *Vlada Benka* in *Staneta Južniča* s FSPN v Ljubljani in profesorja *Najdana Pašića* s Fakultete za politične vede v Beogradu) predstavljamo nekatere dosežke, odprte probleme in protislovja politične znanosti v Jugoslaviji. Tu je izbor nekoliko zožen, saj lahko domnevamo, da je ta vidik našim bralcem bolj znan oziroma vsaj dostopnejši. Konec koncev smo o njem tudi večkrat pisali in o njem razpravljajo tudi druge revije in knjige. Iz tega dela izhaja (zlasti če ga povežemo z odgovori naših politologov na anketo v tretjem delu), da rezultatov naše politične znanosti ne smemo podcenjevati, prezreti pa ne smemo tudi številnih odprtih problemov. Ti so toliko očitnejši, kolikor bolj sama stvarnost naše družbe in sodobnega sveta terja nove odgovore za nove probleme in tudi nove osvetlitve starih vprašanj.

Razsežja odprtih problemov politične znanosti v 80. letih se še ostreje pokažejo, če gledamo nanje s širše, svetovne perspektive. Tu smo skušali predstaviti z objavo vrste sestavkov politično znanost v svetu in v posamičnih tujih deželah. Profesor *Kinhide Mushakoji*, prorektor Univerze Združenih narodov iz Tokia govori npr. o političnih vedah v 80.

letih po svetu; *Klaus von Beyme*, profesor z Univerze v Heidelbergu, prikaže nekaj bistvenih trendov v sodobni politični teoriji; *Christian Bay*, profesor z Univerze v Torontu, razmišlja o politiki s stališča boja za oblast in boja za pravičnejšo družbo; *David Easton*, profesor Univerze v Kaliforniji (Irvine), piše o zgodovini in prihodnosti politične znanosti v Združenih državah; *G. H. Šahnazarov* in *F. M. Burlacki*, profesorja in sodelavca Inštituta države in prava Akademije znanosti ZSSR, predstavljata sovjetsko koncepcijo politične znanosti; *Pierre Favre*, profesor Univerze Clermont-Ferrand in C.R.N.S. oriše nekaj tipičnih značilnosti politične znanosti v Franciji; *Czesław Mojsiewicz*, profesor Univerze v Poznanju, predstavi razvoj in probleme političnih ved na Poljskem; *Renato Mannheimer*, sodelavec Fundacije Feltrinelli (Milano), podaja pregled empiričnih politoloških raziskav v Italiji; *Hans Kastendiek*, profesor Svobodne univerze (Freie Universität) v Berlinu, kritično analizira nekatere ključne probleme politične znanosti v Zvezni republiki Nemčiji; *L. S. Rathore*, profesor Univerze v Jodhpuru, govori o političnih vedah v Indiji; *Zhang Youyu*, predsednik Kitajske asociacije za politične vede, pa utemeljuje potrebo po politični znanosti v LR Kitajski.

Podobo o stanju politične znanosti pri nas in v svetu skušamo dopolniti, kot smo rekli, v tretjem razdelku tega tematskega sklopa. V njem osem jugoslovanskih in sedem tujih politologov odgovarja na vprašanja o politični znanosti v posameznih deželah oziroma o nekaterih splošnih teoretičnih problemih politologije ali o odprtih vprašanjih nekaterih njenih pomembnih disciplin in področij (zlasti znanosti o mednarodnih odnosih). V rubriki sodelujejo: *Bojko Bučar*, asistent na FSPN v Ljubljani; *Branko Caratan*, profesor Fakultete za politične vede v Zagrebu; *Umberto Cerroni*, profesor na Univerzi v Rimu; *Veljko Cvjetičanin*, profesor na Filozofski fakulteti v Zagrebu; *Jack Hayward*, profesor Univerze v Hullu; *Stane Južnič*, profesor FSPN; *Bolívar Lamounier*, profesor na Pontifikalni katoliški Univerzi v São Paulu; *Robert Miller*, univerzitetni profesor iz Avstralije; *Dimitar Mirčev*, znanstveni sodelavec v Jugoslovanskem centru za teorijo in prakso samoupravljanja v Ljubljani; *Ergun Özbudun*, profesor na Pravni fakulteti v Ankari; *Anton Pelinka*, profesor Univerze v Innsbrucku; *Milan Podunavac*, profesor Fakultete za politične vede v Beogradu; *Stojan T. Tomić*, profesor Fakultete za politične vede v Sarajevu; *Radovan Vukadinović*, profesor na Fakulteti za politične vede v Zagrebu in *Jerzy J. Wiatr*, profesor Univerze v Varšavi.

V celoti razpravlja o politologiji pri nas oziroma v svetu 11 domačih in 19 tujih strokovnjakov za politične vede s štirih kontinentov (iz Jugoslavije in petnajst tujih držav).

Ne bi želeli, vsaj zdaj ne, komentirati vsebine teh številnih in raznolikih prispevkov. Bralec si bo pač sam lahko ustvaril sodbo o njih, ko jih bo prebral. Pričakujemo pa tudi, da bodo spodbudili v mesecih, ki prihajajo, nove strokovne razprave o problemih, ki jih sprožajo.

Ko se zahvaljujemo vsem domačim in tujim piscem za njihove prispevke, bi na koncu radi zapisali tole. Politična znanost je brez dvoma v zadnjih dvajsetih letih napravila nekaj vidnih prodorov – tako v metodološkem kot v teoretičnem pogledu in tudi v empiričnih raziskavah. Povečala je svojo znanstveno sposobnost, hkrati pa je začela tudi jasno priznavati svojo vrednostno-normativno naravo. V tem razdobju je prišlo do nove uveljavitve tako marksistično usmerjenega raziskovanja politike kot do razširite vpliva šol, ki temeljijo na behaviorizmu. Delitev sodobne politične znanosti na analitično-empirične, normative in dialektično-zgodovinske smeri se kaže tudi v objavljenih prispevkih. Hkrati pa so očitne tudi pisane diferenciacije in celo izključnosti znotraj njih – kot tudi nova prizadevanja za iskanje kritičnih stikov in medsebojnih bogatitev. Novi, dinamični časi, časi krize, zavračajo vsakršno dogmatično zapiranje vase, nasprotujejo pa tudi nenačelnemu eklekticismu. Krizo doživlja tako empiristična koncepcija znanosti, ki se je razglašala za »wertfrei« (brez vrednot), kot tista, ki se ni razmejevala od ideologizma in ekonomizma. Potrebne so nove sinteze, ki rastejo iz novih problemov časa. Potrebna so nova spoznanja, če naj bi človek obvladoval svojo sedanjost in prihodnost. Res, potrebno je znanje o tem, kaj je, a tudi vera v cilje, v to, kar je bolje. Problemi gospodstva, zatiranja, izkoriščanja in emancipacije, problemi materialne blaginje in duhovnega bogastva, problemi osvobajanja človeka, narodov, človeštva, problemi individualne svobode in svobodno urejene skupnosti, problemi demokratične komunikacije med narodi, vojne in miru ter sodelovanja – to so med osrednjimi nalogami politične znanosti danes. Politika je prvič v današnjem času zares usoda. Zato sta zavest o politični znanosti in razvoj vseh njenih bistvenih funkcij v marsičem tudi usodni.

Politična znanost v Jugoslaviji

Predmet, poudarki in razvojne dileme

I. KONCEPT POLITIKE IN POLITIČNE ZNANOSTI

1. Kaj je politika?

Če se po vsem svetu živahno razpravlja o bistvu politike* in s tem o predmetu politične znanosti, se ne smemo čuditi, da so tekle o tem vprašanju v dobrih zadnjih dveh desetletjih še posebno intenzivne razprave v Jugoslaviji, kjer se je politična znanost kot akademska disciplina konstituirala v začetku 1960. let. Pobude za konstituiranje nove družboslovne discipline so se morale od vsega začetka soočiti z dvema ovirama. Prvič, glede na etablirane akademske discipline, zlasti pravne, je bilo potrebno dokazati, v čem je specifični predmet novega pretendenta na akademski status. Drugič, treba je bilo tudi odgovoriti na vprašanje, v čem naj bi bil pomen in potreba politične znanosti v družbi, ki razglasha, da država »odmira« in ki povezuje socializem s samoupravljanjem.

Razmejitvene črte nasproti etabliranim pravnim vedam, ki so jo skušali od vsega začetka začrtati zagovorniki politične znanosti, ni bilo težko postaviti. Po eni strani so se tudi znotraj samih pravnih ved pojavili nekateri vneti zagovorniki nove discipline,¹ ki so spodmikali tla tradicionalnemu normativizmu v jurisprudenci in uveljavljali potrebo po politični znanosti, predvsem z argumentom, da je potrebno vpeljati v preučevanje političnih institucij moderno empirično metodo. Po drugi strani je postajalo vsem čedalje bolj očitno, da pravne vede, ki so se osredotočile na državo in javno pravo, politične problematike, kakorkoli jo delno pokrivajo, še zdaleč ne izčrpajo.

V diskusijah o bistvu politike je kljub nekaterim izjemam, ki smo jih lahko srečali zunaj razprav o predmetu nove discipline,² prevladovalo skoraj soglasno stališče, da politike ne moremo identificirati z državo, politične znanosti pa ne s teorijo države.³ Politika je z določenih vidikov ožja kot država, po drugi strani pa je njen pojem širši.

Kljub kritičnemu gledanju na identifikacijo politike in države pa

* Ta razprava je nekoliko spremenjen in dopolnjen odlomek iz študije, ki jo je avtor objavil v knjigi *Za politologiju*, CKD, Zagreb 1981.

¹ Kot primere bi lahko navedli D. Lukića, D. Gjankovića, Jožeta Goričarja, Jovana Đorđevića itd.

² Pri tem ni nujno, da opredeljevanje politike z državo nujno izraža etatično stališče.

³ Jovan Đorđević, *Politički sistem*, Savremena administracija, Beograd 1977, str. 50; Adolf Bibič, *Kaj je politična znanost?* Komunist, Ljubljana 1969, str. 18.

politična znanost v Jugoslaviji nikoli ni zanikala in tudi danes ne zanika, da je proučevanje države ena izmed najpomembnejših privin politične znanosti. Tako se je, ne brez ugovorov,⁴ v jugoslovanski politični znanosti izoblikovalo gledanje na politiko, ki poudarja razliko med politiko v ožjem in politiko v širšem pomenu besede.⁵ Pri tem se običajno s politiko v ožjem smislu, če stvar nekoliko grobo posplošimo, razume tisto družbeno dejavnost, ki obsega dejavnost države, vpliv družbenih dejavnikov na državo in vpliv države na usmerjanje družbe.⁶ S politiko v širšem pomenu besede pa se z različnimi niansami razume poleg dejavnosti države in dialektike med državo in družbo (torej poleg politike v ožjem pomenu besede) vsako na interesnih protislovjih zasnovano upravljanje družbe ali delov družbe in usklajevanje delov z družbeno celoto.⁷

S tako artikulacijo politike kot predmeta politične znanosti je bil v grobem izoblikovan tudi odgovor na drugo vprašanje, namreč: Ali usmeritev na socialistično samoupravljanje in s tem tudi na »odmiranje« države ne pomeni, da odмира tudi specifični predmet politične znanosti, politika sama?

V diskusijah o bistvu politike in o predmetu politične znanosti smo lahko naleteli tudi na poglede, ki so trdili, da ker je politika izraz razredne družbe, je v socialistični družbi zgolj ostanek preteklosti, ki prav tako odмира oziroma mora odmirati prav tako kot druge kategorije razredne družbe. Politiko kot družbeno stvarnost in kot termin bo v celoti zamenjalo družbeno samoupravljanje.⁸ Takšno zoževanje politike ni tipičen odgovor, ki ga najdemo v sodobni jugoslovanski politologiji. Večina avtorjev, ki rapravlja o tem problemu, meni (navezujoč se pri tem na razlikovanje med politiko v ožjem in širšem pomenu besede), da se samoupravljanje in politika ne izključujeta.⁹ Medtem ko pri tem nekateri zagovarjajo skrajno stališče, da so vsi samoupravni odnosi politični odnosi,¹⁰ pa drugi skušajo razlikovati med tistimi samoupravnimi odnosi, ki jih lahko kvalificiramo kot politične, in med drugimi, ki niso politične narave.¹¹ To ima, seveda, posledice za pojmovanje obsega in vsebine predmeta politične znanosti.

⁴ Takšno stališče je kritiziral npr. Branko Caratan. Glej: Branko Caratan, *Socializam i politika*, Centar za aktualni politički studij, Zagreb 1972, str. 34.

⁵ Takšno gledanje zagovarja Radomir Lukić, *Istorija političkih i pravnih teorija*, Naučna knjiga, Beograd 1956, str. 20–23; Radoslav Ratković, *O predmetu i mestu političkih nauka*, glej: *Ogledi o problemima savremenog društva*, Kultura, Beograd 1961, str. 130.

⁶ Glej: Radomir Lukić, *op. cit.* str. 23.

⁷ Tipične definicije politike v širšem smislu in njeno razlikovanje od politike v ožjem smislu najdemo v: Najdan Pašić, *Klase i politika*, Rad, Beograd 1974, str. 40; Adolf Bibić, *op. cit.*, str. 24; Radomir Lukić, *Politička teorija države*, Savez udruženja pravnika Jugoslavije, Beograd 1962, str. 15; Stevo Gaber, *Politikata i političkata nauka*, Naša knjiga, Skopje 1975; Radoslav Ratković, *Osnovni nauke o politici*, Institut za političke studije FPN, Beograd 1977; Stojan Tomić, *Politički profesionalizam*, Radnička štampa, Beograd 1975.

⁸ Glej Branko Caratan, *op. cit.* str. 34. Isti avtor pa naglašja, da imajo pri nas samoupravni odnosi politički značaj.

⁹ S. Gaber, *op. cit.* str. 44; Adolf Bibić, *op. cit.* str. 56.

¹⁰ Leo Geršković, »Politički sistem Jugoslavije u nastavi«, referat na Simpoziju Jugoslovanskoga združenja za politične vede, Zagreb 30–31. marec 1965.

¹¹ Najdan Pašić, *op. cit.* str. 38–39.

Čeprav diskusij o politiki in predmetu politične znanosti še ne moremo imeti za končane, pa velja ugotoviti, da je rezultat dosedanjih razpravljanj o tem vprašanju jasen: v naši družbi si je politična znanost izbojevala ne samo pravico do obstoja, marveč postaja, po mnenju Jovana Djordjevića, enega izmed njenih prvih protagonistov, v določenem smislu osrednja družbena znanost.¹²

2. Politična znanost, politična filozofija, politična sociologija

Opredeljevanje predmeta politične znanosti ne more mimo vprašanja, kakšno je razmerje med politično znanostjo ter politično sociologijo in politično filozofijo. Čeprav o teh vprašanjih v Jugoslaviji ni bilo kakšnih večjih diskusij, pa so bila v posameznih razdobjih vendar živo navzoča pri opredeljevanju statusa politične znanosti.

a) Politična znanost in politična filozofija

Filozofske probleme politične znanosti so obravnavali v razpravah o bistvu politike in politične znanosti z različnih vidikov. Omenimo naj samo diskusije o problemu vrednotenja v politični znanosti;¹³ razprave o razmerju med filozofijo in politiko¹⁴ ter etiko in politiko.¹⁵ Seveda nas predvsem zanimajo stališča, ki so se opredeljevala do vprašanja obstoja in narave politične filozofije. Čeprav avtorji, ki bi se do tega vprašanja izrecno izjasnjevali, niso številni, lahko vendar najdemo tudi v naši deželi pisce, ki se zavzemajo za politično filozofijo kot posebno disciplino ali ki vsaj močno poudarjajo filozofske vidike političnega delovanja in politične znanosti.¹⁶ Vsem tem gledanjem je skupno, čeprav se sicer med seboj včasih močno razlikujejo, da vidijo v politični filozofiji (za razliko od politične znanosti) normativno-vrednostno teorijo ali pa vsaj močnejše poudarjajo teleološke elemente. Zlasti nekateri pisci v navezavi na evropsko gibanje za obnovo politične filozofije skušajo podrobneje opredeliti tudi predmet in določiti naloge te praktično-filozofske discipline¹⁷ in jo razmejiti od moderne politične znanosti. Ko po sledovih Aristotelove koncepcije politike opredeljujejo politiko kot »umno delovanje v skupnosti,¹⁸ se po eni strani ostro razmejijo z novoveško koncepcijo politike kot

¹² Glej prispevek Jovana Đorđevića v reviji *Gledišta*, letnik XVIII, 1977, št. 10.

¹³ Glej primere v: *Marks i savremenost*, Institut za izučavanje radničkog pokreta – Institut društvenih nauka, Beograd 1964, posebno str. 174–184.

¹⁴ Arif Tanović, »Filozofija, politologija i politika«, *Dijalog*, 1977, št. 3, str. 21–31.

¹⁵ Vojan Rus, »Politika i moral u socijalizmu«, v: Adolf Bibić-Pavle Novosel, *Politička znanost-predmet i suština*, op. cit.

¹⁶ Glej npr. Andrija Krešić, »Politika i ljudska zajednica«, v: Andrija Krešić i Radoslav Vujičić, *Država i politika*, Sedma sila, Beograd, 1960; Vanja Sutlić, *Bit i suvremenost*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1967, str. 384–405. Ta aspekt je posebej močno poudaril Ante Pažanin, *Filozofija i politika*, FPN, Zagreb 1973. Glej: Zvonko Posavec, *Dijalektika i politika*, Zagreb, Bibl. Polit. misao, 1979.

¹⁷ Ante Pažanin, op. cit.

¹⁸ *Ibidem*, str. 65.

tehnike, kot boja za moč in oblast, po drugi pa se na podlagi vizije sveta, ki bi temeljil na »zvezi samoupravnih skupnosti«¹⁹ zavzemajo za obnovev filozofije politike, ki naj bi postavila v ospredje smiselno politično delovanje za visoke etične cilje svobode, sreče, človekovo dostojanstvo. Ni treba posebej poudarjati, da je tako gledanje na naloge politične filozofije dokaj kritično nasproti prevladujoči empirični-deskriptivni (empirično-analitični) politični znanosti, čeprav ne zanika njenih rezultatov.²⁰ Po drugi strani nekateri drugi pisci močnejše poudarjajo zvezo med politično filozofijo in politično znanostjo in pri tem celo zatrjujejo, da »znanost o politiki v širšem smislu vključuje tudi politično filozofijo«.²¹

b) Politična znanost in politična sociologija

Sociološko gledanje na politiko je bistveno za konstituiranje sodobne politične znanosti. Toda, ali takšno gledanje izključuje ali omogoča, da se konstituira posebna disciplina – politična sociologija? Če je odgovor na to pozitiven, se zastavlja vprašanje o naravi takšne discipline in njeni razmejitvi nasproti politični znanosti. Diskusije o predmetu politične sociologije so se pojavile skoraj istočasno s prvimi večjimi razpravami o predmetu politične znanosti,²² poskuse novih opredelitev pa so dobile v nekaterih novejših delih, ki obravnavajo političnosociološko problematiko ali nosijo že v naslovu ime »Politična sociologija«.²³ Tako pravi eden izmed najnovejših virov o tej temi: »Predmet politične sociologije bi zajemal raziskovanje medsebojno odvisnih socialnih in političnih fenomenov. Temeljna sta: pogoji in vzroki, zaradi katerih prihaja do porajanja in učinkov političnih fenomenov; družbene funkcije vladajočih političnih odnosov – ali prispevajo k reprodukciji živih ali k vzpostavljanju novih družbenih odnosov na ruševinah starih; družbene perspektive politike – odmiranje in podružbljanje njenih funkcij«.²⁴ Ko ugotavlja v drugem najnovejšem traktatu drugi pisec,²⁵ da se »politična sociologija po našem mnenju ukvarja s kompleksno analizo interakcij med različnimi družbenimi subjekti in aparatom javne oblasti« in ko poudarja, da zlasti v marksistični politologiji ne more biti ostre razlike med politično sociologijo in politično znanostjo, opredeli razliko med obema takole: »Nekoliko preprosteje in poenostavljeno povedano je razlika v tem, da izhaja politična sociologija iz družbe in njene strukture ter si prizadeva razkrivati njen vpliv na potek in rezultate političnega procesa, medtem ko politična znanost izhaja iz politične sfere

¹⁹ *Ibidem*, str. 72.

²⁰ *Ibidem*, str. 50, 74, opomba 118.

²¹ Tako V. Stanovčić v prispevku o politični filozofiji v: *Politična enciklopedija*, Savremena administracija, Beograd 1975, str. 747.

²² Glej npr. Adolf Bibić, »Sociologija političkog života«, *Naše teme*, Zagreb 1962, št. 5, str. 682–692.

²³ Miroslav Pečujlić, *Horizonti revolucije*, Institut za političke studije FPN, Beograd 1970; Radoš Smiljković–Miroslav Pečujlić (ur.), *Politična sociologija*, Radnička štampa, Beograd, 1978; Vladimir Goati, *Politična sociologija*, Mladost, Beograd 1978.

²⁴ Radoš Smiljković, »Politična sociologija«, v: R. Smiljković in Miroslav Pečujlić, *op. cit.* str. 14.

²⁵ Vladimir Goati, *op. cit.*, str. XVIII.

in proučuje njeno notranjo dinamiko in njene vplive na družbo».²⁶ Moramo reči, da bi bilo takšno gledanje sprejemljivo, če ne bi tudi politična znanost izhajala iz izrazite sociološke perspektive.

3. Diferenciacija in integracija politične znanosti

Navedene izjave o razmejitvah med politično znanostjo in politično filozofijo oziroma politično sociologijo pričajo o tem, da se tudi v Jugoslaviji področje politologije čedalje bolj diferencira. Zakaj kakorkoli lahko namreč z določenega vidika gledamo na politično filozofijo in na politično sociologijo kot na predmeta, ki spadata v drugi družboslovni disciplini (tj. v filozofijo oz. sociologijo), pa z drugega vidika, kot smo se lahko prepričali, pravzaprav sodita v širši sklop političnih ved. Tako se notranja artikulacija politične znanosti še obogati z mejnimi in prehodnimi disciplinami, ki zastavljajo vprašanje povezanosti politične znanosti s sorodnimi vedami, hkrati pa odpirajo tudi vprašanje integracije v politični znanosti sami. Očitno je, da bi koncepcija politične znanosti, ki bi temeljila samo na posebnih disciplinah, pa najsi bi te obravnavala včasih tudi nekatere globalne vidike politike, zašla v zagato zaradi enostranskega redukcionizma, če ne bi našla ustreznega dopolnila v pojmovanju politične znanosti kot obče, integralne politološke discipline. Na potrebo po takšni disciplini, ki naj bi v sebi združevala sociološke, filozofske in zgodovinsko-dinamične prijeme, so v zadnjih letih opozarjali številni jugoslovanski politologi.²⁷ Takšna integralna, sintetizirajoča znanost o politiki, ki proučuje politične oblike in politične aktivnosti, šele ustvarja, ob hkratnem obstoju drugih, specialnih politoloških disciplin, kristalizacijsko jedro, okoli katerega se lahko »dokončno« konstituira in uveljavi politična znanost kot samostojna disciplina modernih družbenih ved.

Rezultat teh spoznanj, ki se opirajo tudi na izkustva politične znanosti v svetu, je nastanek številnih poddisciplin in področij politične znanosti, ki se uveljavljajo v vzgojnoizobraževalnih programih in v raziskovalni praksi. Naj navedemo pglavitne členitve, ki jih srečujemo v sodobni jugoslovanski politologiji (nekatere od teh so komaj v zasnutku):

1. Teorija politike (obča politologija, temelji politične znanosti);
2. Novejša politična zgodovina (zgodovina političnih odnosov in političnih institucij);
3. Obča zgodovina političnih teorij;
4. Politične teorije in politične ideologije XX. stoletja;
5. Zgodovina politične misli narodov Jugoslavije;
6. Politična antropologija (s socialno antropologijo);
7. Politologija države;

²⁶ *Ibidem*, str. XXIII.

²⁷ Takšno občo znanost o politiki so zagovarjali R. Lukić, B. Caratan, S. Sokol in drugi.

8. Politični sistem SFRJ;
9. Komparativna politika (primerjalni politični sistem);
10. Regionalne politične študije;
11. Politična prakseologija;
12. Znanost o politikah (policy sciences);
13. Politologija javne uprave;
14. Politična kultura;
15. Javno mnenje;
16. Teorija političnih strank in političnih organizacij;
17. Interesologija (teorija interesov in interesnih skupin);
18. Teorija mednarodnih (političnih) odnosov;
19. Mednarodne organizacije;
20. Politološki aspekti mednarodnih ekonomskih odnosov;
21. Mednarodno politično komuniciranje;
22. Sodobni socializem;
23. Dežele v razvoju;
24. Metodologija politološkega raziskovanja;
25. Politologija in sociologija vojske;
26. Zunanja politika posameznih dežel, itn.

4. Politična znanost in marksizem

Dejstvo, da smo se v zadnjih desetletjih v jugoslovanski politični znanosti lahko večkrat srečevali z razpravami o marksizmu in politični znanosti, nas ne more začuditi, če upoštevamo, da se velika večina jugoslovanskih politologov pri utemeljevanju politične znanosti sklicuje na marksizem in če vemo, kako se je na to vprašanje gledano v preteklosti in deloma še danes v svetovni politološki areni.²⁸ Jugoslovanska politična znanost,²⁹ njeni »očetje utemeljitelji«, so s morali spopasti tako s tezo, ki marksizem kratkoma omejuje na ideologijo, kot s tezo, ki razume marksizem kot ekonomski determinizem. V obeh primerih se pravzaprav odvzame politični znanosti legitimni *raison d'être*: v prvem primeru zaradi tega, ker se tako marksizem kot politična znanost pragmatistično-instru-

²⁸ Za ilustracijo, kako v sodobni politični znanosti obravnavajo odnos med marksizmom in politologijo, lahko navedemo skrajno negativno stališče Danteja Germinija (Dante Germini, *Beyond Ideology*, New York, Harper & Row, 1967); bolj uravnovešene poglede M. Duvergerja (Maurice Duverger, *Méthodes de la science politique*, Paris, PUF, 1959) in Arnolda Brechta, *Political Theory*, Princeton, Princeton University Press, 1959); kritično a naklonjeno stališče U. Cerronija (Umberto Cerroni, *Crisi ideale e transizione al socialismo*, Roma, Editori Riuniti, 1977, str. 89); afirmativno stališče J. Hochfelda (Julian Hochfeld, »Marksizem a sociologia stosunkow politycznych«, *Studia Socjologiczne-polityczne*, 1/1958). Kot primer sovjetskega pogleda na to vprašanje glej npr. F. M. Burlacki, *Lenin, Gosudarstvo, Politika*, Moskva, Nauka, 1970.

²⁹ Odnos med marksizmom in politično znanostjo obravnavajo vsi domači avtorji, ki so pisali o splošnih problemih politične znanosti. Kot primer glej: Branko Caratan, *op. cit.*, str. 11.; Jovan Đorđević, *Osnovna pitanja* *op. cit.*, str. 154 in Stevo Gaber, *op. cit.*, str. 10; Jovan Mirić, *Rad i politika*, Centar za kulturno djelatnost SSO Zagreb, 1978, str. 13; Najdan Pašić, *op. cit.*, str. 13; Obrad Pejanović, *Marks i politika*, Export-Press, Beograd, 1960; Davor Rodin, *Marxova misao zajednice*, Ideje, Beograd 1974 itd. Glej tudi: Adolf Bibić, »Marksizem in politična znanost«, *Teorija in praksa*, 2-3/1983.

mentalistično omejitja, v drugem primeru pa zaradi tega, ker enosmerni železni ekonomistični determinizem politiko popolnoma podreja zakonitostim neke druge, ekonomske sfere. V spopadu z dogmatizmom in pragmatizmom socialistične prakse in v spopadu s pozitivistično koncepcijo nedialektičnega odnosa med ideologijo in znanostjo so se v jugoslovanski politični znanosti oblikovali odgovori na vprašanje o razmerju med marksizmom in politično znanostjo predvsem z vidika temeljnih prispevkov Marxa in kasnejših marksistov k znanstvenemu razumevanju in spreminjanju politike. Iz dokajšnjega števila pogledov, ki se med seboj v posameznih točkah tudi razlikujejo, naj navedemo nekatere problemske sklope, ki so bistveno vplivali ali vplivajo na samo koncepcijo politične znanosti v Jugoslaviji.

Prvič. V kritiki tendenc, ki so skušale ali še skušajo izolirati marksizem kot kulturno-zgodovinski pojav in kot teorijo, smo bili v politični znanosti v Jugoslaviji priče dokaj intenzivnemu iskanju zgodovinskih virov marksizma in s tem tudi marksistične utemeljene politične znanosti. V tem sklopu so bile opravljene raziskave, katerih izsledki so v objavljenih delih, ki so se ukvarjala zlasti s problematiko razmerja med Heglovo filozofijo in Marxovo politično teorijo.³⁰ Iz teh raziskav je sledilo predvsem spoznanje o globoki povezanosti Marxove in marksističnih misli z evropsko filozofsko tradicijo, hkrati pa tudi o kritičnem razmerju do nje. To dejstvo je zlasti očitno v Marxovem razlikovanju (civilne) družbe in (politične) države, pa tudi v njegovem razkrivanju dialektičnih zvez med obema. Za konstituiranje in usmerjenost politične znanosti je iz tega sledilo pomembno napotilo, da med socialnimi silami družbe (razredi itd.) in državo oziroma političnim sistemom ne obstoji samo odnos istovetnosti, marveč tudi razlike, kar je bilo glede na nekatera tradicionalna enosmerna istovetenja izredno spodbudno za konstituiranje in razvoj znanosti.

Drugič. Arheološko je bila izkopana klasična marksistična teza o »odmiranju države«. V tej točki se je jugoslovanska politična znanost in politična misel ostro distancirala od etatistične interpretacije politike in države, ki je svoj čas prevladovala v mednarodnem socializmu. Rehabilitacija teorije o odmiranju države (kljub nasprotnim sodbam) je bila izredno pomembna ne le za temeljno usmerjenost politične prakse, marveč tudi politične znanosti v naši deželi. Iz nje je sledila vrsta konsekvenc za pojmovanje temeljnih kategorij politične znanosti, političnega sistema, zlasti političnega sistema socializma.

Tretjič. Tako razlikovanje med državo in družbo kot teza o odmiranju države sta zlasti zaostрила probleme razlikovanja med podružabljanjem in podržavljanjem, med družbeno in državno lastnino, zaostрила in obnovila pa sta tudi problem protislovij med človekom in državljanom v sodobni politiki in tudi v političnem sistemu socializma.

³⁰ Glej Adolf Bibič, *Zasebnštvo in skupnost*. Civilna družba in država pri Heglu in Marxu, Mladinska knjiga, Ljubljana 1972 (druga, dopolnjena izdaja, DE, Ljubljana, 1984); Ivan Prpić, *Država i društvo*. Odnos političke države i građanskog društva u ranim radovima Karla Marksa, Mladost, Beograd, 1976.

Četrtič. S tem je bil povezan motiv birokratizma in kritike birokratizma ter problem politične alienacije sploh in politične alienacije v socializmu posebej.

Petič. Vzporedno z motivom kritike politične države in politične alienacije, ki ju je pod impulzi potrebe po nadaljnjem razvoju socializma odkrivala in uveljavila jugoslovanska politična misel, je poudarila tisto osrednjo prvino v marksizmu, ki jo je Marx, za njim pa tudi mnogi drugi marksisti, imenoval svobodna asociacija proizvajalcev. Ta ideja je bila osrednja spodbuda za poudarjanje samoupravljanja kot zakonitosti družbe prehodnega obdobja, s tem pa je bila povezana tudi revitalizacija problemskega kompleksa socializem – demokracija.

Šestič. Takšno pojmovanje prispevka marksizma je vodilo k temu, da je jugoslovanska politična znanost odkrivala v marksizmu velik pomen ne samo novih družbenih vsebin, marveč tudi novih političnih oblik socializma. To pa je bilo pozitivno za politično znanost, ki naj ne bi samo utemeljevala obstoječe, marveč tudi pomagala razvijati elemente politike in političnega sistema, ki naj bi zagotovil kar največje povezovanje osebne pobude in skupnega interesa.

Takšno pojmovanje razmerja med marksizmom, politiko in državo je bilo, menimo, zelo spodbudno za konstituiranje in razvoj politične znanosti v Jugoslaviji. Konstituirajoča se politična znanost se je s takih izhodišč lažje razmejila od absolutizacije tradicionalne teorije države in vseh ekonomističnih redukcij; v središče njene pozornosti so začela vse bolj izrazito vstopati protislovja interesov tudi v političnem sistemu prehodnega obdobja. V takšni smeri se je politična znanost razvijala – to se razume samo po sebi – ne samo na podlagi specifičnega razumevanja razmerja med marksizmom in politiko, marveč tudi kot iskanje poti za razvoj specifičnega političnega sistema socialističnega samoupravljanja v naši deželi in ob oblikovanju vizije novih potreb po demokratizaciji sodobnih mednarodnih odnosov. Hkrati s tem je na razvoj politične znanosti pri nas imela pomemben vpliv sodobna svetovna politologija, do katere je bila politična znanost v Jugoslaviji od vsega začetka relativno (kritično) odprta.

II. ŽARIŠČNI AKCENTI

Kljub razčlenjenosti na discipline, ki postajajo vse številnejše, lahko v jugoslovanski politični znanosti zaznamo nekaj specifičnih problemskih in vrednostnih žariščnih poudarkov.

Naj navedemo in na kratko opišemo štiri take poudarke:

1. Interesi in politika; 2. Razredna in nacionalna razsežnost politike;
3. Monizem in pluralizem in 4. Socializem, samoupravljanje, demokracija.

Čeprav so ti vidiki med seboj tesno povezani, jih v analitične namene vendarle ločeno obravnavamo.

1. Ineresi in politika

Jugoslovanski politologi so pri teoretični obravnavi politike, politične znanosti in političnega sistema zlasti veliko pozornost namenjali in jo še namenjajo odnosu med interesi in politiko.³¹ Če je sploh kakšna konstantna tendenca v politični znanosti v naši deželi, je to ravno čedalje bolj eksplicitno priznavanje pomena interesov tako v politični teoriji kot v politični praksi. K temu je gotovo odločilno prispevala samoupravna usmeritev, ki temelji na premisi, da mora politični sistem socializma dati kar največ veljave neposrednemu izražanju in povezovanju interesov; velik vpliv na to specifično interesno usmeritev so imela in imajo tudi splošna izhodišča politične znanosti v Jugoslaviji, o katerih smo prej govorili. Zlasti teoretično spoznanje, da je politična stvarnost, vključno s politiko socialistične družbe, v svojem bistvu protislovna, je nujno silila k temu, da je bila družbena misel in tudi mlada politologija pozorna do problematike protislovij v socializmu. Priznavanje protislovij pa je prvi stadij ali posebni vidik pri priznavanju interesne problematike v politični znanosti določene socialistične dežele.³² Ne gre samo za to, da so bila poudarjena protislovja med elementi (kapitalistične) preteklosti in med elementi socializma v družbi prehodnega obdobja; jugoslovanska politologija in družbena misel sploh je namenjala čedalje več pozornosti protislovjem *znotraj* same socialistične družbe. Predmet analize so bila, npr., protislovja družbene lastnine,³³ protislovja, ki izvirajo iz različnih vrst in različne narave dela, protislovja, ki so posledica uporabe načela nagrajevanja po delu, protislovja med državo in samoupravljanjem, protislovja med delavskim razredom in drugimi delovnimi ljudmi ter njihovimi uradnimi predstavniki, »njihovo lastno birokracijo« itd.

Razkrivanje protislovij v političnem življenju, posebej v družbi prehodnega obdobja, je moralo, kot smo poudarili, prej ali slej logično pripeljati do afirmacije interesne problematike v naši politični znanosti. V podkrepitev in ilustracijo te trditve naj navedemo nekaj tipičnih stališč jugoslovanskih avtorjev glede razmerja med politiko in interesi. »Interes je odredjujuća kategorija politike. (...) Politika se obično smatra kao sfera razrešavanja suprotnih interesa među pojedincima i društvenim grupama.«³⁴ »Sve što je do sada rečeno daje nam pravo da zaključimo da

³¹ O odnosu med interesi in politiko glej npr.: Adolf Bibič, *Interesi in politika*, DE, Ljubljana 1981; Albin Igličar, *Pravni sistem in družbeni interesi*, Partizanska knjiga, Ljubljana 1978; Jovan Mirić, *Interesne grupe i politička moć*, Centar za kulturno djelatnost SSO, Zagreb 1973; Najdan Pašić, *Interesi i politički proces*, Komunist, Beograd 1983; Vinka Tomić, *Pluralizam interesa u delegatskom sistemu*, Institut za političke studije, Beograd 1984; Žarko Puhovski, *Interes i zajednica*, Liber, Zagreb, 1975.

³² Rade Aleksić, *Dijalektika socijalizma*. Prilog marksističkoj teoriji o društvenim suprotnostima, Vuk Karadžić, Beograd 1975. O problemu protislovij v socializmu razpravlja tudi Edvard Kardelj. Glej zlasti: »Protislovja pri graditvi socializma« v: *Problemi naše socialistične graditve*, DZS, Ljubljana 1963, str. 220–230.

³³ Med poglavitnimi deli glej: Edvard Kardelj, *Protislovja družbene lastnine v sodobni socialistični praksi*, DZS, Ljubljana 1976.

³⁴ Jovan Mirić, *Interesne grupe i politička moć*, str. 7, 46.

kategorija interesa, ili preciznije, kategorija klasnih interesa, ne samo da nesumnjivo pripada kategorijalnom aparatu Marksove teorije, nego predstavlja i jedan iz niza fundamentalnih pojmova marksistične politike i društvene teorije.³⁵ Še odločnije poudarja pomen problematike interesov za politiko in politično znanost Najdan Pašić: »U osnovi političkog organizovanja društva leži sukob interesa.(...) Govoriti o politici, znači, dakle, govoriti o interesima, tj. o načinu na koji se u sferi upravljanja opštim poslovima društva povezuju, sukobljavaju i usklađuju različiti interesi društvenih grupa u jednoj klasno izdiferenciranoj globalnoj društvenoj zajednici. Istorija nauke o društvu, i posebno nauke koja proučava politiku kao posebnu oblast društvenog života, daje dovoljno osnova za zaključak da je kategorija interesa fundamentalni koncept i instrument političke analize. Kategorija interesa zauzima centralno mesto i u razvoju materijalističkog pogleda na politiku i zakonitosti političkog života.«³⁶

Interesna obravnava politike, kakor so jo v svojih delih v zadnjih treh desetletjih razvijali jugoslovanski politologi, ima, če grobo posplošimo, zlasti tele značilnosti. Politika se na najbolj splošni, teoretični ravni opredeljuje z interesi. Interesov se ne pojmuje niti ekonomsko redukcioniistično niti razredno abstraktno. Poleg ekonomskih interesov se poudarja tudi moralne, kulturne, znanstvene in druge interese in njihov pomen za politično življenje. Čeprav kategorija *razrednih* interesov igra osrednjo vlogo, se interesna problematika ne zožuje zgolj na nediferenciran razredni interes, niti se ne omejuje samo na interese razredov, marveč obsega tudi interese drugih slojev in skupin, pa tudi interes individua kot delavca in občana. Velik poudarek je na specifičnem načinu artikuliranja, agregiranja in integriranja interesov v političnem sistemu socialističnega samoupravljanja, kot se razvija v Jugoslaviji. Novo osvetlitev dobiva tudi problematika »splošnega interesa«. Nosilec splošnega interesa ni samo država, marveč vse subjektivne sile družbe, kamor se prištevata poleg družbenopolitičnih organizacij in nekaterih drugih pojavnih oblik združevanja tudi kultura in znanost. Poleg del o teoretični problematiki interesov zavzemajo čedalje pomembnejše mesto tudi empirične raziskave, ki se zlasti nanašajo na artikulacijo in agregacijo interesov prek delegatskega sistema v političnem sistemu Jugoslavije.³⁷ Pri obravnavanju interesne

³⁵ Vukašin Pavlović, »Upotreba kategorije interesa u marksističkoj društvenoj praksi i društvenoj nauci. Teorijsko-metodološke kontroverze«, v: Gojko Tozi-Kiro Zrmanovski (ur.), *Demokratskiot pluralizam na samoupravnite interesi vo političkiot sistem na socialističkoto samoupravljanje*, Republički centar za ideološko-političko obrazovanje i studij, Skopje 1978, str. 88.

³⁶ Najdan Pašić, *Interesi, ideologije, institucije*, Institut za političke studije, Beograd 1977, str. 5

³⁷ Med mnogimi deli o delegatskem sistemu omenjamo samo naslednja: Jovan Marjanović, *Delegatski sistem i politička reprezentacija*, Institut za političke studije, FPN, Beograd, 1974; Miha Ribarić, *Delegatski sistem kot sredstvo integracije dela in politike*, Obzorja, Maribor; 1978; Mihajlovski Stojmen, *Organiziranosta i efikasnost vo funkcioniranje na delegatskiot sistem*; F. Vreg (ur.) *Delegatski sistem v SRS*, Univerzum, Ljubljana, 1979; *Delegatski sistem*. Funkcioniranje i ostvarivanje. Analiza rezultata istraživanja za SR Srbiju, Institut za političke studije FPN Beograd 1979; Ilija Josifovski-Servet Seliu, *Strukturalnite belez i delgative vo SR Makedonija*, Institut za sociološki i političko-pravni istraživanja, Skopje 1979; Dušan Bilandžić i dr., *Teorija i praksa delegatskog sistema*, Fakultet političkih nauka u Zagrebu, Zagreb 1979; Adolf Bibić (vodja projekta), *Delegatski sistem med normo in stvarnostjo*, Komunist, Ljubljana 1983.

problematike v jugoslovanski politični znanosti je imelo in ima pomembno mesto tudi vprašanje nacionalnih interesov in njihovo razmerje do drugih, zlasti razrednih interesov.

2. Razredne in nacionalne razsežnosti politike

Razmerje med razredno nacionalno razsežnostjo politike za jugoslovansko politično znanost ni aktualno samo zaradi večnacionalne strukture sodobne jugoslovanske družbe, niti ne samo zaradi vloge nacionalnega vprašanja v novejši zgodovini narodov in narodnosti Jugoslavije. To sta bila gotovo dejavnika, ki sta spodbudila misel, da je iskala odgovore na reševanje narodnega vprašanja. Vendar pa je bilo za jugoslovansko politično misel in je tudi za sodobno politično znanost v Jugoslaviji značilno, da v nacionalnem vprašanju ni videla nekakšnega parcialnega problema, marveč je v njem zaznavala in zaznava epohalno vprašanje, ki je v najtesnejši zvezi s politično emancipacijo in socialno preobrazbo sodobnega sveta. Nacionalno vprašanje ni samo dominantno vprašanje 19. stoletja, marveč je eno od ključnih vprašanj 20. stoletja. Vsi veliki pretresi 20. stoletja: svetovne vojne, protikolonialne revolucije, socialistične revolucije, znanstvenotehnične revolucije so tudi aktualizirali nacionalno vprašanje.³⁸ Nacionalno vprašanje ni povezano samo z usodo nacionalnih manjšin in malih narodov v sodobnem svetu. To vprašanje se nanaša včasih celo na obstoj posameznih narodov, nanaša se na razmerja med narodi znotraj posameznih večnacionalnih političnih sistemov, pa tudi na razmerje med narodi v svetovnem merilu. Nacionalno vprašanje je aktualno ne samo v »klasičnih« deželah, ki so znane po tem problemu, marveč se pojavlja tudi tam, kjer se je zdelo to vprašanje dokončno rešeno. Navzoče je v razvitih kapitalističnih deželah, v deželah v razvoju in v socialističnih deželah. V nekem smislu lahko celo govorimo o pravi renesansi nacionalnega vprašanja.³⁹

Spričo tega ni naključje, če je jugoslovanska družbena misel in politična znanost namenjala in namenja, zlasti od tridesetih let naprej, vprašanju naroda izredno pozornost⁴⁰ in če so se diskusije o nacionalnem fenomenu, zlasti v zadnjih letih, silno razmahnile. Čeprav so bili neposredni impulzi za obravnavo nacionalnega vprašanja često povezani z razreševanjem lastnih problemov in tudi (v novejšem času) z oživljanjem

³⁸ Najdan Pašić, *Nacionalno pitanje u savremenoj epohi*, Radnička Štampa, Beograd 1973, pogl. I.

³⁹ Najdan Pašić, *ibid.*

⁴⁰ O nacionalnem vprašanju glej: Josip broz Tito, *Nacionalno vprašanje in revolucija*, DZS, Ljubljana 1978; Edvard Kardelj, *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*, DZS Ljubljana 1957, prva izdaja 1939; Vladimir Bakarić, *Društvene klase, nacija i socijalizam*, Školska knjiga, Zagreb 1976; Najdan Pašić, *op. cit.*; Ernest Petrić, *Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin*, Obzorja, Maribor 1977; Rudi Rizman, *Marksizem in vprašanje naroda*, CZ, Ljubljana 1980; Stipe Šušar, *Nacionalno i nacionalističko*, Marksistički centar, Split 1974; Dragan Taškovski, *Resnica o makedonskem narodu*, DZS, Ljubljana 1976; glej tudi *Nacionalno pitanje u jugoslovenskoj teoriji i praksi – doprinosi Edvarda Kardelja*, Univerzitet »Đuro Pucar Stari« u Banjaluci, Banjaluka, 1980.

nekaterih nacionalističnih pojavov,⁴¹ pa se jugoslovanska politična misel in politična znanost tega vprašanja ni lotevala zgolj politično-pragmatično, marveč v kontekstu širših razprav o bistvu naroda, o njegovi opredelitvi, o njegovem lociranju v sodobnem socialnem razvoju, o njegovem povezovanju s problemom socializma, v kritičnem soočanju ne samo s spiritualističnimi in drugimi idealističnimi teorijami naroda, marveč tudi s pogledi nekaterih socialističnih avtorjev.⁴²

Eden izmed bistvenih vidikov obravnave nacionalnega fenomena v naši politični znanosti je ravno razmerje med razrednimi in nacionalnimi interesi. To vprašanje se je v kristalno čisti obliki zastavilo že pred narodnoosvobodilno vojno, katere specifičnost je ravno bila povezava nacionalne in socialne osvoboditve.⁴³ Revolucija je sicer rešila nacionalno vprašanje v njegovem globalnem političnem pomenu, ni pa mogla, kot tudi drugod ne, razrešiti vseh vidikov nacionalnega vprašanja. Ostanki stare nacionalistične mentalitete, podedovana neenakost v razvoju posameznih narodov in narodnosti, nasprotovanja pritiskom unitaristično-centralističnih tendenc⁴⁴ – vse to je porajalo tudi določene nacionalne zaostritve in konflikte. Jugoslovanska družbena praksa je na te pojave reagirala tako, da je skušala uresničiti čedalje večjo samostojnost posameznih narodov in narodnosti in temu ustrezno preoblikovati tudi federalizem. Temeljno izhodišče pri tem je bilo, da se nacionalni interes ne sme omejiti zgolj na jezikovni niti zgolj na kakšen širši kulturno-avtonomistični interes. Celo politični interes naroda, ki se izraži v lastni državnosti, ne more biti sam po sebi zadosten. Bistveni temelj nacionalne svobode je ekonomska suverenost, tj. pravica naroda, da razpolaga s presežnim produktom, ki ga ustvari.⁴⁵

Ravno v tej točki pa se problematika nacionalnega interesa pristno sooča s problematiko interesov delavskega razreda in vseh delovnih slojev družbe. Jugoslovanska politična misel in politična znanost pri tem zlasti poudarja, da dokler delavski razred ni gospodar nad sredstvi, pogoji in rezultati svojega dela, dokler z rezultati njegovega dela razpolaga kdo drugi, bodisi privatni lastniki, odtujeni centri ekonomske moči ali državni monopol, tako dolgo ne more govoriti o dokončni socialni emancipaciji.⁴⁶

Spričo dejstva, da se emancipacija delavskega razreda lahko dogaja le, če pri tem prihaja do skladnosti med razrednimi in nacionalnimi interesi, je razumljivo, da je tudi narod lahko v celoti svoboden le, če je ne samo kulturno in politično, ampak tudi ekonomsko emancipiran. Svobodno razpolaganje z rezultati njegovega dela je okvir in pogoj za izražanje in

⁴¹ O izvorih in oblikah nacionalizma glej: Živko Sućurlija, *Društvena anatomija nacionalizma*, Mladost, Beograd 1976.

⁴² Glej: Edvard Kardelj, *op. cit.*; Zvonko Lerotić, *Nacija. Teorijska istraživanja društvenog temelja i izgradnje nacije*, Kulturni radnik, Zagreb 1977; Stipe Šušar, *op. cit.*, itd.

⁴³ Glej: Josip Broz Tito, »V čem je specifičnost osvobodilne borbe in revolucionarne preobrazbe nove Jugoslavije«, v: Josip Broz Tito, *op. cit.*, str. 88–97.

⁴⁴ Edvard Kardelj, *op. cit.*, str. XLVIII in dalje.

⁴⁵ *Osmi kongres Zveze komunistov Jugoslavije*, Komunist, Ljubljana 1964, str. 98.

⁴⁶ Edvard Kardelj, *Problemi naše socialistične graditve*, DZS, Ljubljana 1974, str. 260.

uveljavljanje interesov naroda na kulturnem in političnem področju. Zato problem samoupravljanja, ki radikalno in odkrito zastavlja vprašanje razrednega interesa, zadeva ne samo demokracijo v gospodarski organizaciji ali v šoli, marveč se nanaša tudi na položaj in vlogo naroda, kar nujno vpliva na specifično obliko federalizma in političnega sistema večnacionalne socialistične družbe sploh.

To je izhodišče, na podlagi katerega je jugoslovanska politična misel in politična znanost oblikovala in oblikuje tudi svoj pogled na razmerje med nacionalnimi in internacionalnimi interesi.⁴⁷ Ko se je upirala vsakršnemu apriorističnemu, hierarhističnemu opredeljevanju odnosa med razrednim in nacionalnim interesom, je nasprotovala tudi abstraktnemu internacionalizmu kot tudi ozkosrčnemu nacionalizmu. Takšno gledanje na odnos med nacionalnim in internacionalnim je imelo pomembne posledice za njeno pojmovanje internacionalistične solidarnosti in odnosov med posameznimi deli sodobnega socialističnega gibanja, med socialističnimi deželami, med razvitimi in državami v razvoju. Boj za novi mednarodni ekonomski red, za katerega se je jugoslovanska družbena misel in politična znanost zavzela,⁴⁸ izvira namreč ravno iz spoznanja, da je nacionalna svoboda realna le, če se lahko opira na suvereno razpolaganje z nacionalnim bogastvom in če so ekonomski odnosi z drugimi narodi sploh zasnovani na enakopravnih temeljih. Takšno pojmovanje razmerja med nacionalnim in internacionalnim je bilo in je tudi vir opredeljevanja za politiko neuvrščenosti, ki jo jugoslovanska politična misel in politična znanost razume tudi kot dejavnik socialnega napredka.

Dialektika razrednih in nacionalnih interesov je torej eno izmed problemskih središč sodobne jugoslovanske politične znanosti tako v njenih pogledih na mednarodne odnose kot v njenem pojmovanju artikulacije in integracije interesov v političnem sistemu socialističnega samoupravljanja. Pri tem – tudi to je poudarek v jugoslovanski politični znanosti – gre ne samo za čedalje večjo svobodo in neodvisnost narodov, marveč tudi za njihovo čedalje tesnejšo sodelovanje in povezovanje na področjih kulturnega, političnega in ekonomskega življenja.⁴⁹

⁴⁷ O internacionalizmu glej: Dušan Dragosavac, *Nacionalno in internacionalno*, Centar za kulturno djelatnost SSO Zagreb 1978; *Proleterski internacionalizam u teoriji i praksi*, Marksistički studijski centar SK BiH »Veljko Vlahović«, Sarajevo 1978; Glej tudi: Aleksandar Grljić, *Evropa u očima komunista*, Informator, Zagreb 1977, str. 110.

⁴⁸ Anton Vratuša, *Profiles of Nonalignment*, Ministry of Foreign Affairs, Georgetown 1978, Guyana.

⁴⁹ Tu naj opozorimo na delna razhajanja med našimi politologi in pravniki glede ocene sedanje institucionalne ureditve, zlasti federacije. To stališče je prišlo zelo jasno do izraza v razpravi ob knjigi profesorja Jovana Mirića (*Sistem i kriza*, CKD, Zagreb 1983). Glej razpravo, ki je sedaj objavljena v knjigi *Prijeponi oko političkog sistema*, CIPRA, Zagreb 1985. Knjiga profesorja Jovana Mirića ponazarja premik, do katerega je prišlo v delu jugoslovanske politologije v največjem času v vrednotenju političnega sistema, kot ga je uvedla Ustava iz leta 1974. Res je, da je kritično stališče do nekaterih določil te ustave bistveno pogojeno z napakami in s slabostmi ekonomske politike, z novimi pojavi nacionalizma in policentričnega etatizma in sploh z ne dovolj učinkovitim oblikovanjem skupnih in splošnih interesov. Ob upravičenih kritikah etnocentrizma pa se žal hkrati srečujemo v novejših razpravah o našem političnem sistemu tudi s pojavi popolnega nerazumevanja pomena legitimnih nacionalnih interesov in v našem družbenem in političnem življenju. Sodobne poglede na federalizem v Jugoslaviji najdemo lahko v Teoriji in praksi št. 12/1984, kjer na vprašanja redakcije odgovarjajo ugledni politologi in juristi (M. Damjanović, I. Kristan, B. Markić, M. Matić, D. Mirčević, J. Mirić, M. Ribarić, Z. Tomac, Č. Sadiković, E. Stavilec, S. Škarić, N. Visković). Glej tudi Ciril Ribičič, *Politični sistem in federacija* (izhodišča za dograjevanje), Teorija in praksa, 12/1984, str. 1315–1323.

3. Monizem in pluralizem

Tretji pomemben poudarek v jugoslovanski politični misli in politični znanosti, ki kaže tudi na trajno tendenco v njenem razvoju, je vse jasnejše opredeljevanje do vprašanja pluralizma v politični teoriji in praksi, posebej v teoriji in praksi političnega sistema socialističnega samoupravljanja. Pluralnost je bila značilna že za samo strukturo socialistične revolucije v Jugoslaviji, ki je imela poleg narodnoosvobodilnih razločne razredne socialne značilnosti z udeležbo vseh bistvenih delovnih slojev. Mnogonacionalna struktura naše družbe, ki se je že izrazito uveljavila v revoluciji in ki je tudi v zadnjih treh desetletjih igrala odločilno vlogo pri oblikovanju politične misli in politične znanosti in pri praktičnem strukturiranju političnega sistema, je bila naperjena zoper enosmerni unitaristični redukcionizem. Samoupravljanje kot skupni izraz strateške usmeritve socializma v Jugoslaviji je delovalo proti mehanicistično-centralističnem monizmu in odpiralo dolgoročno perspektivo za množičnost pobud posameznikov in družbenih skupin v naši družbi. Polidimenzionalno pojmovanje protislovij in interesov, ki je dobivalo, kot smo že omenili, čedalje več veljave v praktični politiki in v politični znanosti, je zaviralo stvarne in možne recidive centralističnega monizma v družbeni misli in v samem političnem življenju. V veliki sodobni debati o relaciji monizem-pluralizem⁵⁰ jugoslovanska politična znanost zato ni bila postavljena pred nekakšno od zunaj vsiljeno dilemo, marveč pred vprašanje, ki se je z njim v takšni ali drugi obliki spopadala že nekaj desetletij. Rezultat tega spopadanja je bila tako na teoretični kot na politični ravni opredelitev za specifično obliko pluralizma, ki je pomenil in pomeni tudi dokaj specifično pojmovanje oblikovanja enotnosti («monizma») socialistične družbe.

Motili bi se torej, če bi si predstavljali, da je izrecna opredelitev za specifični pluralizem (tj. za »pluralizem samoupravnih interesov« oz. »samoupravni pluralizem«) v drugi polovici sedemdesetih let v politični misli in politični znanosti Jugoslavije nastopila kot nekakšna iznenadna, popolna novost. *Implicitno* je opredeljevanje za specifično obliko pluralizma v jugoslovanski politični misli in politični znanosti staro toliko, kolikor je stara ideja samoupravljanja in je torej tudi vezano na vse tiste vire, s katerimi je povezana samoupravna naravnost jugoslovanskega socializma.

Toda tudi *eksplicitno* opredeljevanje za specifično obliko pluralizma ni vzniknilo hipoma, marveč je šlo skozi določene razvojne faze. Lahko bi rekli, da se je eksplicitno zavzemanje za pluralizem začelo pojavljati zlasti

⁵⁰ Kot primere lahko navedemo: William E. Connolly, *The Bias of Pluralism*, Atherton Press, New York 1969; Rainer Eisfeld, *Pluralismus zwischen Liberalismus und Sozialismus*, Kohlhammer, Stuttgart 1972; Asen Kožarov, *Monizm i pluralizem v ideologiji i politike*, »Progress«, Moskva 1976; Stanislav Ehrlich, »Rzecz o pluralizmie«, *Kultura i społeczeństwo*, letnik XXI, 1977, št. 4, str. 61–81, itd. Diskusije o pluralizmu so povezane tudi z evrokomunizmom. Glej npr. Claudio Muti (ur.), *Egemonia e pluralismo. Il dibattito sul rapporto fra socialismo e democrazia*, Marsilio Editori, Venezia 1977; Biagio de Giovanni, »Lenin, Gramsci e la base teorica del pluralismo«, *Critica marxista*, 14. letnik, 1976, št. 3–4, str. 29–53; Massimo Corsale, »Contro le ambiguità del pluralismo«, *Critica marxista*, 14. letnik, 1976, št. 3–4, str. 85–91.

v drugi polovici šestdesetih let, ko je implicitno pluralistična vsebina samoupravljanja začenjala bolj ali manj sporadično dobivati tudi pluralistično terminološko oznako (tu ne mislimo na ideje, ki so se tu in tam zavzemala za partijski, politični pluralizem). Ta tendenca je dobila nato priznanje tudi v nekaterih uradnih dokumentih, med katerimi vsebuje najznačilnejše pričevanje dokument *Socialistična zveza delovnega ljudstva danes*, sprejet leta 1970 na eni od republiške konference Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije.⁵¹ Ta dokument se je izrecno zavzel za to, »da je treba z delovnimi metodami in raznimi institucijami samoupravljanja zagotoviti, da se bo lahko uveljavil pluralizem avtentičnih interesov v naši družbi«. ⁵² Ideja specifičnega pluralizma v jugoslovanski družbi se je v naslednjih letih – sicer v omejenem obsegu – v takšni ali drugačni obliki pojavljala v politoloških razpravah in raziskavah,⁵³ vendar se je v celoti uveljavila šele po novi ustavi (1974). Pomemben prispevek k razvoju in uveljavitvi te ideje je dal 1977. leta Edvard Kardelj v svojem delu *Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja*.⁵⁴ S to letnico lahko zaznamo nov zagon v razvoju razmišljanja o pluralizmu v jugoslovanski politični misli in politični znanosti tako glede političnega sistema Jugoslavije kot glede teoretičnih vidikov samega problema. Kot »pluralizem samoupravnih interesov« ali kot »samoupravni pluralizem« je bila ideja pluralizma sprejeta kot oznaka političnega sistema socialističnega samoupravljanja. S tem je bila po eni strani teoretično potrjena in eksplicirana dolgoročnejša tendenca v razvoju jugoslovanskega političnega sistema, po drugi strani pa je to pomenilo odpiranje širšega prostora za legitimne interese, ki rastejo iz okvirov samoupravne in socialistične opredelitve.

Ravno v zadnjih letih smo bili priče dokajšnji produkciji, ki se ukvarja s problematiko interesov in posebej s teoretično in empirično vsebino specifičnega pluralizma samoupravnih interesov,⁵⁵ hkrati pa je prišlo do poskusov jasnih razmejevanj do različnih drugih koncepcij pluralizma v sodobni politični znanosti. Rezultate teh raziskav in diskusij, ki še trajajo, bi morda lahko povzeli v nekaj točkah:

– v jugoslovanski politični misli in politični znanosti je bila zavržena ideja, da je pluralizem nezdržljiv z marksizmom;

– tudi socialistična družba je po svoji interesni strukturni pluralistična; politični sistem socialistične družbe mora to dejstvo upoštevati in zagoto-

⁵¹ *Socialistična zveza delovnega ljudstva danes*, Zal. Republiške konference SZDL Slovenije, Ljubljana 1970.

⁵² *Ibidem*, str. 94.

⁵³ Kot v knjigi J. Mirića, *Interesne grupe i politička moć*, Zagreb 1973.

⁵⁴ Edvard Kardelj, *Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja*, Komunist, Ljubljana 1977 (druga izdaja 1978).

⁵⁵ Ilustrativna zbirka takšnih prispevkov: *Demokratski pluralizem na samoupravne interese i politički sistem na socialističkom samoupravljanju*, op. cit.; Glej tudi: Najdan Pašić, *Pluralizam interesa i politički sistem*, Delta Press, Beograd 1978.

viti vsem legitimnim interesom, da se v političnem sistemu institucionalno izrazijo;

– pluralizem, kakršen ustreza političnemu sistemu socialističnega samoupravljanja, se bistveno razlikuje od političnega pluralizma klasičnega mnogostrankarskega sistema, razlikuje pa se tudi od pluralizmov, ki se oblikujejo v nekaterih drugih socialističnih koncepcijah; »pluralizem samoupravnih interesov« se po razrednem temelju in cilju bistveno loči tudi od klasičnega »analitičnega pluralizma«;⁵⁶

– »pluralizem samoupravnih interesov« torej ni pluralizem *poljubnih* empiričnih interesov, marveč je koncepcija, ki temelji na množstvu interesov, v kateri imajo interesi delavskega razreda v povezavi z interesi vseh delovnih ljudi vodilno vlogo v družbi; od tod izhaja navidezni paradoks, da jugoslovanska politična misel povezuje samoupravni pluralizem s sprejemanjem diktature proletariata.

»Pluralizem samoupravnih interesov« ima široko področje svojega izražanja in uresničevanja: od samoupravljanja v materialni proizvodnji in na področju dela sploh, v kajevni skupnosti in občini, v samoupravnih interesnih skupnostih, do urejanja odnosov med narodi in narodnostmi v republiki, pokrajini in federaciji, do vloge družbenopolitičnih in družbenih organizacij in do celotnega delovanja delegatskega sistema znotraj združenega dela in na ravni globalnih družbenopolitičnih skupnosti.

Ko novejšje jugoslovanske analize ugotavljajo vzroke za zaostajanje uresničevanja samoupravnega pluralizma, hkrati poudarjajo, da se bo samoupravni pluralizem lahko razvijal in poglobljal le, če bodo v samem samoupravnem sistemu hkrati vsestransko dejavne široko pojmovane subjektivne sile, v katerih igra oziroma mora igrati strateško vlogo (v sklopu organizirane socialistične zavesti) zveza komunitov.

Koncepcija samoupravnega pluralizma je torej razredna koncepcija, ki vključuje tudi vprašanje povezovanja in integriranja samoupravnih interesov. Tako je v tej koncepciji vsebovan nujno tudi monistični vidik političnega sistema, toda ne v svoji klasični obliki, marveč preobražen in v preobražanju na podlagi samoupravnih izhodišč, ki skušajo uveljaviti možnosti za najširše izražanje različnih interesov delovno in sicer artikulirane socialistične družbene baze in nadstavbe.

4. Socializem, samoupravljanje, demokracija

Združujoča točka, ki integrira vsa prizadevanja politologov v Jugoslaviji, je, kot izhaja iz povedanega, socializem, zasnovan na samoupravljanju.⁵⁷ Ne da bi izhajali iz izhodišča, da so empirične oblike, ki jih je razvila

⁵⁶ Najdan Pašić, *Klase i politika* op. cit.; Jovan Mitić, *Interesne grupe i politička moć*, op. cit., *Samoupravni pluralizam interesa*, Materijali sa naučnog skupa u Arandelovcu, 29–30 juna 1980, IPS, Beograd 1981.

⁵⁷ Jasno je, da je politična i politološka literatura o samoupravljanju v Jugoslaviji tako številna, da tukaj lahko navedemo samo skromen vzorec. Glej npr.: J. B. Tito, *Samoupravljanje*, op. cit. Veliki prispevek na tem področju je dal Edvard Kardelj v svojih številnih delih, npr. tistih, ki so zbrana v: *Problemi naše socialistične graditve*, DZS, Ljubljana

socialistična praksa v Jugoslaviji, nekakšen splošni »model«, je vendar splošno stališče politične znanosti v Jugoslaviji, da je samoupravljanje v takšni ali drugačni obliki ena izmed temeljnih zakonitosti prehodnega obdobja. Navezujoč na Marxovo tezo o revolucionarni samodejavnosti proletariata, na teorijo o odmiranju države, na koncept socialne emancipacije, na Marxovo in Engelsovo analizo revolucionarnih izkušenj (posebno pariške komune), na Leninovo koncepcijo sovjetov in tudi na druge revolucionarne izkušnje, vključno – in ne nazadnje – z izkušnjami iz lastne revolucije – je jugoslovanska socialistična misel in politična znanost v razvijanju specifične poti v socializem oblikovala koncept socializma, ki je imel izrazite kritične poudarke glede na takrat prevladujoče poglede. V tem konceptu socializma je ključnega pomena kategorija *družbene lastnine* kot negacija vsakega lastninskega monopola, ki ji je imanetno samoupravljanje proizvajalcev in na tej podlagi – ob premagovanju razredne narave družbe in odpravljanju eksploatacije, s širjenjem samoupravljanja na vso družbo in z odmiranjem države – postopno odpravljanje dualizma med vladajočimi in vladanimi.⁵⁸

Jugoslovanski politologi in družboslovci sploh vidijo v samoupravljanju temeljno izhodišče za oblikovanje političnega sistema v Jugoslaviji in perspektivo, v kateri se v različnih specifičnih oblikah uveljavlja razvoj socializma kot svetovnega procesa. Samoupravljanje širi horizonte socializma in za socializem in s tem tudi politične znanosti, saj odpira nove poglede na razmerje med politiko in ekonomiko, med razredi, družbenimi sloji in političnim sistemom, med družbo in politično oblastjo. Samoupravljanje potencialno spreminja odnose med mikropolitiko in makropolitiko in širi področje političnega zunaj sfere državnega. Temelji na področju dela (»združeno delo«) in se od tod širi na druga področja družbenega življenja. Je tudi na nov način vzpostavljeno razmerja med različnimi družbenimi sferami, zlasti med materialno proizvodnjo in med »družbenimi službami«. Samoupravljanje zahteva spreminjanje tradicionalne sfere oblasti tudi s tem, da zastavlja problem podružbljanja oblasti in podružbljanja politike kot »politične države«. Je tudi kritika vsemoči

1954–1980, sv. I–X. Glej tudi: E. Kardelj, *Samoupravljanje*, 1–5, DZS, Ljubljana 1979; Vladimir Bakarič, *Socijalistički samoupravni sistem i društvena reprodukcija*, Informator, Zagreb 1974; Dušan Bilandžić, *Društveni razvoj socijalističke Jugoslavije*, Centar društvenih djelatnosti SSOH, Zagreb 1978; Aleksandar Hristov, *Samoupravljana kontrola i samoupravljana odgovornost*, Naša knjiga, Skopje 1973; Ljubomir Jakimovski, *Socijalističkoto samoupravuvanje*, Komunist, Skopje 1977; Savin Jogan, *Pariška komuna 1871 in sodobna jugoslovanska občina*, DE, Ljubljana 1984; Neca Jovanov: »Aspekti teorijske koncepcije samoupravljanja u Jugoslaviji«, *Kulturni radnik*, letnik XXXII, 1979, št. 4, str. 3–50; Bogdan Kavčić, *Sodobni sociološki problemi samoupravljanja v podjetjih*, Delavska enotnost, Ljubljana 1972; Boris Kidrič, *Zbrano delo*, IV, CZ, Ljubljana 1976; Sergej Kraigher, *Za socialistično samoupravno demokracijo*, DZS, Ljubljana 1980 (2 knjigi); Ivan Kristan, *Samoupravljanje*, CZ, Ljubljana 1975; N. Pašić, *Interesi i politički proces*, op. cit.; Miha Ribarič-Ciril Ribičič, *Delegatski skupščinski sistem*, DZS in dr., Ljubljana 1983; Stipe Šušar, *Samoupravljanje i alternative*, Centar za kulturnu djelatnost SSO, Zagreb 1980; Jovan Đorđević, *Teorija i praksa samoupravljanja u Jugoslaviji*, Radnička štampa, Beograd 1972; Zoran Vidaković, *Korak nazad, dva koraka napred*, Komunist, Beograd 1971. itd.

⁵⁸ O definiciji socializma glej, na primer: Jovan Đorđević, *Socijalizam i demokratija*, Savremena administracija, Beograd 1962, str. 26–41. Glej tudi: Branko Pribičević, *Socijalizam – svetski proces*, Partizanska knjiga, OOUR »Monos«, Beograd 1979, str. 24 itn.

državnega aparata, kritika birokratizma in tudi drugih centrov odtujene moči, katerih nosilci so tehnokracija ali katerakoli druga oblika elitizma. Segi tudi, kot smo videli, v problematiko razreševanja nacionalnega vprašanja, v strukturo in koncepcijo federalizma. Učinki in oblike samoupravljanja vplivajo tudi na takšna klasična področja državne politike, kot je zunanja politika, ljudska obramba in družbena samozaščita. Tudi družbeno planiranje dobiva – čeprav tako znanost kot praksa daleč zaostajata za potrebami skladnega družbenega razvoja – v socializmu na temelju samoupravljanja nove razsežnosti in vsebine.

Jugoslovanski politologi in družboslovci se zavedajo, da tako zasnovano samoupravljanje šele ubira začetne korake v jugoslovanski družbi in da obstoji še velika razlika med normativnim in stvarnim.⁵⁹ Samoupravljanje ni statični model, marveč je proces, ki pozna zastoje, stranpoti in celo nazadovanja in krize. V njem obstajajo številna specifična protislovja, ki jih povzroča še vedno velika razlika med normativno in dejansko porazdelitvijo moči,⁶⁰ še vedno obstoječe protislovje med družbeno lastnino in med ostanki lastniških monopolov, protislovje med produkcijo za potrebe in produkcijo za trg itd.

Jugoslovanska družbena misel in politična znanost je vzporedno oziroma hkrati z razvijanjem specifičnega koncepta socializma in samoupravljanja oblikovala tudi svoj pogled na demokracijo, posebej na demokracijo v socializmu. Pri tem gre seveda le za različne vidike enega in istega problema.⁶¹ Socializem, zasnovan na samoupravnih perspektivi, je nujno moral in mora postaviti v ospredje tudi problem demokracije v socializmu in s tem tudi spodbujati politično znanost, da se opredeli do konceptov demokracije, ki bi se lahko ponujali kot alternativa *samoupravni* demokraciji.⁶²

Koncept demokracije, kot se je v zadnjih desetletjih razvijal v jugoslovanski družbeni misli in politični znanosti, bi lahko povzeli (s tveganjem, da bomo zaradi pomanjkanja prostora nekoliko shematični) – v tele značilnosti. Socializem je po svoji naravi demokratična družba, ki mora zagotoviti več prostora za osebno in skupinsko pobudo kot katerakoli razredna družba. Demokracija ni samo koncept, ki se omejuje na določeno proceduro za izbor vladajočih med političnimi skupinami, ki tekmu-

⁵⁹ Glej o tem prispevke vsakoletnih Zihnerlovih dni, ki jih že nekaj let organizira Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Škofji Loki. Glej zlasti publikacije: Zdravko Mlinar (glavni in odgovorni urednik), *Krizni pojavi*, FSPN 1983; Zdravko Mlinar – Bogdan Kavčič (ur.), *Odgovornost in samoupravni družbi*, FSPN, Ljubljana 1982; Maca Jogan (gl. urednik), *Emancipacija in jugoslovanski družbi*. Protislovja in problemi, FSPN, Ljubljana 1984.

⁶⁰ Glej: Bogdan Kavčič, *Samoupravna urejenost in gospodarska uspešnost delovnih organizacij*, DE Ljubljana 1978; Josip Županov, *Samoupravljanje in društvena moč*, Naše teme, Zagreb 1969.

⁶¹ O socializmu in demokraciji glej, na primer: Adolf Bibič, *Moč ljudskih množic*, Komunist, Ljubljana 1981; Jovan Đorđević, *Politički sistem*, op. cit., str. 199; Edvard Kardelj, *Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja*, op. cit.; E. Kardelj, »Socialistična demokracija v jugoslovanski praksi.« v *Problemi naše socialistične gradnje*, IV, op. cit.; Dimitar Mirčev, *Participacija, demokracija i samoupravljanje*, CKD, Zagreb 1985; Milentije Popović, *Neposredna socialistička demokracija*, Kultura, Beograd 1966; Čazim Sadiković, *Kriteriji demokracije*, Svetlost, Sarajevo 1971; Vučina Vasović, *Demokracija i politika*, Radnička štampa, Beograd 1973.

⁶² Med mnogimi deli spomnimo na knjigo: Stipe Šušar, *Samoupravljanje i alternative*, Centar za kulturnu djelatnost SSO, Zagreb 1980.

jejo za oblast.⁶³ Demokracija mora biti hkrati, ob nujnih formalno-proceduralnih poroštvih, tudi izrecno ciljno usmerjena in vsebinsko opredeljena. Zato demokracija v socialističnem samoupravljanju ni samo politični koncept, marveč koncept, ki je po tendenci in intenci integralen: demokracija ne pomeni samo demokratične provenience in demokratične kontrole državnega aparata, marveč se po intenci razprostira na vsa področja družbenega življenja, od ekonomskih odnosov prek družbenih služb do predstavništev organov države, ki postopoma izgubljajo svojo oblastniško naravo. Samoupravna demokracija je po svoji naravi množična in po svoji bistveni težnji neposredna demokracija.⁶⁴ Kot odkrita razredna koncepcija demokracije je načelno usmerjena k preseganju razredne narave družbe in politike in k temu, da vzporedno s premagovanjem razredne družbe razkriva in uveljavlja avtentično pluralistično naravo socialistične družbe in politike (»pluralizem samoupravnih interesov«).⁶⁵ Takšna zamisel socialistične demokracije in samoupravnega pluralizma je komaj na začetkih svojega uresničevanja. S svojo težnjo po subjektivnosti subjektov, po preobrazbi stare partijsko-državne politike, po oblikovanju nove »socialistične civilne družbe«, po širjenju prostorov za ustvarjalno svobodo in po povezovanju razrednih in nacionalnih interesov ustreza širšim zahtevam sodobnega časa. Hkrati pa se je ta zamisel srečevala in se sooča z globokimi zaviralnimi momenti, ki izvirajo iz slabosti in napak pretekle ekonomske politike, neizdelanosti strategije razvoja, nezadostne prisotnosti znanosti in znanja v družbenem in političnem odločanju. Če to povežemo še z zaostritvijo mednarodnih ekonomskih odnosov, se pred nami zarisujejo številna vprašanja, s katerimi se bodo morale v prihodnosti spopadati tako praktična akcija kot družbene (med njimi tudi politološke) vede.⁶⁶

III. POLITIČNA ZNANOST NA RAZPOTJU

Na drugem mestu⁶⁷ smo natančneje govorili o nekaterih dosežkih politične znanosti pri nas v posameznih disciplinah in področjih. Zgoščeno bi lahko rekli, da je politična znanost v zadnjih dveh desetletjih opredelila predmet nove discipline, določila njegovo strukturo, osvetlila različne

⁶³ To je pristop Josepha Schumpetra in njegovih sodobnih naslednikov v šoli »demokratskega elitizma«. Glej: J. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, Harper & Brothers, New York 1950. Tipične sodobne poglede na demokracijo, kot jih zagovarja dokajšen del akademske politologije na Zahodu, najde bralec v delu Michel J. Crozier *et al.*, *Kriza demokracije i participacija*. Izveštaj trilateralnoj komisiji, Globus, Zagreb 1982 (Pogovor: Leo Mates). Ob tem moramo opozoriti tudi na kritičnejše drugačne poglede, kot jih najdemo npr. v knjigi: Umberto Cerroni, *Teoria della società di massa*, Editori Riuniti, Roma 1983. Še vedno je sugestivno delo C. B. Macphersona, *The Real World of Democracy*, Clarendon Press, Oxford 1966.

⁶⁴ Bora Jevtić, *Neposredna demokracija*. Politički interesi samoupravnog društva, Institut za političke studije FPN, Beograd 1974.

⁶⁵ Harold Laski je poudarjal, da bo pravi pluralizem možen samo v družbi, v kateri ne bo razredne dominacije, zasnovane na lastnini. Glej: H. Laski, *A Grammar of Politics*, George Allen and Unwin, Ltd, London, 1967, str. XIII.

⁶⁶ *Izhodišča dolgoročnega programa ekonomske stabilizacije*, Ljubljana, Komunist 1983.

⁶⁷ Glej Adolf Bibič, *Za politologiju*, CKD, Zagreb 1981, str. 276–278.

ravni fenomena politike. Utemeljila je vrsto disciplin in izvedla vrsto raziskav na področju politične teorije, teorije države, zgodovine politične misli, teorije strank, družbenopolitičnih organizacij, interesnih skupin, politične kulture, nacionalnega vprašanja, mednarodnih odnosov, sodobnega socializma, dežel v razvoju itd. Izoblikovala je methodske okvire za preučevanja sodobnih političnih sistemov in postavila v središče raziskovanja dialektiko civilne družbe in politične države, problematiko protislovij interesov in njihovega razreševanja, revolucije subjektivnega faktorja, socializma in socialistične demokracije, etatizma in samoupravljanja. Začela je empirično raziskovati delovanje političnega (delegatskega sistema). To so nekateri dosežki, katerih pomena ne smemo prezreti.⁶⁸

Vendar smo daleč od tega, da bi mogli trditi, da smo s stanjem v tej disciplini lahko zadovoljni. Protislovja družbenega in političnega življenja doma in po svetu so segala in segajo tudi v jedro družboslovja, torej tudi v politično znanost. Tako so se njeni problemi, zaradi katerih se je tudi pri nas politična znanost (spričo mladosti, heterogenega porekla, pritiskov političnega pragmatizma in akademskega tradicionalizma, nelojalne konkurence) morala spopadati z oporekanjem, zaostri do mere, da že lahko govorimo o pravcati krizi njene identitete. Potrebno je, da objektivno ugotovimo tako protislovja v realnosti kot v družbenih in političnih vedah. Samo na takšni podlagi bo moč oblikovati politiko razvoja politične znanosti. Naj navedemo samo nekatere odprte probleme in protislovja politične znanosti, ki se mi zdijo še posebno pomembni.

1. Najprej je treba, menim, poudariti neskladje med veliko zahtevnostjo temeljnih vrednostnih opredelitev, iz katerih politična znanost izhaja, in med relativno skromnim fondom empiričnih raziskav, ki bi preverile, v kolikšni meri se ta vrednostna izhodišča dejansko uresničujejo. Politična znanost, z drugimi besedami, še ni uspela dovolj uravnotežiti svojih normativnih in empiričnih sestavin, najstvene in objektivne komponente.

2. To se posebno kaže v tem, da ni zadosti raziskovala kompleksne problematike odnosov med družbo, ekonomijo in politiko: vpliv političnih akterjev na ekonomske in druge družbene odločitve in, na drugi strani, determiniranost političnih institucij z ekonomskimi in drugimi odnosi in vplivi.⁶⁹

3. Bolj kot v preteklosti je danes, kot se zdi, čutiti, da ni ustrezne povezanosti in usklajenosti v preučevanju političnih procesov v naši družbi s preučevanjem mednarodnih odnosov. Čeprav je očitno, da mednarodna razsežnost postaja v življenju naše dežele in sodobnega sveta vse bolj usodna, pa je splošno zaostajanje preučevanja mednarodnih odnosov in družbenopolitičnih procesov v tujih deželah (kljub nekaterim napredova-

⁶⁸ Glej reference v: *Za politologijo*, op. cit.

⁶⁹ Zlasti pomembne implikacije za politično znanost imajo mednarodni monetarni odnosi. Mnoga odprta vprašanja se ji zastavljajo ob nekaterih novejših knjigah, ki obravnavajo vprašanje mednarodnih kreditnih odnosov. Glej zlasti: Janez Stanovnik, *Svet v dolgovi in Mednarodni monetarni fond*, DZS, Ljubljana 1985; Momčilo Cemović, *Zašto, kako i koliko smo se zadužili*, Inštitut za unapređenje robnog prometa, Beograd 1985.

njem), v popolnem neskladju s tem spoznanjem. Celo več: sedanje zožene gmotne možnosti še bolj zastirajo perspektive razvoja na tem področju.

4. Z notranjo diferenciacijo politične znanosti in z njeno disciplinarno specializacijo se v njej zastruje napetost med posebnimi in specialističnimi spoznanji (ki jih je na vsak način – še kako treba razvijati) in med potrebo po splošni sintezi bistvenih dognanj.

5. V politični znanosti obstaja tudi izrazito protislovje med njeno multifunkcionalnostjo (opisna, eksplanacijska, prognostična, tehnično-praktična in kulturno-politična funkcija) in med njeno dejansko pretežno politično-kulturno funkcijo (ki bo na podlagi razvoja vseh svojih funkcij tudi v prihodnje ohranila ves pomen).

Nekateri izmed teh problemov so normalen pojav v rasti discipline, drugi so posledica motenj v razmerju znanost-družba, zopet drugi pa so nasledek pomanjkljive politike razvoja politične znanosti in splošnega zaostajanja razvoja družbenih ved. V celoti so ti problemi tako pomembni, da se je spričo njih politična znanost na začetku osemdesetih let znašla na pravem razpotju. Žal se resnosti nastalega položaja na splošno še premalo zavedamo. Znamenja krize politične znanosti (in drugih družbenih ved) pa ne bi smela biti povod za preplah, marveč priložnost za kritično avtorefleksijo in za nove konstruktivne pobude za njen vsebinski, metodološki, organizacijski in kadrovski razvoj.

Ne da bi želeli prihodnje naloge politične znanosti razporejati po nekaterih strogih prioritetah, bi radi poudarili nekaj smeri v razvoju politične znanosti v Sloveniji oziroma Jugoslaviji, ki se zdijo posebno pomembne.

Prvič. Eno izmed ključnih vprašanj politične znanosti je vsekakor, da poglobi svoj znanstveni status. Nikakor ne gre za to, da bi z zamudo pristajala na nekakšno pozitivistično koncepcijo znanosti, ki jo je presegel tudi razvoj filozofije znanosti po svetu (glej prispevek profesorja Davida Eastona v tej številki). Politična znanost mora vztrajno zavračati tako pritisk vsakodnevnega političnega pragmatizma in voluntarizma kot tudi zapoznelo abstraktno zoperstavljanje normativnih in indikativnih prvin. Da bi poglobila znanstveno strogost pri raziskovanju politike, bo morala, menimo, nameniti posebno pozornost epistemološkim in metodološkim problemom, ki so bili doslej preveč na njenem obrobju. S tega vidika zaslužijo posebno pozornost – v luči novih družbenih in političnih realnosti – temeljna vprašanja materialistično-dialektične analize⁷⁰ politike (razčle-

⁷⁰ Lahko trdimo, da v sodobni politični in družbeni znanosti raste zavest o pomenu dialektike za analizo politike. O tem priča dejstvo, da je XII. kongres IPSA, ki je bil leta 1982 v Riu de Janeiru, posvetil posebno sekcijo »dialektičnemu diskurzu« v politični znanosti. Res pa je, da je še vedno pogostejše načelno sklicevanje na dialektiko kot pa praktična uporaba njenih načel in empiričnem raziskovanju. Pri nas je v zadnjem času na pomen dialektične metode tudi v empiričnem raziskovanju večkrat opozoril Zdravko Mlinar, ki jo je skušal uporabiti tudi v nekaterih svojih študijah. Kot primer naj navedem Zdravko Mlinar, »The Unity of Opposites in Urban Planning«, *International Journal of Urban and Social Research*, 2/1978. Treba je opozoriti, da je ta problematika dobila zaradi zaostritve protislovij v sodobnem svetu in v sodobnem socializmu poseben poudarek v novejšem času tudi v drugih socialističnih deželah, npr. v Sovjetski zvezi. Prim. Giulietto Chiesa, »Conflitti nella società sovietica«, *Rinascita*, št. 51/1984, str. 36–38; Sava Živanov, »Sovjetska zveza v procesu preverjanja«, *Teorija in praksa*, 3–4/1984, str. 240–256.

nitev in operacionalizacija kategorije protislovij, konfliktov, razmerja delov in celote, vrednostnega in objektivnega, dialektika družbenih struktur in politike, kritika politične ekonomije in njeni metodološki napotki itn.). Dialektičnost materialistične metode govori zoper njeno tavitološko ponavljanje in zoper njeno doktrinarno zapiranje: njen kategorični imperativ je, da je sposobna kritično sprejemati dosežke sodobne metodologije in znanstvene tehnologije, ki jih razvija sodobna družbena in politična znanost (razne oblike sistemske analize politike; komunikacijsko-politični modeli; lingvistično-filozofske analize; računalniška znanost; novejša psihoanaliza; prispevki kritične epistemologije itd.). Ne bo odveč, če kot prvino te obnovljene metodološke zavesti omenimo velik pomen primerjalne politološke metode, ki je v naši politični znanosti (kot v družbeni znanosti sploh) prav tako preveč na robu. Bolj bo potrebno tudi uporabljati teorijo iger in simulacijske postopke. Vsi ti metodološki in drugi prispevki bodo dobili, kot se zdi, polno vrednost le, če se bodo povezovali s teorijo družbenih protislovij kot središčem nove zavesti o pomenu metodologije za razvoj politične znanosti.

Drugič. Krepitev znanstvenega statusa politologije tudi zahteva, da politična znanost nameni večjo pozornost teoretičnim razsežnostim discipline. Te razločujemo kot posebno točko (zavedajoč se njene tesne prežetosti z epistemološko in sploh metodološko problematiko) predvsem iz analitičnih razlogov. Gre za to, da se politologi bolj zavedo problemov, ki so povezani z oblikovanjem politične teorije in z analizo in kritiko obstoječih teorij politike.⁷¹ Pri tem stopajo v ospredje vprašanja, kot so odnos med teorijo in stvarnostjo, med človeško dejavnostjo (prakso) in teorijo, kot so spoznavni interesi, ki motivirajo raziskovalca, kot je odnos med teoretičnim-ideološkim, kot je vprašanje kontrole pravilnosti teorij, kot je njihova notranja zgradba (njihova splošnost in doseg, ravni, specifične metode itn.). Metateoretična razglabljanja ne vodijo le k splošni klasifikaciji teoretičnih utemeljitev sodobne politične znanosti (na normativne, empirično-analitične in dialektično-zgodovinske »šole«), marveč tudi osvetljujejo ključne poglede na distribucijo moči in oblasti v družbi in politiki (razredno-zgodovinske; skupinsko-pluralistične in manjšinsko-elitistične teorije). Zgodovinsko-dinamična narava političnih pojmov tudi terja, da identificiramo njihove različne in spremenljive rabe,⁷² da razločimo njihov specifični namen, da pa hkrati zaznamo posredovanja med njimi, da ustvarjamo ali (in) kritično recipiramo nove terminologije in nove problematike, ki se porajajo v različnih prostorih in časih in da tako bogatimo opisno-pojasnjevalno sposobnost, specifično pojmovno bogastvo in praktično pomembnost te discipline.

Iz objektivne diagnoze sedanjega stanja politične znanosti sledi, *tretjič*,

⁷¹ Prim. Adolf Bibič, *Politologija in vloga politologov v naši družbi*, RI FSPN, Ljubljana 1982 (razmn.); Wolf-Dieter Narr, *Theoriebegriffe und Systemtheorie*, Kohlhammer, Stuttgart itd. 1972.

⁷² O predvrednotenju pojma »množična družba« glej Umberto Cerroni, *Teoria della società di massa*, op. cit., O uporabi nekaterih spornih politoloških terminov, glej tudi W. E. Connolly, *The Terms of Political Discourse*.

zahteva po njeni večji aplikabilnosti. To je povezano z razvojem vseh področij politične znanosti, posebej pa še tistega, ki je dobilo težko prevedljivo ime »policy sciences«⁷³ (morda bi to sintagmo lahko slovenili kot »znanosti o politikah« ali kot »analiza politik«). To je ravno področje, ki je doživelo v svetu v zadnjih petnajstih letih pravcati razcvet in ki mu vsaj nekateri napovedujejo tudi v prihodnje velik pomen (glej prispevek profesorja K. V. Beymeja v tej številki). Kar se tiče politične znanosti v Jugoslaviji, je treba ponovno poudariti, da je eden izmed njenih temeljnih deficitov ravno v tem, da ni razvila »policy« raziskav.⁷⁴ To zamudo bi morala, mislimo, tem hitreje nadomestiti, ker gre za »pristop«, ki je izrazito problemsko orientiran in ravno povezan z vprašanjem, kako napraviti znanost in znanje pomembnejše pri družbenem in političnem odločanju.

Nastala kot reakcija na pretirani beg politične znanosti (v behavioralni fazi) v »čisto« znanstveno raziskovanje, postavlja »analiza politik« v ospredje družbeno pomembnost problemov, ki jih znanost raziskuje, poudarja povezanost med teoretičnim in praktičnim vidikom raziskovanja, razvija specifične analize procesov odločanja na posameznih področjih družbenega življenja (npr. na področju izobraževanja, znanosti, socialnega zavarovanja, zdravstva, zunanje politike). Tako skuša preseči enostranosti pozitivističnega empiričnega raziskovanja, ki izriva vrednostno problematiko na področje »predznanosti«, presega pa tudi abstraktno politično filozofijo, ki je brez empirične vsebine. »Analiza politik«, ki ji je teoretični okvir in podlaga teorija političnih procesov, poudarja enotnost faz odločevalnega procesa (kar vključuje tako indikativne kot normativne prvine), da bi razširila polje politične znanosti od koncepcije politike kot boja za oblast na zapletene mehanizme in procese *artikulacije problemov, oblikovanja družbenih in političnih programov* (in s tem tudi posebnih politik), na izvedbo programov in družbenopolitičnih odločitev, njihovo učinkovanje in učinkovitost. Gre torej za obnovo pomena vrednot (ciljev) kot imanentne sestavine znanosti kot tudi za operacionalizacijo celotnega procesa odločanja in implementacije odločitev.

Ni treba poudarjati, kako pomembno je, da zaradi odprtih problemov oblikovanja posebnih politik in zaradi njihove čimbolj zanesljive evaluacije in učinkovite implementacije politična znanost pri nas začne tako rekoč »po hitrem postopku« pospešeno razvijati raziskovalne celice za »analizo politik«.

Četrtič. Morda je med največjimi paradoksi politične znanosti v Jugoslaviji, da se še ni lotila raziskovanja zgodovine politične misli narodov

⁷³ O »policy sciences« prim. bogat prispevek Matjaža Mačka z naslovom »Policy znanosti«, *Teorija in praksa*, 12/1983. Glej tudi sestavke Klause V. Beymeja, Davida Eastona in Kinhide Mushakoj v tej številki naše revije. Najnovejše poglede na to področje v ZRN in bogato bibliografijo najdemo v publikaciji Hans-Hermann Hartwich (Hrsg.), *Policy-Forschung in der Bundesrepublik Deutschland. Ihr Selbstverständnis und ihr Verhältnis zu der Grundfragen der Politikwissenschaft*. Westdeutscher Verlag 1985.

⁷⁴ Na tem področju orjeta ledino Slavko Pdomenik in Matjaž Maček.

Jugoslavije. Razen redkih in šibkih poskusov, da se ta tematika vpelje kot posebna disciplina v študij politologije, ne obstaja, kolikor nam je znano, noben raziskovalni projekt, ki bi zajel sistematično raziskovanje razvoja politične misli jugoslovanskih narodov ali posameznih večjih obdobjih njihove zgodovine. Ni treba poudarjati velikega pomena, ki bi ga imelo preučevanje zlasti naše novejše politične misli (19. in 20. stoletja) ne samo za celovito konstituiranje politične znanosti in za izpopolnitev politološke izobrazbe, marveč tudi za splošno politično in samoupravno zavest in aktivno politično kulturo.

Raziskovanje razvoja novejše politične misli jugoslovanskih narodov pa je nujno povezano – naj dodamo – s tem, da v naši raziskovalni praksi posvetimo večjo pozornost tudi razvoju političnih teorij in ideologij po svetu, zlasti 19. in 20. stoletja (posebej razvoju socialističnih, narodno-osvobodilnih, liberalnih, konservativnih in drugih idej).

Petič. Nadaljnji, morda le nekoliko manjši paradoks je v tem, da jugoslovanska politologija posveča (čeprav je to področje kot posebna disciplina uveljavljeno v politoloških vzgojnoizobraževalnih programih preveč omejeno, v drugih jih pa sploh ni) tako malo pozornosti raziskovanju političnih sistemov sodobnega sveta. Ne le da naša politologija ne premore monografije o političnem sistemu sodobne Indije ali Tanzanije, marveč tudi nimamo, kolikor mi je znano, nobenega orisa političnih sistemov npr. Zvezne republike Nemčije, Avstrije, Italije. To področje, ki sicer razpolaga z nekaterimi pomembnimi uvodnimi deli ali monografijami,⁷⁵ zasluži v politiki razvoja politične znanosti v Jugoslaviji od 1990. oziroma do leta 2000 vso pozornost.

Šestič. Končno naj navedemo, da je politična znanost še pred eno raziskovalno nalogo velikega obsega in pomena. Gre za preučevanje mednarodnih (političnih) odnosov, za regionalne študije in za preučevanje sodobnega socializma.⁷⁶ Čeprav smo tu dosegli v preteklosti nekatere napredke (tudi z ustanovitvijo posebnih znanstvenoraziskovalnih institucij), kažejo tako imanentne potrebe znanstvenega razvoja politične znanosti kot vzgojno-izobraževalni proces na visokošolski ravni (in pravzaprav na vseh drugih ravneh) pa tudi potrebe gospodarstva in družbenih dejavnosti, da moramo vložiti v mednarodne raziskave več sredstev in pri tem še posebej zamujeno nadomestiti na izrazito deficitarnih področjih

⁷⁵ Glej Najdan Pašić, *Uporedni politični sistemi*, JPS, Beograd 1981; Stane Južnič, *Latinska Amerika: Društvena struktura i politični sistemi*, IMPP, Beograd 1968; Jovan Đorđević in drugi (ur.), *Uporedni politični sistemi*, Savremena administracija, Beograd 1983; Miodrag Jovićić, *Veliki ustavni sistemi*, IRO Svetozar Marković, Beograd 1984. Anton Bebler, *Vojaske vladavine v Afriki*, Partizanska knjiga, Ljubljana 1974.

⁷⁶ S tega področja imamo sicer v naši politični znanosti številna dela, med katerimi naj navedemo kot primere: Vlado Benko, *Mednarodni odnosi*, Obzorja, Maribor 1977; Radovan Vukadinović, *Mednarodni politični odnosi*, Centar za aktualni politični studij, Zagreb 1974; Vojin Dimitrijević in Radoslav Stojanović, *Osnovi teorije mednarodnih odnosa*, Službeni list, Beograd 1977; Stane Južnič, *Kolonializem in dekolonizacija*, Obzorja, Maribor 1980; Branko Pribičević, *Socijalizam – svetski proces*, Partizanska knjiga – »Monos«, Beograd 1979; Branko Caratan, *Tradicije oktobra i suvremenost*, Globus, Zagreb 1977; Janez Stanovnik, *Mednarodni ekonomski sistem*. Od dominacije k emancipaciji, DZS, Ljubljana 1982.

(sodobni socialistični procesi, vpliv nedržavnih faktorjev na zunanjo in mednarodno politiko, politika mednarodnega pretoka znanosti, tehnologije itd.).

SKLEP

Če naj bi v prihodnjem obdobju uspešneje presegali nekatere izrazite deficite v razvoju politične znanosti v Jugoslaviji, bi bilo potrebno, mislimo, zagotoviti nekatere nujne pogoje, ki bi to omogočili. Med te pogoje zlasti štejem: 1. jasno razčlenjen program razvoja raziskovalne politike na posameznih politoloških področjih; 2. sorazmerno večji materialni vložek v politološko raziskovanje; 3. diferencirana politika razvoja zlasti v prid tistim politološkim področjem, ki so izrazito deficitarna, pa so po dogovorjenih kriterijih prednostnega pomena; 4. nova kadrovska politika, ki bi zagotovila, da bi se v relativno kratkem času (v petih letih) doma in v tujini izoblikovali kadri, ki so potrebni za raziskovanje strateških problematik; 5. potrebna bi bila delitev dela med raziskovalnimi institucijami v Jugoslaviji, ob politiki policentričnega razvoja; 6. treba bi bilo poživiti delo profesionalnih asociacij politologov, ki naj bi prevzele večjo odgovornost za razvoj discipline, za uveljavitev profesionalne etike, za profesionalno promocijo politoloških kadrov in za povezovanje politoloških naporov tako na ozemljih republik (pokrajin) kot na ozemlju vse Jugoslavije; 7. potrebno bi bilo bolj skrbno razvijati strategijo vključevanja jugoslovanskih politologov v mednarodni prostor in zagotoviti sredstva za redno, sistematično in podružbljeno mednarodno izmenjavo ljudi in idej.

Protislovni položaj političnih znanosti

Problemi razvoja in ustrezne vloge političnih znanosti v jugoslovanski družbi so dejansko številni in zapleteni, tako številni in zapleteni, da jih ne zmoremo temeljito proučiti celo na takem znanstvenem srečanju, kakršno je naše, ne glede na potence, ki pri tem sodelujejo. Zelo pomembno pa je, da o teh problemih neprestano in sistematično razpravljamo, da razkrijemo vse pogoje, vplive in pritiske, ki so jim politične znanosti izpostavljene in ki izžarevajo iz družbe, ki je sama pod bremenom mnogih protislovij in iskanja lastne poti socialističnega razvoja. Zavest o pogojih, v kakršnih se pri nas razvija politična znanost, je sila pomembna predpostavka, da lahko ta znanost uspešno upira nekaterim negativnim pritiskom, ki jih porajajo protislovne razmere in v katerih se danes razvija tudi znanstveno proučevanje politične stvarnosti.

Gre namreč za politične znanosti v družbi, v kateri se odpira proces podružbljanja politike. Gre za politične znanosti v družbi, ki je priznala in priznava pluralizem interesov in avtonomnost samoupravnih subjektov, ki te interese izražajo, gre pa tudi za družbo, ki želi vse tokove razvoja zavestno usmerjati in pri tem v vse svoje opredelitve in vse konkretne odločitve vnašati znanstvena spoznanja o realnih možnostih za doseganje ciljev.

V takih razmerah so politične znanosti tako rekoč obsojene na neprenehno bojevanje na dveh frontah. Po eni strani so politične znanosti že po svoji naravi in notranji nuji kritik vsakršnih teženj k monopolnemu predstavljanju občin družbenih interesov. Če hočejo opravljati svojo družbeno funkcijo, morajo biti v permanentnem spopadu s političnim subjektivizmom, birokratskim voluntarizmom in samovoljo, se pravi z iluzijami, da je možno reševati družbene probleme zgolj na normativni ravni. Politične znanosti morajo biti bojevniki proti subjektivizmu, ki se kaže v brezizjemni in nekritični zaverovanosti v moč predpisov, pa najsi bodo to državni ali pa kvazi-samoupravni predpisi.

Hkrati pa morajo politične znanosti upoštevati (kar je sicer že v njihovi naravi) nujno uporabo sredstev organizirane politične sile, normativne sile države, samoupravnih organov in organizacij pri uravnavanju in razreševanju odprtih družbenih problemov in pri političnem usmerjanju družbenega razvoja. V permanentnem boju proti institucionalnemu nihilizmu, katerega bistvo je odklanjanje kakršnekoli organizirane politične akcije, sleherne organiziranosti subjektivnih sil in njihovih teženj, da v demokratičnem dialogu z družbo zavestno in dolgoročno trasirajo poti družbenega razvoja – je politična znanost nepogrešljiv dejavnik organizirane družbene zavesti, ki se spopada z apologijo stihije.

Potemtakem se ne moremo postavljati na stališče – kar bi bilo neznanstveno in tudi nemarksistično – da smemo normativno moč države prepro-

sto odklanjati; ob tem seveda preteži druga nevarnost, namreč da bi se iz priznavanja te moči kotila zavest, ki jo je Lenin imenoval »prazna vera v državo« oziroma prazno zaupanje v predpise in njihovo vsemoč. Lenin je govoril o »dekretomaniji« kot o nevarni bolezni v življenju mlade sovjetske družbe.

Za takim praznovernim zaupanjem v vsemoč predpisov se v bistvu prikriva težnja k zanikanju delovanja objektivnih ekonomskih zakonitosti in ustvarja iluzija, da je mogoče zgolj z organizacijskimi formami in spretno iznajdenimi institucionalnimi rešitvami preigrati objektivne zakonitosti družbenega življenja – namesto da bi bile te zakonitosti izhodišče za iskanje načinov, kako v pogojih objektivnega delovanja teh zakonitosti uresničevati cilje, za katere se družba odloča prek demokratične konfrontacije različnih mišljenj in snovanja demokratičnega konsenza o glavnih smereh in poteh družbenega razvoja.

Sodim, da se ta protislovja, o katerih sem govoril, vpletajo tudi v razvoj političnih znanosti tako, da so te, ko se spopadejo na dveh frontah, hkrati tudi pod pritiskom obeh strani. To se odraža tudi v pomanjkljivostih, ki jih kažejo naše politične znanosti v svojem razvoju.

Politične znanosti so doživele veliko afirmacijo, kakršne niso doživele v nobeni drugi socialistični deželi. Postale so nosilec novih idej, novih kardinalnih usmeritev družbenega in političnega razmišljanja v smeri samoupravne organizacije družbe itn. Po drugi strani pa, ko danes analiziramo konkretne oz. neposredne rezultate političnih znanosti, lahko ugotovimo, da je v tem še vedno mnogo normativistične deskripcije pa tudi apologije, da se dobršen del elaboratov, razprav in delo empiričnih raziskav na področju politične stvarnosti naše družbe omejuje na razlago različnih predpisov, norm, konceptov posamičnih institucij – in sicer iz vidika, kako so bile teoretsko in normativno zasnovane.

Temeljito spoznanje teoretskih koncepcij in konkretnih normativnih rešitev ter širjenje vednosti o njih je gotovo potrebno in celo nujno, vendar le tako, da se to dogaja hkrati s poglobljanjem kritične zavesti vseh udeležencev političnih procesov, namreč zavesti o nujnem razkoraku med normativnim in stvarnim – in sicer povsod tam, kjer hoče norma vplivati na spreminjanje stvarnosti. Spoznanje in vedenje o dialektičnem odnosu med normativnim in stvarnim mora postati del zavesti vseh subjektov, ki sodelujejo v političnih procesih odločanja, se pravi zavesti širokih samoupravno organiziranih množic. Tako razumljene subjektivne sile morajo spoznavati nujnosti nekaterih normativnih rešitev, hkrati pa tudi skrite nevarnosti, kadar se normativne rešitve sprejemajo nekritično, brez zadostne analize in ocene objektivnih možnosti za projektirano spreminjanje odnosov. Če take zavesti ni, potem tudi sama udeležba v političnih procesih in razpravah lahko ustvarja teren za manipuliranje s samoupravnimi subjekti, z delovnimi ljudmi, ki so tako ali drugače pritegnjeni v proces razpravljanja o dilemah nadaljnjega razvoja političnega sistema.

Taka »participacija« nima demokratičnega značaja in vsebine, marveč je le fasada za birokratsko odločanje.

Druga očitna pomanjkljivost naše politične znanosti je v bistvu tisto, kar je nekdo označil z »deskriptivno« kritiko. To je kritika, ki samó ugotavlja vse mogoče negativne fenomene, pojave in tendence na področju družbenega dogajanja, ni pa sposobna in tudi si ne prizadeva, da bi razkrila njihove korenine in s tem karkoli prispevala k mobilizaciji sil v boju proti vzrokom teh pojavov. Ob izdelovanju dolgih spisikov vseh mogočih pomanjkljivosti in protislovij v politični stvarnosti ne ponudi nikakršne perspektive, nikakršnih ciljev za zavestno akcijo. S tem poraja dvom v vse tisto, kar je že bilo ustvarjeno in konstituirano kot organizacijsko ogrodje samoupravnega družbenega sistema.

V resnično ustvarjalnem znanstvenem prizadevanju bi morali premagati tako prvo kot drugo slabost. To je pogoj, da se politične znanosti uspešno razvijajo in da postanejo tisto, kar bi morale biti v naši socialistični družbi: nujno potrebno orožje demokratične družbene samozaščite pred birokratskim subjektivizmom, pred normativističnim in vsakršnim drugačnim nihilizmom, ki pretijo našemu družbenemu razvoju na poti ustvarjanja stabilne demokratične skupnosti, zasnovane na samoupravnih temeljih.

Stopnja, na kateri bi znanost lahko bila opora in aktiven dejavnik načrtnega usmerjanja družbenega razvoja, je neposredno odvisna od družbenega položaja znanosti same. To splošno pravilo v celoti velja tudi za politične znanosti, posebej še za politične znanosti v samoupravni družbi. Kot smo že dejali, so te znanosti še zlasti izpostavljene pritiskom političnega pragmatizma, ki se, ne glede na vse deklaracije, nikoli ni mogel sprijazniti s tem, da bi bil objekt svobodne znanstvene kritike. Po drugi strani naraščata v samoupravni družbi vloga in pomen političnih znanosti le toliko, kolikor prihaja do dejanskega podružbljanja politike, se pravi do odpravljanja monopola politične oblasti in odločanja. Nujna predpostavka za udeležbo milijonov delovnih ljudi političnem odločanju je ta, da obstajajo in da so dostopni rezultati znanstvenih analiz družbenopolitičnih procesov na vseh tistih točkah mnogo plastnega samoupravnega delegatskega sistema, kjer se z osebnim izjavljanjem delavcev-samoupravljalcev in na podlagi njihovih smernic sprejemajo odločitve, ki so pomembne za ožjo in širšo družbeno skupnost. V tem smislu bi lahko rekli, da obstaja tesna korelacija med razvojem političnih znanosti ter procesi deprofesionalizacije in podružbljanja politike; po drugi strani pa prav funkcija, ki jo te odločitve odigravajo v samoupravni transformaciji političnih odnosov in institucij, terjajo, da se tudi znanosti konstituirajo kot samoupravne veje družbene dejavnosti – kot integralni del celotne samoupravne strukture družbe.

Progresivno in družbeno smotrno urejanje odnosov med znanostjo in politiko očitno terja take rešitve, ki bodo sicer protislovne težnje zblíževale:

a) da samostojnost znanstvenega dela in raziskovanja ne bo dejansko odpravljena zaradi materialne odvisnosti od tistih sil in interesov, ki imajo monopol v politični moči in monopol v razpolaganju z materialnimi sredstvi, in

b) da bo znanost neposredno povezana z družbenimi potrebami, angažirana v formiranju politike in v iskanju najbolj ustreznih rešitev za odprte družbene probleme – se pravi, da ne bo podrejena nekemu monopolu v predstavljanju družbenih interesov.

Ti problemi bolj ali manj zadevajo vse dežele, ki so dosegle neko raven znanstvenega in tehničnega razvoja. V posebej zapleteni obliki pa se pojavljajo v tistih deželah, v katerih je odpravljena zasebna lastnina nad proizvajalnimi sredstvi, v katerih so ukinjena velika zasebna bogastva in s tem tudi zasebniško zasnovana organizacija znanosti. Javna lastnina in javno državno in družbeno razpolaganje z največjim delom družbene akumulacije bistveno razširja možnosti za racionalno urejanje odnosov med znanostjo in družbo ter znanostjo in politiko, hkrati pa stopnjuje nevarnost birokratsko-tehnokratske deformacije tega odnosa z uveljavljanjem birokratske kontrole nad znanostjo.

Obdobja velikih revolucionarnih probratov nikoli ne dopuščajo večjega razmaha niti zgodovinskih šans družbeno neangažirani, kontemplativni znanosti, ki vse stvari presoja z vidika družbene statike ali pa prispeva celo sama k tej statiki. Taka znanost je neizbežno obsojena na golo epigonstvo in jalovost. Ta resnica se najbolj plastično razkriva v družbi, ki nima večje znanstvene tradicije in s tem tudi ne možnosti, da bi s tako tradicionalno inertnostjo zapolnila vrzeli v konkretnih znanstvenih dosežkih, ker se do njih ne more dokopati.

Dejanski prispevek družbene in politične znanosti v Jugoslaviji, njene šanse in njene zgodovinske možnosti so neposredno determinirane z njeno sposobnostjo, da postane dejavnik, ki bo vključen in integriran v revolucionarni proces družbene preobrazbe in da s teh pozicij osvetljuje in osmišlja nove razvojne poti samoupravne družbe.

Premeščanje samoupravljanja iz sfere teoretske vizije v sfero revolucionarne prakse odpira v povsem konkretni obliki vrsto pomembnih problemov, katerih reševanje terja višjo stopnjo in nove oblike neposrednega angažiranja znanosti, strokovnega znanja in revolucionarne teorije. Zato vsakršno odmikanje političnih znanosti in kritične teoretične misli od družbene prakse in njenih realnih in bistvenih problemov lahko povzroči zoževanje možnosti družbe, da bi v celoti izkoristila objektivne danosti za svoj razvoj, hkrati pa tudi stagnacijo znanstvene in teoretske misli, njeno dejansko degradacijo. Zgoščeno definicijo tega problema je podal Edvard Kardelj v svoji študiji »Beležke o naši družbeni kritiki«. Tam npr. pravi: »Če socialistične sile ne bodo sposobne razvijati ustvarjalne družbene kritike, ki ustreza današnjim problemom, take kritike, ki zmore poseči globlje v objektivne zakonitosti zgodnjih obdobj socialističnega razvoja (ali, kot običajno pravimo, prehodnega obdobja) in odpirati nove per-

spektive – se bo znašla socialistična družba pred jalovo kritiko, aktualna vprašanja pa bo reševala empirično, stihijno, pragmatično.«

V Jugoslaviji se danes razreševanje teh problemov išče v smeri zasnovanja družbenega položaja znanosti kot samostojne in samoupravne družbene dejavnosti. Organizacija šolskih in znanstveno-raziskovalnih institucij in njihov družbeni položaj se morata vključiti in integrirati v enoten sistem samoupravnih odnosov, ki že prevladujejo v gospodarstvu in na drugih področjih družbenega življenja. Prejšnji sistem proračunskega financiranja je dokončno opuščen. Namesto tega se vzpostavlja neposredna povezava med šolsko in znanstveno-raziskovalno dejavnostjo ter gospodarstvom in vsemi drugimi področji družbenega dela in ustvarjalnosti – in sicer po načelu svobodne menjave dela, ki poteka v ustreznih samoupravnih interesnih skupnostih.

Vse to naj bi družbenim in tudi političnim znanostim zagotovilo tisto stopnjo avtonomnosti in svobode, ki je nujno potrebna, da bi se znanstvena dejavnost uspešno razvijala in da bi bili družba in znanost zavarovani pred birokratsko-tehnokratsko dominacijo.

Avtoriteta in oblast

1. Tradicionalno pojmovanje oblasti¹

a) Glede na to da je prav na področju oblasti mogoče zaslediti veliko residualnih faktorjev tradicionalizma, je treba *naravo oblasti v tradicionalni družbi* razčleniti. Že ta razčlemba nam bo pokazala, kako močno sodobni so določeni obrazci v manj razvitih državah našega časa, akoprav se nam kažejo kot politična kultura preteklosti, ki se obnavlja in traja ne le kot stanje duha, marveč kot obstojna politična struktura.

Morda se prav zaradi te persistentnosti postavlja celo neko temeljno antropološko vprašanje: Ali je človeška vrsta kot taka, postavimo, nujno *hierarhično* urejena? Z drugimi besedami: Ali človek ne more živeti zunaj, mimo in brez hierarhije, ki je prav kot tradicionalizem oblasti izjemno izpostavljena?

Vprašanje hierarhičnosti je prav v tradicionalni družbi posebej pričujoče. Povezano je s splošno binarnostjo ali diadičnostjo kategorialnega načina mišljenja. Ta poenostavljeno deli ljudi po diadah: na moške in ženske, na starejše in mlajše, na dobro in zlo, na prav in narobe, na levo in desno in tako brez konca. Bipolarni način mišljenja je izrazit za tradicionalno mentaliteto in prevzele in poudarile so ga vse velike religije. Ta poudarek je bil izjemnega pomena tudi v naši judovsko-krščanski tradiciji.

Tradicionalna mentaliteta je bila torej nasprotno nagnjena k bipolarnemu načinu mišljenja in izrazite so bile hierarhije ravni. Kadarkoli in kakorkoli že je, postavimo, vzpostavljena in kot norma zakoličena kaka vrednota, že se nujno pojavi njeno nasprotje, nevrednota. Na ideološkem področju, za katerega je bila religija najpogostejši diapazon, so se take ravni vztrajno utrjevale.

Družbeni razvoj iz tradicionalne v moderno družbo ni odpravljajal asimetričnih razmerij, ki so obnavljala binarnost in bipolarnost. Ne le razredne polarizacije, ki so seveda učinkovite relacije diadičnosti, tudi statusi in vloga v svojih razpodelitvah v kompleksnejših ali razvitejših družbah so pritrjevali in zagotavljali, naj tako rečemo, pravilnost tradicionalnega načina mišljenja. Tako je izrazito asimetrično razmerje na primer med zdravnikom in pacientom, med učiteljem in učencem in tako brez konca. Vse to pomeni, da hierarhičnost ne izginja v moderni družbi, marveč se javlja celo v neki poudarjeni obliki.

¹ V okviru raziskovalne naloge *Tradicije in tradicionalizem*, v kateri je v dokaj zapletenih povezavah prikazan pomen tradicij in tradicionalizma še posebej v družbah, ki niso »moderne« in so potemtakem v predindustrijski fazi razvoja, torej v družbah, ki so pretežno agrarne in »kmečke«, je načeta tudi pomembna tema politične antropologije: vprašanje oblasti. Ta tema se veže na druge in zlasti na analizo družbenega tkiva tradicionalne družbe, pa vendar ima tudi nekaj samostojnih kontur. V tem smislu je prirejena za objavo v Teoriji in praksi.

Da bi racionalizirala hierarhičnost, je tradicionalna mentaliteta rada navajala temeljno metaforo: idejo organizma. Vsi organi so med seboj odvisni in med njimi mora vladati harmonija. So pa hierarhično razporejeni in urejeni. Nujna je uprava središča, brez nje bi bila izničena harmonija. To pa je že bila analogno ponazoritev, kako naj delujeta oblast in avtoriteta.

Oblast in avtoriteta na eni strani in podrejanje tej oblasti na drugi – to je povsem logično v bipolarnosti oziroma diadičnosti tradicionalnega načina mišljenja. Na eni strani je ukaz, na drugi uboganje, poslušnost, pokornost in subordinacija. Avtoritete ni brez submisivnosti, oblasti ni brez pokoravanja.

Tradicionalna družba o tem ni dvomila. Poslušnost in spoštljivost do avtoritete sta vedenjska nuja in ne le neizbežnost, ki jo veleva nesorazmerje moči, kakršne se še posebej kažejo v razrednih družbah.

Pa vendar je kot mnoge druge domneve o »človekovi naravi« tudi to razprla ne le vztrajno pričujoča konfliktnost diadičnih situacij in asimetričnih razmerij. Tudi tradicionalne družbe so poznale kljubovanje, upor in raznotere alternativnosti. Že to nas sili k redefiniranju vprašanja, ali je hierarhičnost tako rekoč človekova evolucijska dediščina v marsičem skupna, postavimo, višje razvitim živalskim vrstam, ki živijo v skupnosti. Ne bi pa smeli reči, da je »zadeva zaprta« v smeri kake izrazite konkluzivnosti. V takem razmišljanju nam seveda kaže vrniti se k residualnim dejavnikom, ki smo jih povezali s tradicionalno mentaliteto. Pa še nekatere dvoumnosti bi kazalo zabeležiti.

Če nekako vztrajamo pri ilustracijah, ki so povezane z našo judovsko-krščansko tradicijo, bi še najbolj dilemo ponazorili s stisko očaka Abrahama, ki mu je bog zapovedal žrtvovati sina kot preizkušnjo njegove vere in torej pokornosti. Takole je rekel Bog:² »Vzemi svojega sina, svojega edinca, ki ga ljubiš, Izaka, in pojdi v pokrajino Morijo in ga daruj tam v žgalno daritev na eni izmed gorà, ki ti jih bom pokazal!« Abraham je ubogal, pa mu je bog v zadnjem trenutku dovolil, da sina ne sežge. Prav dramatično je grški dramatik Sofokles (496–406 pred n. š.) to dilemo opisal v *Antigoni* in razprl vprašanje poslušnosti avtoriteti. Morda smemo reči, da je v tem razpiranju še vedno sodoben.

Naj omenimo, da se je pravzaprav dilema resnično razprla šele v nasprotovanju krščansko-judovski tradiciji, kakršno so na primer izkazali humanisti na prehodu evropskega srednjega veka v renesanso. Poudarili so vprašanje človekove vesti in tako postavili izhodišča za nove dileme in nekonkluzivnosti.

Kako nekonkluzivno je to temeljno vprašanje ostalo vse do našega časa, nam kažejo, naj bo to poudarjeno, številni zločini, ker so bili zapovedani, njih izvršitelji pa so ubogali, niso premogli ne vesti, o kateri so govorili humanisti, ne osebnega stališča, s katerim bi odrekli posluš-

² Genesis, XXII/1–19.

nost. Mnogi poslušneži so bili prav gotovo socializirani v tradicionalni miselnosti. Se pa postavlja resno vprašanje, ali ta kot omenjeni residualni dejavnik vedenja narekuje poslušnost in omogoča zapovedovanje tudi do meja nečlovečnosti.

Antropologijo so prav taka vprašanja ne le močno zanimala, marveč tudi hudo vznemirjala. Kaj naj si mislimo o rezultatih raziskave, ki jo je izvedel Stanley Milgram, profesor na univerzi Yale v Združenih državah Amerike? Želel je namreč dognati, do katere meje so (navadni) ljudje pripravljeni ubogati avtoriteto. Izmisлил si je eksperimentalno prikazovanje, koliko bolečine je (navaden) človek pripravljen povzročiti drugemu človeku, če mu je to zapovedano. Tistim, ki so v eksperimentu sodelovali (bilo je plačano), je rekel, da gre za testiranje spomina.³

Prostovoljci v eksperimentu so postavljeni za »učitelje«, »učenci« pa so bili kaznovani, če so si kaj napačno zapomnili. Seveda so bili »učenci« pravzaprav igralci, oblečeni v bele kombinezone, da bi ustvarjali vtis znanstvenega početja. »Učitelji« pa so mislili, da gre zares in so morali z domnevnimi električnimi impulzi trpinčiti »učence«, ki so fingirali bolečino. Tudi ko so »učenci« močno vpili od bolečine in celo kazali znake nezavesti, je eksperimentator vztrajal in zagovarjal, da prevzema vse odgovornosti za razplet eksperimenta.

Rezultati so bili presenetljivi. Kar 60% ljudi (navadnih) je bilo pripravljenih mučiti drugega človeka na ukaz. (Morda ne nezanimivo, da je takih bilo 85%, ko so eksperiment ponovili v Münchnu na Bavarskem.)

Ne bi kazalo trditi, da je opisani eksperiment dal neprizivne odgovore na zastavljeno vprašanje o avtoriteti in poslušnosti. Brez dvoma so bili (navadni) ljudje že socializirani v določenem družbenem okolju. Pa vendar nam tudi tak eksperiment predoči mnoge sodobne dileme o stanju duha, ki ga različno imenujemo: lojalnost, dolžnost, disciplina in podobno. Zlasti država s svojimi hierarhičnimi strukturami je vir potrjevanja opisanega tradicionalnega pojmovanja avtoritete in submisivnosti.

b) Tudi avtoriteta in oblast sta v tradicionalni družbi hierarhizirani in imata praviloma svoj piramidalni vrh v *avtokratičnem modelu oblasti*. So seveda velike raznoterosti. Ima pa poseben pomen tista hierarhija avtoritete, ki je prej razpored posameznikov v piramidi moči kot pa soočanje družbenih skupin.

Da bi pojasnili, kaj s tem mislimo, vzemimo zelo nazoren primer nekdanjega kraljestva Buganda (ki ga je razdrla moderna afriška država Uganda). Šlo je za natančno razvrstitev položajev v verigi moči in pomembnosti; na čelu pa je bila arbitrarna oblast kralja. Distribucija pomembnosti je segala na vsa področja (bogastva, prestiž, čast itd.). Vladar je mogel povsem arbitrarno določati premike na lestvici socialne mobilnosti.

Sicer pa je bilo nekaj podobnega v vseh izrazitih avtokracijah, tudi

³ Več o eksperimentu: Henri Laborit: »Le Mythe de l'Etat«, *Le Monde*, Paris, 20 septembre 1984, p. 2, in »The Perils of Obedience«, *Dialogue*, Washington, D. C., Vol. 8, No. 3/4, 1975, pp. 16–24).

tisti, ki jo je utemeljil Ivan IV. Grozni (1533–1584), ruski car in prvi veliki samodržec. Zaradi izrazitega razvrščanja položajev se v Rusiji ni niti razvil fevdalizem tako kot v drugih delih Evrope.

Pogosto pa avtokratičen model oblasti izvajamo iz strukture tradicionalnega doma in *patriarhalne avtoritete*, ki ga obvladuje. Vsaj nekatere značilnosti patriarhalnosti je treba na kratko omeniti: Moški vladajo ženskam; starejši moški so nadrejeni mlajšim. Avtoriteta je potemtakem razporejena v izraziti spolni dihotomij in »naravno« predstojništvo je slonelo na starosti.

Seveda nas to navaja na razmišljanje o splošni večji politični moči starejših, ki je v tradicionalni družbi še posebej povezana s prestižem preteklosti in v tem smislu tradicij. Z najpomembnejšimi interakcijami med starejšimi in mlajšimi imajo prvi izjemen vpliv na druge. To ni le vprašanje sosledja generacij, v katerem starejši že zavzemajo pozicije in že imajo, denimo, posest. Asimetričnost so poudarjale mnoge posebnosti nedinamične, statične družbe, ki se je, naj tako rečemo, vztrajno ponavljala v nepremičnosti in nespremenljivosti.

Tradicionalna družba je tudi verjela v resnične kakovosti starosti. To verovanje so v marsičem podpirale celo izjemnosti v njenem doseganju. Še posebej v primitivnih družbah so bili moški močno ranljivi in izpostavljeni. Dolgo življenje je bilo dokaz izbranosti, izjemnosti in posebnosti. Tako je starosti pripisana izkušnost, modrost, umirjenost in sploh lastnosti, ki so potrebne za vladanje. Potrebne izkušnje, brez katerih je oblast v tradicionalni družbi, tako kot brez opore tradicionalnih procedur in celo ritualov v proizvodnji, neobstoja, pridejo torej šele s starostjo. Kot je odrekan pomen novotarjam ali inovacijam, tako je odrekana avtoriteta mladosti oziroma mladim ljudem.

c) Pa še na izjemno prepletenost avtoritete in oblasti in *prestiža* se je treba v analizi tradicionalnega pojmovanja politične moči vsaj na kratko ozreti.

Moč, zlasti politična, je prestiž in prestiž je že moč in avtoriteta. Vse to pa je naslonjeno na oblast. Torej je oblast posebne vrste prestiža. To je možnost ne le vplivanja na dogajanja, marveč v prvi vrsti uveljavljanja stališča tistega, ki z močjo uveljavi prestiž. Moč in prestiž sta potemtakem v dejstvu vzajemnosti. Prestiž je vrednota, ki moč zagotavlja in jo podkrepi. Izziva občudovanje, je torej zelena vrlina in hkrati mora imeti dodatne vire v vsakokratni zavisti tistih, ki moči in prestiža nimajo.

Antropologija se rada zaustavlja na nocijah, kakršna je prestiž. Vprašuje se, ali gre za človekovo potrebo, ki izvira iz težnje po uveljavljanju in se v določenih situacijah ali konkretnije družbenih in političnih sistemih še posebej izpostavi.

Seveda si na to vprašanje zunaj konteksta nekega konkretnega sistema ne moremo nasplošno odgovoriti. Pač pa lahko rečemo, da imajo »politični ljudje« v tradicionalnih družbah nasplošno *izjemno usodo*. Ta usoda je tesno prežeta z nocijo prestiža. V modernih demokratičnih družbah,

kjer je uveljavljena velika premakljivost ljudi v politiki in zagotovljena njihova zamenljivost na kateremkoli položaju, se tako pojmovanje izjemne usode lahko zmanjša. Kako blizu smo tradicionalnemu pojmovanju izjemne usode, pa bi morda lahko preverili s kratkim sprehodom v države našega evropskega prostora. Naredimo lahko razliko med tako imenovanimi nordijskimi državami, ki so dokaj daleč od tradicionalnega modela (Švedska, Danska, Norveška), in na primer mediteranskimi državami, ki so mu blizu (Grčijo, Italijo itd.). Tako je moč zapažati velike razlike, postavimo, v stilu političnega vedenja nekega Olofa Palmeja in Andreasa Papandreua ali Felipeja Gonzáleza.

S prestižem in tradicionalnim pojmovanjem oblasti kot bremena in dolžnosti je povezano tudi vprašanje časti. Koncept časti je verjetno prav za tradicionalne družbe izjemno pomembna kategorija.

V tradicionalni miselnosti, kjer je avtoriteta neprizivna, je namreč ta neprizivnost tesno naslonjena na pojmovanje časti in nečastnosti oziroma sramote. Čast avtoritete krni že najmanjši upor ali nestrinjanje. Tako je torej dejansko oblast pojmovana avtokratično in v tem je neprizivna.

Voditi, biti na čelu in potemtakem na oblasti pomeni v tradicionalni miselnosti nositi posebno breme. Breme je težko in odgovorno, pa vendar ga ne kaže z nikomer deliti. Ni ga mogoče prelagati.

V taki miselnosti je oblastnik obložen s pričakovanji, da mu bodo vsi tisti, ki jim vlada, za to hvaležni. Prav tako je tudi s tipičnim patriarhom avtoritarnega doma. Že s tem da je na oblasti, sodi človek tradicionalne mentalitete, da daje izjemen prispevek pravilnemu funkcioniranju oblasti. Kdor se upira, je v tem smislu nehvaležen.

Ker so oblasti, vladanje in vodenje breme in tako rekoč žrtev ali žrtvovanje za splošno dobro, je logično, da mora biti tako žrtvovanje primerno nagrajeno. Skorajda ne more biti za to primerne nagrade. Od takega pojmovanja oblasti in vodenja do zlorabe moči in oblasti pa je zelo kratek korak. In to posebej velja, ko oblast tradicionalnega tipa ni pričujoča v strukturah tradicionalne družbe, ki ima za vladanje, naj tako rečemo, številne balanse in »protipravila«, marveč gre za tip tradicionalne oblasti v moderni družbi, ki nima več tradicionalnih okvirov.

V tem duhu gre razumeti sicilijanski pregovor, ki pravi približno takole: »Čemu oblast, kaj ti bo, če se ne zlorablja?!« In dejansko oblasti, ki ima tradicionalne konotacije in moderna sredstva zlorabe na voljo, ni nič težko zlorabiti. Še posebej je tako v družbi, ki kot del svoje politične kulture sprejema zlorabo oblasti kot normalen pojav. Družba brez demokratičnih tradicij je silno izpostavljena. Demokracije pa prav gotovo ni mogoče enostavno razglašati ali celo normativno uvajati z odločbami in zakoni: je neka navajenost na metode razreševanja konfliktov, določanja pristojnosti in delovnega področja oblasti, ki je v polnem kontrastu z avtokratičnostjo. Demokracija je namreč tudi zagotovitev tistih svoboščin, ki so nujno potrebne za svobodno oblikovanje volje vseh in vsakogar. Abstraktno razglašanje demokratičnih načel, ki ne slonijo na dejanskih

možnostih te vrste, je vsekakor le paravan samovolje oblasti, ki se praviloma zateka k tradicionalizmu.

č) V tradicionalni družbi praviloma ni bilo razlikovanja med avtoriteto in oblastjo. Iz tega je sledilo, da je *oblast nedeljiva*.

Med avtoriteto, hierarhijo in oblastjo vlada enotnost, se prepletajo in ena izvira iz druge.

Naj na tem mestu spet razbijemo posploševanje, ker nas prav vabi kot ponazoritev tovrstnega pojmovanja oblasti, ki izvira iz islamske tradicije. Prav islam je v nekem skorajda popolnem smislu opredelil nedeljivost in enotnost oblasti. Seveda je ta oblast v imenu boga, prav tako nedeljivega in popolnega v svojem védenju in nadzoru nad vsem in nad vsakomer. Velika je razlika islama od krščanstva, prvi je uveljavil načelo absolutnega monoteizma in drugo (krščanstvo) je že zadevo z bogom in njegovo komponiranostjo zapletlo s sveto trojico (bog oče, bog sin in bog sveti duh) in tako v dogmo zapisalo »pravilo«, ki je pravzaprav zelo težko razložljivo in je vir vsakovrstne dvoumnosti.

Nedeljivost oblasti, ki izvira iz enega boga, se je jasno v islamu odrazila v osebi kalifa,⁴ vrhovnega poglavarja. Ustanova kalifata je združevala vse vrste oblasti in je hkrati bila vrhovna avtoriteta v vseh zadevah. (Prvi kalifi so bili dejansko Mohamedovi nasledniki; potem se je ustanova sprevrgla v monarhistično načelo in deloma razbila s padcem monarhičnih hiš. Leta 1517 so si naslov vzeli sultani Otomanske imperije, ko so zavzeli Egipt; leta 1924 je ustanova kalifata ukinjena, ko je Turčija postala laična republika. Ni pa izginila prav gotovo ideja, ki jo je kalifat le poosebljal.)

Tradicionalna mentaliteta ne pozna kompromisa. Prav to nam pomaga razumeti tudi nedeljivost tradicionalne oblasti. Oblast prav tako ne more poznati in priznati kompromisa. Deljenost oblasti pa bi že bil kompromis in prav tako bi to bila prizivnost avtoritete.

Človek, ki ima oblast in ki mu gre avtoriteta, potemtakem ne more in ne sme pristati na kompromis. Z vsakim pristankom, da bi utegnil oblast deliti, relativizirati, naj tako rečemo, bi rušil avtoriteto in s tem bistveno načelo oblasti. Tako pridemo do logičnega sklepa, da je tradicionalno pojmovanje oblasti pravzaprav *totalitarno*.

Temu je treba dodati še eno pomembno razsežnost tradicionalne oblasti. Potrjevana je in zagotavljana s svojo *svetostjo*. Politično in sakralno sta na splošno bili povezani sferi v tradicionalnih družbah. V primitivnih pa je to bilo še posebej izrazito.⁵

Je pa treba opozoriti, da je prav zaradi nedeljivosti oblasti in avtoritete in hkrati prepletanju sakralnega in političnega bilo kar precej kontradikcij pri konstituiranju oblasti. Lahko je prišlo do spora med avtoritetami. Predvsem je bil spor pogost na relaciji »posvetne« in »duhovne« oblasti, ko je, postavimo, druga zatrdjevala, da je »bolj od boga« in torej prvi ne

⁴ Ar. kalif oz. khalifah, naslednik; tisti, ki je nasledil preroka Mohameda, utemeljitelja vere.

⁵ *Socialna in politična antropologija*, Odnos med religijo in politično močjo, str. 422–34.

more biti podrejena. Ta dvoumnost se je uveljavila v krščanstvu, ko je vrhovni cerkveni poglavar papež (izpodbijal) cesarsko oblast. Dolgo je trajalo, da se je spor zgladil s kompromisom. Na drugi strani je posvetni vladar lahko izvajal nasprotno politiko, kar imenujemo tudi cezaropapizem⁶ in to je sistem, v katerem je posvetni vladar tudi vrhovni verski poglavar. Ni malo situacij, tudi v Evropi, ko se je situacija zasukala prav v smeri cezaropapizma.

Neka nasprotna rešitev nedeljivosti oblasti pa je v t. i. teokraciji⁷ kot obliki politične ureditve. »Vlada bog«, kar seveda pomeni, da imajo oblast njegovi predstavniki na zemlji, torej duhovščina. Islamska revolucija v Iranu je v marsičem taka teokracija.

Vladarji pa so nasploh v tradicionalni družbi imeli božanske atribute, ne glede na to ali so težili za popolno nedeljenost oblasti ali ne. Bili so vsaj »božji sorodniki«, če že ne enakovredni bogovom, in bogovi poleg drugih bogov. To je še zlasti poudarjala ustanova t. i. apoteoze.⁸ Oseba, ki je umrla, je bila poveljučana in povzdignjena v boga, če je v življenju dosegla najvišjo oblast. Najbolj je to znano iz poznega rimskega cesarstva. Že med vladarjevim življenjem je čaščen njegov genij.⁹ Ko pa je genij umrl, naj bi bil vpisan med nesmrtni in taki so bili bogovi. Temu primerno naj bi bil tudi čaščen. Apoteoza je v nekem smislu izvedba kulta prednikov in ta je bil izrazito povezan s patriarhalnostjo. Vprašanje apoteoze prav gotovo ni izginilo z repertoarja političnih sistemov, ki bi prav gotovo z začudenjem pričakovali domnevo o tradicionalnosti tega postopka.

Pri tradiciji svetosti vladarjev pa je treba vztrajati prav zaradi sodobnih refleksov. Vladarji so bili načelno sveta bitja in tako je bilo celo s srednjeveškimi kralji v Evropi. Vse nekako do konca XVIII. stoletja je to veljalo, ko nastopi neka ločnica v dejanski laizaciji države. Kralj je bil neke vrste svečenik in to je bilo logično glede na njegovo božansko naravo. »O rois, vous êtes comme de dieux«, je izjavil francoski škof in zgodovinar Jacques Bénigne Bossuet (1672–1704).¹⁰

Ne moremo se spuščati globlje v analizo vladarskega stanu, s katerim so povezane še vedno sodobne ustanove vrhovnega političnega »šefa« take ali drugačne vrste. Kralji so bili na čelu vladajočega razreda, ki mu rečemo nasplošno nobiliteta¹¹ ali plemstvo. Ti pa so nastali kot starešinstvo bojevnškega stanu, torej vojščakov, ki so kot taki imeli poseben ugled in avtoriteto. V tem so bili tudi posvečeni, ker so pač imeli najvišjo moč, ki jo prinaša sila orožja. Vladarji so v tej vlogi posvečenosti bili tudi

⁶ Pojem, sestavljen iz vladarske titule (cezar, kar je izšlo iz izdeвка rimske rodbine Julijcev in od prvega cesarja Gajus Juliusa Caesarja, 100–44 pr. n.š.) in naslova cerkvenega poglavarja.

⁷ Gr. theós, bog, kratéo, vladati, torej, bogovladje.

⁸ Gr. apo od, theós bog, torej: pridruževanje bogu ali bogovom.

⁹ Lat. genius, i, m, duh zaščitnik, ki spremlja človeka skozi življenje in deli z njim radosti in trpljenje; potem: najvišja stopnja ustvarjalnosti, veleum, izjemna osebnost.

¹⁰ Citira ga veliki francoski zgodovinar (posebno fevdalizma) Marc Bloch (1886–1944) v delu: *Le rois thaumaturges*, prvič izšlo leta 1924, Paris: Gallimard, 1983.

¹¹ Lat. nobilitās, ātus, f, plemenitost, blagorodnost, odličnost; nobiliteta torej: plemenitaši.

neko zagotovilo blaginje in zdravja. Z njihovo vzvišenostjo in avtoriteto, ki je moč, se blaginja in zdravje vzdržujeta in ohranjata, zlasti če sta resno ogroženi. Tako so kralji zdravili različne bolezni in še posebej jim je bilo dano zdraviti skrofulozo.¹² Že dotik suverena Francije ali Anglije je čudežno blažil bolezen, za katero domnevamo, da je nasledna. Pravijo, da se je to resnično dogajalo. Ljudje so vsekakor v ta dotik verjeli. Danes bi si morda zadevo razložili s tem, da je bolezen popustila, kar se pri skrofulozi sicer pogosto dogaja, pod vtisom, ki ga je naredil vladarjev poseg, obdan z vzvišenostjo in svetostjo njegove osebe. To so torej psihološki učinki, ki sploh niso prenehali biti aktualni. Saj še vedno različne avtoritete, vidne in nevidne, zdravijo čudežno.

Še enkrat je treba poudariti, da je v tradicionalni miselnosti oblast nasploh izvirala od boga. Velike monoteistične religije so to posebej poudarjale. Bog potemtakem dodeli avtoriteto. Oblast se uresničuje v božjem imenu. Vladarjem je to še posebej dodeljeno. Prav zato so svojim naslovom dodajali: »... po milosti božji...«

Krščanska tradicija je vsekakor to predstavo o oblasti vztrajno ohranjala. Sveti Pavel, v marsičem tvorec »političnega« krščanstva, je to povsem natančno, jasno in nedvoumno zapisal: »Vsak človek bodi svojim oblastem pokoren; ni je namreč oblasti razen od Boga in te, ki so, so od Boga postavljene. Kdor se torej ustavlja oblasti, se upira božji naredbi; kateri pa se upirajo, si bodo sodbo nakopali. Zakaj oblastniki niso v strah dobremu delu, ampak hudemu. Ali hočeš, da bi se ne bal oblasti? Delaj dobro in boš imel pohvalo od nje.«¹³ Taka zagotovila so bila močno učinkovita.

Pa naj se še vprašamo: ali ni ostalo kar veliko teh tradicij o posvečenosti oblasti, zlasti najvišje? Morda res več ne verjamemo v tavmaturško¹⁴ moč ljudi, ki so na oblasti, oziroma razpolagajo z močjo. Nismo pa, dovolj poučeni o dejanskih vzvodih moči in oblasti in podobnih zadevah. Morda celo nismo povsem prepričani, da so ljudje, ki so dosegli, postavimo, neprizivnost avtoritete in oblasti, čisto »navadni ljudje«. Takim ljudem pa ravno tradicionalnost zelo veliko pomaga, da se obdajo s sijajem, ki poudarja njihovo »nenavadnost«.

Pomagamo si v obrazložitvi izjemne avtoritete in moči s pojmom *karizme*.¹⁵ Dokler bo oblast poosebljena, bo povzana s karizmo. Še posebej pa je tako, če osebnost tako rekoč pooseblja državo. Vse to pa je povezano s priznanjem karizme ali vrednosti karizmatične oblasti, podkrepljene z dokazi njene pravilnosti.¹⁶

¹² Skrofuloza (iz lat. *scrofulae* iz *scrōfa*, ae. f, svinja za priplod) je sicer redka, a huda otroška bezgavčja jetika (otekle bezgavke, ekcemi po obrazu in vnetje očesne veznice).

¹³ Pismo Rimljanom, XIII/1–7.

¹⁴ Gr. → *thaumaturgia* in → *thaumaturgós*, čudodelstvo; čarovnik, čudodelec (iz → *thaûma*, čudo, čudež; čudežno, ki je združeno s strašnim zato povzroča spoštovanje in strah).

¹⁵ Gr. → *chárisma*, dar milosti.

¹⁶ O tem je še vedno najbolj temeljite razprave najti v delih Maxa Webra (1864–1920). Glej: »Rutinizacija harizme« (iz *The Theory of Social and Economic Organization* natisnjeno v zborniku *Teorije o društvu*, Beograd: Vuk Karadžić, druga knjiga, 1969).

Karizmatična oblast je v marsičem ostala sodoben pojav. Karizma je pogosto povezana z avtoritarnostjo vodje in ta avtoritarnost je na različne načine pridobljena: od poosebljanja nekih zgodovinskih teženj pa do tako imenovanega kulta osebnosti in moči birokratske organizacije, ki ima po načelu emulacije¹⁷ na vrhu hierarhične piramide »vrhovnega« vodjo.

d) Ko razčlenjujemo oblast in avtoriteto, kakršni sta se uveljavili v tradicionalni družbi, ne smemo prezreti, da so bile take družbe dejansko le delne družbe in da je bila *oblast zunaj njih*.

Obstajala je potemtakem tudi hierarhičnost moči v odnosu na tradicionalne srenje kot, zlasti v našem zgodovinskem izkustvu, kmečke, vaške skupnosti. Te srenje so bile v podrejenem položaju, na dnu lestvice segmentirane države. Še posebej je bilo tako v fevdalni ureditvi, pa tovrstna hierarhičnost ni izginjala tudi po njenem razkroju.

Oblast od zunaj je bila skorajda neprizivna sila, nekako taka kot nevidni metafizični svet duhov in bogov ali nepredvidljive naravne ujme. Bila je oddaljena in v oddaljenosti ne le povsem odtujena, marveč je ostajala človeku tradicionalne družbe neznana oziroma celo spoznanju nedostopna. Zunanja oblast se je kazala kot nasilna, arbitrarna in slej ko prej neodgovorna.

Tako je uveljavljena koncepcija oblasti kot *arbitrarno* poseganje »velikega« zunanjega sveta, še zlasti države, v pritlikave zadeve vaških srenj. Oblast ni bila dolžna sebe tolmačiti. Skorajda bi bilo smešno, če bi razlagala svoja početja. Tega ji ni dovoljevala neprizivnost njene avtoritete. Že, postavimo, kmetu dostopna racionalizacija njenih posegov in odločitev bi pomenila krnjenje njene vzvišenosti in odmaknjenosti.

Znani hrvaški književnik Mirko Božić (r. 1919), ki je uspel dobro predstaviti tradicionalno polarizacijo mesto – vas (naprimer v romanu Kurlani) in je bil predsednik Sabora SR Hrvaške, je spregovoril o posebnem, kot ga on imenuje, dogmatizmu. To je neko stanje duha, ki je očitno rezidualni del tudi jugoslovanske politične kulture. Tako pravi:¹⁸ Kot da v človeku čepi majhen škrt, škrt preteklosti, neka stara zavest, grajena stoletja na absolutizmu, na oblasti vladajočih slojev in razredov, delitvi ljudi na ene, ki imajo moč, in druge, nad katerimi se ta moč znaša.

In prav tovrstna politična kultura se je vztrajno obnavljala še posebej v odnosu do kmečkega prebivalstva.

2. Vprašanje oblasti sploh ali prenosa tradicionalnega modela

a) Razmišljanje o tradicionalnem modelu oblasti nam nekako vztrajno omogoča postavljati vprašanja o *oblasti nasploh* in hkrati tako

¹⁷ Glej: »Problemi birokratske vladavine – s posebnim osvrtno na nerazvijene zemlje«, *Pogledi*, časopis za društvena pitanja, Split, god. XIII. br. 1, 1983, zlasti po str. 204 in: »Političke organizacije i armija u zemljama u razvoju« v zborniku *Uporedni politički sistemi*, Beograd: Savremena administracija, 1983, zlasti po str. 213. Emulacija (lat. aemulatio, önis, f, vneto posnemanje, tekmovanje; zavisnost; ljubosumnost) je temeljno »načelo« birokratske organizacije ali vladavine kot tipičnost v vertikalni povezanosti v natančno določeni hierarhiji.

¹⁸ *Delo*, Ljubljana, Sobotna priloga, 21. marec 1981, str. 27.

vprašanje preplesti z dejstvom kontrasta med takim modelom oblasti in tisto politiko, ki naj bi bila demokratično odprta, ali, kot si želimo, socialistično samoupravna.

Politično razsežje je v človeku bistveno. Tudi zato, ker se človek ne more zadovoljiti s povsem zasebnimi cilji, je pač »družbena žival«.¹⁹ Premnogoteri smotri, ki si jih človek zastavlja, so v občestvu in so torej širši in splošnejši od njega samega. Pa vendar je neko nasprotje med občestvo in zasebnostjo.

Družbenost, ki jo odraža politika, nikakor ni le, naj tako rečemo, horizontalna. Je tudi vertikalna. In v tej vertikali se kaže nasprotje med posamičnim in občim interesom, na njeni lestvici pa je še raznoterost interesov posameznikov. V vertikalnosti se pokaže hierarhija. Različne individualnosti, različne osebne interese in volje, raznotere težnje in zahteve, pogosto nekompatibilne in izključujoče, je treba v politiki in s politiko poenotiti. Samo v horizontali to ne bi bilo mogoče, ker bi različnosti ostale neusklajene in le postavljene ena ob drugi in ne bi bilo družbe in še manj, denimo, države.

Vertikala pa je kaj različno skomponirana in bolje smo si jo ogledali v tradicionalni družbi, ali, bolje rečeno, v odnosu do tradicionalne družbe. V razredni družbi se vertikala suče paralelno z razredno zgradbo. Ni pa niti znotraj razredov, kakorkoli so že konstituirani, enovitosti in tudi tu se pojavi vertikala.

Oblast in avtoriteta naj bi obvladovali probleme, ki v tej vertikali lahko postanejo močno napeti.

V mitologijah tradicionalnih družb je bilo veliko zavzetosti zaradi možne neprizadetosti oblasti in avtoritete v odnosu do tako ali drugače izstopajoče raznoterosti interesov v opisani vertikali. Taka razmišljanja so ostala pomembna celo pri oblikovanju modernih političnih doktrin. Ne nazadnje se je z zadevo ukvarjal Niccolo Machiavelli (1496–1527) in nam pustil v presojo svoje veliko delo »Il principe«. Machiavelizem pa je postal pojem neobvezujoče oblasti, ki ni povezana z naravnimi načeli ob domnevi, da deluje za obče dobro.

Pa smo spet pri težkih vprašanjih. Ali je mogoče, da bi človeška dejavnost, ki izvaja oblast in se dokoplje do avtoritete, bila sama lahko zunaj tistega, čemur pravimo interes. Z drugimi besedami povedano: ali je lahko katerakoli oblast nesebična, nekoristoljubna in nepristranska, akoprav so ta oblast le ljudje? Še prav posebej se nam vprašanje zastavlja v znanju, da je lahko motivacija take oblasti zunaj racionalnega. Obstajajo namreč človeške strasti, ljudje na oblasti se »trpijo« in se »ne trpijo«, si ugajajo in se sovražijo in zato ni nujno nič drugega kot tisto, kar smo v tradicionalni oblasti označili kot neprizivnost vsake avtoritete. V tem smislu je oblast vedno subjektivna in v tradicionalni družbi tega ni nihče niti prikrival, marveč je to celo poudarjal.

¹⁹ *Socialna in politična antropologija*, op. cit., str. 43.

Zaverovanost v neko abstraktno humanistično poslanstvo oblasti pa je prav tako obstala kot tradicionalni način mišljenja. In v tem je poudarjen paradoks tradicionalnega modela oblasti. Celo mitologija in seveda bajke so skušale uvesti lik nezainteresiranega vladarja, princa, ki hoče ljudem le dobro, in če ni tak, ni le zato, ker »mu tisti iz njegove neposredne okolice niso pravilno poročali.« Vladar je dovolj vzvišen, tako kot pravi pater familias, da se zmore nepristransko zavedati občega dobra. Kot tak zna deliti pravico in premagovati zlo. Revne, a pridne deklice, so v tem duhu čakale princa iz bajke, ki bo prijezdil na belem konju, simbolu vzvišenosti, odmaknjenosti in avtoritete.

Žal je le malo dokazov, da bi bili vladarji res »dobri principi« in zato se še bolj čudimo obstojnosti bajeslovja s tega področja. Prej so bili kar precej le ljudje: pogosto sebičneži, egocentriki, mitomani in še marsikaj hujšega.

Mit o dobrem vladarju, o takem ali drugačnem batjuški, kakršen se je uveljavil v tradicionalnem modelu oblasti, pa ne doživlja prave diskreditacije pri preverbi njihovega delovanja v praksi. Prej ga je rušila in lomila ideja o demokraciji, torej nasplošno drugačni politični praksi, kot je bila tista, ki je slonela na tradicionalni družbi.

Pa ni bila zadeva lahko rešljiva in taka je ostala. Zlasti soočena s kontrastno individualnostjo, tako rekoč legitimnostjo osebnih in zasebnih interesov, kar je, postavimo, kapitalizem razglašal v isti sapi z razglasitvijo demokracije. Interesi pa naj bi se prek »demokratske procedure« soočali, kresali in brusili. Prevladal naj bi interes večine.

Ker ima vsakdo pravico in tako rekoč zasebno dolžnost braniti svoj interes, je logično sledilo, da mu ni mar za interese drugih in jih upošteva le, če se skladajo z njegovim. To pa vodi k poudarjanju največjih koristi ali ugodnosti, ki jih ima vsakdo pravico iskati neglede na škodo, ki bi jo utegnili imeti drugi. Kapitalizem je vsekakor prav tako demokracijo izpostavil, v njej pa so že pred sprožanjem »demokratske igre« (volitve, borba strank itd.) zagotovljene prednosti, ki izvirajo iz lastnine. Lastnina pa je temeljna ločnica med ljudmi.

Tako torej »pravila« kapitalističnega sistema niso ostajala le v gospodarstvu. Prenesena so v celovitost politike. Zaslužnjenost in odvisnost meznega delavca, ki nima sredstev za proizvodnjo, marveč le prodaja svojo delovno silo, je imela logično paralelo v delitvi politične moči. Represivni državni aparat je skrbel za perpetuiranje razmerja moči te vrste.

Je pa *politika* ostala področje izjemne zainteresiranosti, prinašala je obilo *blagodati* in se je uspešno ukvarjanje z njo tudi osebno splačalo. Le izpopolnjevanje mehanizma izbora in neizbora, igra političnih strank in podobno, je bilo lahko zagotovilo, da se posameznik na oblasti ne bo perpetuiral.

Prav tega problema se je lotil George Orwell v svojem pesimističnem »romanu« o prihodnosti, ki mu je dal naslov »1984« in prav v letu 1984 so

se ob njegovih predvidevanjih spletle mnogoštevilne misli o naravi oblasti in o tem, kam gre oblast sodobnosti.²⁰

b) Morda bo prav, da se na koncu pomudimo še malo ob *osebni oblasti* in tako primerno sklenemo razpravo o tradicionalizmu oblasti.

Poskusimo lahko na primer s tistim, kar bi nasplošno imenovali »okus oblasti«. Natančneje pa bi govorili, postavimo, o tem, kako posameznik na oblasti to oblast doživlja in kaj oblast posamezniku pomeni. Slovaški pisatelj Ladislav Mňačko je o zadevi napisal močno sugestiven roman pod naslovom »Oblast se prilega«.²¹ Roman je zanimiv, ker obravnava to »prilaganje« v socialistični državi, sicer pa so se s tem problemom kot enim od najbolj zanimivih v človekovem izkustvu ukvarjali mnogi tudi literarno.

Spet bi s antropologi zastavili veliko število vprašanj. Prvo bi morda bilo: Ali je v človeku neka »naravna« težnja po ukazovanju, želja zapovedovati drugim, kar bi imenovali kar libido imperandi?²² Torej: Je v človeku poželenje po gospodovalnosti?

Poglejmo si še enkrat Orwelovo »vizijo« (iz omenjenega »1984«). Nastopa O'Brien, aparatčik. Preden podvrže Winstona torturi, izjavi prav iskreno, kar je seveda redko v dejanski politiki: Želimo oblast zaradi oblasti...

Pa je še kar res, da se mnogi posamezniki ne glede na družbeni in politični red neprestano trudijo, da bi si pridobili karseda veliko oblasti, osebne oblasti, seveda. Mnogim je prav taka oblast zatrdilo in potrdilo pravega uspeha v življenju. To je končni dokaz ne le osebne veljave, marveč prav gotovo neka končna izpolnitev življenjskega programa.

Ne nezanimivo razmišljati o takih ljudeh, ko si res zadobijo oblast, ko torej oblast imajo. Spet je to téma, ki je zlasti literaturo in morda manj znanost močno vznemirjala. Ni jih malo, ki na oblasti izgubijo, naj tako rečemo, razum in se vedejo ne le megalomansko, marveč samim sebi v posmeh, ne da bi slednje poteze svojega obnašanja zaznali. Za mnoge pa je bila cena za oblast taka, da so se do nje dokopali skorajda nekako moralno pokvečeni in jim je, ko so cilj dosegli, pravzaprav »vsega dovolj«. Pa vendar ne abdicirajo. Kaj se dogaja z njimi?

V tradicionalni miselnosti sta bili oblast in avtoriteta tako rekoč, kot smo zapažali, breme časti in odgovornosti. Še posebej je bilo tako, če je bila izmerjena z vatlom patriarhalnosti. Imela je torej tudi kot neprizivna, absolutna oblast svojo logiko in zaznavne korenine v celotnem družbenem tkivu. Prenos tradicionalnega pojmovanja oblasti in avtoritete v moderno družbo pa seveda ne more imeti tovrstnih konotacij. Le po tej poti se lahko izognemo konkluzivnosti odgovorov o oblasti in avtoriteti, ki smo si jih zastavljali.

²⁰ Orwelovo delo je doživelo nešteto prevodov in tudi v slovenščino je prevedeno dvakrat, zadnja izdaja je iz leta 1983.

²¹ Slovenski prevod: – Maribor: Obzorja, 1968.

²² Glej: *Kolonializem in dekolonizacija*, Maribor: Obzorja, 1980, str. 34–35.

Neuvrščenost kot strategija emancipacije

I

Za trditev, da je neuvrščenost kot gibanje v krizi, niso potrebni novi dokazi. Že nekaj let nazaj je namreč moč ugotavljati, da se širijo razpoke v gibanju, ki jih je mogla le delno in to samo začasno zakrpati »revitalizacija« načel neuvrščenosti na havanskem vrhu 1979. Te razpoke so bile najbolj vidne spričo konfliktov med neuvrščenimi državami in pa reakcij nanje v gibanju samem, vendar jih je bilo mogoče ugotavljati tudi na manj manifestnih ravneh. Še posebej je postalo zaskrbljujoče, da so se konflikti med nacionalnimi interesi posameznih neuvrščenih držav pojavljali celo ob vprašanjih, ki so bistvenega pomena za gibanje neuvrščenosti in njegovo idejo, to pa so, kot je znano, načelo nevmešavanja v notranje zadeve, spoštovanje načela samoodločbe, razreševanje sporov na miren način, neuporaba sile. Izkazalo se je, da so v gibanju neuvrščenosti premalo pozornosti namenjali konfliktom »in statu nascendi«, in to predvsem znotraj posameznih mednarodnih subsistemov in regionov, kjer po številu prevladujejo neuvrščene države, medtem ko so vztrajali pri obravnavanju problemov univerzalnega pomena, vendar tudi tu – v glavnem – brez nujnega prehoda iz deklaracij v akcije.

Poudariti velja, da med značilnosti fragmentacije sodobnega mednarodnega sistema ne sodi samo blokovska razdeljenost in globalna polarizacija na bogati Sever in siromašni Jug, marveč tudi premik v vsebini »zunanjih politik« dežel v razvoju in neuvrščenih držav v mednarodnih subsistemi, predvsem tistih perifernih, od osrednjih sistemskih vprašanj in problemov k subsistemskim in lokalnim vprašanjem.¹ Prav tako velja upoštevati, da so družbeni in politični procesi v azijskih, afriških in latinskoameriških državah le deloma pod vplivom obnovitve hladne vojne in blokovske konfrontacije. Te spremembe so v gibanju neuvrščenosti premalo razvidne, tako da univerzalne perspektive še močno prevladujejo nad regionalnimi.

Krepitev akcijske sposobnosti gibanja – takšno usmeritev so sprejeli že na konferenci v Lusaki, s katero naj bi presegli stagnacijo in krizo, v marsičem podobno sedANJI – s povečano institucionalizacijo ni dala pričakovanih rezultatov, kar je najbolj razvidno v razlikah, ki se kažejo med splošno deklarativno opredelitvijo posameznih držav za neuvrščenost in njihovim konkretnim mednarodnopolitičnim obnašanjem v skladu s kriteriji, ki so bili sprejeti na pripravljalni konferenci v Kairu junija 1961 za prvi vrh neuvrščenih držav.

¹ O tem obstajajo številne raziskave, med katerimi opozarjamo zlasti na tiste, katerih avtor je B. Russet. Citirano po: J. Dominguez, »Mice that do not roar« v International Organization, letnik 1971, str. 175 in dalje.

Na območju empiričnih raziskav o neuvrščeniosti je mogoče odkrivati tehtne argumente v prid takšnim kritičnim načinom razmisleka. Tako je ugotovljeno, da obstajajo med članicami neuvrščene gibanja pri glasovanjih v generalni skupščini Združenih narodov razlike, in to tudi tedaj, ko gre za resolucije o vprašanjih, ki so bistvenega pomena za idejo neuvrščeniosti.² Še več: te razlike se pojavljajo tudi (celo) tedaj, ko so bila stališča o takšnih vprašanjih že (in s konsenzom) sprejeta na prejšnjih konferencah neuvrščene gibanja.³ Nadalje: med naloge empiričnega raziskovanja neuvrščeniosti kot mednarodnopolitične prakse nedvomno sodi problematika dvostranskega in formaliziranega sodelovanja posameznih neuvrščeni držav z blokovsko opredeljenimi, ali točneje, velikimi silami v blokih, in to na vojaškopoličnem območju.⁴ Ob siceršnjih težavah, ki se pojavljajo na tem območju raziskovanja (npr. pomanjkanje dokumentacije) je največja težava vsekakor v tem, da 4. točka že omenjenih kriterijev za članstvo v gibanju neuvrščeniosti ne prispeva veliko k razrešitvi vprašanja, ali je sodelovanje v takšnih vojaškopoličnih aranžmanih še skladno z opredelitvijo za neuvrščeniost. Dikcija tega določila, namreč, da »v primeru dvostranskega vojaškega aranžmana s kako veliko silo ali članstva v regionalnem obrambnem paktu ta sporazum ali pakt ne bi smel biti *namerno* sklenjen v *kontekstu* konflikta med velikimi silami« (podčrtal V. B.), je v tolikšni meri nejasna in prepuščena subjektivni presoji (kaj je namerno in kaj ni, kaj je v kontekstu konflikta med velikimi silami in kaj ni), da praktično ni primerna za operativno rabo.

V neuvrščeni gibanju je bilo doslej malo storjeno za to, da bi odpravili takšne nejasnosti in krepili akcijske sposobnosti, obratno, možnosti za vdore pragmatizma vanj so se povečale. S tem se je povečala tudi diferenciacija med članicami gibanja in okrepilo se je mnenje, da je upravičljivo postavljati hipotezo, če v številnih primerih mednarodnopolitičnega obnašanja posameznih neuvrščeni držav že smemo govoriti o *omejeni neuvrščeniosti*. Ustaletev takšne prakse bi, po našem mnenju, – med drugim – že brisala razlike med neuvrščeno opredelitvijo posameznih držav in načini zunanje politične dejavnosti nekaterih uvrščeni držav, ki imajo v zadnjih obdobjih sorazmerno širši manevrski prostor v blokih, kot pa so ga imele v preteklosti, ne da bi ta pojav že smeli razumeti kot eno od zmag ideje neuvrščeniosti, ker gre za čisti izraz pragmatizma.

Ob takšnih simptomih krize in raziskovanju njihovih vzrokov se pogostoma, če ne celo najčešče, pojavljajo mnenja, da je le-te videti predvsem v krepitvi zunanjih posegov v gibanje. Tako, po eni strani, ZDA v sedanjih siloviti ofenzivi svetovnega kapitalizma (v podobi neokonservati-

² O tem več: Vlado Benko: Glasovalno obnašanje neuvrščeni držav v Generalni skupščini OZN, Teorija in praksa 1983, let. XX, št. 1, str. 122 in dalje.

³ O tem več: Vlado Benko: Primerjava med glasovanji neuvrščeni držav v Generalni skupščini OZN in sklepi, ki so bili sprejeti na predhodnih konferencah neuvrščeni držav. Raziskava: Neuvrščeniost kot mednarodnopolitična praksa, Center za mednarodne odnose Raziskovalnega instituta FSPN, leto 1983.

⁴ Npr. Odstop vojaških (letalskih) baz ZDA na ozemlju Egipta, Maroka, Somalije itd. ali pa Sovjetski zvezi na ozemlju Vietnama, južnega Jemena, Etiopije itn., skupni vojaški manevri oboroženih sil Egipta in ZDA itd.

vizma in neoliberalizma) z najrazličnejšimi prijemi, zlasti pa s podeljevanjem »nagrada« (»rewards«) za zgledno ali pa »kazni« (»punishments«) za nezgledno obnašanje posameznih neuvrščenih držav,⁵ poskušajo dosegati zanje temeljni cilj, to pa je *paraliziranje* protiimperialistične usmerjenosti in dejavnosti gibanja. To se jim pogosto tudi posreči, ker tipi in stopnje uporabe njihovih zmogljivosti ustrezajo težavam, v katerih je večina neuvrščenih držav ter dežel v razvoju. Po drugi strani je taktika (ali strategija?) Sovjetske zveze namenjena *konsolidaciji*, pa tudi *razširitvi* tistih mostišč, ki so bila ustvarjena z rezultati narodnoosvobodilnega in protiimperialističnega boja nekaterih neuvrščenih držav. Tipi in stopnje uporabe zmogljivosti Sovjetske zveze so v teh primerih skromnejši od onih, ki jih imajo na voljo ZDA, ter se v glavnem omejujejo na poudarjanje in izrabo ideoloških in političnih interesov posameznih neuvrščenih držav (teza o »naravnem zavezništvu«) in pa na vojaško materialno pomoč.

Toda kljub temu, da so dokazi o okrepljenih zunanjih posegih v gibanje neuvrščenosti nesporni, menimo, da je v razlagi sedanjega stanja neuvrščenosti premalo upoštevana dialektika notranjega in zunanjega. Ali natančneje povedano: ne more biti dvoma o tem, da ekonomska struktura sveta, v katerem »dominirajo najvišje oblike kapitala, to je, najbolj razvite dežele«,⁶ pritiska na družbene in politične procese ter odnose v neuvrščenih državah, ki so v veliki večini tudi dežele v razvoju, toda prav tako ne gre zanikati tega, da velja iskati družbeni in politični temelj za preseganje tega pritiska v neuvrščenih državah samih. Iz tega sledi, da mora program gibanja neuvrščenosti – pa seveda tudi program za prebroditev krize v gibanju – vsebovati tako zunanje (mednarodne) kot tudi notranje komponente, še več, da mora med njimi obstajati skladnost.⁷

Sedanje stanje gibanja in v gibanju neuvrščenosti znova obnavlja aktualnost teoretično zanimivega vprašanja, v kakšen tip strategije držav ga velja uvrstiti.

II

V literaturi obstaja predvsem dvoje pojmovanj neuvrščenosti. Po prvem je neuvrščenost tip strategije *majhnih in srednjih* držav, ki se zbirajo v koaliciji zaradi posebnih okoliščin – koncentracije vojaške, ekonomske in politične moči v mednarodni skupnosti. Če je značilnost tega pojmovanja *oženje* možnosti za nastanek neuvrščenosti na specifično

⁵ Tako so ZDA 1975. sporočile, da nameravajo prenehati pošiljati pomoč vsem državam, ki so v tem letu glasovale v Generalni skupščini Združenih narodov za predloge resolucij, katerim so se ZDA zoperstavljale. V državnem sekretariatu ZDA je bil ustanovljen poseben urad, katerega naloga je bila spremljati dejavnost drugih držav, zlasti v Združenih narodih, da bi na podlagi njegovih ugotovitev mogli sprejemati odločitve o ameriški ekonomski in vojaški pomoči. Citirano po: V. Dimitrijević in R. Stojanović, *Osnovi teorije mednarodnih odnosov*, Beograd 1977, str. 254.

⁶ Luka Marković: *Klasna borba i koncepcije razvoja*, Naprijed, Zagreb, str. 70.

⁷ O tem več: Vlado Benko: *Zunanja politika in strategija razvoja*, Časopis za kritiko znanosti, novo antropologijo in domišljijo, str. 25. in Pregled, Sarajevo, maj 1979, št. 5.

stanje v mednarodnih odnosih po drugi svetovni vojni z blokovsko koncentracijo in konfrontacijo – kot odgovor na takšno stanje naj bi bila neuvrščenost paradigma za majhne in srednje države⁸ – kar pomeni, da naj bi bile možnosti in perspektive za neuvrščenost povezane z obstojem in delovanjem blokov, rivaliteto med njimi in »kvalificiranim« posredovanjem, ki bi ga med njimi opravljale neuvrščene države, pa je drugo razumevanje širše. Neuvrščenost naj bi bila – kot meni J. Burton – »nova institucija v mednarodnih odnosih«, ⁹ tako kot model za njihovo »izvajanje« zunaj tradicionalnega koncepta moči in ravnotežja moči, pa tudi izraz protikolonialne revolucije, to je ene od treh najpomembnejših revolucij v obdobju po drugi svetovni vojni. Tako je J. Burton dokaj blizu takšnemu pojmovanju neuvrščenosti, ki ga izražajo zlasti jugoslovanski pisci z E. Kardeljem na čelu, namreč, da je neuvrščenost nadaljevanje procesov politične emancipacije. *Zato bi jo mogli razumeti tudi kot strategijo emancipacije.*

Pojmovanje neuvrščenosti kot tipa strategije majhnih in srednjih držav, ki jo uresničujejo v koaliciji, bi mogli sprejeti samo pogojno. S pomočjo zgodovinskih primerov iz preteklosti je mogoče ugotoviti, da je bila značilnost koalicij, ki so jih ustvarjale majhne in srednje države – torej zunaj neposredne navzočnosti velikih sil – naslednje:

a) V večini primerov so bile te koalicije¹⁰ formalna in eksplicitna zaveznitva.

b) Pobude zanje so izhajale iz interesov držav – članic, ki so bili omejeni na lokalna oz. regionalno omejena območja.

c) Tudi če so bile te koalicije del širših, t. i. varnostnih sistemov,¹¹ v njih vprašanja univerzalnega pomena niso bila zastopana oz. so bila v najboljšem primeru omejena na komentar o njih.

d) V takšnih koalicijah je obstajala stalna interakcija med *spreminjanjem realnosti na območju*, ki je območje primarnih interesov držav – članic koalicije in *prilagajanjem realnostim v širšem mednarodnem prostoru*, v katerem vladajo interesi velikih sil.

e) Tipi in stopnje uporabe zmogljivosti, ki so na voljo državam članicam, so dvojne narave. Poudarek je na političnodiplomatskem tipu akcije, ki tudi odpira možnosti za dogovarjanje in sporazum o *agregaciji (združevanju) elementov moči*, torej akcije vojaško-varnostnega tipa. Medtem ko more prvi tip akcije obsegati različne stopnje, pa za drugega velja, da se – v glavnem – omejuje na eno stopnjo, to je na t. i. zastraševanje.

⁸ Predstavniki te šole mišljenja so R. Rothstein, D. Vital, A. Wolfers in drugi.

⁹ J. Burton v: *International Relations, A General Theory*, Cambridge, Cambridge University Press 1965, str. 115.

¹⁰ »Koalicija (iz lat. coalescere – združevati se) ječasna vojaška ali politična zveza ali doseženo soglasje držav ali političnih strank ali ožjih skupin o skupni akciji, s katero naj bi dosegli določen cilj... Vojaške ali pa politične koalicije morejo biti izrazito agresivne ali pa obrambne narave, morejo pa biti tudi enostavne zveze v prid sporazumnemu ravnanju nasproti tretji državi ali skupini držav«. Politična enciklopedija, *Savremena administracija*, Beograd 1975, str. 437.

¹¹ Tako, npr. Mala antanta in Balkanska zveza med obema vojnama, ki sta bili del francoskega varnostnega sistema v Evropi.

Če razumemo neuvrščenost kot tip strategije majhnih in srednjih držav v razmerah, ko se soočajo s koncentracijo vojaške, ekonomske in politične moči v mednarodni skupnosti in se ta tip strategije uresničuje v kolektivnih akcijah, ki imajo naravo koalicijskega delovanja, so razlike med njimi in prej obravnavanimi koalicijami majhnih in srednjih držav naslednje:

a) Neuvrščenosti kot koalicije majhnih in srednjih držav ne velja razumeti kot formalno in eksplicitno formulirano zaveznitvo. Varnostni vidik ni izrecno izražen, njegova navzočnost ni neposredna, v bistvu se izraža s politično dejavnostjo neuvrščenih držav. Z njo naj bi neuvrščene države ne le utemeljevale svojo avtonomno identiteto v mednarodni skupnosti kot celoti, marveč povečevale tudi okope lastne varnosti.

b) Pobude za nastanek neuvrščenosti kot koalicije majhnih in srednjih držav izvirajo iz stanj in dejavnikov v širšem mednarodnem prostoru. *Pozornost neuvrščenih držav je obrnjena k problemom univerzalne narave.*

c) Medtem ko so bile ambicije prejšnjih koalicij omejene na spreminjanje realnosti v prostoru njihovih primarnih interesov (hkrati pa so morale upoštevati interese velikih sil, torej se jim prilagajati), ima neuvrščenost kot gibanje in mednarodnopolitična praksa ambicije spreminjati realnost v širšem mednarodnem prostoru, ne da bi se morala hkrati prilagajati interesom velikih sil oz. blokov.

d) Da bi mogla neuvrščenost takšne ambicije uresničevati, uporablja v prvi vrsti *kolektivne akcije*, ki jih večidel uresničujejo v *univerzalni mednarodni organizaciji*, tj. Organizaciji združenih narodov, pripravljajo pa na konferencah neuvrščenega gibanja.

e) Razlike med prejšnjimi primeri koalicij in neuvrščenostjo kot koalicijo majhnih in srednjih držav ob koncentraciji vojaške, ekonomske in politične moči v mednarodni skupnosti obstajajo tudi, ko gre za tipe in stopnje uporabe zmogljivosti, ki so neuvrščenim državam na voljo. Tudi tu je sicer poudarek na političnodiplomatskem tipu akcij, ki pa se uresničujejo tako na univerzalni ravni kot v regionalnih okvirih, v univerzalni mednarodni organizaciji, v regionalnih in specializiranih mednarodnih organizacijah, na ad hoc konferencah itn. Kot dejavnik univerzalnega pomena je neuvrščeno gibanje opravljalo posredovalno vlogo med bloki oz. velikimi silami, dajalo pobude za pogajanja o pomembnih mednarodnih vprašanjih, vplivalo na usmeritve v mednarodnem javnem mnenju. Od lusaške konference naprej se je političnodiplomatskemu tipu akcije pridružila še ekonomska akcija.

Ko naštevamo zgoraj navedene razlike med primeri koalicij majhnih in srednjih držav v preteklosti in neuvrščenostjo kot – pogojno rečeno – specifično koalicijo majhnih in srednjih držav v sodobni mednarodni skupnosti, bi se veljalo vprašati, *katera od teh razlik je bistvenega pomena za razumevanje neuvrščenosti kot tipa strategije*, za oceno njenih dosedanjih dosežkov in pa za odkrivanje njenih perspektiv. Odgovor na to vprašanje se glasi: bistvenega pomena za neuvrščenost kot tipa strategije je *univerzalnost njene ideje*, uveljavitev pravice do miru, pravice do

neodvisnosti in samoodločbe, pravice do razvoja kot danes univerzalnih vrednot. Iz te univerzalnosti izhajajo možnosti za spreminjanje realnosti v mednarodni skupnosti, te možnosti pa je mogoče uresničevati le, če *neuvrščene države delujejo kolektivno, na temelju določenega programa, če je ta program po kakovosti in obsegu dovolj širok.*

Tu pa smo pri jedru problema.

Nekje smo že zapisali,¹² da je »neuvrščenost dobila svoje mesto v teoriji in praksi mednarodnih odnosov s tem, ko jo vgrajujemo v dolgi pohod zgodovinskega procesa politične emancipacije.« Dejali smo, »da je prav zato tudi neizogibno, da dejavnost neuvrščenega gibanja nenehno preverjamo tako, da jo soočamo z njegovo idejo, kajti *ta ideja* je edina integrativna sila, ki povezuje in združuje dežele iz različnih geopolitičnih območij, na različnih stopnjah gospodarskega in družbenega razvoja, z različnimi standardi civilizacije, z različnimi političnimi ustroji, pa tudi z različnimi ideološkimi afinitetami.«

Iz tega sledi,

a) da mora med idejo neuvrščenosti in njenim programom obstajati skladnost,

b) da je v tej skladnosti zajeta konvergenca *dolgoročnih* interesov političnih subjektov, ki se odločajo za gibanje neuvrščenosti, vendar tudi,

c) da postavlja »zraščeno« ideje neuvrščenosti z njenim programom pregrade takšni mednarodnopolitični praksi gibanja in njegovih članic, ki bi mogla kompromitirati to idejo; nevarnosti za uresničevanje takšne prakse obstajajo v prevladi *kratkoročnih* interesov nad *dolgoročnimi* oz. v t. i. pragmatizmu, v uporabi različnih meril tedaj, ko gre za probleme univerzalnega po eni in regionalnega pomena po drugi strani – razumljivo je, da teža t. i. nacionalnih interesov narašča na prehodih iz univerzalne na regionalno in iz regionalne na lokalno raven ali pa iz splošnih deklaracij v konkretizacijo – v *opredmetenju taktike*.

Če torej neuvrščenost obravnavamo kot tip strategije majhnih in srednjih držav, primerjava s prejšnjimi zgodovinskimi primeri ne opravičuje uporabe kategorije »koalicija«, še posebej kot *paradigme* za strategijo majhnih in srednjih držav v sodobnih mednarodnih odnosih. Spričo mesta in pomena, ki ga v tej strategiji morata imeti ideja in program gibanja neuvrščenosti, *je to lahko samo strategija emancipacije.*

Konkretna izhodišča za takšno razumevanje neuvrščenosti je moč najti v dokumentih gibanja samega. To najprej velja za določitev petih kriterijev, ki so jih predstavniki držav – pobudnic za sklic prve konference na vrhu sprejeli na pripravljalni konferenci, junija 1961 v Kairu. Na temelju teh kriterijev naj bi komite ambasadorjev poslal državam vabilo za udeležbo na tej konferenci.

Ti kriteriji so bili naslednji:

¹² Vlado Benko: Glasovalno obnašanje neuvrščenih držav v Generalni skupščini OZN, op. cit. str. 122 in dalje.

1. neodvisna politika, utemeljena na sožitju držav z različnimi družbenimi in političnimi sistemi in neuvrščenosti ali usmeritev v prid taki politiki (or a trend in favour of such a policy),

2. konsistentna podpora gibanjem za nacionalno neodvisnost,

3. ne-članstvo v mnogostranskih vojaških zvezah, sklenjenih v kontekstu konflikta med velikimi silami,

4. ob dvostranskem vojaškem aranžmaju s kakšno veliko silo ali članstvu v regionalnem obrambnem paktu ta sporazum ali pakt ne bi smel biti premišljeno (deliberately) sklenjen v kontekstu konflikta med velikimi silami,

5. ob morebitnem najemu (lease) vojaških baz tuji sili ta koncesija ne bi smela biti storjena v kontekstu konfliktov med velikimi silami.¹³

Če v zvezi s tematiko te razprave – ta je namenjena razlagi neuvrščenosti kot strategije emancipacije – opustimo analizo teh kriterijev s stališča njihove natančnosti, ki naj bi služila – med drugim – tudi za vztrajno in kontinuirano soočanje s prakso, in postavimo v žarišče svoje pozornosti vprašanje, kako oz. koliko ti kriteriji izražajo bistvene elemente ideje neuvrščenosti, je naš odgovor nanj v naslednjem.

Poudarki v določilih 3., 4., 5. so na »kontekstu konfliktov med velikimi silami«, pa naj gre za prepoved udeležbe v dvostranskih in mnogostranskih vojaških sporazumih ali pa za prepustitev vojaških baz tujim silam. Ta določila očitno izhajajo iz realnosti v obdobju po koncu druge svetovne vojne – blokovska polarizacija in hladna vojna – in njihove ocene. Na podlagi teh določil bi bilo možno podpreti stališče, da je neuvrščenost odgovor na takšno stanje oz. njegovo dialektično nasprotje.

Interpretacija 1. in 2. določila v teh kriterijih pa nas pripelje k širšemu razumevanju neuvrščenosti, po katerem se jo povezuje z izhodišči za procese politične emancipacije v mednarodni skupnosti. To velja predvsem za (2.) določilo o »konsistentni podpori gibanjem za nacionalno neodvisnost«, kar je enako politični emancipaciji na območju mednarodnih odnosov. Takšno razumevanje nadalje potrjuje določilo o vodenju *neodvisne* politike, ki je utemeljena na sožitju držav z različnimi družbenimi in političnimi sistemi, kar je vsekakor izraz priznanja o heterogenosti sodobne mednarodne skupnosti. Bilo bi dopustno domnevati, da bi bila artikulacija 2. določila »močnejša« (predvsem s stališča operativne uporabnosti), če v njem ne bi bilo pogojnih formulacij (»ali usmeritev v prid taki politiki«) po eni strani, in po drugi strani, če bi pojem koeksistence določneje povezovali z njenimi načeli, ki so pozneje, tj. v procesu kodifikacije, sicer našli svoje mesto v »Deklaraciji sedmih načel«, ki pa so bili že tedaj, tj. 1961, bolj ali manj oblikovani. Ta načela namreč kumulativno izražajo bistvene pogoje za polno uveljavitev politične emancipacije v mednarodni skupnosti.

¹³ Citirano po: Indian and Foreign Review Vol. 7, No. 24, 1st October 1970 v: P. Willets, The Non-aligned Movement, Popular praksahan 1978, Bombay, str. 18 in 19.

Obdobje 19. stoletja velja v razvoju mednarodnih odnosov in mednarodne skupnosti kot eno od ključnih za razumevanje sedanjosti, in sicer zaradi obeh faz industrijske revolucije, ki sta ustvarili dolgoročno premoč razvijajočih se kapitalističnih držav zahodne Evrope in njenega civilizacijskega podaljška ZDA na svetovnem ekonomskem trgu, vključevanja podvrženih dežel Azije in Afrike v strukturo potreb industrijskega Severa, rastočega konflikta med delom in kapitalom in njegove internacionalizacije ter prodora nacionalne ideje v široke razsežnosti mednarodne skupnosti. Kot zgodovinski sistem se mednarodni odnosi potrjujejo ne samo zavoljo tega, ker je struktura sodobne mednarodne skupnosti opredeljena s posledicami teh procesov, marveč predvsem zavoljo tega, ker so se v tem obdobju razvile možnosti za preseganje prevladujočih odnosov dominacije ne samo znotraj posameznih družb, marveč tudi v mednarodni skupnosti. Ali povedano drugače: če sprejmemo stališče, da vsebuje sleherna dominacija že kali svoje lastne negacije, je 19. stoletje razumeti kot ključno tudi v tem smislu.

Zgodovinska dialektika dominacije in emancipacije se na območju mednarodnih odnosov izraža predvsem s preseganjem in ukinitvijo tiste oblike odvisnosti, ki je bila ustvarjena z uporabo politične in vojaške prisile, z izgubo suverenosti in avtonomnosti kakega subjekta. Empirični primeri iz 19. stoletja, pa tudi kasneje povedo, da se je strategija emancipacije uveljavljala s postopnim odpravljanjem ali pa z odpravo »zunanjega« določanja in odločanja, najpogosteje z ločitvijo od subjekta – nosilca odnosa dominacije in s konstituiranjem avtonomnega političnega subjekta, dotlej objekta dominacije. V strategiji emancipacije na območju mednarodnih odnosov je ta faza bistvenega pomena, njen pomen pa je razviden tako iz teže, kakršno daje mednarodno pravo t. i. konstitutivnim pogojem za pojav države kot subjekta mednarodnih odnosov in mednarodnega prava, kot tudi iz funkcije *priznanja* kot mednarodnopravne in politične kategorije, priznanja pravice določenemu političnemu subjektu – državi, »do njegove lastne definicije glede na človeka, politiko in svetovnopolitični red«. ¹⁴ Emancipacija je v tem primeru uresničena kot politična emancipacija v mednarodnem prostoru z nastajanjem in konstituiranjem države, »družbene konkretizacije splošne emancipacije«, ¹⁵ posrednika med človekom in človekovo svobodo na območju mednarodne skupnosti.

Razvoj mednarodnih odnosov potrjuje temeljni pomen te faze emancipacije kot izhodišča za sleherno nadaljnjo fazo, kajti brez upoštevanja načela nacionalne neodvisnosti in suverenosti ni mogoče govoriti o ekonomski in drugačni emancipaciji, zlasti pa o *razvoju kot emancipaciji*. Razumljivo je, da ji tudi v teoriji mednarodnih odnosov prisojajo velik

¹⁴ B. Willms: *Entwicklung und Revolution*, Makol Verlag, 1972, str. 158.

¹⁵ B. Willms: op. cit. str. 158.

pomen. Kot primer navajamo G. Myrdalove t. i. vrednostne premise za razvoj,¹⁶ kjer ima načelo nacionalne neodvisnosti in suverenosti v tem kategorialnem sistemu – katerega namen je operacionalizirati strukturo razvoja – prvo mesto.

Procesi politične emancipacije t. i. tretjega sveta – v njih vidijo številni avtorji temeljno oznako sedanjosti¹⁷ – pa naj so potekali z narodnoosvobodilnim bojem posameznih narodov na azijskih, afriških, pa tudi latinsko-ameriških tleh ali pa s prenosom suverenosti – so se razvijali v tej smeri, *gibanje neuvrščenosti pa je bilo tako načelno kot tudi konkretno ob OZN najpomembnejši mednarodnopolitični subjekt, ki se je zavzemal za popolno uresničitev pravice do neodvisnosti in suverenosti*. Delež tega gibanja na tem območju pa velja toliko bolj ceniti spričo tega, ker je *omogočilo in pospešilo* afirmacijo avtonomne identitete in mednarodnopolitične subjektivitete novoosvobojenim deželam, ki so v mednarodno skupnost vstopile s številnimi bremeni ekonomske, politične in druge zaostalosti, poleg tega je to tudi prispevek k nadaljnjim procesom »razvoja naroda« (Nation-building) in narodne integracije v teh deželah.

S tem vprašanje emancipacije v mednarodnih odnosih ni izčrpano, prav tako pa tudi ne vprašanje položaja, ki ga gibanje neuvrščenosti mora imeti v tej strategiji. Dialektika procesov dominacije in emancipacije postaja mnogo bolj zapletena tedaj, ko se soočamo s pojavom t. i. asimetrične medsebojne odvisnosti, pa naj gre za ekstremnejše primere surovega vojaškega, političnega in ekonomskega novokolonializma, za bolj rafinirane oblike »strukturnega nasilja« na kulturnem, komunikacijskem in tehnološkem območju ali pa za preprosta dejstva, da je finančni, tehnološki, blagovni itd. »input« subjekta A (na višji stopnji razvoja) v subjekt B (na nižji stopnji razvoja) v tolikšni meri nepogrešljiv, da bi brez njega ta subjekt zašel v resno krizo ali dezorganizacijo. Odpravljanje te vrste asimetrične medsebojne odvisnosti je nedvomno dolgotrajen in težaven proces, ki ga ni mogoče skrajšati po bližnjici, tj. tako, da se subjekt B zateče k subjektu C in pri njem najde nadomestilo za »input« subjekta A. Odpravljanje asimetrične medsebojne odvisnosti kot strategije emancipacije mora potekati na dveh frontah, tj. v mednarodni skupnosti z zahtevami po spremembah v mednarodni delitvi dela, v mednarodnem monetarnem sistemu, v mednarodni trgovini itn., in pa znotraj sleherne posamezne družbe, ki jo bremeni ekonomska in druga zaostalost. *Slednje pa pomeni odpravo notranjih virov odvisnosti s strategijo opore na lastne sile*.

Zgodovinska zasluga gibanja neuvrščenosti je, da je skupaj s skupino »77« in z naprednimi silami v OZN postavilo vprašanje razvoja in v njem zajeto problematiko odprave odnosov asimetrične odvisnosti, v ospredje, in sicer kot prioriteto mednarodnih odnosov. Njegova zgodovinska naloga

¹⁶ G. Myrdal: Politisches Manifest über armut in der Welt, Frankfurt am Main 1970 in Asian drama, New York 1968.

¹⁷ Tako, npr. G. Barraclough, Tendenzen der Geschichte im 20. Jahrhundert, München 1967, str. 60, pa tudi že omenjeni J. Burton.

je, da strategijo emancipacije kot razvoja nadaljuje. Toda prav zaradi tega, ker je pri odpravi odnosov asimetrične odvisnosti pričakovati najostrejšo nasprotovanje tako subjektov iz svetovnega kapitalističnega jedra kot njihovih klientov v državah v razvoju, mora biti program opore na lastne sile bistvo strategije emancipacije. Opora na lastne sile pa ni in ne more biti zgolj ekonomski ali pa politični, marveč je tudi, če ne predvsem, socialni program, ki bo neizbežno moral sprožiti in pospešiti diferenciacijo v gibanju neuvrščenosti.

KINHIDE MUSHAKOJI

Razvoj politične znanosti v 80. letih in vloga IPSA

1. Uvod

Ta referat je prispevek k razpravi o razvoju politične znanosti¹ v 80. letih in o vlogi IPSA.²

Seveda ni mišljen kot celovito *poročilo o stanju discipline*, ki bi zajelo vse vidike politične znanosti, ampak bolj kot pozicijski referat, ki zagovarja neko stališče, ki je zasnovano na vrsti zapažanj o tej disciplini v 70. in 80. letih.

Živimo v času globalizacije in krize, v katerem specifični lokalni faktorji nenehno vplivajo na mednarodne in nacionalne realnosti. V politični znanosti mora to dejstvo odmevati, ta disciplina mora postati ne samo *globalno*, ampak tudi bolj *lokalno* pomembna. To je sklep, ki ga lahko povzamemo tako iz analize *političnih realnosti* kot tudi iz ocene razvoja *politične znanosti*. Znanstvena politika IPSA te zahteve ne more spregledati.

2. Nekaj karakterističnih značilnosti političnih stvarnosti 70. in 80. let

Nastajajoče stvarnosti 70. let lahko opišemo s tremi oznakami:

- a) gre za pojave, ki se nanašajo na proces globalizacije,
- b) gre za tiste značilnosti, ki se nananašajo na krizo svetovnega sistema in
- c) gre za tiste pojme, ki se nanašajo na kompleksne, negotove in pluralizirane realnosti, ki se prav sedaj porajajo iz prej navedenih dveh trendov.

Kar zadeva prvo skupino trendov, jih je zelo dobro povzel Karl Deuth v petih naslovih in jih uvrstil med tistih osem, ki jih je omenil v svojem predsedniškem nagovoru na XI. svetovnem kongresu IPSA v Moskvi 12. avgusta 1979: 1. rast prebivalstva, 2. nove tehnološke možnosti, 3. nasta-

¹ Referat je bil pripravljen za okroglo mizo IPSA o temi *Interesi in politika*, Zagreb, 15.–17. marca 1985. Pogledi, ki so v njem izraženi, so seveda avtorjevi in ne nujno tudi pogledi Univerze Združenih narodov – avtorjeva pripomba.

² IPSA – kratica za *International Political Science Association* (Mednarodno združenje za politične vede) – pripomba prevajalca.

nek informacijsko bogatih družb, 4. nove intelektualne možnosti, 5. socialna mobilizacija. Nastaja visoko medsebojno odvisen in kompleksen mednarodni sistem, v katerem so posamezni notranjepolitični ustroji v sistemih držav podvrženi procesu subtilnega preobražanja.³

Takšne preobrazbe se ne morejo izogniti krizam in to je eden izmed razlogov, zaradi katerih so svetovni sistem in države, ki ga sestavljajo, v krizi. Te kritične trende je omenjal Deutsch kot: 1. pluralnost družbenih ureditev, 2. zaostajanje zavesti o spremembah in 3. upadanje diferencialov moči. Poskušali bomo – v skladu z našim posebnim namenom – razmišljati o teh točkah in jih preformulirati tako, da bomo opozorili na tri pglavitne trende, ki so nastali v 70. in 80. letih kot posledica dvojne krize svetovnega sistema in države.

Prvi se nanaša na strukture moči, drugi na ideološke in simbolične predstave in tretji na upadajočo sposobnost tehnokratskega upravljanja meddržavnega sistema.

3. Meddržavni sistem v krizi

Ta trend lahko razumemo na globalni ravni kot spremembo v vzorcu hegemonskih sil v *svetovnem sistemu*.⁴ To ima neposredne posledice tako na *upadanje v diferencialih moči* kot na *pluralizacijo družbenih ureditev*, na kateri se sklicuje Deutsch. To povzroča, da je obnašanje mednarodnega sistema manj napovedljivo. Spremljajo ga rastoča konfliktnost na različnih ravneh in posredne ter neposredne posledice v upadanju sposobnosti supersil, da obvladajo krize. Ta trend še bolj poudarja usihanje sposobnost upravljanja držav in meddržavnega sistema glede na rastoči proces transnacionalizacije.⁵

Ni težko ugotoviti nekaj primerov vpliva tega trenda na različna področja raziskovanja v politični znanosti. Najbolj očitna je rastoča pozornost, ki jo raziskovalci mednarodne politike namenjajo *teoriji svetovnega sistema*, kar se povezuje s poskusi, da se odkrijejo zakoni, ki obvladujejo zaporedje premikov v centrih hegemonске moči. Med drugimi primeri omenjamo tega zato, ker kaže, kako daje sodobna kriza priložnost *makro-historični* analizi, da usmeri pozornost stroke na področje, glede katerega so pred enim ali dvema desetletjema mnogi videli odgovor v ahistoričnem sistemskem pristopu.⁶

³ Prim. Karl W. Deutsch, »Political Research in the Changing World System«, *International Political Science Review*, Vol. 1, št. 1, 1980, str. 23–26.

⁴ Prim. George Modelski, »Long Cycles, Kondratieffs and Alternating Innovations, Implications for U. S. Foreign Policy«, Charles W. Kegley, Jr. et al. (eds.), *The Political Economy of Foreign Policy Behavior*, Beverly.

⁵ Projekt Univerze Združenih narodov »Nation-Building or Transnationalization in Africa«, ki ga koordinira Samir Amin, ravno sedaj raziskuje ta problem v Afriki.

⁶ Treba je pripomniti, da behavioralno usmerjeni raziskovalci kažejo prístni interes za originalno makrohistorično teorijo svetovnega sistema, npr. cf. Walter G. Seabold and N.G. Onuf, »Late Capitalism, Uneven Development, and Foreign Policy Postures«, Charles W. Kegley, Jr., in Pat McGowan (eds.), *The Political Economy of Foreign Policy Behavior*, Beverly Hills, 1981, p.p. 23–37.

Kriza meddržavnega sistema ponovno postavlja v središče *državo*, v kateri so nekateri bolj »radikalni« behavioristi še pred desetletjem videli neznanstveno »reifikacijo«. Danes pa politologi različnih šol vse bolj priznavajo, da redukcija *države* na eno izmed njenih sestavin, na primer na *vlado*, nikakor ne bi pomagala doumeti prave narave svetovne *krize*. Svetovna kriza je v nekem smislu kriza države in meddržavnega sistema. Ni mogoče govoriti o blaginji, ne da bi se sklicevali na državo blaginje, ni mogoče govoriti o vojnizaciji in militarizaciji, ne da bi pri tem mislili vojno in vojaško državo. Razredna zaveznitva, hegemonija, oblikovanje naroda – vse to so koncepti, ki so v analizi krize nepogrešljivi.

To je morda vzrok, ki pojasnjuje vse bolj rastoči interes za raziskovanje *političnih struktur in institucij* v popolnoma različnih razmerah in s popolnoma različnimi poudarki v Tretjem svetu, v »industrijskih demokracijah« Severa in v socialističnih deželah.⁷

4. Kriza ideologij

Obrnimo se zdaj k vprašanju ideologij in simbolov. Danes je povsem jasno, da napovedovan konec ideologij v 70. in 80. letih ni nastopil. Vendar pa hkrati lahko opazimo, da obstaja splošno razočaranje glede nekoč trdnih modelov zaželenih družb. Pa najsi gre za *socialistično družbo*, *državo blaginje* na Vzhodu ali Zahodu ali za iskanje *alternativnega razvoja* na Jugu, se zdi, da kruta stvarnost ne potrjuje upov, da so ti modeli najboljša pot v idealno družbo. Namesto da bi porajala nove utopije, kot se je to dogajalo v preteklosti, se zdi, da sodobna svetovna kriza prej postavlja intelektualni ustvarjalnosti ovire in pospešuje širjenje konservativnih ideologij, od fundamentalizma do šovinizma velikih sil.⁸

Ta splošna ideološka kriza sili politično znanost, da postaja bolj občutljiva za »misli«. Čeprav morda ne tako očitno kot na »behavioralno revolucijo« 50. in 60. let, začenjajo gledati na zgodovino politične misli in politične filozofije kot na področje, ki je zelo pomembno za analizo sodobne svetovne krize. Najsi gre za kritiko razsvetljenstva ali povratek k zapadnemu liberalizmu na Severu ali najsi gre za oživitev islamske politične misli na Jugu, sili sodobna ideološka kriza politično znanost, da preseže pozitivistično in empirično raziskovanje politične stvarnosti in uporablja *hermenevtiko* ideologije in simboliko, ki daje te stvarnosti cilj in orientacijo.⁹

⁷ Glede diskusije o državi v Tretjem svetu, glej npr. Marcos Kaplan, *Estado y Sociedad*, Mexico City 1980.

⁸ O tem problemu glej npr. Andre Gundar Frank: »Crisis of Ideology and Ideology of Crisis«, v Samir Amin et. al., *Dynamics of Global Crisis*, New York 1982, str. 109–166.

⁹ O hermenevtiki glej npr. Hayward R. Alker, Jr., »Logics, Dialectics, and Politics: Some Recent Controversies«, David M. Ricci, *The Tragedy of Political Science*, New Haven 1984, str. 277–280.

5. Ponovni vzpon politike

Tretji vidik sodobne svetovne krize, ki je v koreninah tako strukturna kot ideološka kriza, je upadajoča sposobnost sistema, da se reproducira zgolj z mehanizmom aplikacije veljavnih pravil, to je s tehnokratskim upravljanjem. V času krize postaja tako upravljanje bolj in bolj težavno zaradi vse večjega tekmovanja med nasprotnimi centri moči in interesov. Posledica tega je nič drugega kot ponovni vzpon same *politike*. Če nekoliko poenostavimo neki nedvomno veliko bolj kompleksen proces, lahko označimo 50. in 60. leta kot razdobje, v katerem je ekonomska in tehnološka rast po drugi svetovni vojni spodbujala tehnokratski primat *politik* (policy) nad *politiko* (politics). Skoraj se je zdelo, da je *upravljanje stvari* konec koncev prišlo do točke, ko naj bi zamenjalo vladanje ljudem. Razvijale so se različne metode planiranja, zasnovane na ekonometriji in na operacijskem raziskovanju, politologi pa so iskali družbeno priznanje v razvoju znanosti o politiki (policy sciences).

Kriza 70. in 80. let pomeni v nekem smislu maščevanje politične stvarnosti, ki ni pristala na to, da bi jo krotili in ji gospodovali planerji in tehnokrati. To je povzročilo, da so se tehnokrati začeli spraševati o »obvladljivosti industrijskih demokracij«. Na videz »iracionalno« vodstvo v tretjem svetu, na katerega je tehnokratska elita najprej gledala kot zgolj na *šum v sistemu*, je dobilo rastočo *zmožnost motenja* in je postopoma spodkopalo sposobnost velikih sil, da upravljajo s krizo. Na vseh svetovnih območjih so izveninstitucionalna družbena in politična gibanja od »zelenih« do »Solidarnosti«, od »rdečih brigad« do *tupamarov*, postavila vprašaj nad legitimnostjo držav, ki so jim vladale tehnokratske elite.

Ravno v tem kontekstu krize tehnokracije, tako mednarodne kot domače, postaja *politika* kot kompleksna igra med seboj povezanih moči in interesov ponovno ključ za vsako relevantno analizo različnih vidikov krize, pa najsi je ekonomska, socialna ali civilizacijska. To je vzrok, zaradi katerega je za *politično znanost* bistveno, da prevzame intelektualno vodstvo s tem, da pokaže drugim disciplinam, kako preseči njihovo tehnokratsko pristranost, tj. njihovo neobčutljivost za faktorje moči, da bi dobile večjo pomembnost in izpopolnjeno analitično moč v sodobnem svetu, ki ga je kriza spolitizirala.

Prizadevanja, da bi računalniško modelirali politične variable, kot poskuša npr. model GLOBUS, ali da bi razvijali avtentično politično ekonomijo kot politično znanost o ekonomski realnosti, kažejo na rastočo zavest naše stroke o transdisciplinarni odgovornosti politične znanosti.¹⁰

¹⁰ O GLOBUS glej: S. A. Bremer, »The GLOBUS Model of the Globe: An overview«, neobjavljen rokopis, Berlin 1982; Michael Don Ward, »A Model of conflict and Cooperation among contemporary Nation-States«, neobjavljen rokopis, Berlin 1982.

O politični znanosti ekonomske stvarnosti obstojita dva kontradiktorna in komplementarna trenda: poskus, da se politična znanost približa ekonomski znanosti, je predstavljen npr. v: Bruce M. Russett (ed.), *Economic Theories of International Politics*, Chicago 1968.

Poskus analize politične strukture, ki je v temelju ekonomske stvarnosti, najdemo npr. v delu Samir Amin, »Crisis, Nationalism, and Socialism«, v Samir Amin et al. op. cit., str. 167–232.

6. Univerzalizem in difuzionizem?

Ko bi se bil proces globalizacije, ki se je začel po drugi svetovni vojni, nadaljeval v 70. in 80. letih, ne da bi bil sprožil svetovno krizo, bi ga lahko analizirali s pomočjo teorij in metodologij, ki so bile razvite v času prejšnjih dveh desetletij, tj. z globalno znanostjo o politikah (policy sciences) in s takratnimi metodologijami planiranja.

Žal pa je svetovna kriza, kakor se je razvijala, razveljavila tudi same predpostavke teorij, ki so razvile v prejšnjem razdobju stabilne rasti globalnega sistema. Predpostavka, ki so jo često nezavedno zatrjevali, je bila, da se posamezne družbe, ki sestavljajo mednarodni sistem, razvijajo na Vzhodu in Zahodu po enosmerni, čeprav različno opredeljeni poti, in da je njihov razvoj vodil k mednarodnemu sistemu, za katerega naj bi bila značilna vse večja homogenost. Tako naj bi se bil zmanjšal ne samo ekonomski prepad med Severom in Jugom, ampak naj bi modernizacijo spremljala tudi konvergenca med družbenimi sistemi.

Toda kljub mnogim razlikam v političnih kulturah so bila različna svetovna območja samo podsistemi enega samega mednarodnega sistema, ki je poznal enotno skupino pravil in mehanizmov za ohranjanje sistema, se pravi sistema, ki ga je vojaško obvladovala nuklearna bipolarnost in ekonomska mednarodna delitev dela z enim samim polom rasti. Svetovni sistem je spremenil ta sistemsko dominanten in konvergenten mednarodni okvir v subsistemsko dominantne in razlikujoče se razmere, kjer se ni več dalo lokalno specifičnih trendov ignorirati zgolj kot šume. Ta sprememba je povzročila, da se je moralo začeti v mednarodni politiki govoriti o več režimih, namesto o *pravnem redu*. V analizi notranje politike razvijajočih se družb je bilo nekoč cvetoče teorije o političnem razvoju potrebno »ponovno premisliti« in jih modificirati.¹¹

Na politični razvoj različnih držav ali nacionalnih družb brez dvoma vpliva mednarodni ali globalni sistem. To posebno drži v času svetovne krize, toda vpliv iste krize ima v nacionalnih sistemih različnih svetovnih regij različne posledice. Politična znanost mora v takšnih razmerah raziskovati tako *globalne* trende kot *državno specifične* realnosti.

Te pripombe lahko preformuliramo in povzamemo približno takole: obe skriti predpostavki, ki sta bili v 50. in 60. letih na splošno sprejeti, tj. *univerzalizem in difuzionizem*, moramo postaviti pod vprašaj prav zaradi politične stvarnosti sodobne svetovne krize. V 70. in 80. letih ni več mogoče, kot je bilo v prejšnjih dveh desetletjih: a) poskušati oblikovati politično znanost kot skupek univerzalnih trditev, izpeljanih iz opazovanja rastočega pola ali hegemonskega jedra mednarodnega sistema, b) domnevati, da se bodo politične kulture in institucije na periferiji mednarodnega sistema, ki se razlikujejo od tistega v jedru, same postopno transformirale in se poistovetile z jedrom, z drugimi besedami, verjeti v transfer in

¹¹ Glej npr. Fred W. Riggs, *Prismatic Society Revisited*, Maitristown, N. J. 1973.

difuzijo kulturnih in institucionalnih procesov iz jedra na periferijo, ki bo vodil k homogenemu svetovnemu sistemu.¹²

Politične realnosti sodobnega sveta imajo poleg splošno uporabnih globalnih tendenc mnoge partikularistične ali lokalno specifične značilnosti, *politične sile, socialne kategorije, vrednote in institucije*, katerih funkcij ne smemo v subsistemsko dominantnih razmerah krize podcenjevati, da ne rečemo ignorirati. V tem je največji izziv krize, na katerega mora odgovoriti politična znanost.

7. Internacionalizacija politične znanosti

Doslej smo poskušali razumeti nastajajoče značilnosti politične stvarnosti v 70. in 80. letih. Ugotovili smo, da smo živeli v svetu, za katerega sta bila značilna med seboj prepletena trenda globalizacije in krize. Spoznali smo, da je bilo v teh razmerah nujno doumeti kompleksno naravo države, raziskovati strukture in institucije, ki jo sestavljajo, razvijati hermenevtično perspektivo, ki je zasnovana na trdni politični filozofiji, in končno raziskovati *politiko* kot ključni dejavnik krize.

Te pripombe navajamo kot vrsto sklepov, ki izhajajo iz politične realnosti in ki jih politologi ne smemo ignorirati, ker lahko *relevantno* raziskovanje razvijamo le tedaj, če odgovarjamo na spreminjajočo se stvarnost, ki jo je treba raziskovati.

Sedaj pa se obrnimo k *subjektivnemu* vidiku razvoja te discipline. Ugotovimo lahko tri tesno med seboj povezane vidike tega razvoja: a) paradigmatični, b) geoznanstveni in c) institucionalni razvoj politične znanosti.

S paradigmatičnim vidikom mislimo na razvoj politične znanosti s stališča izbire raziskovalnih predmetov, konceptualnih okvirov, metodologij in kriterijev relevantnosti.

Z geoznanstvenim vidikom mislimo na širitev politične znanosti različnih paradigmatičnih orientacij na različnih območjih sveta.

Z institucionalnim razvojem pa mislimo na skupno vsoto mednarodnih, regionalnih in na državo omejenih aktivnosti, ki jih izvajajo javni in privatni subjekti, ko pospešujejo napredek stroke na področju raziskovanja, izobraževanja in njene širitve.

Ti trije vidiki razvoja politične znanosti so med seboj tesno povezani; zato je res težko določati pravo mero v ocenjevanju različnih trendov, ki so se razvijali v različnih deželah in inovativnega dela nekaterih znanstvenikov, ki jih komaj lahko stlačimo v kakšno klasifikacijsko shemo.

Vendar pa bomo poskušali predlagati shematični pregled, kako se je disciplina razvijala do 50. let. Ta pregled, ki ga dajemo za začetek

¹² Kot primer ne-zapadne kritike univerzalističnega difuzionizma glej, npr., sistematično kritiko teorije modernizacije v: Kazuko Tsurumi et. al., (ed.), *Shiso no Boken – Shakai to Henka no Atarashii Paradigm* (Pustolovska misel: nove paradigme družbe in sprememb), Tokyo 1974.

diskusije, prinaša gotovo preveč poenostavljeno podobo, in je smiselna samo tedaj, če jo razumemo kot hevristično metodo, s katero naj opredelimo točko, na kateri stojimo danes, ne pa kot zgodovinsko študijo politične znanosti po drugi svetovni vojni.

S stališča periodizacije predlagamo, da za razčlenjevanje preteklosti uporabimo tri faze: leta pred 1950. 50. in 60. leta ter 70. in 80. leta. S stališča paradigem lahko ugotovimo tri velike šole, ki sestavljajo družine paradigem (skupaj z družinskimi spori in tekmovanji): pravno-institucionalno, dialektično-strukturalno in behavioralno-funkcionalno šolo. (Ni treba posebej poudarjati, da so to tri idealno tipske, ne pa klasifikacijske sheme in mnogi raziskovalci dokaj različno povezujejo kombinacijo dveh ali treh šol.)

8. Faze internacionalizacije pred svetovno krizo

Za prvo fazo pred 1950 je značilen razcvet pravno-institucionalne šole v Zapadni Evropi s takšnimi variantami, kot so »Staatslehre« in družbenozgodovinske tradicije v Nemčiji, pravno-institucionalistične in geodemografske tradicije v Franciji in tradicija političnih študij, zasnovanih na empiricizmu v Veliki Britaniji.¹³ Behavioralno-funkcionalistična šola je nastala v Združenih državah z maloštevilnimi predhodniki, kot je bila npr. chikaška šola. Dialektično-strukturalne šole marksistične inspiracije tako v SZ kot v kapitalistični Evropi razvijajo ostre politične analize, ne da bi jih imenovali politična znanost.

V tej fazi so politično znanost širili v glavnem na evropskih in ameriških univerzah. Obstajalo je le malo nacionalnih asociacij, politologi pa so bili često vključeni v njim sorodne discipline. Ni bilo nobenih mednarodnih asociacij in praktično nobenih skladov, ki bi imeli mednarodni vpliv.

Druga faza, v 50. in 60. letih, ustreza mednarodni institucionalizaciji naše stroke. Dva trenda sta se hkrati zlivala v ustvarjanju mednarodne skupnosti politologov. Eden v Evropi ali precizneje v Vzhodni in Zapadni Evropi. Bili so storjeni poskusi, da se premostita pravno-institucionalni in marksistično-strukturalni pristop; to je bilo zlasti pomembno v kontekstu hladne vojne, v kateri se je dialog med politologi Vzhoda in Zahoda institucionaliziral, kar velja še posebej za IPSA.

Drugi, severnoatlantski trend je konstituirala »behavioralna revolucija«, ki so jo med drugimi vodili mnogi evropski politologi, ki so prekoračili ocean v 30. in 40. letih.¹⁴ Ta »revolucija« je bila visoko

¹³ Iz sociohistorične tradicije je izšel Max Weber. Ko uporabljamo izraz pravno-institucionalističen, mislimo na vrsto juristov, kot sta Hauriou, Burdeau, in na tradicije v politični znanosti, ki so podedovale od njih proučevanje institucij. Prim. René Louran, *L'Analyse Institutionnelle*, Paris 1970.

Z geodemografsko tradicijo mislimo na tradicijo Goguela in Siegfrieda in na volilno sociologijo.

¹⁴ Referenco o njih in njihovem vplivu na ameriško znanstveno skupnost glej v: Richard Jensen, »History and the Political Scientists«, v Seymour Martin Lipset (ed.), *Politics and the Social Sciences*, London 1969, str. 25.

produktivna kot okvir novih paradigem; ustvarjala je nove discipline v politični znanosti, kot je npr. komparativna politika; na transdisciplinarni ravni je razvijala nove teorije, kot je bila sistemska teorija, odkrivala je nove metodologije, vključno z multivariantno analizo in z modeliranjem prihodnosti, pri čemer je dobro izkoriščala razvoj računalnikov. Ta »revolucija« je igrala ključno vlogo pri tem, da se je Severna Amerika razvila v 50. in 60. letih kot pglavitni pol v politični znanosti.

Behavioralna revolucija je prispevala veliko k razvoju politične analize, če to razumemo pod določenimi pogoji:

a) bolj precizno je formulirala *hipoteze* pri operacionalizaciji pojmov;
b) napravila je disciplino kumulativno s stališča zbiranja kontrolirane kvalitete in standardiziranih *podatkov* in njihovega sistematičnega vskladiščenja;

c) omogočila je izdelavo *sistemskih modelov*, ki so obvladali interakcije med kompleksnim številom variabel;

d) razvila je bogato metodološko bazo visoke hevristične vrednosti in pri tem uporabljala *elektronske računalnike*;

e) omogočila je povezavo med politično znanostjo in nastajajočimi metodologijami planiranja, s tem da je razvila *znanost o politikah* (policy sciences).

Vsi našteti teoretični napredki so bili zasnovani na vrsti podmen, ki so bile velikega pomena in so se dale učinkovito uporabiti v posebnih *razmerah* in pod določenimi *pogoji*, ki so obstajali v času rasti v 50. in 60. letih. Ti pogoji so bili: a) *homogenost* ali vsaj *konvergenca* stvarnosti, ki je bila predmet raziskave, b) *nizek šum* v sistemu in lahka dostopnost do standardiziranih podatkov visoke kvalitete, c) stanje sistema, ki se je dovolj približevalo *ravnotežju*, da bi zagotavljalo obstoj povratnih mehanizmov za ohranjanje sistema in minimaliziralo verjetnost sprememb.

Nastanek znanosti o politikah (policy sciences), ki smo ga omenili pod točko e), je bil prispevek k rasti metodologij planiranja, upravljanja, usmerjanja in kontrole v različnih družbenih in naravnih pogojih. Prispeval je k temu, da se je politična znanost nekoliko osvobodila modelov, ki so se lotevali stvarnosti s stališča tekmovanja med različnimi centri moči, in se je bolj usmerila k razreševanju globalnih problemov. Omejil pa je njen doseg in analitično sposobnost na situacije, za katere so bili značilni omenjeni trije pogoji, kjer je bil tehnokratski pristop učinkovit, z drugimi besedami, na nekrizne situacije, v katere so v najmanjši meri posegale kompleksne in negotove interakcije med faktorji moči.

Kakršnekoli so že njene omejitve, je bila internacionalizacija politične znanosti v 50. in 60. letih le stranski učinek behavioralne »revolucije«. Kot del ameriških nacionalnih naporov, da prispevajo k razširitvi »behavioralnih« znanosti, so politično znanost izvažale ne samo znanstvena skupnost, ampak tudi vlada Združenih držav in privatne fundacije.¹⁵

¹⁵ Prim. Laurence D. Stifel et al (eds.), *Social Sciences and Public Policy in the Developing World*, Lexington, Mass, 1982, posebno str. 5-7.

Evropska prizadevanja, da se internacionalizirajo družbene znanosti nasploh in politične znanosti posebej, so zaznavna že pred 50. leti, toda osredotočala so se predvsem na njihove kolonije in so delovala prek njihovega univerzitetnega sistema. Ameriški prispevek k internacionalizaciji družbenih znanosti, posebno političnih znanosti, je bil značilen tako po svoji globalni naravi kot po svoji izvenuniverzitetni institucionalni bazi.

V tem razdobju je delovala IPSA kot dvojni most, ki je povezoval evropske skupnosti politologov z Vzhoda in Zahoda in njihove severno-ameriške kolege. IPSA je prepustila nalogo razvijanja in širjenja politične znanosti v tretjem svetu predvsem pobudam Severne Amerike, mnogo manj pa bodisi Vzhodni kot Zahodni Evropi.

9. Svetovna kriza in politična znanost v Severni Ameriki

Fazo svetovne krize v politični znanosti odpre premik v paradigmatičnem ravzoju ameriške politične znanosti.¹⁶ Simboliziran z nagovorom predsednika Ameriške asociacije za politične vede Davida Eastona, ki jo je označil kot »Nova revolucija v politični znanosti«, se pojavi v Združenih državah v 70. letih revizionistični trend in skuša onstran operacionalizacije in kvantifikacije izoblikovati družbeno *relevantno* politično znanost. Ta nastajajoči trend lahko označimo s temi tremi usmeritvami:

a) Gre za poskus, da s kritično analizo politične realnosti presežejo pozitivizem in sicer tako, da uporabljajo stroge metode na skupini faktorjev, ki so izbrani, ker se o njih misli, da najbolje predstavljajo neko problematiko velikega družbenega pomena. To tudi vključuje poskuse, da se presežejo *policy sciences* s tem, da se postavljajo ustrezna vprašanja glede na predlagane variable.

b) Gre za poskus, da se odprejo dialogi z drugimi paradigmami in disciplinami, pri čemer se iščejo teoretični konstrukti, ki bi bili bolj kompleksni in ki bi imeli večji pomen. To vključuje, npr. poskus ameriških politologov – internacionalistov, da navežejo na *teorijo imperializma* ali da statistično testirajo *teorijo odvisnosti*.

c) Gre tudi za teoretično in metodološko raziskovanje samih temeljev politične analize s težnjo izgraditi empirično raziskovanje na širši in relevantnejši teoretični in metodološki osnovi. Takšna je npr. študija H. Alkerja »Dialektična logika Tukididesa« kot del poskusov, da bi ugotovil pomen in možnosti dialektičnih pristopov v študij mednarodnih odnosov.¹⁷

¹⁶ Prim. David Easton, »The New Revolution in Political Science«, *American Political Science Review*, Vol. 63, 1969, str. 1015–1061 (glej Teorija in praksa, let. 1971, št. 3).

¹⁷ Prim. Hayward R. Alker, Jr., »The Dialectical Logic of Thucydides«, neobjavljeni referat, Cambridge Mass., 1980.

10. Svetovna kriza in evropska politična znanost

Na drugih območjih je po razširitvi behaviorizma in debati med njim in drugimi šolami, kot se zdi, v 70. in 80. letih prišlo do nove stopnje, na kateri so enosmerno difuzijo nove severnoameriške paradigme zamenjale bolj multinacionalne interakcije in medsebojne oploditve med različnimi paradigmami, ki pripadajo trem omenjenim šolam. Ker smo že omenili vpliv dialektično-strukturalne šole na behavioralni funkcionalizem, lahko tukaj opozorimo na nasprotni primer, kjer je prva absorbirala drugo. Med drugim lahko najdemo pri Burlackem sklicevanje na *politični sistem* in *politično kulturo* v avtentični marksistični politični analizi v delu »Lenin, država in politika«.¹⁸

Z institucionalnega gledišča lahko poudarimo vlogo, ki jo je imela IPSA s tem, da je olajšala in pospeševala interakcije in medsebojno oplojevanje med tremi velikimi šolami. To vlogo je asociacija že igrala od 50. let sem, toda šele po razdobju daljšega zorenja v dveh desetletjih je medsebojno oplojevanje začelo presegati zgolj diskusije v postbehavioralnem kontekstu, v katerem tri šole iščejo prispevek vsake druge, da bi vsaka izpopolnila sebe.¹⁹

11. Svetovna kriza in ne-zapadna politična znanost

Naslednja pomembna značilnost 70. in 80. let je pojav politične znanosti Tretjega sveta. Obstoja namreč dva medsebojno se podpirajoča trenda, ki se pojavita na Jugu, in ki segata onstran gole recepcije in vsrkavanja politoloških paradigem iz severnoameriške metropole. Prvi je poskus politologov, ki so se šolali na Severu, da izoblikujejo bolj endogeno in za lastno regijo relevantno paradigmo, ki bi segala onstran intelektualnih pridobitev iz jedra. Drugi je tendenca, ki jo srečamo med ekonomisti in drugimi družboslovci, da namreč postajajo nezavedni politologi s tem, ko na mnogih območjih Tretjega sveta v svojih analizah ekonomskih in sociokulturnih vidikov svetovne krize in njenega vpliva na prizadete družbe poudarjajo ključno vlogo politične oblasti.

Da omenimo samo en primer vsakega od teh trendov, lahko navedemo Randolfa Davida in mnoge njegove kolege v Jugovzhodni Aziji, ki poskušajo izoblikovati novo teorijo demokracije, ki bi bila utemeljena na nacionalni stvarnosti; to je primer naporov politologov, da presežejo difuzijsko-receptijski proces mednarodne politične znanosti.²⁰

¹⁸ F. M. Burlacki, *Lenin, Gosudarstvo, politika*, Moskva 1970. Glej tudi: V. S. Semenov, *Osnovnye napravlenija razvitiya političeskikh koncepcij v posle-voennyj period*, *Voprosy Filosofii*, Vol. 7, 1979, str. 35–42.

¹⁹ Kot smo že ugotovili, zahtevajo objektivne razmere sodobne svetovne krize, da razvijemo strukturalne in institucionalne analize, kakor tudi hermenevitične pristope, ki so osnovani na politični filozofiji. To je področje, kjer imajo kaj povedati tako šole na Zahodu kot v Vzhodni Evropi.

²⁰ Prim. Randolph S. David, »Crisis and Transformation – the Philippines in 1984« and »Proceedings: UNU Workshop«, *New Asian Vision*, Vol. 1. št. 2. Marec-april 1984, str. 3–22, 23–30, o izzivih s katerimi se soočajo politologi iz Tretjega sveta, glej: Georges Chatillon, »Science Politique du Tiers Monde ou Neocolonialisme Culturel«, *Annuaire du*

Omenimo lahko tudi projekt Samira Amina »Nation-building or Transnationalization« (Oblikovanje naroda ali transnacionalizacija) kot primer, kjer so postavljeni v center regionalnega raziskovanja ekonomske krize v Afriki vloga države in odnosi oblasti med različnimi socialnimi kategorijami.²¹

12. Institucionalni aspekti političnih znanosti v 70. in 80. letih

Na institucionalni ravni so sistematično podpirale razvoj endogenega raziskovanja in razmišljanja politologov Tretjega sveta na njihovih območjih mednarodne organizacije, kot sta UNESCO in UNU (Univerza Združenih narodov), medtem kot so fundacije na splošno še naprej podpirale pristop s stališča difuzije. Tudi IPSA igra aktivno vlogo pri ustanavljanju regionalnih asociacij za politične vede. Biti pa mora zelo jasna glede tega, ali takšne institucionalne aktivnosti sledijo vzorcem iz 50. in 60. let, da razširijo in prenesejo politično znanost na Jug, ali pa skušajo izoblikovati simetrično mrežo dialoških subjektov med raziskovalci, ki se soočajo z različnimi lokalno specifičnimi posledicami globalne krize.²²

Če želimo povzeti gornje misli in poudariti institucionalni vidik stanja naše stroke v 70. in 80. letih, lahko poudarimo:

a) za 70. in 80. leta je bil značilen – po dveh desetletjih rasti, v katerih se je behavioralna politična znanost razširila po vsem svetu – aktiven dialog med tremi šolami v naporu, da se najdejo bolj relevantne teorije in metodologije, ki bi pomagale raziskati svetovno krizo.

b) V tem iskanju so politologi Tretjega sveta ali še širše nezapadni politologi (ne glede na to, ali so se zavestno prištevali k tej stroki), postopoma uspevali razvijati endogene paradigme, ki so bile relevantne za njihove posebne nacionalne razmere.²³

c) Še vedno obstaja močan difuzijski trend v Severni Ameriki. Dialoški trendi so še vedno slabotni. IPSA mora najti svojo vlogo v tem kontekstu.

13. Vloga IPSA

Kot smo videli iz doslej povedanega, je bilo za razvoj politične znanosti po drugi svetovni vojni značilno to, da se je širila institucionalna

Tiers Monde, 2 (1976), str. 114–134. Glej tudi: Konhide Mushakoji, »Daisanseki no Seijigaku I – tokuni Namboku Kankei no Kokusaiseijigakuteki Ninshiki wo Chishin to shite« (Politična znanost v Tretjem svetu s posebnim ozirom na mednarodnopolitično definicijo o odnosih Sever-Jug), Japonska asociacija za politično znanost, (ed.), Kodorongo no Seijigaku (Postbehavioralna politična znanost), Tokyo 1976, str. 159–182.

²¹ Glej Samir Amin, op. cit.

²² O dialogu glej: Kinhide Mushakoji, »Scientific Revolution and Inter-Paradigmatic Dialogue«, Human System Management, št. 2 (1981), str. 177–190.

²³ Glej npr. na Japonskem, delo Jiro Kamishima, ki išče alternativne paradigme nasproti zapadnemu pristopu s stališča oblasti v japonskih in drugih ne-zapadnih družbah. Prim. Jiro Kamishima »Jiba no Seiji gaku« (Politična znanost magnetskih polj), Japonska politična asociacija za politične vede (ed.), opt. cit., str. 7–24.

podpora, ki so ji dajala različna telesa. Poleg univerz, ki še naprej ostajajo glavna institucija za reprodukcijo te stroke, smo ugotovili, da tudi vlade, fundacije, mednarodne organizacije in mednarodne asociacije igrajo svojo vlogo, pri čemer imajo seveda določene cilje.

Medtem ko vlade in fundacije (in včasih univerze) predstavljajo partikularne nacionalne ali transnacionalne interese, pa mednarodne asociacije in mreže, kot jih organizirajo te organizacije, skušajo preseči partikularne interese.

Ugotovili smo tudi, da imajo v času krize lokalno specifične stvarnosti poseben pomen. V takšnem kontekstu morajo biti politologi posebej občutljivi za specifične vrednostne pozicije na različnih (svetovnih) območjih, pri čemer pa teh interesov seveda ne smejo razumeti kratkovidno, marveč v odnosu do interesov globalnega sistema. Pričakovati, da bodo vsi politologi zavzeli v času krize »vrednot prosto« (value free) pozicijo, je nerealistično in morda tudi brez pomena. Če naj IPSA sprejme udeležbo raziskovalcev ne samo različnih šol, ampak tudi političnih akcij, postaja ključnega pomena, da imamo na voljo pravila igre, ki so skupno sprejeta.

Glede na sodobno globalno krizo se zdi, da so bistveni naslednji trije principi (eno temeljno pravilo in dve njegovi aplikaciji).

a) Obstajati mora povezava med univerzalnim zavzemanjem za norme znanstvenega raziskovanja, vključno z odprtostjo glede lastne baze podatkov in paradigmatične opredelitve, in med na tej osnovi sprejetim pluralizmom v pogledu vseh razsežnosti lastne paradigme, tj. glede na izbor predmetov raziskovanja, konceptualnih okvirov, metodologije in kriterije relevantnosti.

b) To posebej vključuje pluralizem, ki ne odklanja inovativnih pristopov, ki odpirajo možne premike v paradigmah, hkrati pa spoštuje kumulativne rezultate naporov stroke, ki deluje kot skupnost raziskovalcev in sprejema določene paradigme kot skupno dediščino.

c) To vključuje tudi pluralizem v primerih, ko stoje posamezni raziskovalci ob strani, ne da bi na njih vplivale fundacije in profesionalna telesa, drugi pa svobodno oblikujejo raziskovalne time, ne glede na interese finančnih virov. Tretji pa bodo zopet sodelovali z institucijami na podlagi skupnih vrednot, zavzetosti in raziskovalnih interesov.

IPSA mora biti sposobna, da po eni strani podpira tako svobodno združevanje znanstvenikov v samem jedru, kjer lahko njihove aktivnosti temeljijo na preteklih dosežkih, hkrati pa mora biti sposobna sodelovati z mednarodnimi organizacijami, posebno na območjih periferije, da bi tako lahko podpirala dialog med izoliranimi raziskovalci, ki se soočajo z lokalno specifičnimi problemi, torej problemi, ki jih je težko razreševati z uporabo rezultatov kumulativnega raziskovanja normalne znanosti na območju jedra.

IPSA naj bi izoblikovala program mednarodnega sodelovalnega (in ne difuzijskega) raziskovanja med različnimi svetovnimi regijami (Severom in

Jugom, Vzhodom in Zahodom). Ne zaradi neкакšne vrednostne opredelitve do globalizma, ampak ker je zaradi svetovne krize mednarodno sodelovanje edina pot, da si osvojimo celovito perspektivo, ki se bo nanašala tako na globalne trende kot na lokalne specifične realnosti.

Kako oblikovati ta program v skladu z omenjenimi tremi načeli, je morda ključno vprašanje. Kako lahko IPSA prispeva k razvoju discipline s paradigmatičnega, geoznanstvenega in institucionalnega vidika bo odvisno prav od dogovora na to vprašanje.

Sprejeti moramo kitajsko definicijo krize kot kombinacije *nevarnosti* in *priložnosti*. IPSA se mora soočiti s *svetovno krizo* in s *krizo družboslovja*, in to ne kot žrtev te *nevarne* situacije, ampak prej tako, da zna izkoristiti *priložnosti*, ki jih daje ta kriza prizadeti skupnosti in angažiranim raziskovalcem, ki želijo prispevati k izoblikovanju boljše politike in boljšega sveta, v katerem naj bi krizo presegli. Prispevek politični znanosti bo res moral biti dokajšen, saj je kriza *kairos* (primeren čas, trenutek) politike in jo lahko presežemo samo skoz politični proces. Ravno v tem smislu je svetovna kriza *priložnost*, da bodo lahko politologi odigrali svojo vlogo in izpolnili poklicno dolžnost.

Prevedel A. Bibič

Trendi v sodobni politični teoriji

1. Intelektualni slogi in razvoj politične znanosti

Večina poročil o trendih v sodobni politični teoriji se omejuje na Združene države. In res, Združene države imajo še vedno več političnih znanstvenikov, ki poučujejo na univerzah, kakor vse druge države skupaj, in na mednarodnih kongresih je od ene tretjine do polovice udeležencev iz ZDA.¹ Kakovostno je vpliv Združenih držav na stroko še večji. Zadnji prikaz Davida Eastona o politični znanosti v Združenih državah je zato paradigmatičen za razvoj te stroke v vseh zahodnih demokracijah.² So pa tu še pomembne razlike med razvojem politične znanosti v drugih zahodnih državah in razvojem ameriškega modela. Te razlike so posledica vpliva nacionalnih intelektualnih tradicij in notranjih družbenih izzivov na novo stroko.

Historično tradicionalno razsežnost bi lahko poenostavili, če bi uporabili tipologijo, ki jo je razvil Johan Galtung,³ tipologijo štirih vladajočih intelektualnih slogov v družbenih znanostih. Da bi se ognil preveliki identifikaciji z zadevnimi deželami, jih je poimenoval »saksonski«, »tevtonski«, »galski« in »japonski«. Razen zadnjega tipa vsi drugi vključujejo več držav: galski tip vključuje vse latinske, tevtonski pa večino Vzhodne Evrope, a ne le zato, ker je marksistično deduktivno mišljenje postalo prevladujoča ideologija Vzhodne Evrope. Galtung jih je jemal kot idealne tipe, ne pa kot deskriptivne empirične kategorije. Kuhnova postavka o znanstveni spremembi kot o silovitem premiku iz enega sklopa premis, ki mu pravi paradigma,⁴ ki obvladuje raziskovanje v danem obdobju, v drug sklop, terja specifikacijo – seveda za nekatere znanosti. Velikokrat je bilo omenjeno, da Kuhnova teorija veliko bolj ustreza naravoslovnim znanostim kakor družbenim.⁵ Doslej je bilo manj pozornosti namenjene spremembam na področju kulturnih in intelektualnih tradicij.⁶ Razvoj nedavnega zanimanja za politične stile ima podobno gonilo: reintegrirati historično razsežnost dolgotrajnih nacionalnih ali regionalnih tradicij v analizo vedenjskih vzorcev elit in njihovih znanstvenih svetovalcev.

Če Galtungove idealne tipe operacionaliziramo, potem vidimo, da v politični znanosti ni nikakega anglosaškega modela, če upoštevamo vse

¹ John E. Trent: »Institutional Development.« V: William G. Andrews (ur.): *International Handbook of Political Science*. Westport Conn., Greenwood, 1982, str. 34–46.

² David Easton: *Political Science in the United States. Past and Present 1983*. (Izide v: *Political Science and Law*. Shanghai Academy of Social Sciences.)

³ Johan Galtung: »Struktur, Kultur und intellektueller Stil.« *Leviathan*, 1983, št. 3, str. 303–338; idem: *Methodology and Ideology*. Copenhagen, Ejlers, 1977.

⁴ Thomas Kuhn: *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago UP, 1962.

⁵ Cf. Klaus von Beyme: *Die politischen Theorien der Gegenwart*. München, Piper, 1984, 5. izdaja, str. 272 ff.

⁶ Jeremy Richardson (ur.): *Policy Styles in Western Europe*. London, Allen & Unwin, 1982.

vidike, ki jih omenja. ZDA in Britanija sta različna vzorca interakcije med družbenimi znanostmi in družbo in politiko. Kljub temu da v Nemčiji in Sovjetski zvezi prevladuje deduktivno mišljenje, imata deželi le malo skupnega. Očitno je, da različna okvira tržne družbe in socializma ti deželi ločujeta. Celo tri najpomembnejše latinske države (Francija, Italija, Španija) kažejo različne vzorce razvoja stroka in intelektualne kulture, ki je temu razvoju za podlago.

Pokaže se, da so proces paradigmatičnega razvoja v politični znanosti oblikovali številni zunajznanstveni dejavniki, kakršni so:

- vpliv *dolgoročnih političnih trendov*, denimo, politična mobilizacija v šestdesetih in sedemdesetih letih,
- institucionalne poteze izobraževalnih sistemov,
- *profesionalne ovire* političnim znanstvenikom in *relevantnost politične znanosti* za politični proces zadevne dežele,
- intelektualna klima dežele.

Tevtonski slog se je razvil v 19. stoletju zaradi politične irelevantnosti znanosti za politiko in tradicionalne vrzeli med kulturno in politično elito. V socialističnih deželah lahko znanosti zaradi pomembne vloge, ki jo ima ideologija, nadaljujejo v tradicionalnem deduktivnem in skrajno teoretskem slogu kljub izrednemu pomenu znanosti za politični proces.

V Nemčiji se jasno kaže vse večja politična irelevantnost politične znanosti po konservativnem praznem teku v zgodnjih osemdesetih letih. Dejstvo, da imajo politiki, izobraženi v politični znanosti, najvišje politične pozicije, nikakor ne izboljšuje položaja stroke v nacionalnem kontekstu. Izkušnje, ki segajo tja od Trudeauja v Kanadi do Kohla v Nemčiji, kažejo, da nekdanji študentje politične znanosti, potem ko dosežejo oblast, nikakor niso odprtejši do stroke kakor nekdanji študentje drugih strok.

Celo v anglosaških deželah, kjer je bila politična znanost zmeraj bolj pragmatična, bolj problemsko usmerjena in manj teoretsko-deduktivna kakor na kontinentu, je zgubila vpliv zaradi naraščajoče irelevantnosti stroke kot celote za politični proces. Seveda so tu posamezni profesorji, ki so dosegli zelo velik vpliv v politiki. Neki satirik je poskušal pojasniti razlike v ameriški zunanji politiki v sedemdesetih letih s prepiri med dvema znamenitima harvardskima profesorjema, ki se nista marala (Elliot in Friedrich) in pojasniti konflikte, ki so se nadaljevali v različnem argumentiranju njunih učencev, Kissingerja in Brzezinskega. Kljub pretiravanju pa ta anekdota kaže, kako malo politologov je dejansko imelo nekaj političnega vpliva. Toda množici profesorjev te stroke so bili centri moči dostopni toliko kot nemškimi učiteljem. Tudi za francoske profesorje se zdi, da nimajo posebnega vpliva v politiki, toda nekaterim to odtehta vsaj njihov vpliv, ki ga širijo javna občila, to velja, denimo, za profesorje Arona, Duvergerja ali Grosserja. »Intellocrates au pouvoir« je vendarle mistificirajoča napačna nalepka intelligence, ki so ji jo nalepili nekateri

novinarji.⁷ Bolj empirično usmerjene študije o »stanju stroke« v Franciji kažejo, da tako glede informiranosti kakor glede vpliva na družbo prevladujejo »hommes carrefours« in da je vpliv politologov celo na intelektualnem prizorišču te dežele omejen in mora tekmovati s številnimi drugimi intelektualci, ki prav tako zahtevajo zase pravico, da razpravljajo o politiki.⁸

Vse večja politična irelevantnost stroke je skupaj z vse večjo intelektualizacijo na številnih teoretskih področjih in s sprejemanjem scientizma kot zadnjega cilja v glavnem toku ameriško usmerjene stroke imel določen vpliv na zadnje trende v paradigmah in teorijah. »Kulturna revolucija« poznih šestdesetih in zgodnjih sedemdesetih let se je izrazila v postbehaviorističnem upor v številnih deželah. Ni izvirala iz znanstvene skupnosti in njenih glavnih konceptov niso razvili politologi, pač pa prej fiziofiziologi, sociologi in drugi. Postbehavioristične skupine seveda niso bile tako uspešne, da bi postale glavni tok. Ni bilo spremembe paradigme v Kuhnovem smislu, kjer pa je taka sprememba bila, ji je v zelo kratkem času sledila oživitev konservativnejših trendov, tako da smo komajda v skušnjavi, da zato spremembo uporabimo metaforo sprememba paradigme. *Dialektični razvoj*, na katerega so se sklicevali nekateri misleci skupine »za novo politično znanost« (Caucus Group),⁹ komaj da kaj pove, saj dialektika vključuje vsaj razvoj v določeni smeri. To se v večini dežel ni zgodilo oz. ustavil ga je skrajno nedialektični prazni tek brez kake vidne sinteze, ki bi vsebovala elemente obeh, teze in antiteze. Večino splošnih teorij so prispevala druga področja, denimo strukturalizem, hermenevtika ali sociologija. Celó v Ameriki središče politične teorije nekaj časa ni bila stroka politične znanosti.¹⁰

2. Metateorije in sprememba paradigme v politični znanosti

Če je kakšna faza, ki bi ji lahko rekli »postbehavioristična«, potem jo opredeljuje sedanja splošna težnja vračanja k bolj profesionalnemu pogledu na stroko, težnja, ki jo lahko opazujemo v veliko deželah. Celó na kontinentu so zamrle velike polemike po sporih med neopozitivisti in kritično dialektično frakfurtsko šolo, razpravah med Habermasom in Luhmannom, Poulantzasom in Milibandom. Novi trend meri na reintegracijo stroke. Vendar ne v tem smislu, da se opustijo temeljne metateoretske postavke in politični sklepi različnih šol, pač pa z bolj omejenim strinjanjem, ki druge drugim približa dedukcionistične *neomarksiste* in

⁷ Hervé Hamon/Patrick Rotman: *Les intellocrates. Expédition en haute intelligentsia*. Paris, Ramsay, 1981, str. 29.

⁸ Jean Leca: »La science politique dans le champ intellectuel français«. *Revue française de science politique*, 1982, str. 653–678; Pierre Favre: France, V: Andrews, op. cit., str. 154–168.

⁹ Michael Haas/Theodore L. Becker: *The Behavioral Revolution and After*, V: Michael Haas/Henry S. Kariel (ur.): *Approaches to the Study of Political Science*. Scranton/Pennsylvania, 1970 (479–510), str. 479.

¹⁰ John G. Gunnell: *Political Theory: The Evolution of a Sub-Field*. V: Ada W. Finifter (:ur.): *Political Science. The State of Discipline*. Washington/DC, APSA, 1983 (3–45) str. 28 f.

deduktivne ali induktivne podskupine *pozitivističnega glavnega toka* s konsenzom glede nekaterih politično pomembnih tem, ki jih je mogoče analizirati s pomočjo teorij srednjega dometa, ne da bi že vnaprej merili na končne pojasnitve, ki izvirajo iz splošnih teorij. Za večino primerov to pomeni *analizo politik* (policy analysis).

Vpliv pozitivističnega glavnega toka pa ostaja nezamajjan. Na najsplošnejši način bi lahko ločili dva temeljno različna pristopa v politični znanosti. Njihovi začetki so prišli iz drugih strok, najpogosteje iz sociologije.

Dva tečaja analitičnega teoriziranja sta, kot se zdi, Durkheim in Weber. Durkheim je v družbenih dejstvih videl »reči« (choses) – Weber pa je poudarjal analizo dejstev prek *vrednostnih* odnosov. Durkheimov pristop je peljal k *modelu*, Webrov pa k *tipologijam*. Samo pri konstrukciji idealnih tipov se je Weber ogibal v smeri Durkheimovega pristopa. Durkheimova metoda je peljala k iskanju *kavzalnih zvez* ali vsaj korelacij, Weber pa si je prizadeval *ohraniti večjo historično kompleksnost*, končal pa je s tipologijami. Medtem ko so Durkheima zanimale zelo specifične korelacije med religijo in samomorom, se je Weber bolj zanimal za povezavo med velikimi historičnimi entitetami, kakršni sta, denimo, religija in kapitalizem. Durkheim je postavljaj v ospredje *metodo skladnosti*, Webra pa je ravno tako gnala *metoda razlike*, to je bil tudi razlog, da je napisal toliko študij o tem, »zakaj se kapitalizem na določenih področjih sveta ni razvil«. Durkheimov pristop meri na tehnokratsko *regulacijo družbenih procesov*. Webrov tipološki pristop – kadar je soočen s številnimi alternativami akcije – pa je včasih zahteval *decizionizem*. Na področju makropolitčnih teorij se *durkheimovci* krepijo v racionalni izbiri in kolektivnih vedenjskih teorijah. Študije o vedenju med volitvami ali modeli oblikovanja koalicij se najpogosteje opirajo na to tradicijo. Splošni rezultat je najpogosteje teorija o *elitistični demokraciji*, močno usmerjeni k eliti in manj naivni o strukturah moči, kakor so bile starejše šole, usmerjene na konsenz in pluralizem. *Webrovci* se manj zanimajo za modele, in zanje se zdi, da so manj zmožni prispevati k napovedovanju. Durkheimovci, denimo Downs, so šli tako daleč, da so postulirali: »Teoretske metode bi bilo treba preizkušati predvsem glede na točnost njihovih napovedi in manj glede na resničnost njihovih postavk«. ¹¹ Webrovci pa se zanimajo prej za resničnost svojih postavk, čeprav se zdi, da se opirajo na idealne tipe, v katerih, strogo vzeto, ne vidijo shematičnih posplošitev deskriptivnega empiričnega dejstvenega gradiva. Toda večina webrovcev konstruira »*Realtypen*«. Ohlapno govorjenje o idealnih tipih ima povečini le malo skupnega z Webrovo metodologijo in pomeni zgolj blag poskus imunizirati njegove tipe pred falsifikacijo. Obe šoli pa se strinjata glede *vrednostno proste znanosti*.

Velike razprave niso bile končane, ne da bi dale rezultate za oblikova-

¹¹ Anthony Downs: *An Economic Theory of Democracy*. New York, Harper, 1957, str. 21.

nje teorij. Dokaj nereflektirano vero v svet dozdevno »danih dejstev«, vero številnih behavioristov, induktivnih pozitivistov in grobih empiristov je premagalo sprejetje napredovanja kritičnega racionalizma. Analitični učenjaki so spoznali – vpogled, ki bi ga lahko primerjali z nekaterimi temeljnimi postavkami marksizma – da teorije niso zgolj funkcionalni konstrukti, s pomočjo katerih se orientiraš v begajočem bogastvu gradiva, pač pa so prej osnovne in »realistične« konceptije sveta.¹² Oblikovalci modelov v durkheimovski tradiciji so bili odprtejši za to novo dojemanje teorije. Vendar pa so tudi webrovci – ki so povečini sprejeli Webrovo makrosociologijo, ne da bi prodrli v njegovo epistemologijo – spoznali, da teorije tvorijo realnost. Zgolj instrumentalno konceptijo, da so teorije med seboj zamenljiva orodja analize, ki so jo nekateri behavioristi nasledili od filozofije pragmatizma,¹³ so številni teoretsko usmerjeni učenjaki zavrgli pod vplivom Popperjevega kritičnega racionalizma. Na drugi strani pa je neomarksistom postalo vse bolj očitno, da ni mogoče vztrajati pri stališču, ki meče v isti koš vse pristope »meščanskih družbenih znanosti«, s tem da jim pripne nalepko »pozitivizem«. Večina induktivnih in ateoretskih behavioristov sploh niso bili pozitivisti v strogem pomenu neopozitivističnih dunajskih šol od Wittgensteina do Popperja.

Glavni tok deskriptivno usmerjenih empiristov je imel z neopozitivizmom neko skupno potezo (tj. zavračanje vrednostnih sodb in usmerjenost k naravoslovju). Toda v drugih pogledih sta se ločevala. Behavioristi so še naprej govorili o *verifikaciji* hipotez. Tisti, ki so sledili Popperju, pa so priznavali zgolj *falzifikacijo* in dolgoročno gledano, bo vsaka hipoteza deloma ali v celoti falzificirana.

Behavioristom se je nasproti postavilo gibanje za Novo politično znanost, ki je od leta 1969 postavljalo svoje kandidate za vodilna telesa Ameriškega združenja politične znanosti (»American Political Science Association«). Ta »skupina« (caucus) je bila kot gibanje neuspešna. Premoč behaviorizma v Ameriki ni bila zamajana, čeprav so še v zgodnjih osemdesetih letih le 40 do 50% ameriških politologov šteli za prave behavioriste.¹⁴ Opozicijo zoper behaviorizem je »postbehavioristični credo« zgolj združil. Opozicija je zadrževala šole mišljenja tja do ultra konservativnega normativizma v tradiciji Lea Straussa in Erica Voegelina (nikakor ni naključno, da so bili emigranti iz nemško govorečih dežel tisti, ki so Združenim državam dali veliko deduktivnega zagona, značilnega za tevtonski model) do radikalizma različnih odtenkov (najradikalnejši družboslovci so spet sledili Marcuseju, Erichu Frommu in drugim učenjakom nemškega izvora, ki so vpeljali drugačno verzijo tevtonskega miselnega načina v ameriške družbene znanosti).

¹² John G. Gunnell: »Political Science and the Theory of Action. Prolegomena.« *Political Theory*, 1979 (75–100), str. 81.

¹³ Cf. Jürgen W. Falter: *Der 'Positivismusstreit' in der amerikanischen Politikwissenschaft*. Opladen, Westdeutscher Verlag, 1982, str. 196.

¹⁴ Falter, op. cit., str. 61.

Gibanje je kmalu zgubilo svoje najvidnejše intelektualne voditelje, ljudi, kakršna sta bila Alan Wolfe in Theodore Lowi. Drugi, denimo, Christian Bay, se po svojem delu ne ločijo dovolj radikalno od glavnega toka (tj. po razpravi o vrednotah), da bi lahko oblikovali podobo novega revolucionarnega pristopa zoper empirizem in behaviorizem.

Veliko učenjakov v skupini »Nova politična znanost« je priznalo, da je bila njihova zmaga v boju zoper metafizike in ideologijo »prevelika«. ¹⁵ Toda *neoaristotelovski normativisti*, ki so poudarjali *vzgajanje državljanov* in *usmerjenost k vrlinam*, bi se komajda lahko strinjali z *neomarksisti* in *radikalnimi normativisti* glede nagnjenosti teh zadnjih k *strateškemu mišljenju*, glede prednosti, ki so jo dajali radikalni spremembi, glede njihovih vrednot in glede orodij, s pomočjo katerih bi te vrednote dosegli. Obema skrajnostma je skupno ukvarjanje z *zgodovino političnih teorij*. Oživljanje zgodovine idej in politične filozofije – tudi v Združenih državah – za kateri se je mislilo, da sta komaj kaj več kot skoraj izumrli ostanki predznanstvene politične znanosti, je bilo takšno, da je zbujalo zanimanje. Več kot 10% profesorjev politične znanosti na najpomembnejših ameriških oddelkih za politično znanost je priznalo, da jih zanimata predvsem politična filozofija in zgodovina idej. ¹⁶ Samo manjšina učenjakov se je vpisala pod rubriko »formalna« ali »pozitivna politična teorija«, izraza, ki so ju v sedemdesetih letih popularizirali učbeniki in ki ju je sredi sedemdesetih let sprejelo Ameriško združenje politične znanosti za zbiranje podatkov. ¹⁷

Celo v Ameriki so spodbujali behavioristični glavni tok, vendar njegove pozicije moči niso bile ogrožene. Leta 1961 je Robert Dahl že formuliral »epitaf za spomenik uspešnemu protestu«. Zatrjeval je, da so se behavioristi, ki so začeli kot revolucionarni sektaši, »znašli nemara celo prej, kakor so mislili, da je mogoče, v položaju, da postanejo člani establishmenta«. ¹⁸ Isto se je zgodilo njihovim postbehaviorističnim kritikom, in behavioristi bi lahko trdili, kakor je storil John Wahlke v svoji predsedniški poslanici Ameriškemu združenju politične znanosti leta 1979, da je stroka še zmeraj na svoji predbehavioristični stopnji. ¹⁹

Postbehavioristični upor se je še hitreje integriral, saj ni bilo enostavne dihotomije, ki bi ločevala behavioriste od postbehavioristov. *Funkcionalizem, sistemska teorija in kibernetika* so si kar precej časa prizadevali premostiti prepad med grabečim empirizmom in holističnimi plošnimi teorijami v heglovski in marksistični tradiciji. Predsedniška poslanica

¹⁵ Henry S. Kariel: »Creating Political Reality,« *American Political Science Review*, 1970 (1088–1098), str. 1089.

¹⁶ Cf. Klaus von Beyme: *Die Rolle der Theoriegeschichte in der amerikanischen Politikwissenschaft*. V: Udo Bernbach (ur.): *Theoriegeschichte*. Opladen, Westdeutscher Verlag, 1984 (izide).

¹⁷ William H. Riker/Peter C. Ordeshook: *In Introduction to Positive Political Theory*. Englewood Cliffs, Prentice Hall, 1973, str. XI.

¹⁸ Robert A. Dahl: *The Behavioral Approach in political Science*. APSR, 1961, str. 763–772, ponatisnjeno v: James A. Gould/Vincent V. Thursby (ur.): *Contemporary Political Thought*. New York, Holt, Rinehart & Winston, 1969 (118–136), str. 124.

¹⁹ John C. Wahlke: *Pre-Behavioralism in Political Science*. APSR, 1979, str. 9–31.

Ameriškemu združenju politične znanosti pokaže, da so imeli nekateri najbolj priznani znanstveniki, od Eastona do Deutscha, posredniško pozicijo. Easton je postbehaviorizem videl celo v »častitljivi tradiciji, ki je bila dediščina tako različnih virov, kakršni so grška klasična filozofija, Karl Marx, John Dewey in sodobni eksistencializem«.²⁰ Sistemska teorija in kibernetika sta bili členu, ki sta ponovno vzpostavila dialog med »meščansko« družbeno znanostjo in marksizmom v poznih šestdesetih letih, saj v obeh nastopa pojem totalnosti. To je omogočilo ujemanje vsaj glede ene postavke: da je celota več kakor vsota svojih delov. Kritika, ki jo je uveljavljala skupina radikalov, ki so podpirali postbehaviorizem, je bila *antiestablishment critique* v smislu Alana Wolfa.²¹ Zato jo je bilo mogoče hitro absorbirati z integracijo velikih kritik v establishment ali vsaj s tem, da so jim dali širok manevrski prostor v zelo razdrobljeni stroki politične znanosti. Vsak odsek je razvil svojo lastno komunikacijsko mrežo.

To pa ne pomeni, da *kooptacija* enostavno prepreči neizbežne spremembe paradigme in da to opažanje ovrže Kuhnovo teorijo znanstvenih revolucij. Nedvomno so bila tudi *intelektualna mešanja* tista, ki so pomagala reintegrirati stroko. Nikakor ni naključje, da je Theodore Lowi med najviše cenjenimi učenjaki v novejših prikazih ugleda političnih znanstvenikov. Razen tega je tudi začetnik novega trenda v politični znanosti: analize politik (*policy analysis*).

3. Novi pristop brez spremembe paradigme: analiza politik

Analizo politik včasih predstavljajo kot kvazirevolucionarno novo paradigmo. Nedavno so jo pozdravili kot nekaj, kar je več kakor »enostavna dodatna modifikacija katerega od standardnih disciplinarnih ali profesionalnih pristopov«. Zanja se je reklo, da predstavlja »temeljno spremembo podobe, usmeritve, metod, postopkov in stališča« raziskovanja.²² Ne glede na to, kolikšne novosti bi analiza politik utegnila prinesiti, so te novosti komajda dokaz za teorijo revolucionarnih sprememb paradigem. Ta novi pristop je prej rezultat *spravnega gibanja med nasprotujočimi si šolami mišljenja* v razmerah intelektualnega mrtvila.

Analiza politik je ohranila nekaj od tistega zagona iz zgodnjega behaviorizma, ki pa se je izčrpal zaradi pretiranega ukvarjanja z metodo in kvantifikacijo in ki je končal s politično irelevantnimi dogajanjem. Harold Lasswell je nedvomno nekakšen manjkajoči člen med behaviorističnim uporom v Chicagu v tridesetih letih in postbehaviorističnim uporom v

²⁰ David Easton: *The New Revolution in Political Science*. APSR, 1969 (1051–1061), str. 1059.

Karl Deutsch: *On Political Theory and Political Action*. APSR, 1971, str. 11–27.

²¹ Alan Wolfe: *The Professional Mystique*. V: Marvin Surkin/Alan Wolfe (ur.): *An End to Political Science*. New York, Basic Books, 1970, str. 228–309.

²² Garry D. Brewer/Peter de Leon: *The Foundations of Policy Analysis*. Homewood/ILL., Dorsey Press, 1983, str. 6.

šestdesetih. Značilnosti (policy sciences) politike, ki jih je zagovarjal, so bile usmerjene k praktičnim političnim problemom, ki jih je bilo treba analizirati s strogo znanstvenimi metodami in z interdisciplinarnim pristopom.²³

Analiza politik kot novi pristop v politični znanosti je bila mišljena predvsem kot iskanje *političnih spremenljivk*, ki naj bi nujno pospeševale *družbeno spremembo*. Ta novi pristop ima več prednosti:

1. *Velike splošne razprave so bile opuščene* v prid operacionalizaciji skupnih prizadevanj. *Neomarksisti*, ki so jih ovirale izpeljave abstraktnih pojmov, na primer »države«, iz še abstraktnejših pojmov, denimo, imperativov »kapitalističnega produkcijskega načina«, so se obrnili h konkretnjšim problemom, da bi naznanili krizo kapitalističnega sistema. *Reformisti* – zlasti v obdobju socialnodemokratske hegemonije zgodnjih sedemdesetih let v severni Evropi – so analizo politik uporabljali za drugačen namen: da bi pokazali, da je mogoče celo v kapitalističnih razmerah premagati omejitve reforme. Politika reform jim je bila »druga najboljša« izbira, ki jo je treba izboljšati z znanstvenim raziskovanjem in jo svetovati politikom. Zaradi upadanja reformatorskega entuziazma je analiza politik v poznih sedemdesetih letih nastopila kot bolj realistična slika možnosti za načrtovanje. Priznavalo se je, da je izvedba (implementacija) ravno tako pomembna kot načrtovanje. Različne stopnje *političnega cikla* so bile izdelane bolj analitično.

2. *Podpiranje načrtovanja in političnega svetovanja*. Politična znanost je v *zahodnih demokracijah* obtičala – s prej omenjenimi razlikami – v različnih stopnjah irelevantnosti za politični proces. Analiza politik je bila le zdravilo za to nezadostnost in v obdobju stagnacije je bila najboljšo sredstvo za ustvarjanje novih priložnosti za zaposlovanje nekdanjih študentov politične znanosti. V *socialističnih deželah* pa je novi pristop pomagal premagovati dogmatične mrtve točke in podpiral fleksibilnejše stališče do načrtovanja in vodenja socialističnih družb.

3. *Komparativna politika je dobila nove spodbude* iz pristopa analize politik. Veliko komparativistov ne izpelje tistega, kar pridiga: prevladuje pristop po posameznih deželah, prave primerjave – bodisi z »metodo skladanja« ali z »metodo razlike«, obe pa sta bili že razviti v *Logiki* Johna Stewarta Milla v 19. stoletju – pa so ponavadi zanemarjene.²⁴ Laže je primerjati rezultate politik v različnih državah, kakor oblike vedanja ali zgodovinsko enkratne institucije, čeprav ni nujno, da se rezultati tudi laže pojasnijo. Z analizo politik postanejo *primerjave družbenih sistemov* sploh šele možne, ne da bi sprožile nasprotovanje strokovnih skupnosti zadevnega sistema. Gledana v mednarodni perspektivi, je analiza politik celo odločno prispevala k »miroljubni koeksistenci«. Znanstveniki iz socialističnih držav in tisti iz zahodnih demokracij se še vedno komajda strinjajo

²³ Daniel Lerner/Harold D. Lasswell (ur.): *The Policy Sciences*. Stanford UP, 1951, str. 8 ff.

²⁴ Lawrence C. Mayer: *Practicing What We Preach. Comparative Politics in the 1980s*. Comparative Political Studies, 1983, str. 173–194.

glede temeljnih vrednot, ki naj bi se uveljavile v družbi. Toda kljub obstoječemu »razrednemu boju« je bilo mogoče strinjati se glede merjenja izida, celo takrat, kadar se sistema še naprej ne strinjata glede institucij in tistega, kar je vloženo v njihove lastne sisteme. Ideološki cilji obeh sistemov se jemljejo kot nekaj danega in močno je bilo preseženo obnašanje v hladni vojni, ko je vsak sistem meril nasprotnega s simboli svojih lastnih vrednot. Ideološke cilje so operacionalizirali in z indikatorji je bilo mogoče izmeriti, koliko so se ti cilji uresničili. Ideološkim razpravam, osredinjenim nase, se je bilo precej moč ogniti s pomočjo pragmatičnega in problemsko usmerjenega pristopa k politikom.²⁵

4. *Variable* v analizi politik so bile glede na njihov pomen za učinke *ovrednotene* manj asimetrično, kakor v tradicionalnih pristopih. Zakaj je Zahodna Nemčija v zgodnjih sedemdesetih letih dosegla manj zadovoljive rezultate, če jih merimo s temeljnimi vrednotami socialne demokracije, kakršno je, denimo, odpravljanje nezaposlenosti, kakor Švedska in Avstrija, čeprav je bila v vseh treh deželah na oblasti socialna demokracija? *Institucije* pojasnijo razlike. Nemčija ima veliko bolj razdrobljen politični sistem in opozicija veliko močnejši vpliv na politične procese kakor v Avstriji in na Švedskem. Tudi če bi lahko dejavnik »institucij« ostajal v grobem nespremenljiv, bi se postavljala vprašanja. Če primerjamo, denimo, ekonomsko proizvodnjo Poljske in Vzhodne Nemčije, potem bi se lahko vprašali, zakaj je zadnja dosegla boljše proizvodne rezultate kljub podobni institucionalni ureditvi glede na vlogo partije, vladne organizacije in ekonomskega načrtovalnega sistema? *Zgodovinske tradicije* in *politična kultura* pojasnijo razlike v tem primeru. Včasih inštitucije oblikujejo politične kulture dolgoročno, kar lahko vidimo po učinkih tradicije rimskega prava na kontinentu. Evropski pojem *Rechtsstaat* (pravna država), ki se nagiba k izredno formaliziranim predpisom, je vplival na legalno in politično kulturo tako močno, da politike (policies) ne morejo določati politiko (politics) tako močno, kot je to mogoče v Združenih državah, saj v večini dežel na kontinentu prevladuje nereflektirano odločanje za neki poseben instrument politike v Lowijevi tipologiji.²⁶ Analiza politik tako pelje nazaj k starejši analizi inštitucij. Tako je, dovolj presenetljivo, antiinstitucionalistični pristop k analizi evropskih družb precej prispeval k oživljanju institucionalizma! Prav tako je prispeval k integraciji dosežkov behaviorističnega upora v politično analizo, ki se je prvič prebila v ospredje in postala splošnejša teorija s konceptom »politične kulture«.

Vsak nov teoretski pristop daje možnosti za nova pretiravanja. Lowi je trdil, da je pristop, usmerjen k politikam (policy approach), konja spet postavil pred voz s postavko, da *politike določajo politiko* (policies deter-

²⁵ Cf. Klaus von Beyme: *Economics and Politics within Socialist Systems. A Comparative and Developmental Approach*. New York, Praeger, 1982, str. 12.

²⁶ Renate Mayntz: *The Conditions of Effective Public Policy. A New Challenge for Policy Analysis*. Policy and Politics, 1983 (123–143), str. 131.

mine politics).²⁷ Tako kot je bila glede na vse zahodne demokracije plodna misel o »arenah moči«, ki jo sestavljajo različni vzorci političnega konflikta in odločanja, pretirana, lahko isto rečemo tudi za navedeni stavek. Tudi novi pristop, usmerjen k politikam, se ni popolnoma osvobodil *ameriškega predsodka*, čeprav je to veljalo zanj manj, saj se analiza ni usmerjala zgolj na inštitucije posameznih dežel. Toda kot sta pokazala omenjena primera, lahko včasih nacionalne inštitucije pojasnijo različne rezultate. V evropskih deželah s staro birokratsko tradicijo in – v večini primerov – s šibkejšimi parlamenti od ameriškega kongresa politike (policies) veliko manj določajo politični proces kakor v ZDA. Strukture interesnih skupin in določene težnje k *neokorporativističnemu odločanju* ravno tako krnijo prostor, kjer bi politike določale politiko, razen če ne trdimo, da so nekatere arene odprte za korporativistično odločanje, druge pa ne.²⁸ Vrzeli teorije, ki naj bi jih zapolnila analiza politik,²⁹ niso bile zmeraj presežene s to spremembo paradigme. Stara razpoka v znanosti o družbi med webrovci in durkheimovci je še zmeraj tu. Tipologije aren politike ali slogov politike se uporabljajo v raznih oblikah in peljejo prej k webrovskemu kakor k durkheimovskemu tipu oblikovanja modelov. Treba je razviti modifikacije za dežele kakor tudi za ravni analize (na nacionalno, regionalno ali občinsko).³⁰ Vendar so tudi tipologije konstrukti resničnega družbenega sveta in so komaj kdaj »realni tipi« v dobesednem pomenu besede.

Oblikovanje teorij v analizi politik ohranja dognanja analitične šole, s tem da priznava, da politike niso samoopredeljujoč se pojav. »So analitična kategorija in njihova vsebina je prej izenačena z analitikom kakor z izvrševalcem politike ali deli zakonodaje ali uprave. Politik ne konstituira neka nedvoumna danost, ki čaka, da bi jo odkrili na svetu.³¹ Lahko se pokaže, da so novosti analize politik manjše pri strukturiranju družbene realnosti kakor pri soočanju s tekmujočimi vrednotami.

5. Novo zanimanje za analizo politik v sedanji politični teoriji je *premágalo sterilnost starejših razprav o znanosti, neobremenjeni z vrednotami*. Celo neopozitivizem ni zahteval, da bi se morali razpravam o vrednotah v znanosti popolnoma ogniti. Toda vrednote so omalovaževali – čeprav se je molče priznavalo, da so temeljne celo v tako imenovani vrednostno prosti znanosti – namesto, da bi poskušali razviti orodja za bolj znanstveno analizo vrednot in njihovo uveljavljanje. Vse močnejše poudarjanje vloge družbene znanosti v političnem svetovanju³² je ravno

²⁷ Theodore Lowi: *Public Policy and Bureaucracy in the United States and France*. V: Douglas E. Ashford (ur.): *Comparing Public Policies. New Concepts and Methods*. Beverly Hills, Sage, 1978 (177–195), str. 192.

²⁸ Klaus von Beyme: »Neo-Corporatism. A New Nut in an Old Shell?« *International Political Science Review*, 1983, str. 173–196.

²⁹ George D. Greenberg et al: *Developing Public Policy Theory*. APSR, 1977 (1532–1543), str. 1543.

³⁰ Francesco Kjellberg: »Do Policies (Really) Determine Politics? And Eventually How?« *Policy Studies Journal*, 1977, str. 554–570.

³¹ Hugh Heelo: »Policy Analysis.« *British Journal of Political Science*, 1972 (83–108), str. 85.

³² Gunnell, op. cit., 1979, str. 95.

tako peljalo k novemu pristopu k vrednotam. Prvi napor v tej smeri je lahko poskus določiti, ali je vrednostni sistem instrumentalen, ali prispeva k sistemu družbenega reda, konstruiranemu okoli idealov, ali pa je ideologija, katere del je vrednostni sistem. Druga naloga terja poskus določiti posploševanje tega vrednostnega sistema in njegovih pravil glede na vrednostne sisteme in različnost interesov drugih pomembnih udeležencev.³³ Nebehavioristični pristopi, kakršni so *hermenevtika* ali *diskurzivni modeli* za odkrivanje resnice, ki so jih razvili Apel, Habermas in drugi, dobijo tu neposreden pomen za analizo politik, ne da bi znanstvenika postavili nazaj na preprosto dihotomijo vrednostno prostega učenja in politične propagande zunaj znanosti v pravem pomenu, argument, ki ga je uporabil Max Weber zoper reformatorski entuziazem »salonskih socialistov« v Nemčiji na univerzah njegovega časa.³⁴

Analiza politik ne postane pomembnejša in legitimnejša, če učinek tega revolucionarnega zagona pretiravamo kot »fundamentalno spremembo nazora«.³⁵ Analiza politik je ravno tako učinek latentno progresivnih trendov behaviorističnega gibanja – ki so shirali na poti od Chicaga do Ann Arbor/Michigan – kakor je orodje za artikulacijo postbehaviorističnega nezadovoljstva z behaviorističnim glavnim tokom. Je pa tudi nadomestilo za navidezno nezmožnost postbehavioristov, da bi povezali teorijo s prakso, metodo in družbeno pomembnost raziskovanja in da bi primerjali objektivne kazalce kompleksnih podatkov o rezultatih politike s *subjektivno ugotovljenimi mnenjskimi podatki*, ki jim daje prednost večina behavioristov. Še eno *svarilo*: behaviorizem se pogosto enači s kvantitativnimi metodami v politični znanosti, čeprav številni zagovorniki kvantifikacije na makrosociološkem področju odklanjajo temeljne postavke ortodoksnega behaviorizma, ki mu gre predvsem za vprašanja, povezana s spremembo individualnih mnenj in stališč v kolektivno politično vedenje. Analiza politik ni področje, ki bi bilo sovražno kvantifikaciji. Ravno narobe, zanjo je prav odprto. Ena veja analize politik, ki je začela s proračunskimi podatki in jih primerjala z nakopičenimi podatki o učinkih politike, je zmeraj merila na kvantifikacijo skrajno apolitična. Videti je bilo, da od Pryorja do Wilenskega politični dejavniki komaj da kaj štejejo in rezultate so izpeljevali iz določenih razvojnih stopenj ali ekonomske rasti.³⁶

Na drugi strani pa je bilo neomarksistično zanimanje za analizo politik na začetni stopnji včasih skrajno voluntaristično. Toda analiza politik je postala nekakšen racionalni kompromis med tehnokratskim in ekonomi-

³³ Frank Fischer: »Politics, Values and Public Policy. The Problem of Methodology. Boulder, Westview, 1980, str. 190.

³⁴ Max Weber: *Der Sinn der 'Wertfreiheit' der soziologischen und ökonomischen Wissenschaften*. V: Idem: *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*. Tübingen, Mohr, 1951, 2. izd., str. 475–526.

³⁵ Brewer/de Leon, op. cit., str. 6.

³⁶ Cf. h kritiki te šole: Klaus von Beyme: *Do Parties Matter? The Impact of Parties on the Key Decisions in the Political System. Government and Opposition*, 1984, str. 5–29.

stičnim determinizmom oblikovalcev modelov in med akcionističnim voluntarizmom navdušencev za spreminjanje.

Analiza politik torej ni nova revolucionarna paradigma. Prej dokazuje, da se znanstveni napredek ne razvija nujno prek konfliktnih paradig v igri tipa ničelne vsote.

(Prevedla J.Š.-Riha)

Za racionalno humanistično koncepcijo politike

To, za kar mi v tem delu* predvsem gre, je, da poskusim raziskati načine razumevanja in pospeševanja človekove svobode; kako razumeti in pospeševati svobodo ne po poteh neke poljubnosti, marveč v skladu z racionalnimi humanističnimi prioritetami.

Moja zavzetost za politološko raziskovanje v okviru družbene znanosti temelji na prepričanju, da človeška emancipacija zahteva dve vrsti virov: ustrezno znanje in disciplinirano voljo, da se borimo za občo človeško emancipacijo. Disciplinirano v smislu, da morajo strategijo akcije voditi racionalne prioritete med cilji in realistične ocene zgodovinskih in empiričnih kontekstov.

»Svoboda« (freedom) in »prostost« (liberty) se bosta v tem delu nanašali na izražanje samega sebe: na optimalno sposobnost, priložnost ali spodbudo katerekoli osebe, da izrazi svoj lastni jaz (self) in da pospešuje razvoj svojega jaza v avtentičnem procesu občutenja, mišljenja in delovanja z drugimi. »Zatiranje« se bo nanašalo na vsako vrsto zanikanja, oviranja ali uničenja svobode v tem širokem smislu. »Emancipacija« se bo nanašala na vsako vrsto procesa, ki meri na to, ali teži k temu, da zmanjša zatiranje ali da razširi svobodo.

Toliko za uvod v tri najbolj temeljne pojme tega dela. Vsakega med njimi bodo seveda podrobneje raziskali v poglavjih, ki sledijo.

Potek mojega raziskovanja v tem delu bo takšenle:

Najprej, v prvem poglavju bom kritično raziskal naše običajno liberalno razumevanje svobode. Trdil bom, da je to vse preozek koncept; njegova poglobljena pomanjkljivost je, da se ne nanaša na celoto temeljnih človeških potreb. Svoboda, za katero se zavzema liberalizem, je dejansko nezdržljiva z vrednostno perspektivo, ki jo moramo imeti, če želimo pospeševati človeško emancipacijo v skladu z racionalnimi humanističnimi prioritetami; je ideološki koncept, ki je v službi obrambe nekega etabliranega političnega sistema.

Drugo poglavje bo načrtovalo temeljne pojme za alternativni pristop k raziskovanju svobode, zatiranja in človeške emancipacije. Predlagam, da analiziramo tri poglobljene vidike zatiranja, ki jih poimenujem, vsakega posebej, dominacija, prisilno zatiranje in alienacija.

Tretje, četrto in peto poglavje bodo po vrsti obravnavala vsako od teh kategorij zatiranja, tako konceptualno kot empirično, in razvila predloge za ustrezne strategije emancipacije v vsakem primeru.

Končno bo šesto poglavje – poleg tega, da bo povzelo moje raziskave –

* Odlomek iz knjige: Christian Bay, *Strategies of Political Emancipation*, University of Notre Dame Press, Notre Dame-London 1981, str. 1–6. Odlomek je naslovil prevajalec. – Op. uredništva.

obravnavalo transnacionalne in transtemporalne vidike problema človeške emancipacije. Boj za svobodo mora biti globalen, s prioriteta, ki jih določata relativni obseg in krutost nasilja in zatiranja v različnih delih sodobnega sveta; določati jo mora tudi dostojna skrb za tiste, ki so najmanj sposobni, da branijo svoje pravice in življenjske interese – tudi za tiste seveda, ki se še niso rodili.

Moja ambicija v tem delu ni radikalno nova. Veliko tega, kar bom povedal, je bilo že izrečeno poprej. Moja najgloblja želja je, da razvijem ustreznejši (in sprejemljivejši) konceptualni okvir za emancipatorno misel in akcijo kot ga imamo na voljo danes, ki bi bil sposoben preseči najbolj znane ideološke, da ne omenjam sektaške omejenosti. Rad bi prispeval k zasnovi konceptualnega področja, in k zbiranju empiričnega znanja, da bi pomagal in olajšal emancipatorične boje, ki jih bo navdihovala izrecna zavzetost za obrambo človeških življenj kot najvišje vrednote.

Kot upam, da bom pokazal, zahteva dosledna zavzetost za obrambo življenj, vsakega človeškega življenja kot cilja po sebi, tisto vrsto politike, ki je namenjena temu, da zadovoljuje človeške potrebe v skladu z realističnimi prioriteta. Zahteva torej obravnavanje politike s stališča človekovih pravic, ki pa se mora ostro razlikovati od liberalno-demokratskega pristopa.

Medtem ko nisem prepričan optimist, ko gre za odgovor na vprašanje, koliko dobrega lahko storimo s pomočjo politične filozofije – tudi če gre za najboljše – sem prepričan pesimist glede tega, kaj lahko politično dosežemo brez filozofije ali če se opiramo samo na dogmatsko ali konvencionalno filozofijo. Z Marxom trdim, da je cilj razlage sveta to, da povečamo verjetnost, da ga izboljšamo. Še več, kot kritični empiricist trdim, da ne bomo nikoli začeli dojemati strukture moči politične stvarnosti, dokler se ne bomo lotili tega, da jo poskusimo spremeniti, celo v svojem neposrednem okolju.

Oblast je substanca politike, toda je hkrati le ena stran medalje. Druga stran je svoboda ali pravičnost ali kakršnakoli vizija boljše družbe.

Oblast zatira, toda vendar je oblast potrebna, da vzpostavimo urejenost; v popolnem pomanjkanju urejenosti ne more biti svobode. Vizija neke boljše družbe lahko emancipira, lahko pa vendar tudi poglobi zatiranje; nudi upanje, lahko pa vodi tudi v poglobljajoči se brezup, če nimamo resnega razmisleka o uresničljivih strategijah. To se še posebej nanaša na svobodo ali na svobodno družbo ali na človekove pravice, kajti gesla o svobodi kaj lahko fabricirajo in z njimi manipulirajo tisti, ki želijo monopolizirati plodove svobode za svoj razred.

Če si Politiko prav zamislimo,¹ pomeni napetost med ideali in stvarnostjo, kolikor lahko človeška kooperativna akcija sploh razlikuje med obema. Odgovorna politična znanost raziskuje tako stvarnost kot ideale,

¹ Včasih bom to besedo zapisal z veliko začetnico, da bi poudaril razloček med klasičnim konceptom Politike in behavioralnim konceptom v smislu tekmovanja za oblast in uporabe oblasti.

oboje z enako vremo; skuša združiti filozofijo in družbeno akcijo, da bi delovali na stvarnost, ki bi jo naj spremenili in ki jo končno morda lahko spremenimo, ko jo že razumemo.

Naloge Politike so, da *problematizirajo* zatirajočo stvarnost. Če jih jemljemo resno, sprožijo alternativne akcije napetost med tistim, kar je, in med onim, kar naj bi bilo; *problemi* spodbujajo specifične hipoteze, ki rezultirajo v tem, da tisto, kar naj bi bilo, je morda tudi možno (in dajejo spodbude, da se to skuša odkriti) – v misli, v eksperimentalni akciji, možno celo v dejanjih revolucije.

V tem delu se torej »Politika« nanaša na preiščeno kooperativno akcijo, ki ji gre za to, da razreši politične probleme. »Problem« se nanaša na vsak razkorak in na vse razkorake med tem, kaj obstaja ali se bo verjetno zgodilo (če ne bo nastopila učinkovita akcija), in med tem, kaj naj obstaja ali kaj naj bi se s sodelovanjem človeškega subjekta zgodilo. »Politični« so vsi problemi, ki nastajajo zato, ker so človeška življenja, zdravje, družbena solidarnost ali svoboda brez potrebe oškodovani ali zmanjšani, tj. prizadeti zaradi ekonomskih, socialnih ali psiholoških razlogov, ne pa zaradi eksistenčne nujnosti.

»Razreševati« neki problem ne pomeni isto kot ga »rešiti«. V nebesih ali v utopiji so lahko vsi politični problemi rešljivi in rešitve morda ustrezajo zadovoljstvu vsakogar. V naši lastni stvarnosti pa je razreševanje problemov često največ, kar lahko storimo: razreševanje pa zajema analizo vzrokov nekega posebnega problema, njegove parametre in implikacije z namenom, da določimo, katere strategije, če sploh katere, lahko zmanjšajo probleme ali zmanjšajo stroške za vse prizadete.

Politični problemi se razlikujejo od eksistenčnih kategorij po tem, da imajo prvi zgodovinske korenine in se dajo načelno reševati s političnimi sredstvi. Kategoriji kot sta naravna smrt zaradi starosti ali naša odvisnost od kisika ali čiste vode, nista sami na sebi politična problema, čeprav sta to dejstvi, ki sta med najbolj pomembnimi za nastajanje političnih problemov – zlasti v času, ko razsipniške tehnologije in preveč liberalne svobosčine za tiste, ki imajo moč in oblast, grozijo, da bodo uničile naš kisik in čisto vodo in da bodo povzročile morebitno prezgodnjo smrt vsakogar. Sila težnosti, ki nas drži na tej zemlji, in nepremagljive razdalje do drugih naseljenih planetov v vesolju – če sploh so takšni – spadata sicer med eksistenčni kategoriji, sta pa vendarle tudi politično pomembni. Če drugega ne, pritiskata na nas, da občutimo kot nujnejšo potrebo, da izboljšujemo zdravje, varnost in svobodo obstoječih človeških skupnosti v našem kotu vesolja.

Da ponovim: »politični« so tisti problemi, ki izvirajo iz nepotrebnega oškodovanja ali preprečevanja človeških življenj, zdravja, solidarnosti ali svobode. To je definitorična izjava, hkrati pa želi biti tudi normativna in ontološka. Izraz »nepotrebno« nakazuje ne samo potrebo, da razlikujemo med problemi, ki jih ustvarja človek ali družba (tj. zgodovinskimi) in med eksistenčnimi kategorijami, marveč tudi, da moramo oškodovanje člove-

ških življenj itn. obravnavati v načelu zmerom kot politične probleme, ker v teh primerih ne govorimo o eksistenčnih nujnostih. Če človeško trpljenje povzročijo ali stopnjujejo zgodovinski dogodki ali okoliščine, moramo iskati politična zdravila; to je tisto – kar že domnevam v svoji definiciji – za kaj legitimno gre pri politiki.

To razlikovanje med političnimi problemi in eksistenčnimi kategorijami v praksi vendarle ni tako enostavno ali jasno. Npr. konservativci so nagnjeni k temu, da verujejo, da je ne samo smrt, marveč so tudi davki in siromaštvo neizogibno zlo v vsaki družbi, medtem ko večina radikalov vidi v bedi izrazito politični problem, nekateri pa se bodo tudi spraševali, ali so davki res večna stvar.

»Politično«, kot ga tukaj opredeljujem, predpostavlja zavzemanje za človeško življenje kot najvišjo vrednoto, zdravje in svoboda pa sta bistveni kvaliteti družbenega življenja, ki ju Politika *mora* varovati pred vsakim drugim ciljem in pred vsemi drugimi možnimi cilji. Naj imenujem to pojmovanje v strnjeni obliki kot *racionalno humanistično* koncepcijo. Politike: racionalno, ker vztraja na tem, da skrbno raziskujemo stvarnost in možnosti; humanistično, ker že po definiciji vidi smoter Politike v tem, da ohranja in pospešuje človeško življenje, vsa človeška življenja. Po svoji implikaciji je to tudi socialistična koncepcija Politike; čeprav je ta termin v našem vsakdanjem jeziku obremenjen s težko ideološko prtljago, je ta koncepcija socialistična, ker predpostavlja, da so vsa človeška življenja enakovredna, enako upravičena do varstva in pospeševanja.

S stališča te racionalne koncepcije sledi sklep, da moramo podpirati posamezne vlade ali politične stranke² in jim izkazovati lojalnost samo v toliko, kolikor si prizadevajo, da prispevajo k zadovoljevanju temeljnih človekovih potreb vseh človeških bitij, ki so pod njihovo pristojnostjo in si to prizadevajo doseči učinkoviteje in ustrežneje, kot bi to lahko storile alternativne vlade in partije.

Prioritete med avtentičnimi človeškimi potrebami postanejo kontroverzni problemi Politike, brž ko sprejmemo to temeljno izhodišče. To izključuje, da posvečamo resno pozornost zahtevam, da se brezpogojno varujejo družbeni privilegiji, ki niso povezani z avtentičnimi človeškimi potrebami. Upam, da ne bo več dolgo intelektualno respektabilno, da v duhu liberalne demokracije legitimirajo sistem, ki dovoljuje, da se potreba po preživetju marginalnih manjšin podreja nestalnim muham »tržišča« javnega mnenja, kot se izraža na volitvah, ali ki podreja trg zaposlovanja korporacijskim kalkulacijam, kdaj in kje lahko povečajo profite. Niti korporacijsko tržišče denarja in profitov niti liberalno-demokratsko tržišče idej in glasov nista primerna za to, da razrešujeta probleme prioriteta med človeškimi potrebami ali med človekovimi pravicami.

² Vlade pridružujem strankam zato, ker govorim o hoteni podpori; priznam, da imajo vlade, za razliko od večine strank, široka pooblastila simbolične in prisilne narave, s katerimi je često modro uskladiti svoje ravnanje, kljub svojim političnim upanjem in izbranim lojalnostim.

Obstaja temeljita razlika med tem, da podpiramo prednostno pravico večin, in med tem, da podpiramo prednostno pravico tistih kategorij človeških bitij, ki so najbolj v stiski, razlika, ki se je zaveda le malo liberalcev. Ravno tej razliki bomo posvetili v tej knjigi nekaj več pozornosti.

Prevedel D. Bibič

Politična znanost v Združenih državah Amerike

Preteklost in sedanjost

Preden začnemo ta pregled politične znanosti v Združenih državah,* bi bilo morda koristno, da imamo vsaj približno predstavo o tem, kaj disciplina pokriva. Kako naj opišemo njen predmet?

Politično znanost so opredeljevali na več načinov – kot preučevanje oblasti, kot raziskovanje monopola legitimne uporabe prisile, kot preučevanje dobrega življenja, države itn. Če je kakšna stvar značilna za politično znanost na Zahodu, je to dejstvo, da še ni enotnih pogledov na to, kako opisati na najbolj abstraktni ravni njen predmet. Zaradi razlogov, ki sem jih natančneje obdelal na drugem mestu (glej Easton, 1981 a), sem se odločil, da bom politično znanost označil kot preučevanje načina oblikovanja odločitev za določeno družbo, ki jih ima za obvezne kar največ časa kar največ ljudi. To se pravi, če želimo razumeti politično življenje, se moramo usmeriti v študij avtoritativne alokacije vrednot (stvari, ki imajo vrednost) za določeno družbo.

Politologi se zato razlikujejo od ekonomistov, antropologov, sociologov in drugih družboslovcev. Kot politologi smo zainteresirani za vse tiste dejavnosti in institucije v družbi, ki so bolj ali manj neposredno povezane z načinom sprejemanja avtoritativnih odločitev, s tem, kako se takšne odločitve uresničuje in kakšne posledice utegnejo imeti (glej Easton, 1981 b). Pravzaprav je to opis tega, kar bi lahko imenovali politični sistem. Verjetno je prav, da povemo, da je ta način opredelitve političnih sistemov, kot vse kaže, v zadnji četrtini tega stoletja dobil podporo številnih politologov.

Glede na takšno koncepcijo preučevanja politike se sedaj obrnimo k raziskovanju tega, kaj se je dogajalo na Zahodu, posebno v ameriški politični znanosti, v 20. stoletju. Razvijala se je skozi štiri faze. Vsaka med njimi ima posebne značilnosti. Vsaka poznejša faza je vključila in, upajmo, izboljšala prejšnjo. Te štiri faze bom poimenoval takole: formalna (pravna), tradicionalna (neformalna ali predbehavioralna) behavioralna in postbehavioralna. Predlagam, da obravnavamo po vrsti vsako izmed njih.

Formalna in tradicionalna faza

Proti koncu 19. stoletja se je politična znanost začela v prepričanju, da brž ko smo opisali zakone, po katerih se v določenem političnem sistemu

* Razprava je bila napisana na revijo *Politična znanost in pravo* Šanghajske akademije za politično znanost. Prevedena je po objavi v: *International Political Science Review*, 1/1985.

ravna distribucija oblasti, že tudi natančno razumemo, kako politične institucije dejansko delujejo. Raziskovalci politike so domnevali, da obstoji dokaj tesna skladnost med tem, kaj ustave in zakoni pravijo o pravicah in privilegijih ljudi v različnih političnih ustanovah in med načinom, kako delujejo v teh ustanovah (glej Eckstein, 1966).

Pozno v 19. stoletju je Walter Bagehot v Veliki Britaniji, ki mu je sledil Woodrow Wilson v Združenih državah (ko je bil študent in kasneje profesor), prišel do velikega odkritja. V vsesplošno presenečenje sta ugotovila, da je v zvezi s formalnimi strukturami političnih uradov in institucij obilo raznovrstnih neformalnih obnašanj in organizacij, v katerih bi morda lahko iskali sedež oblasti, ki obvladuje sprejemanje odločitev. Bagehot, Wilson in drugi so jih odkrili v neformalnih odborih njihovih zadevnih zakonodajnih teles in političnih strank. Kasnejši znanstveniki so še dodali interesne skupine ali skupine pritiska, ki so tako dopolnile rastoči seznam neformalnih institucij, ki naj bi jih upoštevali.

Te ugotovitve so v razvoj politične znanosti uvedle novo fazo. Preusmerile so pozornost od formalnih, pravnih struktur k neformalnim praksam, ki so jih obkrožale. Ta sprememba, ki se je zgodila proti koncu 19. stoletja, se je široko uveljavljala od l. 1920 naprej. Ljudje, ki so v ZDA študirali med leti 1920 in 1940, so bili deležni v glavnem tistega, kar se je postopoma imenovalo tradicionalna politična znanost, ki je ime za drugo posebno fazo v preučevanju politike v 20. stoletju. V tem obdobju je študijski program dokajšnjo pozornost namenjal delovanju političnih strank, njihovemu učinku na kongres ali parlament in rasti (v ZDA) skupin pritiska in drugih skupin. Na slednje je opozoril in jih globinsko analiziral najprej Arthur Bentley (1949 [oz 1908]), ki je bil takrat le malo znan, in kasneje na nove načine Pendleton Herring (1929) in David Truman (1951).

Metodološko je bilo pri tem tradicionalnem obdobju več pozornosti namenjene zgolj deskripciji in zbiranju informacij o političnih procesih, kot pa občin teorijam o tem, kako delujejo. Dejansko je namreč raziskavo nevsiljivo vodila nekakšna latentna teorija. Čeprav se večina znanstvenikov tistega obdobja te teorije ni zavedala, so dejansko videli v političnem procesu velikanski mehanizem, ki sprejema odločitve. Odločitve so bile, kot je dejal eden izmed znanstvenikov, Merle Fainsod (1940 : 298), produkt »paralelograma sil«. To je pomenilo, da kadar je šlo za sprejemanje odločitev, bodisi na zakonodajni ali upravni ravni, so za te odločitve predpostavljali, da so podrejene veliki množici pritiskov, ki izhajajo iz skupin v družbi, kot so politične stranke, drugi deli birokracije, interesne skupine, javno mnenje itd. Ti pritiski so usmerjeni drug nasproti drugemu in na ta način razvijajo paralelogram sil, ki naj bi privedel skoz proces pogajanja, dogovarjanja, kompromisa in prilagajanja (te termine se običajno uporablja za opis tega procesa) do določene točke ravnotežja v danem času in prostoru. Iz tega ravnotežja naj bi sledila določena politika oziroma politiko bi lahko s tega gledišča imenovali točko ravnotežja med

različnimi tekmujočimi silami, ki pritiskajo na tiste, ki imajo v rokah odločitve. Če se v določenem trenutku ena izmed teh sil iz kakršnegakoli razloga – npr. zaradi sprememb v ekonomski strukturi ali v družbenih stališčih ali v nosilcih vloge odločanja spremeni – se lahko pojavijo zahteve po spremembi prejšnjih politik ali pa po uvedbi novih. Zopet naj bi med različnimi skupinami prišlo do tekmovanja za vpliv na politiko in zopet naj bi bila dosežena nova točka ravnotežja (glej Easton 1981 a). Kot sem že omenil, je bila ta teorija ravnotežja v največjem delu literature samo latentna.

Značilne raziskovalne metode v času tega obdobja tradicionalne politične znanosti niso bile nič manj neformalne kot njihova teoretična podlaga. Le malo posebnih metod so uporabljali za zbiranje podatkov ali za njihovo analizo. Metod niso imeli za problematične, tj. kot področje, ki bi terjalo posebno pozornost ali spretnost. Vsakdo naj bi bil enako dobro usposobljen za zbiranje in analizo informacij o politiki. Zaradi tega ni bilo formalnih ali specifičnih metod za testiranje zanesljivosti informacij, ki so bile pridobljene ali za testiranje ugotovitev in interpretacij, zasnovanih na takšnih informacijah.

Vrh tega je bilo često težko razlikovati, ali raziskovalec izraža svoje osebne preference ali pa opisuje, kako institucije dejansko delujejo in kako se ljudje vedejo v političnem življenju. Izjave, ki so se nanašale na to, kar naj bi bilo, in na to, kar je, so bile često nerazločljivo prepletene. Dejstva in vrednote so se med seboj poljubno mešale.

Končno tudi moja osebna študentska izkušnja odseva pomanjkanje teoretične koherentnosti tradicionalne politične znanosti.

Na harvardski univerzi sem izbral več različnih predmetov v politični znanosti. Zajemali so zgodovino politične misli, občinsko in lokalno politiko, ustavno pravo, zunanjo politiko, državno urejanje industrije, interesne skupine ali skupine pritiska, mednarodne odnose, politične sisteme posameznih tujih dežel in sprejemanje zakonov v kongresu. Ob koncu študija je bila v moji glavi zmeda. Noben predmet mi ni pomagal razumeti, zakaj je moj interes za politiko od mene zahteval, da sem se moral ukvarjati s tako širokim razponom predmetov, če izvzamem dejstvo, da so bili vsi vsaj rahlo povezani s tistim, kar se običajno imenuje državna oblast. Nikakršnega razumevanja osnove, na podlagi katere bi lahko trdil, da politična znanost obsega koherentni sklop znanja, nisem dobil. Obstajal ni nikakršen teoretični okvir, v katerega bi lahko umestil vse te predmete ali s katerim bi lahko preveril njihov pomen.

Morda bi politična teorija utegnila biti področje, na katerem naj bi bil (morda že zaradi njenega imena) pričakoval, da bom našel priložnost, kjer bom lahko zastavil ta problem. Toda pokazalo se je, da je bila teorija v precejšnji meri namenjena študiju zgodovine politične misli. Takšna zgodovina je bila seveda sama na sebi zanimiva in pomembna, toda ni izpolnjevala tistega, kar bi utegnilo biti ena izmed funkcij teorije, npr. v

ekonomiji, kemiji ali fiziki, namreč, ni šlo za konceptualizacijo discipline na posameznih področjih ali v celoti.

Tradicionalna faza je bila torej tista, v kateri je politična znanost odkrila bogat sklop neformalnih aktivnosti, iz katerih je rastla javna politika. Vmeščena pa je bila tudi v obdobje, v katerem je bilo često težko razlikovati dejstva od vrednot, v katerem teorija ni ustrezala obljubi, ki je bila dana v njenem imenu, in v katerem so imeli metodo za samo po sebi razumljivo, da so jo jemali kot neproblematično.

Behavioralna faza

Formalno-pravno in tradicionalno obdobje sta bili prvi fazi v novejšem času. Zamenjala ju je tako imenovana behavioralna revolucija v ameriški politični znanosti, ki se je hitro razširila na številna druga območja sveta. Ta tretja faza se je začela po drugi svetovni vojni, čeprav je imela korenine v prejšnjem obdobju. Ne gre dvomiti, da je to najpomembnejša preobrazba v zahodni politični znanosti v tem stoletju.

Čeprav imata v angleškem jeziku skupni koren, behaviorizem in behavioralizem nimata dosti skupnega in ju ne smemo zamenjevati.

Politična znanost nikoli ni bila behavioristična, celo ne na vrhuncu svoje behavioralistične faze. Behaviorizem se nanaša na psihološko teorijo o človeškem obnašanju in ima svoje izvore v delu J. B. Watsona. Ne poznam nobenega politologa, ki bi to doktrino sprejemal. Ne poznam niti politologa, čeprav se morda lahko najde kakšen, ki sprejema psihološko teorijo B. F. Skinnerja, utemeljitelja »operant conditioning« šole psihologije, ki je bil naslednik Watsona.

Edino dejansko razmerje med izrazoma behaviorizem in behaviorizem je, da sta oba usmerjena na človeka in na njegovo obnašanje kot ustrezen vir informacij o tem, zakaj se stvari na svetu dogajajo tako, kot se. Oba tudi domnevata, da je metodologija, ki je zasnovana na naravoslovni znanosti, primerna tudi za raziskovanje človeških bitij. Poleg sprejemanja individua kot žarišča raziskovanja in znanstvene metode je med obema tendencama le malo podobnosti. Bila bi torej napaka, če bi ne ločevali behaviorizma v politični znanosti od behaviorizma in njegovih izpeljank v psihologiji.

Behaviorizem v politični znanosti ima več pglavitnih značilnosti. Po njih se razlikuje od prejšnjih faz v politični znanosti (glej Easton, 1962).

Prvič, behaviorizem je zatrjeval, da obstajajo v človeškem ravnanju uniformnosti, ki jih je moč odkriti, in drugič, da jih lahko potrdimo z empiričnimi testi. Tretjič, behaviorizem je kazal željo po večji rigoroznosti glede metod za pridobivanje podatkov in za njihovo analizo. Same metode so postale problematične. Ni jih bilo mogoče več jemati tako, kot da so razumljive same po sebi. Predavanja in knjige o metodah za pridobivanje in analiziranje podatkov so postala vsakdanja stvar. Kvantifi-

kacija je dobila (kadarkoli je bila mogoča in sprejemljiva) v tej disciplini pomembno mesto. Rezultat tega je bil, da je politična znanost postala v petdesetih in šestdesetih letih spretnejša pri uporabi širokega razpona vse bolj pretanjenih empiričnih tehnik – vprašalnikov, intervjujev, vzorčenja, regresivne analize, faktorske analize, racionalnega modeliranja in tem podobnih.

Četrtrič, behavioralno gibanje se je zavzelo za dokaj večjo teoretično pretanjenost kot v preteklosti. Prizadevanje za sistematično razumevanje, utemeljeno na objektivnem opazovanju, je vodilo k občutnemu premiku v razumevanju pomena teorije kot koncepta. Tradicionalno, v daljni preteklosti, je bila teorija po svoji naravi filozofska, spraševala je po naravi dobrega življenja. V novejšem času je postala mnogo bolj zgodovinska, ko si je prizadevala pojasniti nastanek političnih idej v zadnjih stoletjih. Behavioralna teorija pa je, na drugi strani, empirično usmerjena. Prizadeva si pojasniti in, če je mogoče, napovedati način političnega vedenja in način delovanja političnih institucij.

Precejšen del energije teoretikov v tem obdobju je bil namenjen konstrukciji empirično usmerjene teorije na različnih ravneh analize. Tako imenovana teorija srednjega dometa je skušala izoblikovati teorije o velikih segmentih discipline, npr., glede pluralizma moči, ki utemeljuje teorijo demokratičnih sistemov, ali kot pozitivno teorijo, ki jo najdemo v teoriji iger ali v teoriji javne izbire (glej Riker in Ordeshook, 1973).

Delno pa je bila teorija celo širšega pomena, ko je nosila ime obče teorije. Ta tip teorije nam je skušal omogočiti razumevanje političnih sistemov na najbolj abstraktni ravni. Strukturalno-funkcionalna teorija in sistemska analiza pomenita dvojje pglavlitnih teoretičnih prizadevanj s takšnim ciljem.

Petič, številni behavioralisti so menili, da lahko iz procesa raziskovanja v precejšnji meri izključimo vrednote raziskovalca in družbe. Etično vrednotenje in empirično pojasnjevanje so dojemali kot dvojje različnih vrst izjav, ki ju moramo zaradi jasnosti analitično ločiti in razlikovati. Behavioralizem je sprejel prvotne pozitivistične podmene (kot jih je razvil dunajski krog pozitivistov na začetku tega stoletja), da je možno vrednot prosto ali vrednostno nevtralno raziskovanje. Čeprav nekateri med nami, vključno z menoj (Easton, 1981 a: pogl. 9) takšnega stališča niso sprejemali, je vendarle bilo prevladujoče v času, ko je bila behavioralna faza na vrhuncu. Posledica tega je bila, da se je med prioritetami raziskovalnih predmetov raziskovanje moralnih vidikov umaknilo daleč v ozadje.

Šestič, behavioralizem je dajal nov poudarek bazični ali čisti teoriji nasproti uporabnemu raziskovanju. Njegovo izhodišče je bilo, da je naloga družboslovca doseči temeljno razumevanje in pojasniti stvari. Menili so, da bo samo potem, ko bi dosegli zanesljivo razumevanje tega, kako se politične institucije in ljudstvo politično obnašajo, mogoče zanesljivo uporabiti to znanje pri razreševanju perečih socialnih problemov. Razumevanje in pojasnjevanje političnega obnašanja je logično pred

uporabo znanja za razreševanje praktičnih družbenih problemov. Obdobje behavioralizma je zato preusmerilo interese znanstvenikov od socialnih reform in jih spodbujalo, da so jemali kot vodilo za raziskovanje predvsem razvojne potrebe znanosti.

Kako lahko pojasnimo behavioralno revolucijo petdesetih in šestdesetih let v Združenih državah? Očitno je bila posledica večjega števila kompleksnih tendenc. Bila je del naravnega razvoja te discipline. Običajni, že pregovorni slog tradicionalne politične znanosti z njeno odvisnostjo od zgodovinskega opisa impresionistične analize se je kratkomalo izčrpal. Razvijajoča se množična industrijska družba se ni mogla spopasti s svojimi socialnimi problemi, s stopnjo nezanesljivosti, ki jo je tradicionalno raziskovanje dajalo pojasnjevanju. Preveč težav pri razumevanju političnih institucij in procesov je ostalo nerazrešenih. Na politično znanost je vplival tudi epistemični uspeh naravoslovnih znanosti in drugih družboslovnih znanosti, kot psihologija in ekonomske vede, ki so pri zbiranju podatkov in v analizi uporabljale rigoroznejše metode. Ponujale so alternative, ki so vodile politično analizo stran od »zdravorazumskega« k »znanstvenemu«, kjer so raziskovalne probleme narekovali prej teoretični kot socialni kriteriji in kjer je tehnična spretnost spodrinila metodo gole deskripcije in zdravorazumskega sklepanja.

Poleg tega so obstajale tudi socialne sile, ki so pospeševale uvajanje znanosti v preučevanje politike. V času hladne vojne v odnosih med Združenimi državami in Sovjetsko zvezo, posebno med korejsko vojno (1950–1953), je senator Joseph McCarthy nasproti liberalcem in drugim v ZDA vpeljal in vzdrževal vladavino psihološkega in pravnega terorja. Pri tem si je kot posebno ranljiv cilj napada izbral ravno znanstvenike. Makartizmu je uspelo potisniti v podtalje interes za družbeno reformo in kritično teorijo.

Iz te perspektive je objektivno, nevtravno raziskovanje in raziskovanje brez vrednot pomenilo zaščitno držo za znanstvenike. Dajalo jim je intelektualno legitimno in koristno podlago za izogibanje nevarnostim odprtih političnih sporov. To je v razvoju znanosti primer, ko so bili nenameravani uspehi doseženi morda prav zaradi napačnih predlogov. Makartizem seveda ni imel ničesar opraviti z nastankom behavioralizma kot novega pristopa pri raziskovanju politike. Pomenil je kratkomalo zgodovinsko okoliščino, ki je potisnila interes za socialne reforme v ozadje. Takšna usmeritev pa je vodila znanstvenike k politično manj nevarnemu temeljnemu raziskovanju, torej k področju, ki je, kot se je pokazalo, prispevalo veliko koristnega za razvoj politične znanosti.

Poleg makartizma moramo omeniti še eno pomembno družbeno okoliščino, ki je pomembno prispevala k uveljavitvi behavioralizma. Blaginja po drugi svetovni vojni, ki je bila povezana s konservatizmom petdesetih in zgodnjih šestdesetih let, je vodila k prevladujočemu nazoru, da je ideologija v ZDA dejansko prispela svojemu koncu. Hitra ekonomska rast je dajala materialne ugodnosti vsem slojem prebivalstva, celo najbolj

siromašnim. Kritična družbena misel, vključno s samim kritičnim liberalizmom, je v ZDA skoraj izginila, s tem pa je zginil tudi vsak videz ideološkega konflikta. D. Bell (1960) je napisal znano knjigo *The End of Ideology* (Konec ideologije), ki je izražala to prepričanje.

Če pogledamo nazaj, je jasno, da ideologija ni izginila. Zdelo se je, da je prišla na konec samo zaradi tega, ker je bila v tistem trenutku matična, liberalno-konservativna ideologija dominantna in nespodbijana. Nismo imeli nobenih pomembnih oporečnikov. To stanje pa se je seveda spremenilo v poznih šestdesetih letih, in sicer z nastankom gibanja za državljanske pravice v korist črncev. Toda pred tem obdobjem so se opozicijske ideologije umaknile na obrobje ali pa so šle v ilegalo. Dejstvo, da ni bilo izzivov nasproti etabliranim ideologijam, je družboslovje odvrnilo od socialnih problemov kot vira in raziskovalnega navdiha in jih usmerilo k notranjim kriterijem teorije o družbi, ki so izhajali iz logike razvoja družbene znanosti. To je dalo družboslovju videz, da se umika iz družbe v slonokoščeni stolp znanstvenega raziskovanja (vsaj če je verjeti retoriki družboslovnega raziskovanja).

Jasno je, da tisto, kar lahko z družbenega stališča interpretiramo kot umik družboslovcev pred družbeno odgovornostjo, s stališča znanosti lahko razlagamo kot premor, v katerem so družboslovci osvobojeni družbene angažiranosti. Posledica tega je bila, da se je politična znanost v relativno nemotenem vzdušju posvetila številnim tehničnim vidikom, ki pa so bili osrednjega pomena za njen razvoj (kot je mesto teorije v družboslovnem raziskovanju, potreba po rigorozni raziskovalni metodi, po večji pretanjenosti tehnik za zbiranje in analizo podatkov, kot je uveljavitev profesionalnih standardov med politologi in družboslovci na sploh itd.). Skratka, danes lahko v behavioralni fazi prepoznamo tisto obdobje v družboslovju, ki je – pa najsi bodo zgodovinski razlogi in naključne okoliščine kakršnekoli – zelo prizadevno utrjeval znanstvene temelje svojega raziskovanja. Cena za to pa je bila očiten umik iz družbene kritike in družbene angažiranosti.

Postbehavioralna faza

To, kar sem imenoval postbehavioralna revolucija – ime, ki ga sedaj na splošno uporabljajo za naslednjo fazo –, se je začela v šestdesetih letih in še traja (glej Easton, 1969). V njej se izraža globoko nezadovoljstvo z rezultati behavioralizma. Ta faza ni vodila k temu, da bi v politični znanosti opustili znanstveno metodo, vodi pa k bistvenim spremembam našega razumevanja narave znanosti; to je gibanje, ki še vedno teče.

Zakaj je postbehavioralno gibanje sploh nastalo? Kateri so bili njegovi izvori? To gibanje je spremljalo tako imenovano proti-kulturno revolucijo v ZDA, ki pa seveda ni v nikakršni neposredni zvezi s kulturno revolucijo na Kitajskem. Protikulturna revolucija je nastala na Zahodu in se je v času

poznih šestdesetih in zgodnjih sedemdesetih let dotaknila tudi Vzhoda. Izražala je spremembe na svetovni ravni. Dokajšnji del njenega vodstva je izhajal iz množic študentov, ki so se zbrali v hitro rastočih koledžih in univerzah po vsem svetu. V ZDA je izvirala iz gibanja za državljanske pravice, posebno po odločitvi Vrhovnega sodišča (1954–1955) o odpravi šolske segregacije črncev. Spremljala je poraz zahtev za izboljšanje razmer črncev in drugih manjšin in široko razširjene proteste proti vietnamski vojni v času Johnsonove in Nixonove administracije. Najbolj očitno se je kazalo v novih odnosih (v načinu oblačenja, v seksualnem obnašanju, mestu žensk in manjšin v družbi, v bedi, skrbi za naravno okolje, povezani z onesnaževanjem, atomskimi odpadki, nevarnostjo nuklearne energije in v socialni neenakosti). V svojem najširšem pomenu je pomenilo, da se je moderni svet prebudil spričo nevarnosti hitre in nenadzorovane industrializacije, etnične in seksualne diskriminacije, svetovne bede in nuklearne vojne.

Premalo imamo prostora za to, da bi to gibanje opisovali v podrobnostih. Želimo le opozoriti na vpliv, ki ga je imela omenjena proti-kulturna revolucija v šestdesetih in sedemdesetih letih na družbeno znanost nasploh in na politično znanost posebej. Glede družboslovcev je postavljala vprašanje, zakaj niso bili sposobni predvideti tistih problemov, ki smo jih pravkar omenili in ki so postali v tem obdobju očitni. Poleg tega so se spraševali, zakaj družbena znanost, čeprav je morda te probleme predvidela, ni nič storila za njihovo razrešitev. Zdelo se je, da se je družboslovje enostavno umaknilo v slonokoščeni stolp. Takšna in podobna vprašanja so vodila k razgretim razpravam o naravi naše discipline in o tem, kakšna naj bi bila.

Po teh razpravah je danes jasnih več stvari. Resno se je postavilo vprašanje glede prvotne zavzetosti za znanost v času behavioralnega razdobja, tj. v petdesetih in šestdesetih letih. Nekatere kritike znanstvene metode odslikavajo znane argumente, ki so v precejšnji meri podedovani iz 19. stoletja: človeško vedenje sestavlja preveč kompleksnih variabel, zaradi česar ni verjetno, da bi lahko odkrili kakršnakoli pravila, ki bi bila podobna zakonu; za razliko od atomov človeška bitja niso določena. Imajo svobodno voljo, zaradi česar ne moremo nikoli napovedati, niti na podlagi verjetnosti, kaj se bo zgodilo. Tudi če so metode naravoslovnih znanosti pokazale velik napredek v epistemologiji, je bil ta napredek posledica tega, da so imele opraviti z mrtvo materijo. Atomi pa nimajo občutkov ali namenov, ki bi bili že po svoji naravi nepredvidljivi ali nedosegljivi za opazovanje ali napovedovanje.

Druge kritike znanosti so bile naperjene proti njenim pozitivističnim trditvam, da lahko behavioralno raziskovanje shaja brez vrednot. Kot sem že omenil, so nekateri družboslovci napovedali »konec ideologije«. S protikulturno revolucijo je postal nasprotno, glasen argument, da je vse družboslovno raziskovanje dejansko prežeto z ideologijo. Trdili so, da je bila teza, da je družboslovje vrednostno nevtravno, mogoča samo zato, ker

je družbena znanost prevzela ideološko barvo statusa quo (buržoazni liberalizem) in obstoječe strukture moči. Njene ideološke premise so se pokrivalo s tistimi, ki jih je imel establišment in so se skrivale v prevzetih vsakodnevnih nazorih. Trdili so, da je to zavzemanje za napačno objektivnost v bistvu v službi interesov tega establišmenta. Zdelo se je, da to upravičuje ali opravičuje umik družboslovcev iz angažiranosti v zvezi z družbenimi problemi, da odvrta raziskovanje od perečih družbenih problemov in da tako omogoča, da ostaja status quo neizzvan.

Ta napad na ideološka izhodišča znanstvene metode pri preučevanju družbe se je razširil v celovit izziv epistemološkim in ontološkim temeljem družboslovnega raziskovanja. Zelo brana knjiga T. Kuhna *T. Structures of Scientific Revolutions* (1962) je zagovarjala stališče, da je vsa znanost, tako naravoslovna kot družbena, v bistvu iracionalni proces. V tej knjigi se ne gleda več na znanstveni proces, na produkt postopnega zbiranja znanja in razumevanja; sprememba je zanjo samo premik znanstvenikov od ene obstoječe paradigme ali zbira ideoloških in drugih izhodišč k novi paradigmi, kar naj bi pojasnila vrsta razlogov. Zgodovina znanosti je po tem stališču nekakšen naključni premik od enega sklopa premis (paradigem), ki obvladuje raziskovanje, k drugemu.

Kljub prvotnemu vplivu te knjige danes ugotavljajo, da je ta kritika s tem, da je znikala možnost kakršnegakoli objektivnega znanja, daleč preseгла tisto, kar je nujno ali verodostojno (glej Suppe, 1977). Opozorila pa je na potrebo, da se ponovno premisli, na kakšen način lahko dosežemo veljavno razumevanje realnega sveta kljub dejstvu, da utegne biti raziskovanje prepojeno z vrednostnimi izhodišči.

Samo na kratko sem se dotaknil hudih napadov na znanstveno metodo v sedemdesetih letih. Vodili so k resnemu ponovnemu ocenjevanju prvotnega zavzemanja za pozitivistično koncepcijo znanstvene metode, ki je prevladovala v času behavioralnega obdobja v petdesetih in šestdesetih letih. Rezultate tega lahko vidimo v dokaj različnih načinih političnega raziskovanja, ki ga imamo na voljo danes (v primerjavi z behavioralnim obdobjem). Prejšnje impresionistične metode so zopet pridobile nekaj svoje verodostojnosti, kar velja tudi za metodo interpretativnega razumevanja (verstehen), kot jo je na prelomu stoletja opredelil Max Weber. Bili smo tudi priče ponovne uveljavitve marksizma kot alternativne poti za razvoj družbene znanosti (glej Poulantzas, 1973, Ollman in Vernoff, 1982).

Dejansko je danes izhodišč pri političnem raziskovanju toliko, da se celo zdi, da je politična znanost zgubila svoj cilj. V petdesetih in šestdesetih letih (v behavioralnem obdobju) smo s pravcatim mesijanskim duhom in kolektivnim prizadevanjem podprli in razvili metode znanstvenega raziskovanja, pa četudi so nasprotovanja tej metodi še vedno obstajala, danes pa je politična znanost izgubila ta združeni smoter. Nimamo več opraviti z enim samim, prevladujočim pogledom ali s pogledom, ki bi nezmotljivo obvladal imaginacijo, posebej mlajših članov naše stroke.

Tudi nimamo več samo enega nasprotnika, ki bi se branil. Naša disciplina je razdrobljena v svojih metodoloških koncepcijah, čeprav je morda prav, da rečemo, da je znanstveno raziskovanje še vedno glavni tok. Toda kot bomo takoj videli, tu ne gre samo za znanost v starem, pozitivističnem smislu, ampak dodajamo novo in bolj sproščeno razumevanje narave same znanosti.

Zdi se, da je politična znanost ne le izgubila občutek dinamičnega poslanstva, ki je bilo usmerjeno v uveljavitev načela znanstvene veljavnosti, ampak da je izgubila tudi svoje jedro. Nekoč je obstajalo soglasje, da je bila politična znanost študij določenega predmeta, bodisi da je šlo za oblast ali za avtoritativno lokacijo vrednot ali za kvaliteto življenja. Obstajal je tudi, če se to z moje strani ne bo zdelo samodopadljivo, prevladujoč pogled na stvar. Če je obstajal kakršenkoli enoten obsežen opis predmeta politične znanosti, si ga našel v opredelitvi, da raziskuje avtoritativno alokacijo vrednot za določeno družbo. To je bila koncepcija, ki sem jo predlagal v svoji knjigi *The Political System* (leta 1953), ki je tudi naletela na širok sprejem.

Danes pa znanstveniki niso nič več gotovi glede tega, na kaj se nanaša politika. Morda so celo manj zavzeti za to, kot so bili v preteklosti. Ponovno je oživila koncepcija, da je politična znanost preučevanje države, ki jo je po drugi svetovni vojni spodrinila ideja političnega sistema. Ta koncepcija je bila povezana s ponovnim vzponom marksističnih ali kvazimarksističnih pogledov v ameriški politični znanosti (glej Easton, 1981 c), v njih pa je seveda država osrednji koncept.

Kaj pravzaprav ponujajo danes, da bi združili našo disciplino, da bi ji dali smisel skupnega poslanstva in da bi jo oskrbeli z alternativnimi metodami raziskovanja (če te sploh obstajajo)? Ravno tu nastajajo dejanske težave. Politična znanost še vedno poskuša razviti nov pomen svoje identitete in skuša znova poiskati skupno smoter. Še vedno smo v prehodnem obdobju in težko je napovedovati, kje bomo pristali. Razdrobljeni smo in veliko raznih ciljev razkrivamo ravno zaradi tega, ker se še vedno sprašujemo o teorijah, metodah in perspektivah, ki se vse še spreminjajo.

Nekaj predstave lahko dobimo o tej rekonstrukciji, če naštejemo različne, sedaj ugotovljive interese in prijeme v ameriški politični znanosti. Marksizem v ameriški družbeni znanosti, ki je od štiridesetih let naprej spal zimsko spanje (čeprav je bil v tem času zelo živ v Evropi), se je ponovno uveljavil v sedemdesetih letih. Toda treba je reči, da v marksističnih metodah in teorijah, ki so bile sprejete ne obstaja nekakšna enotna ortodoksija. Razdrobljenost evropskega marksizma je odsevala tudi v njegovi ameriški renesansi. Zastopane so vse šole marksizma (kritična teorija, humanistični, kulturni, strukturalni, pa tudi ortodoksni marksizem). Vse so imele nekaj vpliva na ameriško politično znanost, čeprav je bil morda najvplivnejši strukturalni marksizem, kot sta ga razvijala Althusser in Poulatzas.

Jasno pa je, da so se različne šole marksizma, ki jih je vsrkalo ameriško

družboslovno raziskovanje, tudi delno preoblikovale. Raziskovanje je po svoji naravi najpogostejše le kvazimarksistično. Toda tudi v tej obliki je obnova marksističnega mišljenja prinesla v politično znanost obnovljeno zavest o pomenu zgodovine, ekonomije, družbenih razredov in ideologije, pa tudi o pomenu celovitega socialnega konteksta (socialne formacije, kot bi rekel Althusser).

Glavni tok ameriške politične znanosti pa se je usmeril drugam. Sicer se je še vedno ohranjal interes prejšnjega behavioralnega obdobja za volitve, za sodno, zakonodajno, upravno in izvršilno vedenje, pa tudi za interesne skupine, stranke, dežele v razvoju ipd. Toda v postbehavioralnem razdobju so se v politološkem raziskovanju pojavili novi problemi, povezani s potrebo po razumevanju novih vprašanj, tipičnih za to obdobje – kot so onesnaževanje okolja, etnična, rasna, socialna in spolna enakost ter nuklearna vojna.

Ko je iskala odgovore na omenjene pereče socialne probleme, se je politična znanost v tem obdobju pridružila vsem drugim družboslovnim znanostim in svojo energijo najbolj angažirala v uporabo znanja. To vidimo v hitri in obsežni rasti tako imenovanega gibanja za analizo politik (policy analysis movement). Zrastlo je dobesedno na stotine institutov – ne samo za to, da bi razumeli način oblikovanja in uresničevanja politike, ampak tudi za to, da se lahko oblikujejo alternativne politike, ki naj bi pomagale razreševati pereče socialne probleme, s katerimi so se soočale vse družbe v tem času. Ti instituti so spodbujali spremembe na vseh področjih snovanja in uresničevanja politike, povezane z vprašanji: Kakšne so politike na različnih področjih, kako se oblikujejo, katere alternative se zanemarljivo ali zavrača in zakaj, katere so posredne ali neposredne posledice posameznih politik, v kakšnem razmerju so do izjavljenih ciljev politik (kar je prispevalo k nastanku velike poddiscipline, namenjene ocenjevanju politik), kako določena skupina sedanjih politik vpliva na kasnejše politike (vzratni proces) itd. . . . Ker učinki katerekoli politike vplivajo ne samo na politični sektor, ampak tudi na večino drugih družbenih področij, so bili instituti za proučevanje politik zasnovani na interdisciplinarnih programih. Tako je raziskovanje politik ponovno zbudilo upanje enega prejšnjih obdobj, da bo prišlo do integracije družboslovja, vsaj pri uporabi njegovega znanja.

Drugi premik v interesih, ki je sestavni del te nove usmeritve pri preučevanju politik, pa se kaže v obnovi področja politične ekonomije. V 19. stoletju, ko se je razvijala politična znanost, sta ekonomska in politična znanost že kazali tesno in naravno afiniteto (o tem pričata delo Johna Stuarta Milla, ki ga je izrecno imenoval »politična ekonomija«, in delo Karla Marxa). Obnovo te zveze lahko delno pripišemo tudi ponovni oživitvi marksistične misli. Razcvetela pa se je tudi neodvisno, na podlagi prizadevanj, da se pokažejo odnosi med stanjem gospodarstva na eni strani in političnimi dogodki in institucijami na drugi (glej Frolich in Oppenheimer, 1982; Monroe, 1983).

Politična ekonomija pomeni vrnitev k tradicionalni povezavi raziskovalnih interesov, ki so bili običajni v 19. stoletju. Toda morda je prišlo do najbolj dramatičnega premika na nekem drugem področju, ki ga bom imenoval kognitivna politična znanost. V nastanku tega načina obravnave odseva gibanje, ki poskuša opustiti razumevanje političnih pojavov kot izključno produktov neracionalnih procesov, to je kot produktov družbenih sil, ki vplivajo na odločitve in dejavnosti političnih dejavnikov in institucij.

Izhodišče kognitivne politične znanosti je podmena, da v političnem vedenju obstoji močna racionalna sestavina. To lahko pomeni eno izmed dveh stvari: da ljudje dejansko delujejo racionalno ali da lahko bolje razumemo njihovo vedenje, če vzamemo takšno racionalnost kot podmeno.

Medtem ko je rezultat empiričnega znanstvenega raziskovanja posploševanje vedénja na podlagi opazovanja, je produkt kognitivne obravnave model ravnanja (ali zaželenega ravnanja) ljudi glede na različne okoliščine, v katerih bi delovali racionalno. Produkti raziskovanja so racionalni modeli izbire, teorije iger in druge vrste tako imenovanih modelov racionalnih akterjev (glej Riker in Ordeshook, 1973, Taylor, 1975, Kramer in Hertzberg, 1975; Downs, 1957). Nekaterim ti modeli samo kažejo, kako bi subjekti ravnali, ko bi delovali racionalno. Za nas so torej vredni le toliko, kolikor lahko na njihovi podlagi primerjamo dejansko vedénje z modelom in tako poskušamo ugotoviti odklon od modela, drugim pa ti modeli pomenijo načine dejanskega vedénja ljudi. Podmena racionalnosti postane realnost (Riker in Ordeshook, 1973). Še drugim racionalni modeli pomenijo načine zaželenega vedenja ljudi, če naj bi bilo njihovo ravnanje skladno z racionalnimi normami, pri čemer se domneva, da so te norme zažele same po sebi. Racionalni modeli bi tako lahko opisovali formalne razsežnosti racionalnega vedénja, dejanske strategije izbire ali zažele strategije (če naj upoštevamo racionalno vedénje).

Pomemben uporabnik racionalnega pristopa ni bilo samo empirično usmerjeno raziskovanje, ampak tudi politična filozofija. Racionalno modeliranje je v politično filozofijo vdihnili novo življenje. V behavioralnem obdobju je moralno raziskovanje iz razlogov, ki smo jih omenili skoraj, odmrlo. Včasih so mislili, da so vrednote samo izraz subjektivnih preferenc, kar velja v ekonomski znanosti vse do danes. V sedanjem postbehavioralnem obdobju smo priča obnovljenim prizadevanjem, ki skušajo pokazati, da obstaja racionalna podlaga za moralne argumente in presojo. Največji del na tem področju je navdihnil John Rawls (1971) s svojim delom *A Theory of Justice*, ki je bilo samo pod vplivom ekonomskega modeliranja in teorije iger. V tej knjigi skuša avtor razviti veljavne in dokazljive kriterije pravičnosti, ki naj bi se jih dalo izpeljati iz podmene o racionalnem vedénju. Na podlagi podobne konvencije o racionalnem vedénju so drugi skušali razviti moralne teorije o enakosti, svobodi,

mednarodni pravičnosti, legitimnosti ipd. (glej Fishin, 1982, Beitz, 1979, Lehrer in Wagner, 1981).

V tem novem pristopu ne najdemo samo politične filozofije. Pred njo sta bili področji volilnega vedénja in javne izbire, ki sta uporabo načina obravnave s stališča racionalnega akterja tudi okrepili, ta način pa se širi tudi na druga področja političnega raziskovanja. V bistvu v njem odseva teoretični pristop sodobne ekonomske vede; ekonomske teorije si spo-soja, da bi jih uporabil v zvezi s političnimi pojavi (glej Downs 1957, Kramer in Hertzberg, 1975).

Na bistvenih področjih, kot so tista, ki smo jih omenili – analiza politik, politična ekonomija in kognitivno politično raziskovanje (raci-onalno modeliranje in nova politična filozofija) – je bilo le malo težav, ko so skušali preseči vrsto raziskovalnih interesov, ki so bili značilni za behavioralno razdobje in ko so dodajali nove metodološke perspektive. Toda ko je šlo za dejanske metode empiričnega raziskovanja in za temeljne premise, da je človeško vedénje lahko predmet znanstvenega raziskovanja, je bilo v sedanjih prevladujočih kritikah znanstvene metode pri ponujanju novih alternativ veliko manj uspehov.

Seveda le malo ljudi še verjame v vrednostno nevtralnost znanosti. Tega, da so znanstveni koncepti vrednostno obremenjeni, ne moremo več zanikati. Toda tega, da to ne razveljavlja iskanja objektivnega znanja in razumevanja, se prav tako ne da zanikati. Ravno vprašanje, kako sta lahko obe ti trditvi resnični, je še vedno predmet ostrih razprav (glej Lakatos in Musgrave, 1970, Suppe, 1977).

Kaj pravzaprav kritiki znanstvene metode ponujajo kot alternativo metodam znanosti? Ravno to spravlja kritike v težaven položaj. Edina formalna alternativa, tj. edina alternativa, ki vključuje nekaj, kar je podobno metodi, ki se jo dá artikulirati, formalizirati in sporočiti novim generacijam, je webrovsko interpretativno (verstehen) ali emfatično razumevanje. Ta metoda je bila in je še vedno predmet razprav in je zato interes za dela Maxa Webera v novjšem času zelo zrasel. Doslej pa še nikomur ni uspelo te metode formalizirati, sistematizirati ali standardizirati na način, s katerim bi jo lahko sporočili tistim, ki bi se želeli od nje učiti. Kljub tej neizrazljivosti pa, kar je dokaj čudno, veliko kritikov tradicionalne družbene znanosti to metodo sprejema, spretno ali kako drugače. To je posebno čudno tudi zaradi tega, ker so njenega avtorja, Maxa Webera, imenovali »Karl Marx buržoazije«.

Sedanost in prihodnost

Te mnogotere tendence postbehavioralne politične znanosti na Zahodu, ki so često v medsebojnem konfliktu, otežujejo oblikovanje splošnih sklepov o stanju te discipline. Ravno zato, ker se politična znanost še vedno razvija, ne moremo govoriti o edini, dominantni ten-

denci ali usmeritvi. Če pa ta obstaja, jo verjetno lahko najdemo v dejstvu, da večina vodilnih pripadnikov te discipline še vedno misli, da je za družboslovne raziskave ustrezna tista znanstvena metodologija, ki je bila tako uspešna v naravoslovnih znanostih.

Bilo pa bi napačno, če bi domnevali, da je naše razumevanje znanstvene metode enako kot v behavioralnem obdobju. Naša koncepcija znanosti namreč ni mirovala; sama se spreminja, na tihem ali drugače.

Ne gojimo več predstave o pozitivističnem idealu znanosti. Začenja se preobrazba, ki utegne nadomestiti to predstavo z novo. Če je to res, je to morda najbolj dramatična stvar, ki se dogaja v družboslovju, čeprav se je morda večina družboslovcev še ne zaveda.

Pozitivizem, kot ga je zagovarjal dunajski krožek v dvajsetih letih, je dokaj na široko domneval, če ga že ni zavestno artikuliral behavioralizem, posebno v petdesetih in šestdesetih letih. Po tej predstavi bi bil idealni produkt znanstvenega raziskovanja skupek znanja, ki temelji na aksiomih, izjavah o relacijah ali posplošitvah, ki bi jih lahko na koncu formalizirali, posebno z uporabo matematike, in ki bi izhajal iz objektivnega opazovanja.

Pri takšnem modelu pa še vedno vztrajajo številni družboslovci. To je posebno res za tiste, ki po naključju raziskujejo področje, kjer se takšen model bodisi lahko uresničuje ali pa se mu lahko približajo, kot, npr., pri javni izbiri ali racionalnem modeliranju. Ravno tukaj deluje formalna matematizacija izjav zelo dobro, če ne zaradi drugega pa zato, ker je na teh področjih bistvena notranja vsebina analitičnih metod. So pa obsežna področja politične znanosti, pravzaprav glavni del te discipline, kjer takega intelektualnega produkta ni bilo. Kljub temu so ta področja politične znanosti dokaj nedvoumno predmet strogega raziskovanja na podlagi uporabe normalnih logičnih pravil, skrbnega pridobivanja podatkov, ki so skladni s kánoni znanosti, in z enako precizno analizo teh podatkov. Kljub temu rezultatov ni mogoče primerjati s pozitivističnim idealom aksiomatiziranih in matematiziranih skupin izjav. Ali naj to pomeni, da jih ne moremo sprejeti kot znanstvene sklepe?

V pozitivistični behavioralni fazi politične znanosti bi bil odgovor verjetno pritrdilen. Danes, ko v filozofiji znanosti razumemo znanost bolj ohlapno, lahko ponudimo drugačen odgovor, namreč takega, ki sprejema neaksiomatizirane in nematematizirane izjave kot integralni del znanstvenega znanja, pa tudi če pri tem uporabljamo najstrožje kriterije.

Filozofija znanosti je tista posebna disciplina na Zahodu, ki se ukvarja z razumevanjem narave znanosti (kako se pridobiva znanje – epistemologija) in kakšna je narava sveta, ki ga želimo spoznati in razumeti (ontologija). Spoznanja filozofije znanosti kot discipline se sama spreminjajo in, upajmo, tudi izboljšujejo, nič manj kot spoznanja katerekoli druge discipline. Raste in se spreminja kot druga znanstvena področja. Čeprav so nekoč filozofi znanosti dejansko zatrjevali (ravno pod vplivom zgodnjega pozitivizma), da so znanstveno ustrezni samo tisti rezultati, ki so skladni s

kriteriji, ki so jih postavili pozitivisti dunajskega krožka, so najnovejša spoznanja mnogo manj monolitsko matematično usmerjena. Filozofi znanosti ne vidijo več (vsaj ne vsi) v znanosti spoznanj, ki bi bila omejena na eno vrsto formaliziranih rezultatov v skladu s predstavami klasičnega pozitivizma dunajskega krožka. Rekli bi lahko, da začenjajo danes filozofi znanosti bolj skeptično priznavati, da – če naj znanost razumemo – ne smemo sprejeti nekakšne abstraktne analize narave znanosti, kot ustrezen opis, kako se pridobiva veljavno znanje. Veliko bolje je, tako mislijo, da pozorno preučujemo, kaj znanstveniki dejansko delajo.

Če gledamo na zgodovino znanstvene prakse, najdemo več različnih raziskovalnih rezultatov, ki jih sprejemajo kot koristne in nujne, kot pa bi jih ugotovili, če bi se omejili le na pozitivistično interpretacijo. Filozofija znanosti danes odkriva, da obstajajo številne različice rezultatov, s katerimi so znanstveniki zadovoljni. Ti rezultati, kot se zdi, odgovarjajo na vrsto problemov, glede katerih se sprašujejo na nekam posebnem znanstvenem področju, pa čeprav ti rezultati ne dobijo oblike formalnih ali matematičnih modelov zgodnjega pozitivizma. Ni potrebno, npr. da bi sistemi klasifikacij, taksonomije, konceptualni okviri in kvalitativne posplošitve o evlucijskih procesih, ki ne dopuščajo napovedovanja, imeli kaj opraviti s formalnimi modeli ali z matematiziranimi stavki, toda v različnih znanostih, kjer jih najdemo, kot sta botanika in biologija, so prav tako sprejemljivi kot končni produkt (glej Hanson 1969, Toulmin 1972, Shapere 1974, Suppe 1977).

Če je to tako v naravoslovni znanosti, kjer uspeha njihovih metod ne moremo zanikati, potem to ne more biti nič manj res v družboslovju. V skladu s temi pregledi bi torej npr. sistematične klasifikacije političnih pojavov ali konceptualni okviri, kot jih razvijam sam v sistemski analizi, bili prav tako normalen produkt znanstvenega raziskovanja kot katerikoli posploševanje o politiki ali katerikoli matematični model. Nujno se je le vprašati, če v danem trenutku intelektualni produkt zadovoljuje potrebe neke domnevne znanstvene discipline, takšne, kot je politična znanost, s stališča rigoroznega razumevanja, ki se ga dá testirati. To pomeni, če se zdi, da nam znanje, ki ga pridobimo, pomaga, da opredelimo, če gre za zadovoljivo pojasnilo ali ustrezno razumevanje neke empirično utemeljene vrste, potem je to največ, kar lahko zahtevamo od znanstvenih metod. Zdi se, da zgodovina raziskovanja v naravoslovni znanosti razkriva, da ne obstaja nikakršna enota, ustaljena vrsta intelektualnih produktov, kot nas je prepričeval klasični pozitivizem, ki bi jo lahko označili kot pogoj za to, da se dokopljemo do razumevanja danega pojava.

Kot že rečeno, se postbehavioralna faza, o kateri smo pravkar govorili, še vedno razvija. Preteklo bo še nekaj časa, preden bomo lahko izrekli nekaj bolj dokončnega o tem, kako se pravzaprav razlikuje od behaviorizma in od nove smeri, v katero vodi politična znanost. Vendar je ena stvar jasna. Nastala je pri spoprijemanju z nekaterimi nerazrešenimi problemi, ki jih je sprožil behaviorizem: gre za ravnodušje do moralnih

presojo, za pretirano podrejenost formalnih izjav matematiziranim izjavam, ki izvirajo iz rabe znanstvene metode, za osredotočenje na teoretične kriterije v škodo socialnih problemov, za ukvarjanje s socialnimi silami kot determinantami vedênja, pri čemer so bili prezrti pomembni kognitivni (racionalni) elementi, in za globoko pozabo zgodovine političnih sistemov, ki prispevajo k oblikovanju sedanjih sistemov. Ko poskuša razrešiti te vrste problemov, ki jih je behaviorizem zanemaril, pa lahko domnevamo, da postbehavioralizem pridno poraja svoje lastne težave. Nekatere med njimi so že jasne; druge pa bodo nedvomno nastale, ko bodo nove, sodobne pojasnitve izčrpale svoje lastne zmogljivosti. Npr., ko poudarjamo potrebo po tem, da vsakršno znanje uporabimo za razreševanje perečih socialnih problemov, smo že zabredli v velike težave, saj je potrebno reintegrirati različne zelo specializirane discipline. Descartes nas je učil, da razumevanje zahteva razčlenitev in analizo predmeta. Uporaba znanja pri razrešitvi specialnih problemov pa zahteva ponovno povezovanje specializiranega znanja, različnih družbenih ved. Še vedno ne vemo, kako naj to storimo. Uporaba znanja je tudi odvrnila sicer skromne vire od nenehnega iskanja temeljnega znanja, tako da čas od nas glasno zahteva, da prevrednotimo ustreznost razporeditve med uporabnim in tako imenovanim čistim raziskovanjem. Računalniška tehnologija bo nedvomno spremenila pomen pglavlnih vidikov raziskovanja v vsej družbeni znanosti, vključno s politično znanostjo, na načine, o katerih lahko danes samo ugibamo. In končno, vse večji mednarodni pomen raziskovanja sproža temeljna vprašanja o univerzalnosti konceptov v družbenih vedah v nasprotju s kulturno pogojeno naravo večine razmišljanja o socialnih problemih. Ali lahko razvijamo avtentično transnacionalno družbeno znanost, če se različne nacionalne kulture lotevajo vprašanj razumevanja družbenih pojavov na tako očitno različne načine, često s tako različnimi pojmi?

Če bi se spustili v razpravo o takšnih problemih, bi nas to odvedlo predaleč stran od našega sedanjega namena, namreč od analize treh temeljnih faz – formalno-pravne, tradicionalne, behavioralne in postbehavioralne – skozi katere se je razvijala ameriška politična znanost v 20. stoletju. Ti problemi pa utegnejo anticipirati peto fazo, v katero še nismo stopili.

LITERATURA

- Beitz, C. R. (1979) *Political Theory and International Relations*, Princeton, NJ: Princeton Univ. Press.
 Bell, D. (1960) *The End of Ideology: On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*, Glencoe, IL: Free Press.
 Bentley, A. (1949) *The Process of Government*, Bloomington, IN: Principia. (prvič objavljen v 1908).
 Downs, A. (1957) *An Economic Theory of Democracy*, New York: Harper.
 Easton, D. (1981a) *The Political System*, New York: Knopf. (prvič objavljen v 1953).
 Easton, D. (1981b) *A Framework for Political Analysis*, Chicago: Univ. of Chicago Press. (prvič objavljen 1965).
 Easton, D. (1981c) »The political system besieged by the state«, *Pol. Theory* 9: 303-325.
 Easton D. (1969) »The new revolution in political science.« *Amer. Pol. Sci. Rev.* 68: 1051-1061.

- Easton D. (1962) »The current meaning of ‚behavioralism‘ in political sciences«. The Annals of the Amer. Academy of Pol. and Social Sci. Monograph (October): 1–25.
- Eckstein, H. (1966) Division and Cohesion in Democracy. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press.
- Fainsod, M. (1940) »Some reflections on the nature of the regulatory process.« in Public Policy. Cambridge, MA: Harvard Univ. Press.
- Fishkin, J. S. (1982) The Limits of Obligation. New York: Yale Univ. Press.
- Frolich, N. and J. A. Oppenheimer (1982) Modern Political Economy. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Hanson, N. R. (1969) Perception and Discovery. San Francisco: Freeman Cooper.
- Herring, P. (1929) Group Representation Before Congress. Baltimore, MD: Johns Hopkins Press.
- Kramer, G. H. and J. Hertzberg (1975) »Formal theory.« pogl. 7 v Handbook of Political Science, Reading, MA: Addison-Wesley.
- Kuhn, T. (1962) The Structure of the Scientific Revolution. Chicago: Univ. of Chicago Press.
- Lakatos, I. and A. Musgrave (1970) Criticism and the Growth of Knowledge. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
- Lehrer, K. and C. Wagner (1981) Rational Consensus in Science and Society Dordrecht, Holland: Reidel.
- Monroe, K. (1983) Presidential Popularity and the Economy«. New York: Praeger.
- Ollman, B. and E. Vernoff (1982) The Left Academy: Marxist Scholarship on American Campuses. New York: McGraw-Hill.
- Poulantzas, N. (1973) Political Power and Social Classes. London: New Left Books; Sheed and Ward.
- Rawls, J. (1971) A Theory of Justice. Cambridge, MA: Harvard Univ. Press.
- Riker, W. H. and P. C. Ordeshook (1973) An Introduction to Positive Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Shapere, D. (1974) »Discovery, rationality and progres in science.« pp. 407–419 in K. Schaffner and P. Cohen (eds.)
- PSA 1972: Proceeding of 1972 Biennial Meeting of Philosophy of Science Association. Dordrecht, Holland: Reidel.
- Suppe, F. (1977) The Structure of Scientific Theories. Urbana: Univ. of Illinois Press.
- Toulmin, S. (1972) Human Understanding. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press.
- Truman, D. (1951) The Government Process. New York: Knopf.

Sovjetska koncepcija politične znanosti

Nekateri aktualni problemi politične znanosti

Do nedavnega so v socialističnih deželah proučevali politiko,* politične sisteme in politične odnose v okviru naslednjih znanstvenih vej družbenih ved: filozofija in znanstveni komunizem, pravo (predvsem teorija države, državno upravno in mednarodno javno pravo), politična ekonomija, zgodovina, (teorija mednarodnih odnosov). V zadnjih letih pa se vse bolj uveljavlja marksistično-leninistična politična znanost kot samostojna veja družbenih ved. V nekaterih socialističnih državah delujejo ustrezni raziskovalni centri in si pridobivajo znanstvene naslove; politika pa se poučuje na visokih šolah. V NDR in Češkoslovaški aktivno delujejo asocijacije političnih znanosti. Izraz teh teženj je prav gotovo sodelovanje predstavnikov delegacij bratskih držav na moskovskem kongresu. Prvič so v forumih politične znanosti sodelovali tudi znanstveniki iz Mongolije, Kube in Vietnama.

V Sovjetski zvezi se je močno razmahnilo politično raziskovanje na mnogih področjih družboslovja. V zadnjih letih so obravnavanju različnih vidikov političnega sistema socializma posvetili tako obsežna in vsebinsko bogata dela, kot so: »Znanstveni komunizem« v redakciji P. N. Fedosjejeva, »Obča marksistično-leninistična teorija države in prava«, delo, ki ga je pripravil Inštitut za državo in pravo Akademije znanosti ZSSR, in še cela vrsta del, ki obravnavajo novo sovjetsko ustavo. Kritično so nemarksistične politične teorije analizirali avtorji pod vodstvom F. V. Konstantinova v treh knjigah z naslovom »Boj idej v sodobnem svetu«, poleg teh je še cela vrsta knjig, ki jih je pripravil Znanstveni svet pod vodstvom M. B. Mitina, ter »Kritika buržoaznih teorij mednarodnih odnosov«, knjiga v dveh zvezkih, ki je izšla v redakciji N. N. Inozemceva. Lahko bi našteali še celo vrsto monografij, brošur in revijalnih člankov, ki neposredno ali posredno obravnavajo problematiko politične znanosti.

Vendar pa so, kot smo že omenili, še vrzeli, in to celo zelo bistvene. Mnoge pomembne teme (kot npr. vloga vedenjskega dejavnika pri delovanju političnih sistemov) še vedno niso vzbudile potrebnega zanimanja raziskovalcev, nekaterih tem pa so se dotaknili le na splošno. Premalo so opredeljene nekatere ključne teoretične kategorije in pojmi (politična oblast, politična kultura, politična zavest itd.). Premalo se uporabljajo učinkovite metode zbiranja empiričnega gradiva, kar se kaže v najpogostejši pomanjkljivosti, to je deklarativnosti. In nazadnje: ni potrebne usklajenosti med raziskavami, ki potekajo na raznih področjih družbenih

* Odlomek iz obsežnejše razprave »O razvoju marksistično-leninistične politične znanosti«, *Voprosy filosofii*, 12/1980.

ved, in kar je najpomembnejše: še vedno nismo začeli celovito proučevati politične objekte. Nujnost takšnih raziskav narekujejo objektivne potrebe razvoja sovjetske družbe, kakor tudi sodobne mednarodne razmere. Omenili bi le nekatere teh dejstev.

Predvsem gre za poglobljeno proučevanje *teorije političnega sistema socializma*, za opredelitev poti in sredstev njegovega nadaljnega izpopolnjevanja. Pomen tega je razviden tudi iz posebne pozornosti, ki je bila posvečena temu vprašanju na kongresih KPSZ, in iz vloge, ki ga ima v idejnopolitični dejavnosti bratskih partij držav socialistične skupnosti. Pomemben mejnik v razvoju socialističnega političnega sistema je prav gotovo sprejem nove ustave ZSSR. Naša naloga je sedaj, po besedah L. N. Brežnjeva, da do kraja izkoristimo vse njene možnosti. Popolnoma jasno je torej, da je nujno treba poglobljeno in sistematično proučiti osnovne sestavine političnega sistema in mehanizem njihovega medsebojnega vpliva ter napovedati perspektivo njegovega nadaljnega razvoja.

Ob tem bi radi opozorili še na eno pomembno stvar. Splošno znano je, da se odnosi med ekonomiko in politiko zaradi objektivne pogojenosti ekonomske dejavnosti in subjektivne sposobnosti vplivanja na njene rezultate spreminjajo v različnih družbenih razmerah. V socializmu, kjer proizvodjalni odnosi temeljijo na družbeni lastnini proizvodjalnih sredstev, je kakovost gospodarjenja mnogo bolj odvisna od ureditve političnih institucij in metod njihovega delovanja kot v kateri koli drugi družbenoekonomski formaciji. Odtod tudi velikanske možnosti, ki pa se vendar ne uresničujejo same po sebi, marveč zahtevajo razkritje vseh zmogljivosti socialistične demokracije in znanstveno osnovane optimizacije procesa upravljanja. Z drugimi besedami, proučevanje družbenega sistema je tesno povezano s prakso in je lahko koristno in učinkovito tako za razvoj narodnega gospodarstva kot tudi za krepitev družbenega reda, zavestne discipline dela, razcvet duhovne ustvarjalnosti in seveda tudi za politično prosvetljenje.

Poglobljeno proučevanje političnega sistema socializma narekujejo tudi razlogi, ki niso le notranje, marveč tudi *mednarodno* pomembni. V času, v katerem živimo in katerega vsebina je prehod od kapitalizma v socializem, je namreč vse več dežel, ki stopajo na pot revolucionarne preureditve, in brez dvoma jih bo v prihodnje še več. Pri tem določajo specifičnost metod družbenih preobrazb, oblik organizacije politične oblasti in ekonomske dejavnosti (zadostuje če kot primer navedemo države, ki so socialistično usmerjene) pogoji, ki jih narekujeta kraj in čas. V zvezi s tem pa je za izbor najustreznejših rešitev izredno pomembno izkoriščanje bogate izkušnje graditve in izpopolnjevanja socialističnega političnega sistema. To nalogo pa bi brez dvoma močno olajšal sistematični oris in posplošitev tega izkustva, hkrati s tem pa odkrivanje objektivnih zakonitosti razvoja tega sistema, seveda ob upoštevanju zrelosti socialističnih družbenih odnosov.

Druga aktualna smer raziskovanja pa je povezana z nujnostjo *proučevanja sprememb, ki nastajajo v kapitalističnem političnem sistemu* pod

vplivom znanstveno-tehnične revolucije. Nenehno spremljanje teh procesov sodi namreč v tradicijo marksistično-leninistične misli. To pa lahko razlagajo predvsem s tem, da je mogoče izdelati pravilno strategijo delavskega gibanja le na osnovi jasnega razumevanja razporeditve in razmerja političnih sil, kar pa zahteva nenehno analizo političnih institucij in njihovega delovanja, to je celotnega političnega režima.

Prav tako pomembno je tudi poglobljeno proučevanje *političnih sistemov dežel v razvoju, ki si izbirajo pot svojega družbenega razvoja*. Rezultat takšnega proučevanja mora postati marksistično-leninistični model politične ureditve, model, ki bo upošteval posebnosti različnih dežel in predelov in bo usmerjen k učinkovitemu izpolnjevanju aktualnih nalog osvobodilnega gibanja, predvsem pa k odpravi vseh oblik neokolonialističnega izkoriščanja in premagovanju zaostalosti ter njenih spremljevalk: lakote, nepismenosti, zgodnje umrljivosti itd.

Proučevanje političnih sistemov kapitalističnih dežel in dežel v razvoju pa omogoča razen tega tudi dopolnilno odkrivanje prednosti socialistične ljudske oblasti: saj se končno vse spoznava s primerjanjem. Hkrati pa seveda ne gre zanemariti določenega uporabnega učinka. V tehnologiji procesa upravljanja, ki uporablja EVM in druga sodobna tehnična sredstva, je mnogo takega, kar bi lahko koristno uporabili tudi v drugačnih družbenih razmerah. Opozorili bi le na to, da se je V. I. Lenin močno zavzemal za znanstveno organizacijo dela, ki mu jo je predlagal ameriški inženir Taylor, seveda pa jo je prilagodil razmeram socialističnega gospodarjenja in odločno očistil vseh izrazito kapitalističnih metod (to, kar bi lahko imenovali »znanstveno izžemanje potu«).

Proučevanje *mednarodnih odnosov* je naslednje, kar zahteva naš čas. Znano je, da se s proučevanjem tega področja uspešno ukvarjajo zgodovinarji diplomacije, strokovnjaki mednarodnega prava in proučevalci tujih držav (stranovedy). Vendar pa danes postaja pomembnejše celovito obravnavanje takih pojmov, kot so vojna in mir, razmerje sil v svetu, miroljubno sožitje, mednarodni konflikti in metode njihovega obvladovanja, internacionalizacija gospodarske dejavnosti, integracijski procesi, uveljavitev nove mednarodne politične in ekonomske ureditve. To je pomembno tako za zanesljivo napovedovanje procesov v svetovni areni kot tudi za znanstveno proučevanje smeri sovjetske zunanje politike.

Opozorili bi še na eno dejstvo, ki nujno zahteva razvijanje političnih raziskav in ki ga pogojuje *ideološki boj v sodobnem svetu*. Znano je, da so v središču tega predvsem politični problemi: vprašanja demokracije, kadar govorimo o družbeni ureditvi ali pa vprašanja popuščanja napetosti, kadar gre za mednarodne odnose. Seveda ta in druga vprašanja, ki so predmet idejnega spora, proučujejo že omenjene smeri politične znanosti. Vendar pa je nujno treba razen tega proučevati mehanizem boja idej, prijemov, ki jih uporablja socializmu sovražna propaganda, kakor tudi iskati načine objektivnega obveščanja javnega mnenja, ki naj postane nosilec boja za uresničevanje naprednih ciljev.

Seznam potreb, ki nujno zahtevajo razvoj marksistično-leninistične politične znanosti, hkrati tudi označuje osnovne probleme, ki jih mora ta znanost obravnavati. Kako naj bi opredelili njen predmet proučevanja? Očitno je, da mora opredelitev izhajati iz tiste značilnosti, ki označuje specifičnost političnih pojavov in jo hkrati razlikuje od vseh drugih družbenih fenomenov. Izhodišče je leninistična opredelitev politike kot razrednega boja za državno oblast. Temeljna značilnost politične znanosti je torej prav politična oblast.

Seveda politično oblast na en ali drug način proučujejo mnoge družbene znanosti. Brez ugotavljanja ekonomske vloge države si politične ekonomije ne moremo predstavljati. Brez razumevanja narave oblasti ne bi bilo zgodovine kot znanosti. In tako dalje. Zaradi tega se politična znanost ne sme osredotočiti le na oblast in na njene pojavne oblike in medsebojno povezanost, marveč predvsem na organizacijo in dejavnost oblasti. Temu pa ustreza pojem »politični sistem«. V določenem pomenu izraz politični sistem vključuje celotnost prav političnih odnosov in je v tem smislu v soodnosu z družbenim in ekonomskim sistemom družbe.

Temeljni predmet politične znanosti bi lahko orisali takole: *politični sistemi v posameznih družbah in njihov vpliv na dogajanja v mednarodni areni!*

V sovjetski ustavi, ki je bila sprejeta 1977. leta, je jasno opredeljen politični sistem, ki uresničuje oblast sovjetskega ljudstva. Njene osnovne institucije so vseljdska socialistična država, KPSZ, množične družbene organizacije in delovni kolektivi. Načela, ki določajo funkcije osnovnih sestavin političnega sistema, naravo političnih odnosov, so demokratični centralizem, Komunistična partija, ki ima vodilno vlogo v družbi, socialistična zakonitost in socialistični federalizem. Glavna usmeritev razvoja političnega sistema pa je vsestransko izpopolnjevanje socialistične demokracije.

Opozorili bi na to, da je sedanja zasnova političnega sistema logična posledica celovite obravnave problemov oblasti in upravljanja, ki sta jo razvila pravna znanost in teorija znanstvenega komunizma. Taka obravnava je omogočila premagati določeno poenostavljanje, ki je bilo nujno, dokler so politiko enačili z državo, to pa (državo namreč) pogosto kar z vladajočim aparatom. Sprva se je to kazalo v pojmu »država v širšem pomenu besede«, zatem pa pri opredelitvi in obravnavi pojmov »politična organizacija« in »politični sistem«.

Izhodišče značilnosti političnega sistema razvite socialistične družbe so razvidne iz gradiva XXIV. kongresa KPSZ in drugih političnih dokumentov sovjetske partije. V sklepnem poročilu CK KPSZ, ki ga je prebral generalni sekretar CK KPSZ tovariš L. I. Brežnjev, je zapisano: »Pri postavljanju in obvladovanju problemov nadaljnjega razvoja našega političnega sistema, in torej ideoloških vprašanj, je Centralni komite izhajal iz

stališča, da politika partije dosega zaželenje rezultate le takrat, kadar upošteva tako interese vsega ljudstva kakor tudi interese razredov in družbenih skupin, ki to ljudstvo sestavljajo, ter te interese usmerja v en skupen tok.

Z drugimi besedami, politični sistem je torej skupnost institucij, s pomočjo katere en ali drug razred ali pa zveza razredov uresničuje oblast in upravlja družbo. V njej so vsebovane predvsem politične organizacije, načela in norme kakor tudi komunikacijski mehanizmi, ki zagotavljajo neposredno in vzvratno povezavo med družbenimi skupinami in člani družbe na eni in politično oblastjo na drugi strani.

Politični sistem je eden od podsistemov družbe (hkrati z ekonomskim, kulturnim in drugimi podsistemi), ki hkrati z drugimi podsistemi sodelujejo pri izpolnjevanju takih nalog, kot so integracija družbe, razporejanje raznih vrednot in stroškov v družbi. Hkrati pa se bistveno razlikuje od drugih podsistemov s stališča družbenih funkcij in vloge, saj ima edini monopol nad državno prisilo, ki zadeva vso družbo, in ima za izvajanje le-te na voljo poseben aparat. Osnova političnega sistema je država.

Za politično znanost je posebno pomembno vprašanje o oblikah države, o političnih režimih, saj nas analiza teh problemov najbolj približa razumevanju političnih procesov in konkretne politike. Če so ekonomski odnosi in socialna struktura temeljni za razumevanje razrednega tipa države in političnega sistema družbe, je torej za obravnavanje njihovih oblik nujno treba proučiti oblast in upravljanje, vlogo in funkcijo različnih političnih institucij, njihov medsebojni vpliv, vso politično dinamiko ter metode uresničevanja razredne oblasti nad družbo.

Kadar analiziramo strukturo političnega sistema neke družbe, moramo izločiti štiri osnovne elemente: I. politična struktura (institucije in funkcije); II. politične norme; III. politični odnosi (načela in režim); IV. politična zavest (kultura in obnašanje). Ti elementi zajemajo ves politični sistem, ki ga proučujemo »kot oficialni izraz civilne družbe« (Marx).

Poglejmo si sedaj metode in metodologijo političnega raziskovanja. Pri tem moramo takoj poudariti, da ima naša znanost neprecenljive prednosti v primerjavi z buržoazno, ker ima na voljo izdelano in večkrat v praksi preverjeno metodologijo, in sicer dialektični in zgodovinski materializem. Poskusi buržoaznih politologov (kot na primer L. Leopolda iz ZDA in nekaterih drugih), ki so se na XI. kongresu skušali predstaviti hkrati z nekaterimi kolegi in predhodniki, kot tistih, ki so prvi odkrili politično teorijo in hoteli dokazati, da marksisti nimajo trdnih tradicij v znanstvenem proučevanju političnih problemov, so popolnoma nestvarni. Tukaj se prepletata najmanj dva problema: problem proučevanja politike in problem konstituiranja politične znanosti kot samostojne veje družbenih znanosti, kar očitno ni eno in isto.

Dialektično-materialistična metoda predpostavlja predvsem razkrivanje bistvenih zvez in medsebojnega vplivanja med političnim sistemom in

njegovo ekonomsko bazo. Utemeljitelji znanstvenega komunizma so lahko poglobljeno analizirali politični proces prav zato, ker so se odrekli do tedaj prevladujočega formalistično pravnega pristopa pri proučevanju politike in ga zamenjal z marksistično-dialektično metodo.

Posebej bi opozorili na poskuse buržoaznih teoretikov (nastopali so tudi na XI. kongresu MAPZ), ki so si prizadevali dokazati, da je po mnenju marksistov ves politični proces neposredno odvisen le od proizvodnih odnosov. Splošno znano pa je, da je marksistično-leninistična teorija vselej priznavala, da na družbeno življenje, posebej pa še na tako dinamično sestavino tega, kot je politični proces, močno vplivajo, hkrati z ekonomiko, ki ima opredeljujoči vpliv, še drugi dejavniki, kot so: razredna struktura, nacionalni sestav družbe, družbena ideologija in kultura, njene politične tradicije ter mednarodni položaj itd.

Če je metodologija svetovnonazorsko obarvana (obremenjena), pa konkretne metode in postopki političnega raziskovanja niso neposredno povezani z ideologijo. Vzemimo za primer funkcionalno analizo. Uporabljajo jo marksisti in nemarksisti; različne spoznavne vrednote, ki jih z njeno uporabo dobimo, pa ne nastanejo same po sebi, marveč so posledica razredne, partijske vsebine celotnega proučevanja. Sistemska in primerjalna analiza ter druge metode tako imenovane srednje ravni so učinkovite pri proučevanju političnih odnosov in bistveno dopolnjujejo občo metodologijo.

Še nekaj besed o tehničnih postopkih zbiranja in sistematizacije empiričnega gradiva. Pri proučevanju političnih fenomenov uspešno uporabljamo sociološke raziskovalne metodologije: statistiko (statistični izbor vzorčenja) ankete, intervju, proučevanje dokumentov itd. Morda ne bo odveč opozorilo, da se je politologija sprva imenovala »sociologija političnih odnosov«.

Našteli bi nekaj metod, seveda še zdaleč ne vseh, ki so lahko izredno učinkovite pri proučevanju konkretnega političnega življenja. To so: diferencialna analiza družbenih skupnosti (razred, narod, družbena skupina) in njihovih vlog v političnem življenju; strukturalno funkcionalna analiza političnih institucij (država, partija, družbene organizacije, delovni kolektivi); sistemska analiza velikih in majhnih političnih struktur; celovita analiza političnega vodstva in družbenega upravljanja; komunikacijska analiza medsebojnega učinkovanja elementov političnega procesa; primerjalna metoda s proučevanjem sorodnih ali popolnoma nasprotujočih si političnih sistemov; metode političnega planiranja in napovedovanja. Popolnoma razumljivo pa je, da zahteva vsestransko proučevanje političnih odnosov celostno uporabo vseh teh metod na temelju marksistične metodologije.

Poseben pomen za politološka raziskovanja ima *sistemska analiza*. Znano je, da državo proučujejo ekonomisti, pravniki, sociologi in zgodovinarji z različnih stališč v skladu s področjem njihovega delovanja in glede na razne vidike njenega delovanja. V realnosti pa država kot razčlenjena

struktura ali celotnost med seboj nepovezanih vlog in funkcij ne obstaja. Torej je poglobljena analiza države mogoča, le če upoštevamo vse posamezne elemente državnega aparata kakor tudi vse njihove medsebojne neposredne in obratne povezave, skratka le če državo proučujemo kot celostni organizem ali sistem.

Sistemska analiza politike je nujno potrebna pri oblikovanju socialno-političnih procesov. Prav tu pa moramo sistemsko analizo dopolniti s primerjalno analizo. V zadnjih letih se je v socialističnih deželah močno razvilo primerjalno pravo, ki omogoča opredelitev tako splošnih značilnosti kot tudi posebnosti prava posameznih dežel. Po analogiji bi torej sklepali, da bo imela uporaba primerjalne metode pozitivne rezultate tudi v teoriji politike. Primerjanje političnih institucij in funkcij omogoča poudariti zakonitosti, ki so vsem državam skupne, hkrati pa tudi opredeliti specifičnost, ki kaže na konkretnost posameznih političnih sistemov. Primerjalna metoda pa mora vsekakor upoštevati konkretno zgodovinski pristop, če so različne dežele, ki jih primerjamo, na različnih razvojnih stopnjah.

Temeljne smeri raziskovanja v politični teoriji

Znano je, da notranja organizacija znanosti praktično nikoli ne sovpada s sistematiziranim opisom njenega predmeta ki predstavlja visoko stopnjo abstrakcije realnih pojavov in je logičen izraz in posplošitev bistvenih značilnosti le-teh in zato skorajda neuporabljiv kašipot raziskovanja. Vlogo kašipota prevzemajo praviloma teorije in koncepcije, ki razkrivajo vsebino osnovnih objektov znanosti v tisti celostni obliki, v kakršni so v družbeni stvarnosti. S tega stališča lahko v politični znanosti izločimo naslednje temeljne smeri:

1. marksistično-leninistična teorija (ali sociologija) politike
2. teorija političnih sistemov
3. teorija mednarodnih odnosov
4. teorija upravljanja družbenopolitičnih procesov
5. politična ideologija
6. zgodovina političnih ved

Zaustavimo se na kratko pri značilnostih teh smeri.

Marksistično-leninistična teorija politike ni nič drugega kot uvod v politično znanost, ki vsebuje razlago filozofije in metode, na katerih temelji, ter splošno postavitev osnovnih problemov. Pri tem je, kar je naravno, glavna pozornost posvečena medsebojni povezanosti in hierarhiji osnovnih problemov. Metodološka osnova teorije politike kakor tudi drugih političnih znanosti je dialektični in zgodovinski materializem ter znanstveni komunizem.

Probleme, ki jih obravnava politična teorija, bi lahko predstavili nekako takole:

- predmet, metoda in metodologija proučevanja politike,
- geneza marksistično-leninistične politične teorije,
- ekonomski in družbeni sistem in politični odnosi,
- cilji in sredstva, subjekti in objekti politike,
- politična zavest in politična kultura,
- politična aktivnost in politična gibanja.

Po mnenju poljskega znanstvenika J. Wiatra, katerega knjiga je bila pred kratkim prevedena v ruščino, sodijo v politično sociologijo po eni strani problemi oblasti in odnosi v politiki, po drugi strani pa problemi ekonomike, kulture in psihologije. Posebno poglavje je posvečeno proučevanju političnih gibanj in strank, države, političnega obnašanja in zavesti ter mednarodnih odnosov.

Menimo, da taka sistematizacija vodi k določenemu mešanju raznih pristopov – filozofskega, sociološkega, politološkega in pravnega, kar otežuje poglobljeno analizo političnih problemov. Zato mislim, da ima poudarjanje avtonomnih smeri teorije političnih sistemov, teorije mednarodnih odnosov in še nekaterih drugih, kar smo prej predlagali, določeno prednost. Teorija politike mora namreč po našem mnenju vključevati le tiste kategorije in pojme, ki povezujejo vso politično znanost. Je ‚ožja‘ kot »sociologija političnih odnosov« in posveča pozornost predvsem metodologiji proučevanja političnih odnosov in ne toliko njihovi vsebini.

Ustavimo se nekoliko natančneje pri dveh smereh političnih proučevanj, ki tako po količini kot po svojem pomenu prevladujeta nad drugimi smermi. To je popolnoma razumljivo, saj teorija političnih sistemov in teorija mednarodnih odnosov zajemata dva vidika samega predmeta politične znanosti. Za politično znanost pomenita približno isto kot teorija o nastanku vrst za biologijo ali pa teorija verjetnosti za sodobno matematiko. V Sovjetski zvezi mnoge znanstvene ustanove proučujejo politične sisteme ali pa njihove posamezne elemente. V ILM in AON (Akademija za družbene vede) pri CK KPSZ in IGP AN SSSR (Akademije znanosti ZSSR) proučujejo institucije oblasti in upravljanja ter družbene organizacije socialistične in kapitalistične družbe; v Inštitutu za ekonomiko svetovnega socialističnega sistema proučujejo oblikovanje in razvoj socialističnega političnega sistema; v Inštitutu za svetovno ekonomiko in mednarodne odnose se ukvarjajo s politično strukturo sodobne buržoazne družbe. Sad prizadevanj znanstvenikov raznih strok je precej bogata literatura prav na tem področju. Hkrati s tem pa morajo opozoriti na to, da tem raziskovalnim delom pogosto primanjkuje teoretično-politični pristop in da potekajo izolirano, brez prave organizacijske in znanstvene koordinacije.

Nadaljnji razvoj teorije sodobnih političnih sistemov zahteva predvsem oblikovanje ključnih pojmov in kategorij, s pomočjo katerih bomo lahko te sisteme pravilno razumeli in opisali. Med te sodijo vsaj naslednji:

- politična oblast in politični sistem,
- elementi političnega sistema, njihove funkcije in medsebojni vpliv,

- država kot osnovna institucija političnega sistema, tipologija držav,
- sistemi strank in družbeno politična gibanja,
- politične in pravne norme,
- politično obnašanje,
- politične komunikacije (informacija, javno mnenje).

Poudariti moramo specifičnost teoretičnega pristopa proučevanja političnih sistemov. Če zgodovinski materializem proučuje predvsem izvor in razvoj države, zakonitosti prehoda enega tipa države v drugega v širšem okviru družbenoekonomskih formacij; če se znanstveni komunizem ukvarja predvsem z izkušnjami socialističnih držav; če pravne znanosti raziskujejo v glavnem ustavne in pravne oblike državnega življenja, tedaj je pozornost politične znanosti osredotočena predvsem na analizo partij, družbenih organizacij in drugih institucij političnih sistemov, na proces sprejemanja političnih odločitev, na sodelovanje različnih razredov in družbenih skupin v političnem procesu, skratka na *politično dinamiko*. Tak pristop namreč omogoča odkrivati vzroke takšnih ali drugačnih sprememb v notranji in zunanji politiki države ter bolj ali manj natančno napovedati njihov verjetni nadaljnji razvoj.

Aktivno in plodno sodelovanje sovjetskih znanstvenikov, ki se ukvarjajo z mednarodnimi odnosi, na XI. kongresu MAPN je pokazalo vso obsežnost in globino politoloških raziskovanj mednarodnih problemov, s katerimi se ukvarjajo inštituti: za svetovno ekonomiko in mednarodne odnose, za ZDA in Kanado, za Latinsko Ameriko, za Daljnji vzhod, za Afriko, za mednarodno delavsko gibanje, za občo zgodovino Akademije znanosti ZSSR ter drugi raziskovalni centri ter katedre visokih šol.

Po drugi strani pa je prav zato, ker je mednarodna problematika bolj ali manj predmet raznih vej družbene znanosti, nujno treba oblikovati temeljne osnove teorije mednarodnih odnosov. Našteli bomo nekatere probleme, ki jim je po našem mnenju treba posvetiti največjo pozornost:

- pojem sistema mednarodnih odnosov in njegov razvoj,
- ekonomski, kulturni in socialni dejavniki in zakonitosti razvoja mednarodnih odnosov;
- vloga razrednih in nacionalnih interesov pri oblikovanju svetovne politike in mednarodnega prava;
- ravnotežje sil in miroljubno sožitje držav z različnimi družbenimi ureditvami;
- socialistični tip mednarodnih odnosov;
- družbenoekonomska narava vojn in možnost za preprečitev svetovne jedrske vojne v sodobnem svetu;
- internacionalizacija, integracija, suverenost;
- nacionalizem in njegov vpliv na mednarodni razvoj;
- hegemonija in agresija;
- zmanjševanje napetosti in družbeni napredek ljudstev;
- perspektive omejevanja oboroževalnega tekmovanja;
- metode razreševanja konfliktov in preprečitev problemskih situacij;

– globalni problemi in načini utrjevanja splošnega miru.

V izredno dinamični dobi družbene in znanstveno-tehnične revolucije zahteva proučevanje mednarodnih odnosov bolj kot katero koli drugo področje družbenega življenja celovit pristop. Zato je za raziskovanje novo porajajočih se pojavov na tem področju najbolj učinkovita sistemska analiza celovitosti mednarodnih (odnosov) zvez in dejavnosti razrednih sil v mednarodni areni.

Vzorci sistemskega pristopa k proučevanju procesov svetovnega razvoja, revolucionarnega gibanja in mednarodnih odnosov najdemo v delih V. I. Lenina. »Vsak sistem proizvodjalnih odnosov«, je pisal Lenin, »je, po Marksovi teoriji poseben družbeni organizem, ki ima posebne zakone svojega porajanja, delovanja in prehoda v višjo obliko, spreminjanja v drug družbeni organizem«. Ko je govoril o področju mednarodnih odnosov, je Lenin neposredno govoril o »sistemu držav«, v katerem realno obstaja poljubna država, in o »sistemu mednarodnih odnosov«.

Podobno kot vsak drug sistem tudi sistem mednarodnih odnosov teži k samoohranitvi in razvoju. Prva težnja se uresničuje s pomočjo oblikovanja trdnega ravnotežja sil. Medtem ko si druga težnja utira pot s kvantitativnimi in kvalitativnimi spremembami v politiki, ekonomiki, družbenih odnosih, znanosti in tehniki in to s pomočjo naraščajočega vpliva množic na mednarodno politiko.

Če pravilno in pravočasno ovrednotimo te spremembe in na tej osnovi objektivno opredelimo razmerje sil v svetu, bomo s precejšnjo stopnjo verjetnosti lahko napovedali mednarodne dogodke. Kako zelo je to pomembno za izpolnjevanje praktičnih nalog zunanje politike in za usmerjanje javnega mnenja, menda ni treba dokazovati. Teoretični pristop k mednarodnim odnosom in presoja njihovega stanja in perspektive, ki upošteva realno razmerje sil, dajeta edinstveno zanesljivi ključ za oblikovanje marksistične zasnove obvladovanja globalnih problemov sodobnosti: ohranjanje in utrjevanje miru, premagovanje lakote in revščine, varstvo okolja, odpravljanje zaostalosti itd.

Vse, kar smo dosedaj rekli o metodologiji in metodah, velja v načelu tudi za teorijo upravljanja družbenopolitičnega procesa. Ta smer raziskovanja je po našem mnenju samostojna veja v skupnem sistemu ved, ki proučujejo politiko, je pa hkrati tudi tesno povezana z drugimi vedami, ki proučujejo upravljanje. Znano je namreč, da se z družbenim upravljanjem ukvarjajo različne vede od filozofije, sociologije, prava do kibernetike itd.

Sovjetski znanstveniki (D. M. Gvišijani, N. F. Fedorenko, V. G. Afanasjev, V. V. Laptav, D. A. Kerimov, M. S. Strogovič in drugi) kakor tudi raziskovalci v drugih socialističnih deželah so v svojih delih proučili temeljne probleme družbenoekonomskega upravljanja, kar ima teoretičen in praktičen pomen. Tega pa ne moremo trditi o teoriji upravljanja družbenopolitičnih procesov. Oglejmo si na primer eno najpomembnejših vprašanj družbenopolitičnega upravljanja v socializmu: problem vodilne vloge komunističnih ali delavskih partij. Vprašanja, kot so oblike in

metode partijskega vodenja družbe, znanost odločno premalo proučuje, posveča se predvsem proučevanju zgodovine partije in njene izgradnje.

Premalo se proučujejo struktura partij, družbena struktura članstva, stil njihovega dela. Druge teme, s tem tesno povezane, so »tehnologija« izbora in evidentiranja članov, iskanje optimalnega povezovanja vedno večje specializacije upravljanja, v katerem sodelujejo široke množice, in doseganje visoke strokovne ravni, ki je nujno potrebna za demokratično reševanje državnih in družbenih zadev, opredelitev poti, ki vodijo k izpopolnjevanju družbenega nadzora nad administrativno-upravljalško dejavnostjo, uvajanje čim večjega števila ljudi v znanja, ki so potrebna ne le za delo v proizvodnji, marveč tudi za upravljanje. Vse to je ena od pomembnih nalog teorije politike in politične prakse.

Še nekaj besed o politični ideologiji in zgodovini političnih ved. To je problematika, ki jo danes proučujejo mnoge znanosti: zgodovinski materializem, znanstveni komunizem in zgodovina filozofije; vemo tudi, da pravne znanosti po tradiciji vključujejo tudi posebno vejo – zgodovino političnih ved. Mislim, pa da je poleg tega nujno potrebna sistematična primerjalna analiza političnih teorij s sociološkega vidika. To bi namreč omogočilo predvsem reliefno prikazati dosledno znanstveno in humanistično naravo politične ideologije delavskega razreda; vsestransko utemeljiti komunistična stališča do temeljnih vprašanj, ki so srž sodobnega ideološkega boja; okrepiti argumentirano kritiko buržoaznih, reformističnih in revizionističnih zasnov političnega sistema na sploh in posebej demokracije; poglobiti analize tujih političnih teorij, ki kažejo interese in pričakovanja kmetijstva, inteligence in drugih družbenih slojev, ki so potencialni zavezniki delavskega gibanja.

In še zadnje. V sovjetski literaturi so še vedno razprave in spori o tem, ali bi kazalo vse omenjene smeri združiti v eno samo znanost ali ne. Mislim, da bi moral biti odgovor na to vprašanje pritrdilen. Razumljivo je seveda, da pri tem ne gre za nekakšno monopolizacijo proučevanja politike, kar je popolnoma nemogoče glede na to, da nobena družbena znanost ne more mimo političnih problemov. Prav tako tudi ne gre za institucionalno rešitev vprašanja, saj se zaenkrat politično raziskovanje uspešno razvija v obstoječih znanstvenih ustanovah. Gre za strokovno in celovito proučevanje politike, ki bi lahko bolje in operativno odgovorilo na potrebe prakse, gre za znanstveno in organizacijsko usklajevanje raziskovanja.

Izkušnja kaže, da je diferenciacija in hkrati z njo integracija marksistično-leninistične družbene znanosti naraven proces, ki vodi k poglobljenemu poznavanju različnih strani družbenega življenja. V tem procesu se tudi danes oblikuje in razvija marksistično-leninistična politična znanost.

Politična znanost v Franciji

Zdi se, da so za sedanjí položaj politíčne znanosti v Franciji¹ značilne tri poglobitve lastnosti: 1. predmeti, ki jih politíčna znanost raziskuje, ostajajo maloštevilni, če jih primerjamo s seznamom, ki navaja, kaj je pravzaprav prava vsebina te discipline; 2. francoska politíčna znanost je razcepljena na zelo individualizirane specialnosti, ki med seboj malo komunicirajo; 3. politíčna znanost v Franciji ima malo znanstvene legitimnosti, tako da ji mnoga dela, ki izvirajo iz različnih zgodovinskih in socioloških šol, odrekajo kvalificiranost, da bi se ukvarjala s politiko in ji predlagajo drugačne pristope k problematiki politike.

Predmet raziskovanja politíčne znanosti. Verjetno bi bilo brez smisla, če bi *in abstracto* obravnavali pravi predmet neke discipline; disciplinarna razporeditev neskončnega števila predmetov, ki jih je moč znanstveno doumeti, se spreminja, ko se skuša odzivati novim načelom, s katerimi pristopa k tem predmetom (ni, npr., trajno določenega predmeta kemije, biologije ali geografije). Vendar pa je v nekem danem trenutku vendarle koristno, da določimo snovi, ki jih v okvirih neke discipline konkretno raziskujemo. Da bi jih glede na število specializiranih raziskovalcev in glede na zelo številna dela omejili, lahko glavni del francoskih politoloških raziskav razdelimo na nekaj večjih področij.

Prvi predmet, ki mu vsak francoski raziskovalec tako ali drugače posveti vsaj eno raziskavo, je volilno obnašanje. Dediščina André Siegfrieda ni zgubljena. V današnjem času so glavni politologi, ki se specializirajo za volilno obnašanje, Frédéric Bon, Jean Charlot, Francois Goguel, Jérôme Jaffré, Alain Lancelot, Guy Michelet, Jean-Luc Parodi in Jean Ranger.

Kljub temu pa raziskovanje volitev količinsko ne doseže vrha na seznamu priljubljenih predmetov politíčne znanosti v Franciji. Področje, ki ga res najbolj trajno raziskujejo, je obsežen blok, katerega meje so le rahlo zarisane, ki pa se vedno umešča v gibljivi pesek tradicionalnih pravnih študij ustavnega prava in politíčnih institucij in glede katerega lahko vsaj naštejemo njegove prvine. Tu torej najdemo drugo tradicionalno področje študija: raziskovanje institucij, razmerja med državnimi oblastmi, opis sprejemanja odločitev v državnih aparatih in načina funkcioniranja *Assemblées* (skupščin), bolj ali manj organizirano opisovanje poteka politíčnega življenja in institucionalne ter politíčne zgodovine. Raziskovalci, ki se posvečajo temu obsežnemu področju, so preštevilni, da bi navedli vsaj tiste, ki so najbolj produktivni. Po drugi strani pa se mi zdi potrebno, da podam natančnejšo podobo o štirih posebnostih. Prvič, v

¹ Odloemek študije Pierra Favra – »France«, v: William G. Andrews (ed.), *International Handbook of Political Science*, Greenwood Press, Westport-Connecticut-London-England 1982, str. 161–164. – Op. ured.

nasprotju s pričakovanjem to obilje del o francoskih institucijah ne spremlja razmišljanja o teorijah demokracije. V Franciji na primer ni skoraj nobenega dela, ki bi temeljito proučevalo ali vsaj uporabljalo koncept poliarhije – z izjemo del sociologa François Bourricauda. Drugič, če sta država in ravnotežje oblasti predmet mnogih raziskav, pa politologi raziskovanje najbolj nasilnih instrumentov države začuda zanemarjajo. Niti sodna oblast niti policija niti vojska (z nekaj redkimi izjemami, kot so raziskave vojske, ki so doživele pred kratkim renesanso)² niso predmet pomembnih del. Tretjič, v nasprotju s tem pa so bile v Franciji med političnimi silami že dolgo časa prav stranke predmet sistematičnih raziskav. Potem ko jih je vpeljal s svojim imenitnim delom Maurice Duverger, so bile v sfero teoretične analize ponovno uvedene leta 1971 z malo zbirko tekstov, ki jih je izbral Jean Charlot (specialist v študiju gaullističnega gibanja) pod naslovom *Les partis politiques*, s katero je prispeval k temu, da je v Francijo uvedel nekatere koncepte ameriške politične znanosti. Četrto, proučevanje drugih političnih sil je doživljalo različno usodo. Skupine pritiska (pressure groups) so po poletu v 60. letih komaj še predmet raziskovanja (izjema so kmečke skupine pritiska); na drugi strani pa sindikati še vedno pritegujejo interes številnih raziskovalcev.

Tretje tradicionalno področje raziskovanja so politična misel ali politična filozofija (ki jo često preučujejo pod oznako zgodovine političnih idej) in tudi politične ideologije. Četrto področje je politično življenje tujih dežel, nekateri specifični vidiki v njih ali določene vrste političnih režimov. Med sedanjimi specialisti naj omenimo imena, kot so Alfred Grosser (Nemčija), Monica Charlot (Velika Britanija), Hélène Carrère d'Encausse (ZSSR), M. F. Toinet (Združene države), G. Hermet (avtoritarni režimi), J. Leca (Magreb) – pri čemer se popolnoma zavedamo, da bi ta seznam moral vsebovati še ducate drugih imen, če naj bi bil popoln. Končno, zadnje veliko področje političnega preučevanja, mednarodne odnose, v Franciji prav zdaj uvajamo. Do pred kratkim je to področje pripadalo zgodovinskim disciplinam v tradiciji P. Renouvina in J. B. Durrossella. Dodatno k mnogim delom o evropski integraciji, zlasti Centre d'Etudes des Relations Internationales (CERI), FNSP (Nacionalna fondacija za politične vede), zaslužijo posebno omembo mnogi članki Pierra Hassnerja, sintetična dela Alfreda Grosserja in pedagoška dela Marcela Merla.

Razumljivo je, da ni celotno raziskovanje francoske politične znanosti osredotočeno na teh petih področjih, res pa je, da imajo številna druga področja mnogo manj del, včasih se s področjem ukvarja en sam tim. Na misel mi prihajajo študije o politični socializaciji (Annick Pecheron na

² Nedvomno je na najbolj elementarni ravni razlog dvojen: po eni strani verjetno ostajajo mnogi francoski študentje, ki so ideološko na levisi, preveč antiavtoritarni in antimilitaristični, da bi posvetili svoj čas institucijam, ki jih nimajo radi, ali pa utegnejo biti strankarsko angažirani, kar jih navaja k temu, da pišejo o represivnih institucijah samo v militantnih tekstih. Po drugi strani pa sociologi toliko poudarjajo mehanizme ideološke dominacije, da zaradi tega zanemarjajo raziskovanje represivnega aparata države.

FNŠP) in študije o politični komunikaciji in množičnih občilih, pa tudi študije o lokalni politiki, o elitah in političnih kadrih (na tem področju raziskovanje ni nikoli ugasnilo; opravljenih je bilo že več empiričnih študij, zadnjo je vodil Pierre Birnbaum). Na koncu, v zadnji disciplini, poskuša francosko raziskovanje nadoknaditi zamujen čas: gre za upravno znanost, za področje, kjer se v novejšem času množijo raziskovalni napori.³

Po drugi strani imamo štiri nenačeta področja, kjer so v francoski politični znanosti bele lise, štiri deviška področja, na katera si je drznilo prodreti le malo raziskovalcev. To so 1. Epistemologija, zgodovina in sociologija politične znanosti, metodološko raziskovanje, oblikovanje teorij,⁴ teoretično razmišljanje o obravnavanju podatkov in konstrukciji modelov se uveljavlja le po naključju. 2. Študij javne politike (public policy), upravne politike, socialne politike in politike izobraževanja je še vedno skoraj popolnoma zanemarjen. 3. V Franciji tudi ni del o političnem razvoju, politični mobilizaciji niti ne – kar je na prvi pogled še bolj presenetljivo – o množičnih gibanjih ali državljanskih konfliktih, revolucijah (če niso strogo vmeščene v zgodovinski perspektivi). Z drugimi besedami, francoska politična znanost ne integrira v svoje raziskovanje celotne socialne in politične dinamike. 4. Končno, raziskave o politični kulturi, kolektivnih predstavah, kolektivnem spominu so tudi izjeme, posebej, če izvzamemo preučevanje rezultatov raziskovanja javnega mnenja, kot se to danes opravlja v Franciji. Če stvari pogledamo nekoliko поблиže, zadnji dve področji nista niti popolnoma nerazviti, toda z redkimi izjemami (kot je *Sociologie politique et religieuse de la Lorraine* Sergea Bonnetta, 1972) se je treba le obrniti k zgodovinarjem, da bi našli takšne študije. Tako je bila francoska družba Druge in Tretje republike predmet številnejših standardnih študij kot pa na primer družbena dinamika ali družbeni protesti v Peti republiki.

Slika je torej pestra. O omejenem številu predmetov je politična znanost producirala mnogo pomembnih študij; o drugih problemih sicer obstajajo dela, toda šele v eksploratorni fazi; na drugih področjih, ki pa so dokaj številna – je zaostajanje izrazito. Francoska politična znanost je res znanost s tradicijo; široke usmeritve, ki jih je sprejela v preteklih časih, ki rezultirajo iz ciklične udeležbe družbenih ved v izobraževalnih in raziskovalnih institucijah konec 19. stoletja, se v glavnem nadaljujejo. Na nekatere

³ Prim. pomemben traktat *Science administrative*, ki sta ga napisala Jaques Chevallier in Danièle Loschak, 2 knjigi (L. G. D. J. Paris 1978). Politično antropologijo moramo omeniti, ker je spodbudila objavo več pomembnih publikacij (dela, ki so jih napisali Georges Balandier, Pierre Clastres, Jean-William Lapierre), toda v Franciji ostane institucionalno neodvisna disciplina, dokaj bližja sociologiji kot politični znanosti.

⁴ Kar zadeva termin »oblikovanje teorije«, naj opomnimo bralca, da uporabljamo teoretično predstavljanje, o katerem govorimo v smislu sociologije (beseda »teorija« se tu nanaša, skratka, na sistem trditev, s katerimi skušamo opisati neki predmet tako, kot ga konstruira raziskovalec). Izraz »politična teorija« ostaja žal mnogoznačen, ker ga uporabljamo tudi za to, da označimo npr. dela o normativni misli ali dela o politični filozofiji (kot sta na primer Platonova »politična teorija« ali »politična teorija« Tomaža Akvinskega). Sicer pa so dela o politični etiki – v nasprotju s številnimi deli o preteklih francoskih političnih mislecih – v Franciji zelo skrajno redka; citiramo lahko le nekaj del J. Ellula in A. Grosserja.

rih frontah je prišlo do prodorov, toda popolno prestrukturiranje discipline, ki bi jo posodobilo glede na njen razvoj v zadnjih 25 letih, še ni bilo opravljeno.

Posamezne specialnosti. Če si ne pomagamo z dovolj širokimi zgodovinskimi perspektivami, le težka opazimo prelome, ki so značilni za zgodovino znanosti. Toda le z najmanjšim tveganjem lahko rečemo, da je francoska politična znanost (če uporabimo Kuhnovo terminologijo) v postparadigmatični fazi; med 1950 in sredino 60. let se je znanstvena skupnost strinjala – če gledamo nanjo z razdalje – glede tega, kateri predmeti so za disciplino bistveni in tudi glede različnih problemov, ki so zanjo značilni. V novejšem času je to strinjanje skopnelo in znanstveno polje je razdeljeno na specialnosti (ki so le poredkoma »šole«), ki redko razpravljajo med seboj, ker rajši ignorirajo druga drugo. Naštejmo lahko pet specialnosti, ne da bi zanikali, da se mnogi francoski politologi izognejo tej ali drugi in imajo individualne usmeritve (kot npr. pripadnost h *kritični* politični znanosti po sledovih frankfurtske šole).⁵

Prvo specialnost bomo imenovali »specialnost konstitucionalističnih pravnih piscev«, katere najnovejši izraz je revija *Pouvoirs* in v katero je zajeto veliko število del.⁶ S svojimi metodami (sintetične deskripcije podatkov, ki so neposredno opazljivi, povezane s pravno analizo), po predmetih (študij političnega življenja in institucij) in po univerzitetnem statusu svojih članov ohranja ta specialnost tradicijo Facultés de Droits (pravnih fakultet) v njihovem pristopu k političnim pojavom.

Druga specialnost združuje raziskovalce, ki bi jih lahko označili kot »empiriciste«. Empiricizem v politični znanosti je v svoji moderni obliki često povezan z rabo modelov matematične obdelave podatkov (faktorska analiza, tipološka analiza); podatki, ki so posneti na trak, so večkrat volivni rezultati, odgovori na mnenjska vprašanja ali pa izjave politikov. Znaten razvoj tovrstnih del je odgovor na močno družbeno povpraševanje; pisane ali govorjene novice množičnih občil v Franciji stalno uporabljajo volivne napovedi in simulacije (da ne omenjamo napovedi na predvečer volitev) kot tudi ankete javnega mnenja. To družbeno povpraševanje pomnožuje raziskovanje, hkrati pa mu vsiljuje posebno obliko, ki dopušča njegovo neposredno izkoriščanje za praktične namene. Številne raziskovalce, ki se posvečajo temu, da beležijo »dejstva«, lahko tudi razvrstimo med »empiriciste«. Zbirajo dejstva z opazovanjem ali pa z analizo tiska; to beleženje nato spodbuja zgolj faktično prezentiranje. Mnoge študije francoskega ali tujega političnega življenja in mednarodnih odnosov so prav te narave.⁷

⁵ Prim. zbirko »Critique de la politique« (Payot), ki jo ureja Miguel Abensour.

⁶ Značilen primer za to je učbenik Dmitri-Georgesa Lavroffa, profesorja univerze v Bordeaux I z modernim naslovom *Le système politique* (Dalloz, Pariz 1975), ki se le neznatno razlikuje od klasičnih obravnav »ustavnega prava in političnih institucij«.

⁷ Kot primer lahko navedemo pripombe Jean Leca, »Crises et conflits au Proche-Orient«, v posebni številki *Revue française de Science politique* (avgust 1974), ki je bila posvečena »oktobrski vojni in novemu ravnotežju na Bližnjem Vzhodu«.

Tretja specialnost je marksistična; svojo referenčno osnovo najde v delih filozofa Luisa Althusserja, ki jih je avtor z juridično izobrazbo, namreč Nicos Poulantzas, prenesel na področje političnih institucij. Ta specialnost ostaja dominantna, čeprav je danes globoko razcepljena, npr. na področju študij lokalne skupnosti (dela Manuela Castellsa, J. Lojkina) in na področju države (Poulantzas, J. M. Vincent, raziskovanja CERAT v Grenoblu).⁸

Četrta specialnost išče principe za obnovo znanja o politiki med ekonomskimi modeli. Ta specialnost vrže v igro pravo paradigmo – »interakcionizem«: kolektivno akcijo lahko razumemo, če pojasnimo interakcijo prostovoljnih individualnih akcij. Avtorji, na katere se pri tem sklicujejo, so neoklasični ekonomisti in teoretiki iger ter Downs, Olson in Hirschmann na političnem področju. Ta specialnost je v procesu konsolidacije; ima znanstvene konference; često dobi svoj izraz v reviji *Contre-point* ali v *Analyses de la SEDEIS*. Ukvarja se s povsem praktičnimi stvarmi: Kako izboljšati demokratične institucije, ohraniti pluralizem v zapadnih družbah, razmišlja o vrednotah, ki omogočajo, da se liberalni sistem teoretično utemelji.

Zadnja specialnost je »sociološka«, ki teži k temu, da oblikuje eksplanatorne izjave, ki jih konstruira v skladu z metodološkimi principi, ki so bili skupni trem očetom – ustanoviteljem sociologije – Marxu, Durkheimu in Webbru. Ti sociologi-politologi ubirajo pot uporabnega racionalizma, ki jo je opisal epistemolog Gaston Bachelard. Po njem moramo dejstva pojasniti iz ozadja skupnih predstav, ki so se izoblikovale iz praktične izkušnje in zanj. Teoretična elaboracija nujno sledi opazovanju (ali mu vsaj daje pomen), toda potrditi jo je potrebno s tem, da jo soočimo z empiričnimi podatki, na katere se sistematično naslanjamo. Zagovornika tega trenda sta J. P. Cot in J. P. Mounier, ki sta avtorja učbenika *Pour une sociologie politique* (Paris, Seuil 1974) D. Gaxie in njegovi *Le cens cacheés* (Paris, Seuil 1978) in B. Lacroix, ki je predlagal novo branje Durkheima, s tem da je postavil vprašanje politike v središče Durkheimovih načrtov v delu *Durkheim et la politique* (Paris, FNSP 1980).⁹

Očitno je, da je ta shema peterih specialnosti preveč analitična in mnogi francoski politologi se umeščajo na mejo dveh specialnosti ali pa bi lahko celo upravičeno dejali, da pripadajo k več specialnostim ali k nobeni. Prav tako je jasno, da bi bil takšen prikaz popoln samo tedaj, če bi odgovorili na vprašanja, kot so npr.: Katere objektivne razlike lahko dovoljujejo razlikovanje med različnimi problemi? V skladu s kakšno družbeno logiko se raziskovalci sami razvrščajo po teh različnih specialnostih? Iz katere družbene skupine izhajajo? Kakšna je njihova izobrazba? katerim institucijam pripadajo? kateri družbeni interesi se skrivajo v teoretičnih bitkah, ki se bijejo v samem srcu francoske politične znanosti?

⁸ Centre d'Etude et de Recherche sur l'Administration Economique et l'Aménagement du Territoire.

⁹ Morda bo koristno, če omenimo, da avtor tega poglavja sodi k tej specialnosti.

Kakšni podobi politike daje vsaka izmed specialnosti verodostojnost? Na ta vprašanja bi lahko odgovorili samo tedaj, če bi obstajala sociologija francoske politične znanosti. Ker te nimamo, je takšna skrajšana predstavitev petih specialnosti lahko le informativna in poučna.¹⁰

(Prevedel D. B.)

¹⁰ V poročilu, ki sem ga junija 1980 predložil na kolokviju Francoskega združenja za politične vede z naslovom »Pogledi na francosko politično znanost«, sem predlagal drugačno delitev, namreč na šest problemskih področij (»La science politique française et ses problematiques«, razmnoženo).

Politična znanost v Indiji med tradicijo in behavioralnim pristopom

I

Dosežki politične znanosti so bili v Indiji v zadnjih dveh desetletjih znatni, če upoštevamo nastajajoče razsežnosti politične znanosti in širitev njenega študija v tej deželi. Da bi lahko pravilno ocenili njen napredek, moramo klasificirati njene dosežke in njen razvoj v Indiji v dve različni fazi.

a) Čas pred neodvisnostjo

Pred neodvisnostjo (1947) je bil študij politične znanosti izredno omejen. Leta 1938 je imelo samo pet univerz neodvisne oddelke (departments) za politične vede. Pred 1947 britanska imperialistična ureditev in domači principi niso bili naklonjeni ideji pouka politične znanosti, ker bi se takšno učenje lahko pokazalo nevarno za družbeno ureditev. Na večini koledžev in univerz pa je bila politična znanost vključena v oddelke za zgodovino in ekonomiko. Zaradi tega je bilo malo prostora za specializacijo na področju političnih ved. Učitelji politične znanosti so imeli podreden položaj, zato tudi niso bili motivirani za kakšne večje napore. Težko so dobili ustrezna finančna sredstva; kakršnakoli sredstva, ki so bila dosegljiva, so se pretakala v sorodne oddelke za zgodovino in ekonomiko, politologi pa so se morali zadovoljiti z neznatno in skopo pomočjo. To je pomenilo tudi siromašenje knjižnic. Kljub temu nenaklonjenemu okolju so politologi bistveno prispevali k manjšemu številu poddisciplin politične znanosti, kot je npr. indijska politična misel, indijski ustavni razvoj, federalizem, lokalna samouprava in javna administracija. Ugledni indijski znanstveniki, kot so Beni Prasad, A. K. Ghosal, D. N. Banerjee, S. V. Puntambekar, M. P. Sharma, G. N. Singh, M. Venkatrangaiya in M. Ruthnaswamy so res prispevali marsikaj bistvenega k omenjenim poddisciplinam politične znanosti.

b) Čas po neodvisnosti

V času po neodvisnosti in še bolj v zadnjih dveh desetletjih sta študij in raziskovanje v politični znanosti bistveno napredovala. Ključne vidike tega napredka bi morda lahko označili takole:

1. Naraslo je število neodvisnih oddelkov za politično znanost na indijskih univerzah. Leta 1951 jih je bilo 15, leta 1967 36, leta 1971 59, leta 1975 74 in okoli 125 leta 1984.

2. Izredno je narastlo število študentov tako na dodiplomski kot na podiplomski ravni. Univerze poskušajo storiti kar največ, da bi omogočile dostop samo izbranim študentom.

3. Spremenila se je vsebina programov, zlasti po letu 1960. Prej so bili tradicionalni, sedaj so jih spremenili v skladu z najnovejšimi tendencami v disciplini. Nove tendence kot se kažejo v programih, vsebujejo predavanja iz moderne politične analize, raziskovalne metodologije in tehnike, iz teorije mednarodne politike, moderne indijske družbene in politične misli, regionalne študije, primerjalne politične institucije, indijska država in politika in nekateri posebni predmeti o političnih sistemih v Afriki. Priznan je bil pomen javne uprave in mednarodnih odnosov, vendar pa bo treba na tem področju storiti še marsikaj. Samo nekaj univerz ima neodvisne oddelke za javno upravo in samo dve imata neodvisna oddelka za mednarodne odnose. Politična znanost je postopoma premaknila poudarek s tradicionalnih vsebin na moderne procese. Danes je poudarek na tem, da razumemo moderne politične procese. Zelo si prizadevamo, da bi napravili disciplino bolj realistično in družbeno pomembno, čeprav to ne pomeni, da smo čisto opustili tradicionalne predmete.

4. Zadnji dve desetletji je čedalje bolj označevala modernizacija programov, uveden je bil študij za magistre filozofije ali magistre literarnih ved na nekaterih izbranih univerzah, odprli so dopisni študij, povečali so, kot smo omenili, število študentov, večji je poudarek na empiričnih raziskavah, povečalo se je število štipendij, zrasla je finančna pomoč, ki jo daje University Grants Commission of India (Indijska univerzitetna komisija za subvencije, U.G.C.I) in Indian Council of Social Science Research (I.C.S.S.R. – Indijski svet za raziskovanje v družbenih vedah). Podrobnosti o tem razvoju vsebuje publikcija *A Trend Report on Political Science Syllabi*, ki jo je pripravila University Grants Commission of India.

5. Na to spremembo pouka in raziskovanje v politični znanosti je vplivala vrsta vzrokov. Pomembnejši so: a) neodvisnost, ki smo jo dosegli 1947. in ideologija boja za svobodo; b) novo pokolenje učiteljev, ki se je šolalo v ZDA po doseženi neodvisnosti in ki so prinesli s seboj žar za empirične študije, za statistične in kvantitativne tehnike; c) vse večji poudarek na seminarjih in delovnih posvetih, ki jih organizirata U.G.C.I. in I.C.S.S.R.) z namenom, da obnovita programe; d) ustanovitev Indijskega inštituta za javno upravo leta 1954 in povečanje števila specializiranih raziskovalnih inštitutov, ki je temu sledilo; e) ustanovitev Indian Council of Social Science Research in University Grants Commission, ki sta finančno podprla in pospešila koordinacijo dela med družboslovci; f) povečanje števila profesionalnih revij; g) prispevek Indijske asociacije za politične vede; h) predvsem pa vse bolj jasno spoznanje med politologi, da posodabljaajo disciplino s tem, da vključujejo v predmete najnovejše dosežke politične znanosti na Zahodu.

Kljub vsem tem napredkom v politični znanosti v razdobju po osvoboditvi pa moramo reči, da ta disciplina v primerjavi z razvojem v zahodnih

deželah zaostaja. Vzrok za to je vrsta dejavnikov, najpomembnejši pa so: 1. odlašanje, da se dá disciplini neodvisni status na univerzah; 2. predolgo ohranjanje dediščine kolonializma in pomanjkanje narave programov; 3. nizka izobrazbena raven učiteljev in 4. pomanjkanje finančnih in drugih virov, ki bi pospeševali raziskovanje.

II

Če gledamo z metodološkega in vsebinskega stališča, bi si drznil celo reči, da je politična znanost v Indiji v razdobju krize. Gre za neko čudno krizo identitete. V Indiji obstajajo v politični znanosti tri pomembne šole, ne moremo pa izključiti celo četrte. Prva šola še vztraja na vrednostno orientirani politični znanosti in močno poudarja tradicionalne obrise discipline. Za njo je behavioralna ideologija zavrla rast discipline, s tem, da je od politične znanosti odmisllila plemenitost in humanizem. Druga šola je po orientaciji bolj empirična in jo navdihuje ameriška misel na tem področju. Zanj je razumevanje dejanskega političnega procesa pomembnejše in je zato nezadovoljna s tradicionalnimi načini raziskovanja. Tretja šola je, se mi zdi, zlitje prej omenjenih dveh. Le-ta bi rada poudarila sintezo med tradicionalnim in empiričnim načinom analize. Zadnja šola je po svoji usmeritvi bolj marksistična. To tendenco lahko opazimo med učitelji na univerzah Jawaharlala Nehruja (Jawaharlal Nehru University) in Delhijski univerzi (Delhi University). Njuna programa sta po orientaciji bolj marksistična. Na tihem dvomim, da indijski politologi ne vedo zanesljivo, v katero smer naj bi se politična znanost razvijala. Morda ni nihče gotov. Prejšnja izobrazba in subjektivna stališča učiteljev imajo pri tem seveda pomembno vlogo. Kar se mene tiče, nikakor nisem za to, da bi popolnoma potisnili na stran vrednostno orientirane teorije v politični znanosti. Normativna politična teorija je gotovo koristna. Pretirano poudarjanje metodologije in njenih tehnik bi bilo dolgoročno lahko nevarno za krepko rast političnih znanosti. Omejena raba metodoloških tehnik je zaželena, toda ne sme biti premočno dozirana, če naj politična znanost v Indiji ohrani svojo koristnost. Politična znanost v Indiji mora poudariti tudi družbeno pomembne probleme in teorije v Indiji in ne sme v celoti posnemati zahodnih modelov. Oblikovati mora običaje dobrega državljanstva, da bi s tem utrdila integriteto in enotnost, in da bi hkrati ohranila bratstvo v pluralni družbi.

III

Če gledamo s kumulativnega gledišča, moramo reči, da je politična znanost v glavnem zahodna disciplina. V novem času so poglavitve značilnosti tej disciplini vtisnili ameriški politologi. Behavioralno gibanje

in kasnejše postbehavioralno gibanje sta bistveno spremenila parametre te discipline. Politična znanost doživlja stanje zmede. Ameriški politologi so to disciplino dokaj osušili s tem, ko so ji odvzeli plemenitost in humanizem, vrednote in bogastvo klasičnih teorij. Njihova nepotešena sla po dejstvih je potisnila politično znanost v moralni nihilizem in v zaskrbljujočo stopnjo provincializma. Če v imenu objektivnosti, klinične distance in nestrastne nevtralnosti iz sodobne politične znanosti izpustimo vrednote, izgubimo s tem plodne izbire, pomembne vrednote in merila, ki nam jih je nudila klasična politična znanost.

Prihodnje raziskave politične znanosti naj bi bile bolj interdisciplinarne, tako trdijo nekateri. Disciplina naj bi razrahljala svojo identiteto in se zlila v množstvo ekonomije, statistike, sociologije, psihologije in naravoslovnih znanosti. Predlagajo, da bi bilo morda bolje, če bi politično znanost v prihodnosti imenovali »nova politična znanost«. »Nova politična znanost« bi bila pravzaprav zmeden hibrid interdisciplinarnih predmetov in bi vodila k novi krizi, ki je dosedanja zgodovina ni poznala.

Mislim, da mora politična znanost ohraniti svojo identiteto. Ne sme se zgubiti v sociološki in psihološki zmesi. Ohraniti mora svojo življenjsko sposobnost in dinamizem. Avtentična politična znanost prihodnosti mora ohraniti svoje jedro v tradicionalnih predmetih, medtem ko naj bi bile empirične študije le njena periferija. Ta periferija pa ne sme zavzeti v disciplini osrednjega mesta.

Problemi politične znanosti na Poljskem

Znanstvena refleksija o politiki ima na Poljskem dolgo tradicijo. Po nastanku neodvisne Poljske so se razvijale znanstvene discipline, ki so se tako ali drugače ukvarjale s politiko. Vendar je novo razdobje v študiju politike nastopilo po XIII. plenumu CK PZDP v letu 1963, ko je bil v program akademskih disciplin vključen predmet Temelji političnih znanosti. Od 1965. leta so nekatere visoke šole, od 1968. pa vse visoke šole na Poljskem uvedle pouk tega predmeta za vse študente. Postopoma so nastale tudi znanstveno pedagoške institucije v obliki inštitutov za politične vede na univerzah in uvedene so bile politične raziskave na drugih visokih šolah.

Na Poljskem se srečujemo vse do današnjega dne z dvema izrazoma: »politične znanosti« in »znanost o politiki«. V prvem pomenu so »politične znanosti« širše in se nanašajo na tiste discipline, ki se ukvarjajo s politiko: politična ekonomija, zgodovina političnih doktrin, sociologija političnih odnosov, znanost o državi, politična zgodovina, gospodarska politika, mednarodni politični odnosi in tudi znanost o politiki. Slednja se ukvarja s teorijo politike, z metodologijo in metodami, tehnikami raziskovanja na področju znanosti o politiki. Pred nekaj leti je bil na visokih šolah spremenjen naziv didaktičnega predmeta »Temelji političnih znanosti« v »Znanost o politiki«. Leta 1984 je bila objavljena knjiga prof. Franciszka Ryszka z naslovom »Znanost o politiki«, ki najobširnejše obravnava znanstvene probleme znanosti o politiki. Vrsta univerz oblikuje študente na področju znanosti o politiki kot specialiste te discipline.

Pomembno spodbudo za razvoj posebne znanosti o politiki so bili mednarodni stiki. Leta 1950 je bila Poljska sprejeta v IPSA kot njena sedma članica in prva med socialističnimi deželami. Leta 1959 je nastalo, 1960 pa dobilo pravni status »Poljsko združenje za politične vede«, kakršno poznamo še danes. Že zgodaj je delovalo kot federacija združenj, ki se ukvarjajo s političnimi problemi. Samoupravno Poljsko združenje za politične vede, ki deluje ob podpori Poljske akademije znanosti, ima 14 terenskih sekcij in 550 članov. To združenje opravlja funkcijo integracije poljskih politologov, organizira konference in znanstvena posvetovanja, ki prispevajo k razvoju znanosti o politiki na Poljskem. Dejavno se udeležuje tudi aktivnosti v IPSA. Leta 1983 je združenje organiziralo znanstveno posvetovanje o temi politična vzgoja na Poljskem, leta 1984 pa je posvetovanje imelo naslov: »Vzhod-Zahod v 80-tih letih – sodelovanje ali soočanje?«

Od 1972. leta deluje Komite za politične vede Poljske akademije znanosti. Ta komite je koordinator znanstvenega življenja na področju znanosti o politiki. Poljsko Združenje za politične vede izdaja letno publikacijo v angleščini »Polish Round Table« (do l. 1980), od 1981 pa

»Polish Political Science – Yearbook«, katerega glavni urednik je prof. dr. Longin Pastusiak. Izhaja tudi dvomesečnik »Studia Nauk Politycznych« in četrtletnik »Edukacja Polityczna«. Obe publikaciji izdaja Center za študij političnih ved, ki je zelo zaslužna institucija, ki daje didaktično pomoč in razvija teoretične raziskave za potrebe visokega šolstva. Že več let ga vodi prof. dr. Artur Bodnar.

V poljskih znanstvenih raziskavah znanosti o politiki sta se že od samega začetka zarisovala dva prevladujoča tokova. Prvi med njima je pravni, ki osredotoča pozornost v raziskovanju države in drugih političnih institucij, drugi tok pa je sociološki, ki raziskuje vsa dogajanja v političnem življenju, politična dejstva in njihovo družbenopolitično pogojenost. V zadnjih letih se kot rezultat razvoja teoretičnih raziskav in kopičenja empiričnih podatkov oblikuje bolj enorodna – politološka smer razvoja. To je vsekakor povezano z razvojem mlajše in najmlajše generacije politologov, ki si prizadevata, da bi teoretično okrepili novo znanstveno disciplino.

Že več let financira država raziskovalni projekt z naslovom »Politična kultura poljske družbe«. Mišljen je kot dolgoročno raziskovanje. Danes vodi to raziskovanje prof. dr. Franciszek Ryszka.

Katere so bile glavne smeri raziskav znanosti o politiki na Poljskem? Če upoštevamo razmeroma kratko obdobje obstoja samostojne znanstvene discipline na Poljskem, torej manj 20 let, lahko rečemo, da so bili doseženi pomembni rezultati. Raziskovanja so se osredotočila k naslednjim problemom oz. temam:

1. pojem politike, teorija politike, metodologija politike,
2. poljski politični sistem in njegovo funkcioniranje,
3. politična kultura na Poljskem,
4. politične odločitve in politično vodstvo,
5. politične stranke in druge institucije političnega življenja,
6. politična misel na Poljskem in po svetu,
7. sodobni mednarodni odnosi,
8. lokalna oblast na Poljskem,
9. politična zavest družbe in
10. javno mnenje.

To so najvažnejši problemi, s katerimi pa seveda ni sklenjen seznam raziskovalnih tem, doktorskih del ali knjig.

Na Poljskem bo oktobra 1985 tretji kongres poljske znanosti. Zanj se pripravljajo tudi politologi. Pri tem se zarisujejo naslednje smeri in teme raziskav v bližnjem desetletju:

1. Delovanje političnega sistema Poljske:

a) dejavnost PZDP (Poljske združene delavske partije) in njen perspektivni program,

- b) dejavnost Ljudske združene stranke, Demokratične stranke in Domoljubnega gibanja za narodno obnovo,
- c) protislovja in konflikti na Poljskem,
- č) volitve v predstavniške organe in funkcioniranje sejma (parlamenta) in ljudskih odborov,
- d) poljska socialistična država in njeno funkcioniranje,
- e) raziskovanje javnega mnenja,
- f) cerkve in religije v družbenopolitičnem življenju Poljske,
- g) dejavnost novih sindikatov,
- h) primerjalne raziskave o socialističnih deželah.

2. *Raziskovanje razredno slojevske strukture poljske družbe.*

3. *Politična zavest in njeno oblikovanje:*

- a) politična vzgoja različnih družbenih skupin,
- b) didaktika in metodika političnega izobraževanja,
- c) oblikovanje politične kulture,
- č) sistem političnega informiranja.

4. *Poljska v sodobnem svetu:*

- a) Poljski državni interesi
- b) odnosi Poljske s socialističnimi državami
- c) miroljubna koeksistenca držav in dejavnost Poljske na mednarodnem področju,
- č) varnost Poljske in njeno ogrožanje,
- d) raziskovanje miru in vzgoja za življenje v miru.

5. *Razvoj znanosti o politiki:*

- a) raziskovanje teorije in politike,
- b) metodologija in raziskovalne metode znanosti o politiki,
- c) metodika politoloških diagnoz in prognoz.

To je precej obširni seznam tem, ki ga pa bomo gotovo še dopolnjevali in razvijali.

Pomemben dogodek v znanstvenem življenju na področju družbenih ved in znanosti o politiki je bilo rojstvo Akademije za družbene vede, ki jo je pred kratkim ustanovil CK PZDP. Nastala je z združitvijo Visoke šole za družbene vede pri CK PZDP in Instituta temeljnih problemov marksizma-leninizma pri CK PZDP. To bo pospešilo razvoj znanstvenih raziskav na področju družbenih znanosti, vključno znanosti o politiki, in

šolanje znanstvenih kadrov za področje družbenih ved. Tu je treba poudariti, da partijsko šolstvo odigra pomembno vlogo o razvoju znanosti o politiki, v oblikovanju socialistične zavesti in v izdajanju politološke literature.

Klima za razvoj znanosti o politiki je dobra. Vodstva političnih strank in države pripisujejo velik pomen razvoju družbenih znanosti in znanosti o politiki. Ta pomen se nanaša na znanstvene ekspertize, znanstveno svetovanje in na znanstvene prognoze v upravljanju z državo. Voluntarizem je povzročil v praksi v funkcioniranju države veliko škode in je zato še posebej razumljivo, da se v naši deželi v okviru socialistične obnove povečuje vloga družbenih znanosti.

Menimo, da moramo razvijati mednarodno sodelovanje z znanstvenimi politološkimi središči socialističnih in kapitalističnih dežel. Naše finančne težave nam žal ne dovoljujejo dostopa do številnih politoloških publikacij raznih dežel sveta. Skrajno so se zmanjšale možnosti za sodelovanje na mednarodnih konferencah. Vendar sodimo, da je to prehodno obdobje in da bo čez nekaj let naša navzočnost v središčih mednarodne politologije večja.

Če povzamemo: poljska socialistična politologija si je kljub svoji mladosti, iskanjem, razvojnim težavam izborila status akademske discipline in ene izmed znanosti v sistemu poljske znanosti. Obremenjena je še s številnimi problemi, ki jih bo morala razrešiti in njena pot v prihodnost ni postlana s cvetjem. Poljski politologi so optimisti, zato verujejo v možnost nadaljnjega razvoja teorije politike in znanosti o politiki.

Pregled empiričnih raziskav v Italiji

V pričujočem sestavku objavljamo prve rezultate ankete, ki jo je opravil Center za politične vede Feltrinellijske fundacije v Milanu v letih 1982–83 o stanju empiričnega raziskovanja v Italiji. Glavnim raziskovalcem in raziskovalnim centrom, ki delujejo v naši državi, smo poslali vprašalnik, prek katerega bi radi dobili vrsto podatkov o področjih anketiranja, o uporabljenih metodah, o zvrsteh obravnavanih podatkov, o dosegljivosti zbirnikov, v katerih so podatki objavljeni, itn. Anketa je imela dva namena: da bi dobili čim bolj popolno podobo dejavnosti na področju empiričnega raziskovanja v politični znanosti pri nas in da bi prek teh rezultatov prišli do informativnega gradiva, ki bi koristilo vsem strokovnjakom in tako prispevalo še zlasti k medsebojni izmenjavi spoznanj, izkušenj, informacij, podatkov.

Prek poslanega vprašalnika smo zbrali podatke o 67 empiričnih raziskavah v politični znanosti, ki potekajo na različnih centrih in univerzah v Italiji. Razen tega smo prejeli tudi odgovore 12 kolegov, ki so sporočili, da se trenutno ne ukvarjajo z nobeno empirično raziskavo o temi, po kateri smo spraševali. Nekateri kolegi pa so nas obvestili o vrsti podatkov, ki jih imajo in se nanašajo na že pred časom opravljene raziskave. Teh v naši analizi nismo upoštevali, ker nas zanimajo samo raziskave, ki potekajo ta hip.

V splošnem lahko označimo rezultate sondiranja kot izjemno zadovoljive, tako po kvantitativni kot kvalitativni strani. Seveda je razumljivo, da v teh 67 raziskavah, o katerih je bilo mogoče zbrati podatke, ni zajeta vsa empirično raziskovalna dejavnost, ki trenutno pri nas poteka. Upravičeno pa smemo sklepati, da gre za njen poglobitveni in verjetno tudi najpomembnejši del. Veliko število prejetih odgovorov in pa dejstvo, da so prišli iz vseh pokrajin Italije – še zlasti iz največjih strokovnih in raziskovalnih centrov – nam potemtakem omogočata, da izdelamo ustrezen prikaz empiričnega političnega raziskovanja v Italiji.

Analitični pregled raziskav in njihovih avtorjev je na koncu tega sestavka: tu bomo na hitro navedli nekatere splošne značilnosti empirično raziskovalnega dela v politični znanosti pri nas.

Prvi zanimiv podatek daje analiza tematskih področij, ki se jih raziskave najpogosteje lotevajo. V tabeli 1 je seznam tematskih sklopov, kakor so bili navedeni v vprašalniku: odstotek vsakega področja je mogoče interpretirati kot neke vrste kazalec njegove pogostnosti.

Naši raziskovalci se najpogosteje lotevajo raziskovanja tistih področij, ki so blizu volitvam in vprašanjem lokalnih uprav. Po pogostnosti jim sledijo teme, ki se navezujejo ali so blizu obema že omenjenima, kot so na primer v prvi vrsti javna uprava nasploh in nato vprašanja, ki zadevajo

politična ravnanja in usmeritve elite, osrednjo vlado, procese odločanja; analiza kaže, da so nekoliko manj pogostne teme, ki zadevajo mednarodne odnose, sindikate in delavsko gibanje.

Zdi, se, da je iz teh podatkov mogoče razbrati, da je empirično raziskovanje usmerjeno predvsem k enemu samemu tematskemu področju, ki bi ga lahko opredelili – sicer nekoliko grobo, vendar dovolj zanesljivo kot področje predstavniških institucij in vlade in bi vanj lahko vključili (gl. razpredelnico 1) tako tista proučevanja, ki zadevajo modalitete oblikovanja teh institucij (ali so voljene ali ne), kakor tudi tiste, ki analizirajo sociološke in politične značilnosti članov, ki jih sestavljajo, politike, ki jih uveljavljajo, procese odločanja, ki pripeljejo do njih. Blizu temu, tako rekoč privilegiranemu raziskovalnemu področju, je najti, kot smo videli – politična ravnanja in usmeritve, mednarodne odnose, ter teme, ki zadevajo sindikate in delavsko gibanje – ki pa so bolj ali manj posredno tudi povezane z »osrednjo« temo. Nasproti tej relativni homogenosti raziskovalnih tem – v nadaljevanju bomo prikazali njihovo teritorialno distribuiranost – lahko na podlagi dejstev ugotovimo vsebinsko pluralnost tehnik, ki so uporabljene v empiričnem raziskovanju in gredo od sondiranja mnenj do analize podatkov, ki izhajajo bodisi iz statističnih virov ali pa tudi ne, pa do analize vsebine besedil in dokumentov. Podatki o tem so navedeni v tabeli 2 in razkrivajo, da je najpogostejše uporabljena tehnika ankete, mnenjska raziskava. Prevlada te metode pa je vendarle manj izrazita kot v drugih državah – zlasti v Združenih državah, kjer se zdi, da je ta metoda empiričnega raziskovanja skoraj ekskluzivna. Iz navedenih podatkov lahko ugotovimo, da je v naši deželi ustrezno uporabljena tudi analiza statističnih podatkov, dokumentov in drugih nestatističnih virov, v manjši meri pa tudi analiza vsebin. Jasno je, da je uporaba te ali one raziskovalne tehnike močno odvisna od analiziranega problema. Tako je uporaba anketne metode odločno prevladujoča – kot je seveda mogoče pričakovati – v proučevanjih političnih ravnanj in usmeritev in je močno navzoča tudi v analizi procesov odločanja. Na drugih tematskih področjih pa dobivajo večji pomen druge metodologije. To velja npr. za volilne raziskave ali za študije o sindikatih in delavskem gibanju, kjer prevladuje uporaba statističnih podatkov; pri proučevanju mednarodnih odnosov pa prevladuje uporaba nestatističnih virov. V proučevanju lokalnih uprav in osrednje vlade ter v proučevanju javne uprave so – zaradi očitne širine obravnavanih tem – uporabljene vse tri raziskovalne tehnike v enakih razmerjih. Redkejša raba vsebinskih analiz je uveljavljena predvsem v proučevanju političnih strank.

Drugi cilj naše ankete je bil, kot že rečeno, da bi vsaj nekoliko pospešili komunikacijo in izmenjavo rezultatov in raziskovalnih podatkov med zainteresiranimi raziskovalci. S tega vidika imajo poseben pomen in veljavo publikacije, ki razgrinjajo razvoj in/ali rezultate raziskav ter dostopnost do zbirnikov in arhivov, kjer so zbrani podatki sistematizirani in shranjeni. Iz odgovorov na vprašalnik dobimo glede tega dokaj zadovo-

ljivo podobo: za več kot dve tretjini raziskav so navedene publikacije (v drugih primerih gre v glavnem za raziskave, ki še potekajo in bodo objavljene v bližnji prihodnosti) in v več kot 80% primerov je tudi navedeno, da so že ali pa bodo kmalu na voljo tudi zbirniki obdelanih podatkov.

Ta zadnji podatek se nam zdi še posebej značilen in pomemben: osvetljuje namreč konkretno možnost za uresničevanje izmenjave podatkov med raziskovalci; to bi po eni strani omogočilo, da bi se izognili podvajanju dela pri zbiranju podatkov in pri njihovi selekciji, po drugi strani pa bi še zlasti omogočilo izvajanje sekundarnih analiz – se pravi predvsem komparativnih študij na podlagi zbranih podatkov, ki so jih v prvi fazi analizirali drugi raziskovalci; ti lahko mnogo prispevajo k znanstvenemu spoznavanju, posebej še, ker je komparativnih študij v Italiji zelo malo. Ta visoka stopnja dostopnosti do zbirnikov podatkov je skoraj enaka na vseh tematskih področjih in zajema vse raziskovalne tehnike. Kljub temu je treba ugotoviti, da je tudi nekaj primerov, ko navajajo, da podatki niso dostopni; gre predvsem za primere anketnih raziskav, kar je deloma mogoče pojasniti z težavnostjo zbiranja podatkov v tej vrsti raziskav.

Če se nazadnje na kratko ozremo še po teritorialni zastopanosti odgovorov na naš vprašalnik (tabela 3), nam le-ta potrdi uveljavljenost nekaterih središč – kot so Bologna, Catania, Milano, Torino – v katerih se zdi, da je skoncentriran večji del empiričnih raziskav v politični znanosti.*

Kot zanimivost bi kazalo v tej zvezi omeniti, da se v nasprotju z izkušnjami v drugih deželah v Italiji le redko dogodi, da bi se to ali ono središče v raziskavah tematsko specializiralo. Z drugimi besedami, iz zbranih podatkov je moč dognati, da so najbolj pogostna raziskovalna področja, ki smo jih prej omenili (volitve, vlada itn.), predmet analize v vseh omenjenih središčih in nobeno od njih ne daje prednosti temu ali onemu področju. »Specializacijo« pa lahko najdemo pri razmeroma manj pogostnih temah in pri tistih, ki so tesneje povezane z nagnjenji posameznih raziskovalcev, ki so posebej zainteresirani za določeno področje. Tako so raziskave o javni upravi na primer pretežno koncentrirane v Bologni, raziskave o sindikatu in delavskem gibanju in tudi raziskave mednarodnih odnosov so navzoče zlasti v Torinu, raziskave političnih ravnanj in odločitev pa pretežno opravljajo v Cataniji.

Do tu pripeljejo rezultati raziskave. Dodamo lahko le, da bomo poskušali zapolniti neizogibne vrzeli – ki jih je pripisati tudi temu, da se del vprašalnikov ni vrnil na naš naslov – in ažurirati zarisani okvir tako, da bomo v letu 1984 izdelali in razposlali nov vprašalnik.

* V razvrstitvi po centrih so bile zbrane pod enotnim »geslom« vse raziskave, opravljene v določenem mestu, ne glede na to, če so potekale na Univerzi ali pri posameznih fakultetah. Kot smo poudarili, upošteva tabela izključno v resnici prispele odgovore.

Tabela 1: Tematska področja raziskav

	Število tem v raziskavah	% *
Krajevne predstavniške skupščine	3	4,5
Nacionalne predstavniške skupščine	6	9,0
Politična stališča in usmeritve	9	13,4
Lokalna avtonomija	1	1,5
Evropska skupnost	4	6,0
Konflikti, nasilje, vojne	4	6,0
Državlanske pravice	0	0,0
Ženske in feministična gibanja	1	1,5
Volitve	13	19,5
Elite in politična vodstva (leadership)	9	13,4
Oborožene sile, vojska, policija	1	1,5
Mladina in gibanja mladih	2	3,0
Pravo in sodni aparat	3	4,5
Osrednja vlada	9	13,4
Lokalna vlada	14	20,9
Skupine pritiska	3	4,5
Politična identifikacija	1	1,5
Mednarodne organizacije	1	1,5
Politična in volivna udeležba	7	10,4
Politične stranke	6	9,0
Etnični problemi	2	3,0
Procesi odločanja	8	11,9
Javna uprava	10	14,9
Javno mnenje	2	3,0
Predstavništvo in predstavniki	5	7,5
Mednarodni odnosi	7	10,4
Sindikati in delavsko gibanje	7	10,4
Italijanski politični sistem	5	7,5
Zakonodajni sistemi	1	1,5
Javni stroški	2	3,0
Raziskave administracije	1	1,5
Raziskave ustave, zakonodaje	1	1,5
Raziskave komunalnega sistema	1	1,5
Raziskave regionalizma	0	0,0
Raziskave organizacije	2	3,0
Raziskave religije, religioznosti	0	0,0
Zgodovinske raziskave	4	6,0
Teorija države	0	0,0
Politična komunikacija	1	1,5
Skupaj	156	100,0

* Odstotkovne vrednosti vsake kategorije glede na celoto dobljenih odgovorov (67). Vsota presega 100, ker je bilo mogoče ugotoviti več kot eno tematsko področje na raziskavo.

Tabela 2: Tehnike zbiranja podatkov

	Število raziskav	%
Nenavedene	1	1,5
Anketa	23	34,3
Analiza statističnih podatkov	19	28,4
Anketa in analiza statističnih podatkov	3	4,4
Analiza dokumentov in drugih nestatističnih virov	15	22,4
Vsebinska analiza tekstov	6	9,0
Skupaj	67	100,0

Tabela 3: Razpored raziskav po posameznih središčih

	Število raziskav	%
Berlino	1	1,5
Bologna	7	10,5
Catania	11	16,4
Cosenza	1	1,5
Firence	3	4,5
Messina	2	3,0
Milano	13	19,4
Padova	1	1,5
Pavia	5	7,5
Rim	7	10,4
Salerno	1	1,5
Torino	7	10,4
Trento	1	1,5
Evropska univerza	7	10,4
Skupaj	67	100,0

Razvoj zahodnonemške politologije od šestdesetih let sem*

Izoblikovanje treh temeljnih smeri¹

Ko je zahodnonemška politologija na začetku šestdesetih let zaključila proces svojega etabliranja kot *univerzitetna stroka*, je bilo videti, kot da njen nadaljnji razvoj kot *znanosti* ne bo več problem. Kot je rekel M. Rainer Lapsius, je bila »na koncu prve razvojne faze konstituiranja v Nemčiji in na začetku druge faze notranje konsolidacije. Nadaljnja izgradnja pa mora imeti za cilj njen popoln razmah.«²

Seveda je razvoj potekal drugače. Stroka se je sicer lahko močno razmahnila in se tako na zunaj uspešno razvijala; o kaki »notranji konsolidaciji« pa ni bilo govora. Nasprotno: od srede šestdesetih let sem je stroka zašla v »globoko krizo identitete«. ³ Izgubila je koncepcionalni temeljni konsenz. Na njegovo mesto so stopile tri temeljne smeri koncepcionalnih pojmovanj politične znanosti:

- *normativno-političnofilozofsko koncipirana politologija*, ki navezuje na tendence politologije v petdesetih letih, toda sedaj z jasno konservativnimi premisami in ontološkimi utemeljitvami;

- politologija, ki se orientira po stanju »sodobnega družboslovja«, posebno socialnotehnološko usmerjene ameriške sociologije in political science; in

- *družbenokritično mišljena analiza politike*, ki je bila najprej močno pod vplivom kritične teorije Frankfurtske šole in se vedno bolj orientira po Marxovi oziroma marksistični teoriji družbe.

Te tri temeljnje smeri v svojem soobstoju in soočanju določajo podobo današnje stroke. Med njihovimi predstavniki je potekala o predmetu in zastavitvi vprašanja, o metodah in teoretskih pojmi, nalogah in funkciji stroke diskusija, ki se je zaostrovala v isti smeri, kot so se začeli – predvsem mlajši – politologi kritično ukvarjati z zahodnonemškim družbenim in državnim redom in kot so se pri tej kritiki vedno močneje opirali na pozicije marksistične družbene teorije.

Nekateri zastopniki stroke so označevali to oblikovanje treh temeljnih smeri kot možnost ali celo že realnost »cepitve« zahodnonemške politologije na tri dele.⁴ Pomanjkljivost takih tez je v tem, da se ne opirajo na

* Iz knjige: Razvoj zahodnonemške politologije, Campus Verlag, Frankfurt/New York 1977, str. 361.

¹ Ta del vsebuje nekatere odlomke iz poglavij mojega dela »Desintegration einer Integrationswissenschaft«, Frankfurt/Main 1975, str. 79–81 in 93–122. V tu predloženi predelavi drugače ocenjujem pomen normativno ontološke politologije (»Freiburška šola«) za koncepcionalni razvoj stroke kot v svojem prejšnjem prispevku.

² Lapsius, M. Rainer: Denkschrift zur Lage der Soziologie und der Politischen Wissenschaft, Wiesbaden 1961.

³ Naschold, Frieder: Politische Wissenschaft, Freiburg/München 1970.

⁴ K temu se bomo še vrnil.

analizo razvoja stroke, temveč le načelno označujejo sedanjo situacijo stroke. Mi pa bi sedaj raziskali ta razvoj v okviru naše dosedanje zastavitve vprašanja. Tako, kot smo lahko pojmovali nastanek stroke in izoblikovanje njenega koncepcionalnega temeljnega konsenza v bistvu kot izraz realnih problemskih konstelacij in njim odgovarjajočih pričakovanj glede analize politike, bomo nadaljni razvoj stroke prikazali v zvezi z nekaterimi družbeno-političnimi spremembami in ga interpretirali kot rezultat novih zahtev glede analize politike. To bo v dobršni meri možno samo v obliki prvih hipotez, kajti novejši razvoj stroke je doslej pripeljal le do maloštevilnih rezultatov, ki bi že dopuščali »trdnjše« sodbje.

V politologiji je navada, da razlagajo ukinitve osnovnega konsenza z izoblikovanjem temeljnih smeri (in obratno). To pa ni tautološko samo zato, ker sta oba momenta vidika *istega* procesa, temveč obenem odriva dve bistveni vprašanji, ki ju moramo razvoju stroke postaviti:

a. Zakaj je temeljni konsenz, katerega razvoj smo prikazali, v šestdesetih letih izgubil svojo prejšnjo prepričljivost?

b. Kako je mogoče razložiti, da ni bil formuliran nek drug temeljni konsenz, s katerim bi se bila politologija prilagodila novim danostim in spoznanjem, da se je nasprotno izoblikovalo *več različnih meri*?

Pri odgovoru na prvo vprašanje moramo razen poskusa, da bi aplicirali spremembe stroke na splošni družbeno-politični razvoj, upoštevati tudi nekatere notranje momente v stroki, ki so podpirali te spremembe. V razlagi, ki bo temu sledila bomo glavno pozornost posvetili izoblikovanju posameznih temeljnih smeri . . .

Politična veda kot družbenokritična analiza politike

Če na kratko povzemamo tisto, kar je poskusom »modernizacije« stroke skupno, potem lahko ugotovimo, da naj bi znanstvenost politoloških ugotovitev in teorij zagotovili konec *formalno*, to je z novimi metodami in sistemskimi konstrukcijami. Nasprotno pa pojmujejo zastopniki »glavne smeri«, o katerih sedaj govorimo, pomanjkljivosti tudi »sodobne politologije« v prvi vrsti kot posledico *družbenoteoretske utemeljitve* analize politike. Znanstvenost politoloških analiz postavljajo pod vprašaj izhajajoč iz novega pojmovanja predmeta, torej *vsebinsko*. Ti zastopniki stroke se sicer pridružujejo zahtevi po analitski strogosti in empirični orientaciji, toda obenem vztrajajo pri zahtevi, da metode ni mogoče določati brez *družbenoteoretske* refleksije predmeta. Videli smo, da je »tradicionalistična« politologija komaj kdaj analizirala družbeni kontekst politike. Kot *politična* znanost se je v dobršni meri omejila na politično »področje«. Novi sistemskoteoretski koncepti sicer želijo zajeti povezave med »delnimi sistemi« družbe, toda pri tem niso prišli dlje od formalnih in

ahistoričnih vzorcev tolmačenja sistemskih odnosov.⁵ Teorija družbe v smislu vsebinskega določevanja razvojnih pogojev in strukturnih značilnosti družbe pa je le predpostavka za primerno analizo politike. Obenem je tudi predpostavka za zadostitev kritični aspiraciji, ki jo (politična) znanost nujno postavlja, kajti le ona lahko postavlja kriterije za tako kritiko. Druženokritična analiza politike prav gotovo ni monopol marksistične znanosti, ne more pa shajati brez upoštevanja teoretskih izrekov marksistične družbene analize. Toda večina zastopnikov stroke je zavrnila že zastavitve vprašanj marksistične teorije, videli so v njih v najboljšem primeru »totalitarne ideologije«, in njihov najnujnejši namen je bil, da bi jih razkrinkali. To velja za celotne zahodnonemške družbene vede do srede šestdesetih let.

Samo nekaj politologov je bilo izjema glede te »dezideologizacije«. Ossip K. Flechtheim, ki je bil na primer v dvajsetih in tridesetih letih član Komunistične partije Nemčije oziroma marksistične skupine »Neu Beginnen«, samega sicer »ni več označeval kot marksista«, temveč prej kot »pacifistično-socialističnega humanista« in je bil mnenja, da je »skrajni čas za aplikacijo kritično-humanističnega načela na materialistično dialektiko«, toda to pojmovanje je formuliral »z vsem spoštovanjem do dosežkov Marxa in Engelsa«. ⁶ Flechtheimova za kritiko sposobna politologija je v bistvu rezultirala iz njegovega poznavanja socialistične tradicije in njegovega vztrajanja pri njenih vsekakor tudi etičnih temeljnih vrednotah in postulatih. ⁷ Še v dosti večji meri velja to za Wofganga Abendrotha, ki je »kot osamljen bojevnik« vztrajal pri temeljnih pozicijah marksistične teorije in jo učil na svojem področju delovanja v Marburgu – skupaj predvsem z »sociologom« Wernerjem Hofmannom. Tudi kritična teorija, »frankfurtska šola« zahodnonemške sociologije, je ohranila nekatere kategorije in zastavitve Marxove oziroma marksistične teorije.

Protestno gibanje in kritika politologije

Politologija pa je v Abendrothu videla outsiderja in kritično teorijo je približno do srede šestdesetih let komajda zapazila, ker so bili njeni

⁵ To že nekaj let vidijo tudi v Združenih državah Amerike. Med tem ko mnogi zahodnonemški politologi še vedno poskušajo sprejemati najpomembnejša dela ameriške political science, je ta že pričela postavljati empirično-analitski ideal znanosti in dosežke sistemskoteoretskih konstrukcij pod vprašaj. Easton, ki je še leta 1965 slavil »behavioral revolution«, je že leta 1969 razglasal »post-behavioral revolution«. (Lastne »revolucije« so očitno edine revolucije, ki si jih ameriška political science danes še lahko predstavlja.) Vsebine politike je treba temeljiteje analizirati: namesto tehnološko orientiranih konstrukcij vzorca spremenljivk se mora politična znanost truditi za *realne ugotovitve*; zavzeti mora stališče do *vrednostnih temeljev* političnega sistema; močneje so mora posvečati svoji politični nalogi in se *političizirati*. Glej navedbo literature in kritična stališča Franza Lehnerja, »Nostalgie einer Disziplin oder die Revolution, die nie stattgefunden hat«, v *Politische Vierteljahresschrift*, letnik 15 (1974), str. 245–256. K *policy analysis*, poskusu, da bi namesto formalnih potekov procesa postavili materialno politiko kot osrednji predlog analize glej Guenther F. Schaefer, *Policy analysis und Politologie*, v *Sozialwissenschaftliches Jahrbuch für Politik*, zv. 3, München in Wien, 1972, str. 261–280.

⁶ Ossip K. Flechtheim, *Bolschewismus 1917–1967. Von der Weltrevolution zum Sowjetimperium*, Wien, 1967, str. 15 (predgovor).

⁷ Primerjaj moj sestavek »Zur Politologie-Kritik Ossip K. Flechtheims, n. n. m.

zastopniki sociologi.⁸ Šele potem, ko so njihove kritične analize zaradi »izvenparlamentarne opozicije«, ki je takrat nastala, in kritičnega odnosa študentskega gibanja do visokih šol postale politično učinkovite, se je povečal njihov vpliv na politološko diskusijo. Nudile so bistvene navezovalne točke za izoblikovanje družbenokritične analize politike in okvira zahodnonemške politične znanosti. To družbenokritično orientacijo samo pa so spet sprožila predvsem znotraj- in zunajuniverzitetna protestna gibanja.

Politologija ni bila kaj prida udeležena pri nastanku protestnih gibanj – v nasprotju z mnogimi očitki, proti katerim so se politologi obupno branili. Nasprotno je kaj kmalu sama zašla v ogenj kritike svojih lastnih študentov. Politologija je sedela takrat med vsemi stoli: etabrirane družbene skupine in politične stranke kot tudi državne instance so ji ali (po krivici) očitale, da je pomagala protestnemu gibanju pri argumentaciji, ali pa so ji (s stališča vladajočih po pravici) očitali, da je s svojimi idealnimi predstavami o demokraciji vzbujala napačna pričakovanja, ki jih »vsakdanja demokracija« ne more izpolniti. Študenti in nekateri zastopniki stroke pa so stroki nasprotno očitali, da je pomagala etabrirati tisto obliko demokracije, ki se je sedaj izkazala kot zelo oddaljena od svojih osrednjih legitimacijskih vzorcev. Od koderkoli je že prihajala kritika: izkazalo se je, da politologija ni sposobna prepoznati družbenih vzrokov novega protesta. Ni mogla videti, »da je šlo tu *tudi* za proces praktičnega vnovičnega odkrivanja družbenih struktur moči,⁹ ker je sama izgubila spred oči te strukture moči. Razen tega stroka, ki je nastopila z namenom, da bo odprla posebna vprašanja dnevne politike za znanstveno analizo, ni izjavila nič bistvenega k problemom, ki so bili povod za zunaj- in znotraj-univerzitetno protestno gibanje. Posebno izkušnja, da politologija kot »znanost o demokraciji« ni niti zavzela stališča do vietnamske vojne, niti ni pokazala, da bi bila zapazila v zvezi z zakoni o izrednem stanju razvoj ustavnosti v Zvezni republiki, je pripeljala mnoge mlajše politologe do tega, da so začeli načelno kritizirati svojo stroko.¹⁰ Spoznali so namreč, da mora shajati kritična analiza norm in dejanskosti zahodnonemškega državnega reda ali *brez* politologije ali pa se mora obrniti *proti* njej. Kritika politične realnosti in kritika politologije sta se tako tesno povezali – kolikor stroke (posebno v njeni tradicionalni usmeritvi) sedaj nista sploh povsem ignorirali.

⁸ Izjema so bili nekateri zastopniki stroke, ki so bili »naseljeni« na »meji« med politologijo in sociologijo, npr. Jürgen Fijalkowski. Glej njegov sestavek »Über einige Theoriebegriffe in der deutschen Soziologie der Gegenwart«, v: *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 18. letnik (1961), str. 88–109.

⁹ Ekkerhard Krippendorff, *Politikwissenschaft und Außerparlamentarische Opposition*, v: Gerhard Lehbruch i. drugi, izd., *Demokratisches System und politische Praxis*. Für Theodor Eschenburg, München, 1971, str. 97–123, str. 100 in nasl.

¹⁰ Primerjaj v tej zvezi pravkar citirani sestavek Krippendorffa, ki združuje celo vrsto takratnih kritiziranih točk.

Nasprotno pa je bilo videti, da kritična teorija zahodnonemške sociologije lahko najde navodila za družbenokritične in posebej znanstvenokritične analize. Številni mlajši politologi so sedaj začeli recipirati dela Horkheimerja, Adorna, Marcuseja in končno Habermasa, ki so igrala veliko vlogo v argumentaciji študentskega gibanja.¹¹ Ta recepcija je dajala nastajajoči opoziciji znotraj stroke kriterije za novo konceptualno orientacijo, ki bi jih ne bilo mogoče dobiti iz dotedanje razprave o nalogah, vsebinah in metodah politologije. Kritična teorija je sicer tudi pomagala artikulirati kritiko tradicionalistične politologije;¹² toda njen odločilni vpliv je bil v tem, da mnogi zastopniki stroke, ki so iz takratnega stanja stroke potegnili konsekvenco konceptualne preorientacije, niso podlegli »fascinaciji«,¹³ ki jo je imelo teoretsko in metodično pojmovanje »sodobnega družboslovja« in raziskovalne zastavitve ameriške political science. K temu so posebno veliko doprinesle tri točke kritike empirično-analitskega pojmovanja znanosti, ki jih bomo najprej skicirali.

a. Kritika pojmovanja teorije in prakse

V empirično-analitskem pojmovanju znanosti teorija in praksa nista bili dovolj tesno povezani ena z drugo, če ju niso sploh povsem ločevali. (glej k temu trofazno razdelitev, ki smo jo prikazali zgoraj). Toda znanosti ni mogoče obravnavati ločeno od socialnih razmer, v katerih jo gojijo, in od socialnih prisil, ki jim je izpostavljena. *Sovisnost nastajanja* da je socialno *določena*. Zavest o problemih, določitev nalog in ciljev znanosti kot momenti spoznavnega interesa da so že produkt tistega, kar bi bilo treba raziskovati, namreč produkt družbenega ukrepanja, ne le nekaj, kar je nastalo v domišljiji raziskovalca, ne le »malenkosti«, ki se bodo »sčasoma same od sebe«¹⁴ izključile. Dejavnike nastanka da je torej treba vključiti a analizo, ni jih mogoče s pomočjo metodologije izločiti iz »sovisnosti utemeljitve«, t. j. iz procesa izoblikovanja izrekov, posebno zato, ker predstava o razumsko določeni intersubjektivni kontroli abstrahiranja od objektivnega stanja družbe in funkcioniranja znanosti, ki ga moramo pojmovati v njej: »odprta družba« (Popper) da je tiha želja, ne dejanskost, in »liberalni model akademskega posredovanja mnenja in kresanja mnenj« mora nujno odpovedati,¹⁵ ker je znanost sama socialen

¹¹ Primerjaj vseskozi Jürgen Klüver/Friedrich O. Wolf, izd. *Wissenschaftskritik und sozialistische Praxis*, n. n. m.

¹² Tudi krog okoli Wolfganga Abendrotha se je v svoji kritiki politologije orientiral po znanstvenokritičnih pozicijah frankfurtske šole, glej Jörg Kammler, *Gegenstand und Methode der politischen Wissenschaft*, v Wolfgang Abendroth/Kurt Lenk, izd., *Einführung in die politische Wissenschaft*, Bern/München 1968, str. 9–24; in isti, *Politische Wissenschaft und Herrschaft*, n. n. m.

¹³ Krippendorff, izd., *Political science*, n. n. m., str. V (Uvod).

¹⁴ Karl R. Popper, *Die Logik der Sozialwissenschaften*, v: Adorno in drugi, *Der Positivismusstreit*, n. n. m., str. 103–123, str. 113.

¹⁵ Horst Baier, *Soziale Technologie oder soziale Emanzipation?* n. n. m., str. 23. Ta liberalni model je končno prevzel tudi Habermas, ko je terjal racionalni diskurz, diskusijo brez oblasti (in tudi menil, da je trenutno možna).

proces pod realnimi prisilami. Znanost, posebno če stremlji k teoriji političnega ukrepanja, tudi ne bi smela prepuščati odločitve o vrednotah in smotrih nekemu ločenemu področju prakse, temveč mora pojmovati svoj »*kontekst delovanja*« konkretno, t. j. sebe samo kot del družbenega spopada. Empirično-analitsko pojmovanje znanosti da je enako neuspešnemu poskusu pojmovati družbo takorekoč kot objekt reflektirajočega, analizirajočega subjekta in izločiti znanstveno delo iz njegovega konteksta.

b. Kritika pojma empirije

Sicer so tudi zastopniki kritične teorije zahtevali, da se morajo analize družbe izkazati empirično, toda odklanjali so golo »podvajanje« družbenih podatkov. Tako je zapisal Margherita von Brentano, da je »vsak pojem, vsak uvid v konkretne sovisnosti več kot izjava o eksperimentalno preverljivih podatkih«. ¹⁶ S tem je med drugim hotela reči, da je sicer mogoče spoznati empirična dejanska stanja in jih izraziti v formaliziranih ugotovitvah dejstev, da pa je vrednost takih rezultatov za razlago majhna, dokler zajemajo samo zunanje pravilnosti in ne izražajo, kako je do teh dejanskih stanj prišlo, kakšen je njihov pomen za politično-socialne procese, katere družbene interese podpirajo oz. katerim služijo. Obstoječe sâmo pove kaj malo, dokler ne pojmujeemo dejstva kot producirana, t.j. že kot posledico poprejšnjega ukrepanja in vsakokratnih družbenih razmer. Empirična analiza, ki se odpoveduje vpašanjem po ozadju najdljivega, je pozitivistična in ostaja ujeta v tistem, kar je mogoče pozitivno opazovati. Prav to odpovedovanje pa je konsekvencia striktno empirično-znanstveno usmerjenih empirično-analitskih pojmov znanosti.

c. Kritika »analize delčkov«

Kritična teorija je vztrajala pri tem, da je mogoče raziskovati socialna dejanska stanja samo z upoštevanjem celotnih družbenih kontekstov, družbene »totalitete«, iz katerih rezultirajo. Ta zahteva ni bila naperjena samo proti empiričnemu načinu postopanja, temveč je bila naperjena načelno proti »tehnologiji delčkov« in še dlje proti dosedanji »delitvi nalog« tako v posameznih disciplinah kot tudi splošno *med* družboslovnimi strokami. »Tehnologiji delčkov« so očitali, da se omejuje na »polja, ki jih je mogoče izolirati, in na stacionarne sovisnosti z vedno se znova ponavljajočimi ali vsaj ponovljivimi poteki«. ¹⁷ Kompleksna realnost da je nasilno členjena; iz nje da dobesedno izsekajo kontekste podatkov kot

¹⁶ »Die Unbescheidene Philosophie«, n. n. m., str. 108.

¹⁷ Jürgen Habermas, *Analytische Wissenschaftstheorie und Dialektik*, v: Adorno i. dr., *Der Positivismusstreit*, n. n. m. str. 155–191, str. 166.

delne realitete. Zatorej mora biti tudi izjavna vrednost dobljenih podatkov – ki so zaradi empirističnega načina postopanja itak dovolj površinski – prilično majhna. Isto argumentacijo so navajali – kot reakcijo na izoblikovanje sociologij za delna področja (mladinske, družinske, industrijske, volilne in drugi sociologije), ki so se druga od druge vedno močnejše izolirale, – proti delitvi družbe. V tem smislu so kritizirali »specializacijo« posameznih disciplin. Z večstopenjsko členitvijo družbene analize v interdisciplinarni in znotrajdisciplinarni delitvi dela so družbene vede baje izgubile sovisnost svojih »predmetov«. Ta pa se, ne da bi bila zapopadena in za njihovim hrbtom, vedno znova vzpostavlja in se s tem izmika vsaki znanstveno utemeljeni strategiji spreminjanja.

Ta argumentacija kritične teorije proti empirično-analitskemu pojmovanju znanosti in proti obstoječemu obratovanju znanosti ni določala le splošne kritike znanosti s strani študentskega gibanja; dajala je tudi navodila za spopad s posameznimi disciplinami. V politologiji je pripeljala do tega, da je sedaj letela načelna kritika posebno na ožje razumevanje *politike* in z njim in pravkar zakoličene *meje stroke*. Sedaj so raziskovali »politološko relevantne aspekte«, ki jih poprejšnja politologija kljub vsem zahtevam po »preglednosti« in »integraciji« ni videla, kaj šele raziskovala. Analiza družbenih pogojev in predpostavk političnih institucij in procesov je postala osrednji postulat.

Bistveni vpliv kritične teorije pa moramo videti v tem, da je njena argumentacija preprečila nekritično usmerjevanje stroke po dozdevnih napredkih »sodobnega družboslovja«, predvsem ameriške political science. Njene postulate so sicer delno prevzeli,¹⁸ toda bistvena zasluga vpliva kritične teorije je, da je del mlajših zastopnikov stroke mogel razkriti specifične enostranosti zastavitev in del, ki so si jih drugi zahodno-nemški sociologi sorazmerno brez problemov postavili kot merilo »modernizacije«. Posebno v recepciji politične systemske teorije so prišli npr. avtorji kot Senghaas in Narr do čisto drugih rezultatov kot recimo krog okoli Dietra Oberndörferja, ki je meril systemskoteoretske koncepte z metodološkimi pozicijami empirično-analitskega ideala znanosti.

Ni bilo sporno, da imajo lahko systemski modeli dokajšnjo hevristično vrednost: pripeljejo do obilice novih zastavitev vprašanj, ki so prej primerne za kompleksno dejanskost kot poprejšnji koncepti.¹⁹ Kritika se tudi res ni načelno obračala proti interpretaciji politično-socialnih problemov s pomočjo systemskih domnev, temveč proti njihovim specifičnim enostranostim. Kritizirali so, da po eni strani nagiba večina systemskoteoretskih modelov k formalizaciji systemskih domnev, to je k konstruiranju *abstraktnih* hipoteznih zgradb. Raziskovanje socialnega vedenja pa da je po drugi strani zreducirano na *dane pravilnosti*; to vedenje da se pojavlja kot sistem

¹⁸ Glej na primer večino prispevkov v Gisela Kress/Dieter Senghaas, izd., Politikwissenschaft. Eine Einführung in ihre Probleme, Frankfurt am Main 1969.

¹⁹ To je poudarjeno v več izjavah Narr/Naschold, Einführung in die moderne politische Theorie, n. n. m., in v sestavkih Dietra Senghaasa v Koch/Senghaas, izd. Texte zur Technokratiediskussion, n. n. m. ...

spremenljivk, katerih kombinacija je zanimiva, ne da bi bila sproblematizirana vsebina družbenih struktur in potekov. Za funkcionalnost socialnega vedenja in funkcioniranje sistema so kot edino merilo uporabljali sistemske cilje vzvrževanja in stabilnosti, prilagodljivosti in sposobnosti za ukrepanje. Niso se več spraševali po ozadju sistemskih domnev; ker so bile izpeljane iz obstoječih sistemov, so bili ti sistemi ontologizirani:

»Pojem sistema, ki ni dosledno hipotetično-hevrističen, razpolitizira analizo v tisti meri, kolikor v sistemu objektivira alternative in potence realnih razmerij, pogojenost vsakokratnih procesov z določenimi okoliščinami in skupinskimi kompromisi, skratka kolikor objektivira oblastni in izvedljivostni značaj družb, obstoječe alternative in sprejete enostranske odločitve in s tem povzdigne nek specifični oblastni položaj v model.«²⁰

Tako ni postavljeno niti vprašanje po družbeni nujnosti oblastnih odločitev samih kot referenčne točke, niti ni analiziran proces oblikovanja oblasti sam, niti kako prihaja do specifičnih odločitev.²¹

V tej kritiki so že prihajali do izraza rezultati družbenokritičnih analiz politike, ki so nastale neodvisno od soočanja s teorijami in zastavitvami »sodobnega družboslovja«.

Razvojne črte družbenokritične politologije

Nasploh je za razvoj družbenokritične analize politike v okviru politologije značilno, da je pripeljala do vedno močnejše političnoekonomske orientacije. Če so bile prve analize delno takorekoč še »politološke« študije z »levim« predznakom, pa je postopno popravljanje teh analiz pripeljalo do povsem nove preutemeljitve analize politike pri delu predstavnikov stroke: vedno več analiz in zastavitev se opira na predelavo Marxove kritike politične ekonomije. Poleg njih pa še naprej obstojijo številne družbenokritične zastavitve, ki hočejo shajati brez Marxa v prepričanju, da so »Marxa presegle«.

Razlike in nasploh tudi pričujoče stanje družbenokritične politologije je v dobršni meri mogoče razložiti iz pogojev nastanka te osnovne smeri. Njen razvoj so po eni strani odločilno določale praktične izkušnje protestnega gibanja, po drugi strani pa družbena kritika kritične teorije in analize Wolfganga Abendrotha. In iz tega sledijo vsakokratne povsem specifične usmeritve analize politike.

Kritika zakonov o izrednem stanju se je sicer bistveno opirala na teoretska dela in publicistično dejavnost Wolfganga Abendrotha.²² Toda resonanco, ki jo je imelo protestno gibanje, je pač mogoče razložiti samo s tem, da je v svojo argumentacijo sprejelo teoreme kritične teorije. Ti teoremi pa so spet začeli praktično učinkovati šele, ko so jih sprejeli

²⁰ Narr, *Theoriebegriffe und Systemtheorie*, n. n. m.; k ustreznim kritikam Niklasa Luhmanna gl. Günther Schmid, *Funktionsanalyse und politische Theorie*, n. n. m.

²¹ Narr, n. n. m., str. 179.

²² Prim. seznam Abendrothovih spisov v prilogi njegove »*Antagonistische Gesellschaft*«, n. n. m.

uporniški študentje vseh slojev. Kako je študentsko gibanje sprejelo Habermasove »Reflexion über den Begriff der politischen Beteiligung«²³ in kako jo je sprejela politična pedagogika, opisuje Hermann Gieseke z naslednjimi besedami:

»Te argumentacije na začetku skoraj niso imele nobenega učinka v izobraževanju učiteljev in v šolah. Preveč v nasprotju so si bile s politično-pedagoškim samorazumevanjem petdesetih let. Šele pozneje, ko so jih povzeli uporniški levičarski študenti, so postale znane širši politični in pedagoški javnosti. Iz političnega koncepta, ki je zastopan v tem spisu, so študenti v dobršni meri pozneje črpali svojo municijo; končno je bil Habermas prepričan, da je prav zunajparlamentarna dejavnost pomembna za nadaljni razvoj demokracije.«²⁴

Druženokritična pojmovanja in teze kritične teorije pa je bilo mogoče sprejeti v tej širini, ker so študenti merili družbeno in politično zlo z legitimacijskimi vzorci »zahodne demokracije«, ki so jim jih vbili v »političnem izobraževanju«. S tem je bila vzpostavljena med načinom, kako so študenti videli politične in družbene probleme, in teoremi kritične teorije »prilичna koincidenca«,²⁵ kajti tudi Frankfurtska šola si je jemala pravico, da

»sprejema ideale meščanstva... bodisi tiste, ki jih njegovi predstavniki še oznanjajo, bodisi tiste, ki so še spoznavni kot objektivni smisel institucij, tako tehničnih kot kulturnih, kljub vsem manipulacijam... Izreka protislovje med prepričanjem in dejanskostjo in se pri tem tesno drži s časom pogojenega pojava.«²⁶

Ta oblika družbene kritike, ki konfrontira obstoječe razmere z njihovimi lastnimi aspiracijami, je prišla do izraza v kritiki »kapitalizma zapravljanja«, »avtoritarne države«, družbene »odtujitve« individua itd. ter v zahtevi po »emancipaciji« posameznika, po odpravljanju »deficitov demokracije«, po znanstvenemu vodenju prakse, ki družbo spreminja, po odpiranju »slonokoščenega stolpa« univerze nasproti družbi itd.

V politologiji je prišla ta kritika družbe in znanosti do izraza v raziskavah s »politično emancipatornim interesom«, da bi pokazali »druženopolitične alternative in njihovo družbeno možnost udejanjanja«, na osnovi poskusa za »osvetlitev tez, dedukcij, premis in struktur, ki ovirajo emancipacijo«,²⁷ in študenti so postavili zahtevo po »politologiji kot emancipacijski znanosti«. ²⁸Številna dela od druge polovice šestdesetih let

²³ V: Ludwig von Friedenburg in drugi, *Student und Politik*, n. n. m., str. 13–55.

²⁴ Gieseke, *Didaktik der politischen Bildung*, n. n. m., str. 42.

²⁵ »Izkazala se je prilična koincidenca med mojimi idejami in izkušnjami, ki so si jih študenti pridobili sami od sebe v praksi in v svojem mišljenju.« (Herbert Marcuse, v: *Der Spiegel* z dne 28. julij 1969, str. 103, citirano po Helga Krüger, *Zur gesellschaftlichen Funktion der Soziologie*, n. n. m., str. 132).

²⁶ Max Horkheimer in Theodor W. Adorno, *Dialektik der Aufklärung*, Amsterdam 1947, str. 292, citirano po: Jürgen Habermas, *Reflexionen über den Begriff der politischen Beteiligung*, n. n. m., str. 49 in nasl.

²⁷ Hans-Hermann Hartwich, *Sozialstaatspostulat*, n. n. m., str. 352 in 360; k aspiraciji druženokritične politologije, ki prihaja v tem delu zelo jasno do izraza, primerjaj posebno uvod, str. 11–16, in zaključek, str. 352–362.

²⁸ Tako naslov sestavka Eberharda Wescheja v: *Berliner Zeitschrift für Politologie* (prej *Der Politologe*), zv. 2, 9. letnik (1968), str. 21–23.

sem je mogoče okarakterizirati kot »študije k ustavni realnosti Zvezne republike« (tako podnaslov zbornika »Der CDU-Staat«). Glavni naslov in podnaslov označujeta stanje takratne družbene kritike. Ta je bila naperjena večinoma proti političnemu in ekonomskemu *razvoju* Zvezne republike, ki je bil nezdržljiv s prvotno proklamiranimi *cilji*. Kritika je bila torej naperjena proti odklonom od »ustavnega ideala«. To se razjasni ob primeru takratne diskusije o parlamentarizmu: iz analize dejanskih možnosti Bundestaga (in parlamentov v inozemstvu, ki jih je z njim mogoče primerjati) za vplivanje so sklepali, da je parlament kot srčika demokratične ustavne zgradbe *izgubil* svojo funkcijo. To izgubo funkcije so pojmovali kot »razvojno napako«, dokler ni Johannes Agnoli pokazal na funkcionalnost tega razvoja, dokler namreč ni lahko razložil, da »transformacija demokracije«²⁹ izraža spremembo političnih struktur moči, ki imajo svojo osnovo v organizaciji *družbene* oblasti.³⁰

Ob vprašanju, kako je mogoče analizirati, določati in spreminjati te družbene razmere oblasti, se ločujejo različne smeri družbenokritične analize politike, posebno

a) analize politike v okviru teorije kritične teorije o »pozmem kapitalizmu«,

b) analize politike, ki se priključujejo interpretaciji ustave Wolfganga Abendrotha,

c) analize politike v okviru »rekonstrukcije kritike politične ekonomije«.³¹

Ad 1: *Kritična teorija* je prišla do pojmovanja, da Marxova teorija kapitalizma *današnjim* pogojem kapitalističnih družb ne ustreza več. Kapitalizem je po tem pojmovanju razvil možnosti za preprečevanje oziroma premagovanje kriz, vzpostavil je mehanizme, s pomočjo katerih se lahko izogne izbruhu odkritih razrednih nasprotij. Spremenjeni značaj kapitalizma kot »poznega kapitalizma« da izvira predvsem iz »nove vloge države«. Ta da je v stanju, da odločilno vpliva na celotne družbene procese, če jih že ne kar usmerja, in svojo funkcijo dobiva predvsem s tem, da je politično integrirala delavski razred. V teoriji »poznega kapitalizma« je zatorej država postala *naslov* za zahteve po spremembi družbenih in političnih razmer.

Naj so bile te teze spričo takratne *dejanske* ekonomske in politične stabilnosti najprej videti še tako prepričljive, tako vprašljive so postale, ko v šestdesetih letih te stabilnosti ni bilo več in ko je bil ogrožen »politični mir«. Recesija zahodnonemškega gospodarstva v letih 1966 in 1967, izkušnje z novo gospodarsko politiko velike koalicije, streznjenje, ki je sledilo reformni evforiji in ne nazadnje septembrske stavke v letu 1969 so

²⁹ Johannes Agnoli/Peter Brückner, *Die Transformation der Demokratie*, Berlin 1967.

³⁰ Glej k diskusiji o parlamentarizmu Bernhard Blanke, *Theorien zum Verhältnis von Staat und Gesellschaft*, n. n. m. poglavje 9.

³¹ Te smeri bi tu skiciral karseda na kratko; izčrpnije prikaze na to temo vsebujejo deli III in IV naše »kritike politične znanosti«, n. n. m.

praktično postavile pod vprašaj teorijo o »pozmem kapitalizmu«. Preverjanje te teorije je pokazalo, da tudi *teoretsko* ni bila dovolj utemeljena.

Ad 2: Medtem ko kritična teorija iz spremenjenih pojavnih oblik kapitalizma sklepa na načelno novo kvaliteto družbe in iz pomiritve delavskega razreda na premagovanje razrednega značaja te družbe, je bila prav zasluga *Wolfganga Abendrotha*, da je vedno znova poudarjal kontinuiteto kapitalizma in njegovega razrednega značaja. Nasproti teorijam o »pluralistični družbi« in proti videzu o premagovanju njenih temeljnih protislovij je postavil realiteto zahodnonemške strukture oblasti in jo označil kot »antagonistično družbo«. Če je v politologiji posebno Ernst Fraenkel predstavljal nadaljevanje *reformistične* tradicije nemškega delavskega gibanja (in njegovo nadaljnjo integracijo), potem je bil Abendroth tisti, ki je za politološko analizo ohranjal bistvena spoznanja *revolucionarne* nemškega delavskega gibanja. Ta spoznanja so mu omogočila, da je v »nasprotju s prevladujočim mnenjem« politične diskusije in proti »vladajočim naukom« politologije razvijal in propagiral alternativne predstave o družbenem in političnem razvoju Zvezne republike kot tudi o integraciji socialne demokracije v zahodnonemški sistem oblasti.

Fraenkel je sicer leta 1963 zahteval, da je treba priznati, da je »politologija v prvi vrsti odgovorna za znanstveno obravnavo vsake kritike in reforme ustave«, ³² toda to aspiracijo so on in drugi reducirali na prikaz in kritiko *institucionalno-postopkovnih* strukturnih načel oziroma »strukturnih defektov«. Kritiko ustave v smislu primerjave norme in izpolnitve norme z ozirom na *materialne* postulate ustave in v smislu analize *družbenih struktur oblasti*, na katerih temelji ustava, to kritiko je dal samo Abendroth. Njegove analize ustave so kritizirale interpretacije temeljnega zakona, ki so prikazovale *obstoječo* politično-družbeno realnost kot ustavno *edino* možno. ³³ Tako je spopad s konzervativno-jurističnim tolmačenjem načela socialne države na politološki strani vodil skoraj samo Abendroth. ³⁴ Abendroth je bil eden od redkih socialnodemokratskih politologov (treba bi bilo med drugim imenovati tudi Ossipa Flechtheima), ki so še lahko ohranili kritično distanco do razvoja socialne demokracije po letu 1945. ³⁵ Posebej je njegova zasluga, da je dal pobudo za pomembne študije k restavracijski fazi Zvezne republike Nemčije in s tem pomagal priklicati v spomin tisto fazo nemškega razvoja, ki bi jo bile tako politične in družbene skupine kot tudi politologija kaj prerade »zanemarile«. ³⁶

³² Ernst Fraenkel, »Die Wissenschaft von der Politik und die Gesellschaft«, n. n. m., str. 325.

³³ Glej Wolfgang Abendroth, *Das Grundgesetz*, Pfullingen 1966, in isti, *Antagonistische Gesellschaft*, n. n. m.

³⁴ Glej k temu med drugim Hans-Hermann Hartwich, *Sozialstaatspostulat*, n. n. m., ki je navezoval predvsem tudi na pozicijo Wolfganga Abendrotha.

³⁵ Glej posebno Wolfgang Abendroth, *Aufstieg und Krise der deutschen Sozialdemokratie*, Frankfurt am Main 1964, in več prispevkov v *Antagonistische Gesellschaft*, n. n. m., kot tudi Ossip K. Flechtheim, »Die Anpassung der SPD: 1914, 1933 und 1959«, v: *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 17. letnik (1965), str. 584–604, oziroma v: Jürgen Fijalkowski, izd., *Politologie und Soziologie*. Otto Stammer zum 65. Geburtstag (paralelna izdaja k zvezku 3/1965 KZSS), Köln in Opladen 1965, str. 182 in nasl.

³⁶ Glej npr. Eberhard Schmidt, *Die verhinderte Neuordnung 1945–1952*, Frankfurt am Main 1970.

Eno od težišč del Abendrotha in njegovih »neposrednih« učenecv je bila in je analiza »modelov javne oblasti«, ³⁷ »oblik meščanske oblasti«. ³⁸ Tem prispevkom je skupna zastavitev, da (razumejo) »politično znanost kot družbeno znanost, ki se ukvarja z izoblikovanjem moči, ki je usmerjena v ohranjanje in spreminjanje družbene celokupne zgradbe«. ³⁹ Reinhard Kühnl je takole označil intencije teh del:

»Prvič mora postati jasno, da je zgodovinski proces celota, da so gospodarstvo, politika, pravo, teorija države in filozofija najtesneje povezani med seboj, da so le različni vidiki iste družbene totalitete, da jih torej ni mogoče zapopasti iz njih samih, temveč le kot dele te celote . . .

Drugič je treba ob primeru razvoja meščanske družbe osvetliti gonilne sile zgodovinskega procesa. Zgodovina je (. . .) (pojmovana) kot rezultat spopada med družbenimi skupinami in razredi«. ⁴⁰

Dosežek teh študij je v tem, da so prikazale kontinuiteto meščanske oblasti tudi širši publiki, ki ji je etabliрана politologija servirala večinoma samo nezgodovinske in nekritične prikaze »modelov demokracije« in ustavo poveljujoče analize.

Medtem ko so dela »Marburške šole« večinoma stremela k *neposredni* uporabnosti rezultatov v politično-družbeni praksi v strankah, sindikatih in na področju vzgoje, je *teoretska* odločitev družbenih temeljnih razmer v celoti ostajala zanemarjena. Pri poskusih odpravljanja teh pomanjkljivosti se je »novejša« Marburška šola vedno močneje zgledovala po teorijah državnomonopolnega kapitalizma.

Ad 3: To je eden od razlogov za distanco med današnjo »Marburško šolo« in smerjo družbenokritično-marksistične (politološke) znanosti, ki naj bi »rekonstruirala kritiko politične ekonomije«. Po njenem pojmovanju teorije in analize »Stamokampa« ne izpolnjujejo aspiracij Marxove oziroma marksistične analize družbe in politike, da določa vsakokratno politično obliko kapitalizma kot izraz razmerja družbe (kot razmerja kapitala). Intencija, da bi »rekonstruirali« (Marxovo) »Kritiko politične ekonomije«, je rezultirala *tudi* iz kritike teoretskih šibkosti zastavitve Stamokampa, posebno določitev razmerja med politiko in ekonomijo, ki ne pomeni nič drugega kot ločevanje teh dveh, ⁴¹ in metodičnih nedostatkov, ki so pripeljali tudi v Stamokamp-teoriji do nekakšnega »raziskovanja vpliva«, ki se je včasih ločevalo od meščanskih analiz politike samo po svojem »političnem predznaku«. ⁴²

Zahteva po »rekonstrukciji kritike politične ekonomije« je bila *tudi*

³⁷ Glej prispevke v Wolfgang Abendroth/Kurt Lenk, izd., *Einführung in die politische Wissenschaft*, n. n. m.

³⁸ Glej Reinhard Kühnl, *Formen bürgerlicher Herrschaft. Liberalismus – Faschismus*, Reinbeck bei Hamburg 1971, in isti, izd., *Der bürgerliche Staat der Gegenwart. Formen bürgerlicher Herrschaft II*, Reinbeck bei Hamburg 1972.

³⁹ Wolfgang Abendroth, Kurt Lenk, n. n. m., str. 5 (predgovor izdajateljcev).

⁴⁰ Reinhard Kühnl, *Formen bürgerlicher Herrschaft*, n. n. m., str. 7

⁴¹ Glej Ulrich Jürgens, *Theorien zum Verhältnis von Politik und Ökonomie*, n. n. m., poglavje 15.2.

⁴² To se kaže posebej pri nekaterih NDR-analizah zahodnonemškega družbenega in državnega reda; glej tudi: Autorenkollektiv beim Institut für Gesellschaftswissenschaften beim ZK der SED, *Der Imperialismus der BRD*, Berlin 1971, in *Imperialismus heute. Der Staatsmonopolistische Kapitalismus in Westdeutschland*, Berlin 1968.

rezultat soočanja s kritično teorijo. V njeni kritiki so spoznavali, da ni izpolnjevala niti svoje aspiracije po celoviti družbeni analizi, niti ni dajala prepričljive utemeljitve za dozdevno neuporabnost Marxovih oziroma marksističnih temeljnih kategorij za analizo sedanjega kapitalizma. Posebno močna kritika je letela na frankfurtsko šolo zato, ker se ni povzpela do raziskovanja problemov materialne produkcije. Kritična teorija, ki je bila pod bistvenim vplivom družbene kritike, je doživela celo od Hansa Alberta, Habermasovega nasprotnika v »sporu okoli pozitivizma«, očitke, da je »zelo zanimivo, da je v dobršni meri izgubila spred oči probleme ekonomske podlage.«⁴³ »Leva kritika« je videla vzrok za šibke točke Frankfurtske šole v tem, da je kombinirala kategorije Marxove teorije s teoremi meščanske ekonomije in da je v rezultatih etablirane nacionalne ekonomije videla povod za revizijo ali opustitev centralnih kategorij marksistične družbene analize.⁴⁴ Tako je npr. Renata Damus ugotavljala, da si Habermas »pusti svoje razumevanje ekonomije narekovati od meščanske ekonomije, nato pa seveda v njej ne more več videti ključa za kritiko kapitalistične družbe.«⁴⁵ Kot osrednjo točko Habermasovega razumevanja ekonomije so kritizirali »prevladovanje« Marxove teorije vrednosti.⁴⁶ In kritična teorija v celoti zato tudi ne zmore določati razrednega značaja današnjega kapitalizma in se ne more dokopati do materialistične ocene sedanjega razmerja med ekonomijo in politiko.⁴⁷

Rezultat te kritike je v tem, da je približno od konca šestdesetih let kritična teorija izgubila svojo vlogo kot skupna referenčna teorija posamezne disciplinarne družbenokritične analize. Četudi ne za »levičarje«, kot piše Margaret Wirth, pa je vsaj za mnoge med njimi postala Marxova kritika politične ekonomije »skupna teoretska osnova; njene kategorije služijo za znanstveno in politično utemeljevanje raziskovalnih strategij v vseh akademskih disciplinah.«⁴⁸ Spričo desetletja trajajočega zapostavljanja marksistične znanosti na nemških univerzah dolgo časa ni bilo le razumljivo, temveč tudi nujno, da so se tudi marksistično orientirani politologi najprej skoncentrirali na *recepico* posebno Marxovih spisov. V zadnjih letih pa v vedno večji meri izpolnjujejo tudi zahtevo po analizi *pričujočih političnih razmer kot izraza razmerja kapitala*.

⁴³ Hans Albert, *Plädoyer für kritischen Rationalismus*, München, 1971, str. 47.

⁴⁴ Glej Ulrich Jürgens, n. n. m., poglavje 15.1.

⁴⁵ »Habermas und der heimliche Positivismus bei Marx«, v: *Sozialistische Politik*, zv. 4 (December 1969), str. 22–46, str. 43.

⁴⁶ Glej Wolfgang Müller, »Habermas und die Anwendbarkeit der Arbeitswerttheorie«, v: *Sozialistische Politik*, zv. 1 (April 1969), str. 39–53.

⁴⁷ Glej Wolfgang Müller/Christel Neusüß, »Sozialstaatsillusion«, n. n. m.

⁴⁸ Margaret Wirth, Zur Funktion einer Kritik der bürgerlichen Ökonomie heute, in: Klüver/Wolf, izd., *Wissenschaftskritik und sozialistische Praxis*, n. n. m., str. 151–173, str. 155.

Za politično znanost na Kitajskem

Politologija* kot posebna disciplina zavzema med družboslovnimi znanostmi pomembno mesto. Naloga naših politologov je, da pod vodstvom partije in v skladu z izročilom Marx-Leninove in Mao Zedongove misli povežejo in organizirajo politološke raziskovalce, prosvetne delavce in amaterske ljubitelje iz vse države, okrepijo princip povezovanja teorije s prakso, izpeljejo politiko »cvetenja sto cvetov« in tekmovanja sto (filozofskih) šol ter politiko uporabe tujega znanja v korist Kitajske in starega v korist sedanjosti, okrepijo znanstveni pristop k iskanju resnice iz dejstev, plansko pristopajo k politološki teoriji, političnemu sistemu, zgodovini politične misli, zgodovini političnega sistema, upravni znanosti, mednarodnim odnosom in tudi k drugim sorodnim vprašanjem; sistematično in kreativno izvajajo znanstveno raziskovalno delo, spodbujajo notranjo in zunanjo akademsko izmenjavo ter pospešujejo bujen razvoj domače politologije in vzgojo znanstveno-raziskovalnih kadrov, da bi služili hitrejši uresničitvi štirih modernizacij socializma.

To, da bi še bolj razvili politološke raziskave ter čimprej in uspešno usposobili kadre, je trenutno najnujnejši problem pred nami. Prav o tem vprašanju bom navedel nekaj lastnih pogledov.

I

Pomembnosti in nujnosti razvoja politološkega raziskovanja je potrebno dati dovolj velik poudarek in za to imeti dovolj znanja.

Predvsem se mora povrniti ugled in položaj politologije med družboslovnimi znanostmi in se mora čimprej zapolniti nepotrebna vrzel v politologiji na področju domačih družboslovnih znanosti.

Vsi vemo, da je bila politologija nekdanja ena od temeljnih družboslovnih znanosti, da je zelo pomembna samostojna znanstvena veja in da ima svoj posebej določen raziskovalni cilj. Predmet politološkega raziskovanja so vse vrste političnih odnosov v družbi, vse vrste političnih misli in vse vrste političnih teorij, kot na primer, o razredih, diktaturi, demokraciji, političnih strankah ipd. in njihova koristnost v družbenem razvoju, vse vrste političnih sistemov različnih držav, stara in sodobna, kitajska in tuja politična misel in zgodovina političnih sistemov. Zato je politologija pomembna znanost, ki je ne smemo zanemarjati, če hočemo doseči razcvet družbenih znanosti in okrepiti politično zgradbo v družbeni nadgradnji. Vendar pa je trideset let našega zanemarjanja, ki ga ne bi smelo

* Uvodna beseda v knjigo: Politika in politologija, ki je bila objavljena v Bejingu leta 1981 (v kitajščini). Njen avtor Zhang Youyu je predsednik Kitajskega združenja za politične vede. Sestavek je naslovila redakcija. Op. ured.

biti, oslabilo in odpravilo raziskovanje v politologiji. Kljub temu, da smo često poudarjali velik pomen politike in smo jo imeli za glavnega pove-ljnika in dušo vsega ter na široko razvili sistem študija politike, vseskozi nismo dajali potrebnega poudarka politološki znanosti, razvijanju politološkega raziskovanja in vzgoji kadrov. Ko smo leta 1952 preuredili učne zavode in fakultete, je šolska reforma slepo sledila t. i. sovjetski izkušnji in ker takrat v SZ na univerzah ni bilo ne političnih fakultet niti politološke usmeritve, jih tudi na naših univerzah nismo ustanovili. Takrat se je vsaj na videz zatrjevalo, da se bodo posamezne smeri politologije porazde-lile med druge znanstvene discipline, v resnici pa se je tako za politologijo kot za sociologijo smatralo, da sta obe le neka vrsta »psevdoznanosti« kapitalističnega razreda in se ni dopustilo, da bi politologija na Kitajskem samostojno obstajala. Dejansko je bila od takrat politologija, ta osnovna disciplina družbenih znanosti, z eno potezo odstranjena s prizorišča druž-benih znanosti v naši državi.

Ščasoma je politologija postala bela lisa med družbenimi znanostmi. Po eni strani že na univerzah niso odpirali politoloških fakultet, politoloških specializacij in niso plansko vzgajali specializiranih politoloških razi-skovalnih ustanov; zato politologija ni imela niti ljudi niti uspehov – in če rečemo, da je bila »prazna beraška malha«, to niti ni pretiravanje. Po drugi strani pa zlasti v desetih letih nereda, v času, ko so Lin Piao in »banda štirih« še posebej intenzivirali vse vrste nezakonitega delovanja s pomočjo praznega in goljufivega političnega besedičenja, so inkriminirana politična gibanja sprevračala in nadomeščala marksistično politično zna-nost. Velika škoda, ki je zaradi tega nastala, je vsem znana. Ta najbolj globoko segajoči nauk si bomo za vedno zapomnili.

Po zmagi nad »bando štirih« je država doživela spremembe, ljudstvo osvoboditev in tudi politologija je dobila ponovno veljavo. Na prvem zasedanju petega vseljidskega kongresa (parlamenta) je bilo v delovnem poročilu vlade navedeno, da je potrebno dvigniti znanstveno in kulturno raven celotnega ljudstva, z vsemi silami razvijati raziskovanje družboslov-nih ved in, kar je še posebej poudarjeno, da je treba »aktivno razvijati politološko raziskovanje«. Tovariš Deng Xiaoping je na nekem pomem-bnem kongresu o teoretskem delu poudaril: »Politologijo, pravo, sociolo-gijo in raziskovanje svetovne politike smo v preteklosti veliko let zanemar-jali, kar je zdaj potrebno hitro nadoknaditi.« To pomeni, da CK partije ni rehabilitiral le politologije kot pomembne discipline družbenih znanosti in obnovil legalen in samostojen status politologije med družbenimi vedami, ampak nas je tudi pozval, naj aktivno razvijamo politološko raziskovalno delo, da bi čim hitreje nadoknadili zamujeno in zapolnili nastalo vrzel.

Očitno je krepitev raziskovalnega dela družboslovnih ved nujna za uresničitev štirih modernizacij in za dvig znanstvene in kulturne ravni celotnega ljudstva. Ker je politologija pomembna temeljna veda med družboslovnimi znanostmi, je seveda ne moremo še naprej zanemarjati in dopuščati, da bi še nadalje ostajala v senci. To ne bi koristilo dvigovanju

znanstvene in kulturne ravni celotnega ljudstva, ampak bi lahko zavrlo tudi potek štirih modernizacij. Zato je čim hitrejše razvijanje ustvarjalnega politološkega raziskovalnega dela nekaj, s čimer ne moremo več odlašati.

Nadalje je treba osvoboditi misel in se s polnim zaupanjem prizadevno boriti za marksistično politologijo s kitajskimi posebnostmi.

Iz nam vsem znanih vzrokov so ljudje, ki so imeli stike s politološkimi krogi, pogosto naleteli na obžalovanja vredne razmere. Rezultat ni bil samo, da so številni tovariši trpeli, zamenjali profesijo, in nekateri še danes »spremenijo barvo, če zaslišijo govoriti o tigru« in jim srce še vedno trepeti v strahu, ampak je tudi povzročilo, da se mnogim ljudem zdi politologija nekaj povsem tujega in ne morejo spoznati njene pomembnosti in nujnosti.

Sedaj so razmere povsem drugačne. Ne samo, da je CK partije rehabilitiral politologijo, ji povrnil dobro ime in potrdil njen zakoniti status, ampak je tudi družbenopolitična situacija naše države doživela bistveno spremembo: socializem napreduje z vso paro, nastopila je pomlad znanosti in prinesla novo rast politologiji. Zato se moramo srčno veseliti in čutiti živo spodbudo. Takoj moramo iti v akcijo, pospešiti delo in se z vsemi silami in vso zavzetostjo posvetiti razvoju politološkega raziskovanja. Seveda, ko hočemo razvijati politološko raziskovanje, je to v bistvu enako kot s praznimi rokami graditi dom.

Če hočemo na novo začeti, nam prvič manjka material, drugič, manjkajo nam kadri, tretjič, ni specializirane raziskovalne institucije in te velike težave so tudi objektivno obstoječa realna situacija. Vendar pa se težav ne bomo ustrašili. Ko imamo dobro vodstvo partije in srčno podporo vseh družbenih krogov, je le potrebno, da vsi iz kroga politologov skupaj zastavimo sile, dvignemo zavest, osvobodimo misli in z revolucionarnim geslom »izkoristiti sleherno jutro in večer« razvijamo svetlo tradicijo naporne izgradnje, z resničnim prizadevanjem in brez lepih besed nadoknadimo že izgubljen čas, pa bomo zagotovo lahko kar najhitreje dvignili politološko raziskovalno delo. Imamo trdno zaupanje in odločnost in imamo tudi neomajen pogum in stremljenje.

Nadalje je tej generaciji zaupano neuklonljivo svetlo poslanstvo, da aktivno razvijamo politološko raziskovanje, da zavestno okrepimo politično zgradbo socializma, da obnovimo in izpolnimo področje socialističnega političnega sistema in da zavestno nudimo vso pomoč partiji in vladi.

Ko v naši državi vstopamo v novo zgodovinsko obdobje izgradnje modernega socializma, bomo (oziroma smo že) na področju družbenopolitičnega življenja naleteli na številne nove okoliščine in številne nove probleme, ki jih bo treba povezati v teoriji in praksi, opravljati temeljite raziskave, izdelati znanstvene razlage, določiti konkretne programe in sprejeti konkretne ukrepe, da bi jih pravočasno in ugodno rešili.

Socialistično gospodarsko izgradnjo mora zavarovati socialistična izgradnja. Kljub temu, da se je glavno središče pozornosti partijskih

delavcev premaknilo, pa bo še vedno potrebno upoštevati vprašanja družbene nadstavbe. Osnovna sprememba razredne situacije še ne more pomeniti popolnega iztrebljenja razrednega boja. Partijska politična linija, miselna linija in organizacijska linija so že pravilno zastavljene, problem pa je, kako zagotoviti njihovo praktično izvajanje. Štirje glavni principi, mirno sodelovanje in živahna politična dejavnost so temeljni pogoji in glavna garancija za uresničitev štirih modernizacij. Vendar kako vztrajati pri štirih osnovnih načelih, kako zagotoviti in razvijati mirno povezovanje in živahno politično dejavnost, če ta vprašanja še ne moremo imeti za rešena, še manj pa lahko govorimo, da so dobro rešena. V resnici je še precej ovir in zelo veliko problemov. V središču tega je potreba, da se s teoretičnega vidika za korak dalje posvetimo tem problemom in jih razjasnimo in da s preverjanjem v praksi dobimo nove izkušnje in jih obogatimo ter da jih z vidika sistema še za korak dalje izpopolnimo in s tem zagotovimo reševanje cele serije problemov. Reševanje teh problemov terja okrepitev politološkega raziskovalnega dela.

Če hočemo uresničiti štiri modernizacije, moramo hkrati uresničiti politično demokratizacijo. Brez politične demokratizacije je zelo malo verjetno, da bomo imeli štiri modernizacije. Problemi demokracije so problemi državnega sistema. Mi smo že vzpostavili socialistični politični sistem, ki pa s številnih vidikov še ni zrel in ima še vedno pomanjkljivosti. Zato moramo ob »reformi in izpopolnjevanju socialističnega ekonomskega sistema« hkrati »reformirati in izpopolnjevati socialistični politični sistem, razvijati visoko stopnjo socialistične demokracije in popoln socialistični pravni sistem«; to so še vedno najpomembnejši in najnujnejši problemi, ki so pred nami.

Glede na principe temeljne marksistične teorije in konkretne revolucionarne prakse, glede na zgodovino in sedanjo situacijo socialistične politične graditve naše države je objektivna potreba izpopolniti socialistični politični sistem in je neodločljiva naloga naše politologije realistično preučiti teorijo politične misli tridesetih let od ustanovitve države, izgradnjo kadrovske vrste in s podobnimi izkušnjami s teh področij in samostojno izvesti sistematično teoretično analizo.

Vsi navedeni aspekti kažejo, kako pomembno je postaviti politično znanost za samostojno raziskovalno disciplino. Lenin je dejal: »Politika je neke vrste znanost, je neke vrste umetnost in takšna umetnost ni padla z neba in se je ne more doseči brez naporov.« Da bi resnično zgradili izpopolnjeno marksistično politologijo kitajskih posebnosti, mora biti to smer našega prizadevanja in cilj našega boja. Temu moramo posvetiti veliko časa, se odločno in neprestano za to prizadevati, skrbno in poglobljeno delati in vestno raziskovati. V skladu z načeli marksizma moramo izhajati iz realnih okoliščin v naši državi, samostojno, sistematično in kreativno razvijati politološko raziskovanje. To je naloga, ki jo moramo opraviti in je tudi stil študija, pri katerem moramo vztrajati.

II

Da bi lahko razvijali politološko raziskovanje, je treba sprejeti praktične in učinkovite ukrepe ter zagotovila zanje:

1. Ustanoviti je treba posebne politološke znanstvenoraziskovalne institucije. Ne samo, da bo Kitajska akademija za družbene znanosti ustanovila politološki raziskovalni inštitut, ampak naj vsaka provinca, mesto in avtonomna pokrajina, ki ima za to ustrezne pogoje, pri lokalnih družboslovnih znanstvenoraziskovalnih inštitutih ustanovi ustrezno politološko raziskovalno institucijo. V tem pogledu je že prevzela iniciativo provinca Heilogiang, kjer so ustanovili politološki raziskovalni inštitut. Upamo, da bo temu zgledu sledilo še več provinc, mest in avtonomnih pokrajin.

2. Na široko je treba vzgajati in usposablјati kadre za politološka raziskovanja. Ustanoviti je treba glavne državne izobraževalne zavode in čimprej na vseh glavnih univerzah (ki gojijo družbene in naravoslovne vede) odpreti politološke fakultete, predavati politološko specializacijo in načrtno vzgajati specializirane strokovnjake za politologijo. Ob pouku je potrebno hkrati razvijati tudi raziskovanje. Da bi rešili sedanje stanje, ko nam »teče voda v grlo«, je potrebno vsestransko razmisliti, kako bi rešili problem vrnitve v stroko tistih strokovnjakov, ki ne delajo v stroki, za katero so se izučili.

3. Ustanoviti je treba množična profesionalna akademska združenja; ne samo, da je treba ustanoviti vsedrjavno politološko društvo, ampak je treba ustanavljati tudi lokalna politološka raziskovalna združenja. Na tem področju nam je za zgled provinca Hubei, kjer so že zgodaj ustanovili politološko društvo. To je hvalevreden pojav, ki ga velja posnemati.

4. Imeti moramo načrten in organiziran razvoj nujne akademske izmenjave med kitajskimi in tujimi politologi.

III

Naloge politološkega raziskovanja so precej zahtevne, okviru raziskovalnega področja dokaj široki, problematika raziskovanja zelo bogata. Upoštevati moramo objektivne potrebe kot tudi paziti na realne možnosti in izvajati raziskovanje tako, da se plansko in postopno lotimo osrednjih problemov.

1. Določiti moramo načrt politoloških raziskav za leta 1980–1985. Z vsemi silami moramo mobilizirati in organizirati vse politologe v državi, vsakega posameznika in delovne enote, koordinirano porazdeliti delo in sprejeti naloge, praktično načrtovati in izpostaviti dosežke.

2. Predvsem je treba izhajati iz realnosti in določiti plan izbranih vprašanj za letos.

Zaradi subjektivnih in objektivnih omejitev naj bo plan izbranih

vprašanj za letos kratek in jasen (prečiščen) in mora poudariti tisto raziskovanje, ki je s teoretičnega in praktičnega vidika najbolj nujno potrebno in istočasno tiste probleme, ki jih z našimi subjektivnimi silami lahko raziskujemo. Prosim vse, da razmislijo, ali je možno pozornost usmeriti na naslednjih nekaj vidikov.

1. Teorija in praksa proletarskih političnih strank, kako okrepiti in izboljšati vodstvo partije.

2. Teorija in praksa diktature proletariata, odnosi dialektične enotnosti demokracije in diktature, kako v naši državi vztrajati na temelju diktature proletariata in demokratične diktature ljudstva.

3. Vzpostavitev in razvoj socialističnega političnega sistema; kako prenoviti in izpopolniti socialistični politični sistem naše države, demokracijo in centralizem, sistemizacijo in legalizacijo demokracije, funkcijo in kompetence ter medsebojne odnose državnih zakonodajnih, izvršilnih in pravosodnih organov; odnosi centra z lokalnimi nivoji; primerjalne raziskave vseh vrst političnih sistemov kapitalističnih držav in njihove primerjave s političnimi sistemi socialističnih držav.

4. Primerjava sistema javnih uslužbencev v kapitalističnih državah in sistema kadrov v naši državi.

5. Odnosi med vlado in političnimi strankami različnih držav, zgodovina in sedanje razmere odnosov med vlado in partijo v naši državi, položaj in vloga kitajskih demokratičnih strank.

6. Sedanje razmere v razvoju sodobne tuje politologije in njene različne šole.

7. Naloge in smotri politologije, kako osnovati marksistično politologijo naše države.

Seznam področij raziskovanja politologije seveda s tem še ne more biti zaključen. S tem, da smo izpostavili gornje predmete raziskovanja kot osrednje, nikakor ne mislimo nikogar omejevati, ampak vam pomagati s priporočili ob začetku raziskovalnega dela.

Kitajsko politološko društvo je že objavilo svojo ustanovitev. »Politika in politologija« je prvi akademski rezultat politološkega društva, za kar si lahko resnično čestitamo. Ko sem urejal in pripravljal to knjigo za izdajo, sem napisal teh nekaj stavkov za njen predgovor.

Beijing, februar 1981.

Iz kitajščine prevedel Mitja Saje

ANKETA UREDNIŠTVA »TEORIJE IN PRAKSE«

Glavni in odgovorni urednik revije Teorija in praksa je srečanje vrste uglednih domačih in tujih politologov na *okrogli mizi IPSA marca 1985 v Zagrebu* izkoristil za to, da je nekaj udeležencev in drugih specialistov zaprosil za ocene o »stanju v disciplini« in o njenih perspektivah. Vprašanja so se glasila takole: 1. Kateri so po vašem mnenju dosežki politične znanosti v zadnjih 15–20 letih (doma in v svetu); 2. V čem vidite največje probleme naše discipline, če jo ocenjujete z metodološkega ali vsebinskega vidika; 3. Kako gledate na glavne smeri razvoja politične znanosti v bližnji prihodnosti? – Nekateri pisne odgovore smo naslovili v uredništvu.

BOJKO BUČAR

Znanost o mednarodnih odnosih in vzgoja kadrov

1. Gotovo je eden pomembnih dosežkov politične znanosti v zadnjih dvajsetih letih, da se je v njenem okrilju dokončno uveljavila in pridobiva pomen disciplina mednarodnih odnosov. To nam kaže stanje znanosti po svetu in tudi pri nas doma. Še posebno po drugi svetovni vojni se je vedno bolj vsiljevalo spoznanje, da je življenje v posameznih družbah še kako odvisno od odnosov v mednarodni skupnosti. Povratno vzročna zveza med notranjo in zunanjo politiko je postajala vse bolj občutna, s tem da je pričela rasti zavest o pomenu slednje. Posamezne tradicionalne znanosti kot take, toda pristopi so bili nujno parcialni, ortodoksni in zato neustrezni. Politika je prejkoslej ostajala svojevrstna umetnost, dokler znanost, šele v novem obdobju, ni poizkušala najti odgovora v sociologiji in političnih vedah. Kvantitativni in kvalitativni procesi v mednarodni skupnosti pa so v najnovejšem času postavili zahtevo po temeljitem in celovitem, interdisciplinarnem pristopu k proučevanju dogajanj v tej občečloveški družbi. Politologija je poskušala najti odgovor z disciplino mednarodnih odnosov, ki ji je opredelila vsebino in načrtno metodološki instrumentarij. Kot taka je znanost o mednarodnih odnosih postala posebno področje političnih ved, tesno naslonjena na sociologijo. Gre torej za določeno novost in širitev znanosti, kar je zahteval razvoj materialnih sil in

razvoj človeške družbe nasploh. Na Zahodu so se izoblikovali predvsem meščansko teoretični pristopi, katerih vrednost je predvsem v dvojnem. Spodbudili so zanimanje za disciplino mednarodnih odnosov in povzročili izziv marksističnemu pristopu do te problematike. In drugič, precej pozornosti so namenili metodološkim problemom in empiriji. Marksistično znanost je v začetku hromilo dejstvo, da se oba utemeljitelja marksizma nista izrecno ukvarjala s to problematiko, kakor tudi pojmovanje, da je voditelj boljševikov v svojem delu že vse dorekel. Zato tudi ni slučajno, da smo to stanje poizkušali preseči prav v Jugoslaviji z uveljavitvijo marksistične metode pri proučevanju mednarodnih odnosov, še posebno z uporabo faktorskega sistema. Poseben, po svoje izviren prispevek k teoriji mednarodnih odnosov pa gotovo pomeni naša koncepcija aktivnega in miroljubnega sožitja. Seveda tudi ne gre zametovati našega prispevka k teoriji neuvršenosti. Kljub vsemu pa to še vedno pomeni, da stojimo šele na začetku dolge in naporne poti kakovostnega spreminjanja odnosov v svetu, k čemur mora po svojih zmožnostih prispevati tudi disciplina mednarodnih odnosov. Še bolj kot doslej mora ta znanost prispevati k boju za novo gospodarsko, pravno, komunikacijsko, kulturno, socialno in politično ureditev, z enim pojmom, za novo mednarodno ureditev. Ta pot se je že pričela in dosežki discipline mednarodnih odnosov so zato gotovo pomembni.

2. Eden temeljnih problemov znanosti o mednarodnih odnosih pri nas pa je nedvomno sistem vzgoje in izobraževanja strokovnjakov s tega področja. Medtem ko praktično nihče več ne zanikuje, da je raziskovalno delo na področju mednarodnih odnosov še kako pomembno in tudi neposredno uporabno, pa se vendarle pojavljajo dileme v zvezi z izobraževanjem takega kadra. Izobraževati zgolj za znanstveno-raziskovano delo, najsi gre za teoretično, fundamentalno ali aplikativno, se seveda zdi nesmotrno in neracionalno. Gre za poskuse izobraževanje prenesti na tretjestopenjski študij, bodisi v obliki magistrskega, bodisi specialističnega študija, ne glede na različno naravo in namen oblik podiplomskega študija. Kljub temu, da v praksi vse bolj izenačujemo magistrski in specialistični študij, oba ta način študija seveda nista in ne moreta biti alternativa dodiplomskega študija. Oba načina študija bi seveda morala dajati specifična in poglobljena znanja in že izoblikovane discipline. Neustrezno šolanje strokovnjakov s področja mednarodnih odnosov pa ne bi pomenilo zgolj odmiranja discipline kot take in s tem tudi znanstveno-raziskovalnega dela s tega področja, temveč bi se to poznalo tudi na mnogo bolj konkretnih področjih, kot je na primer realizacija zunanje političnih ciljev v najširšem pomenu tega pojma. Ozadje odporov proti izobraževanju te vrste strokovnjakov pa je izredno pestro. Pripišejo se lahko nepoznavanju profila politologa kot takega, še posebno pa strokovnjaka za mednarodne odnose. S tem v zvezi se radikalno postavlja problem zaposlovanja tega kadra. Pri tem se premalo upošteva, da so

problemi stvarnosti bili tisti, ki so spodbudili konstituiranje te discipline in potrebe po strokovnosti, ki ne pretendira nadomestiti znanja drugih strok, ki kvečjemu teži najti odgovore na nekatere potrebe današnjega časa. Drugi sklop razlogov se veže na pretesno povezovanje te discipline z zunanjo politiko in nerazumevanje v zvezi s tem. Tu se pozablja, da je tudi zunanje politično delovanje merljivo z uspešnostjo, predvsem pa se znotraj pojmovanja podružbljanja zunanje politike zamenjuje voluntarizem, v bistvu diletantizem, s strokovnostjo. Tretji sklop razlogov je v nerazumevanju vloge in pomena republik kot držav znotraj naše federacije in njihove funkcije v mednarodnih odnosih. K temu naj dodamo še neustrezno pripravljenost našega združenega dela, da se enakopravno vključi v fenomen, ki ga označujemo s pojmom mednarodna delitev dela. In končno so tu finančni, v bistvu proračunski in stabilizacijski argumenti. Tu pa bi bilo treba bolj razmisliti, koliko izgubimo, če česa nimamo, kot pa kaj dobimo, če nekaj imamo. Po svetu so podobne dileme reševali različno in specifično, odvisno od možnosti in potreb. Pri tem je treba poudariti, da je v svetu dilema večina bila v tem, kje, kaj in koliko izobraževati, ne pa, izobraževanje da ali ne. Sistem študija je večinoma dodiplomski in podiplomski, lociran tam, kjer za to obstaja ta interes in ustrezna izobraževalna infrastruktura. Podobno rešitev smo predlagali tudi za nove vzgojno-izobraževalne programe v okviru visokošolske reforme usmerjenega izobraževanja v Sloveniji in upati je, da bodo programi z različnimi nujnimi dopolnitvami tudi sprejeti. Jasno pa je, da bo z družbeno akcijo potrebno nadzirati število tako izšolanega kadra. S tem pa smo šele na začetku izobraževalne dejavnosti za mednarodne odnose. Na osnovi izkazanih potreb bi bilo treba pripraviti programe interdisciplinarnih specialističnih študijev, kamor bi se vključile posamezne stroke različnih družboslovnih disciplin, ki posega na področje mednarodnih odnosov. V izvajanje takega programa bi se zato morali vključiti posamezniki z različnih fakultet, znanstveno-raziskovalnih institucij ter strokovnjaki iz prakse. Za permanentno izobraževanje, ki je tudi na področju mednarodnih odnosov nujnost, pa bi bilo treba pripraviti vzgojnoizobraževalne programe za strokovna izpopolnjevanja, ki bi bili namenjeni dokvalifikaciji posameznikov iz prakse. Eno pa ostaja: zgolj celovito vzgojno-izobraževalno delo s področja mednarodnih odnosov bo zagotovilo razvoj in s tem obstoj discipline kot take in bo zgolj s tem lahko dalo tudi družbi otipljive in konkretne koristi.

3. Ena pglavitnih smeri razvoja političnih znanosti v prihodnje bodo brez dvoma mednarodni odnosi. Seveda pa je znotraj te discipline kaj težko napovedati, v katero smer bo šlo težišče raziskovalnega dela. To je v prvi vrsti odvisno od narave in pomembnosti stvarne problematike v mednarodni skupnosti, ki pa je po religijah lahko različna. Seveda bo določena klasična problematika, kot na primer uporaba sile, vprašanje sožitja, neokolonializma in podobno, še precej časa aktualna. Da seveda

ne govorimo o zunanji politiki ter sistemu mednarodnih odnosov razvitosti in nerazvitosti. Posvečena pozornost pa bo gotovo namenjena novo nastalim in nastajajočim subjektom v mednarodni skupnosti, predvsem tistim, ki bodo vse bolj vsakodnevno vplivali na odnos v tej mednarodni skupnosti. Najširše povedano, torej elementi sociološke osnove naše mednarodne skupnosti ter integracijski in dezintegracijski procesi v njej. Zdi pa se, da bo vse proučevanje v končni fazi le v funkciji raziskovanja miru in varnosti na svetu.

BRANKO CARATAN

Politična znanost v Jugoslaviji – včeraj, danes, jutri

1. Za zadnjih petnajst let lahko rečemo, da je bil dosežen v razvoju političnih znanosti v Jugoslaviji nov napredek. Ta je opazen predvsem v tem, kako bralci sprejemajo politološko literaturo. Medtem ko so poprej tudi tehtna politološka znanstvena dela v javnosti sprejemali pretežno kot politične tekste in mnogo manj kot znanstvene razprave, bi za danes lahko rekli – po več kot dvajsetih letih vstopa na univerze, da so si politične znanosti vendarle izbojevale akademski status in znanstveno dostojanstvo. Drugi dokaz za tezo o razvoju političnih znanosti je v količinski in kakovostni razsežnosti politološke literature. V monografijah in razpravah, v knjigah in člankih je zajet cel spekter tém iz politološke teorije, mednarodne politike in političnega sistema SFRJ. Literatura izpod peres naših avtorjev je zelo bogata, v zadnjih desetih letih pa lahko zasledimo tudi dolg seznam prevodne literature, objavljene v jugoslovanskih založniških hišah.

Opozoriti pa je treba tudi na kvalitativni vidik te relativno velike produkcije. Teksti naših avtorjev se kaj pogosto lotevajo odprtih problemov političnega življenja in s svojimi avtorskimi stališči sprožajo javne polemike, ki včasih celo prebijajo akademske okvire. Kljub temu lahko z zadovoljstvom ugotavljamo, da se vedno pogosteje tudi dokaj ostre razprave, obremenjene z interesnim pristopom in ideološkim nabojem, iztekajo v relativno tolerantni akademski atmosferi.

Po drugi strani, ko govorimo o prevodni literaturi, je prišlo tudi na tem področju do kvalitetnega preboja. Znanstvenikom in širši javnosti so postali dostopni mnogi zanimivi in dragoceni spisi, klasični teksti in sveže izdaje svetovne politološke in politične literature – in to ne glede na ideološko in vrednostno naravnost avtorjev. S tem je bila presežena dogmatska redukcija, se pravi miselnost, da je praktično dovoljeno prevajati le tista dela, ki s svojim političnim sporočilom ne nasprotujejo (kot

celota ali v posamičnih stališčih) dolgoročni ali kratkoročni politični usmeritvi socialističnih sil naše dežele. Premagovanje tovrstnega redukcionizma je prispevalo k temu, da so zdaj širši javnosti dostopna mnoga znanstveno ali dokumentacijsko pomembna dela. To je v celoti vzeto znak demokratičnega dozorevanja in moči družbe socialističnega samoupravljanja. Hkrati se seveda s tem širi tudi prostor za raziskovanje na področju političnih znanosti. V literaturi, ki se ukvarja s socializmom in delavskim gibanjem, je prišla ta odprtost najbolj do izraza. V zadnjih desetih letih so bile prevedene in objavljene npr. knjige in številni teksti Bakunina, Proudhona, Sorela, Kropotkina, Kautskega, Bernsteina, M. Adlerja, Bauerja, Rennerja, Buharina, Zinovjeva, Strujeva, Rizzija, Mandela, Deutscherja, Teodorija, Dutschkeja, Kolakowskega, zajeten izbor iz del Trockega, celo nova kritična izdaja Stalinovih »Vprašanj leninizma«. Revija »Marksizam u svetu«, ki objavlja izbor tekstov iz tuje periodike ter iz knjig in pa mednarodna revija »Socijalizam u svetu«, ki publicira pretežno prispevke s cavtatske – po zastopanosti zelo široko zasnovane – okrogle mize, dopolnjujeta podobo odprtosti za pluralizem idej in teorij, ki se porajajo v sodobnem svetu.

2. Čeprav je bil za zadnjih petnajst let značilen napredek političnih znanosti in njihova afirmacija, je vendar prišlo na institucionalnem področju do zastoja in stagnacije. V zaposlovanju diplomiranih študentov je prišlo do zasičenosti. Problema nezaposlenosti politologov pa ni mogoče zreducirati le na vzroke znotraj stroke, marveč je delno tudi posledica ekonomske krize, ali pa se kaže celo v nasprotovanjih študiju političnih znanosti. To je le eden od vzrokov za stagnacijo fakultet in raziskovalnih enot na področju političnih znanosti. Drugi, verjetno najpomembnejši vzrok je v zniževanju stopnje prispevka za znanost in univerzitetni študij (ki je med najnižjimi v Evropi). Zadnja leta se sicer nekoliko povečujejo sredstva za inštitutsko in raziskovalno delo. To je vsekakor pozitiven premik, vendar se pri tem pozablja, da so še vedno v daleč največjem delu nosilke znanstvenega dela v celoti in še posebej v političnih znanostih prav fakultete. In drugič: v prizadevanjih, da se izoblikuje znanstvena politika, ki bo prispevala k odpravljanju ekonomske krize, se poudarja teza, da je treba intenzivirati znanstveno delo predvsem na področju tehnologije, pri čemer so seveda družbene znanosti – in v tem sklopu tudi politične znanosti – potisnjene na stopnjo drugorazredne ali celo tretjerazredne pomembnosti. Vendar pa pravi vzroki naših ekonomskih težav – kar postaja vse bolj očitno – ne tičijo v sferi tehnologije, marveč v družbenih odnosih in dokaj široko razprostranjenem političnem voluntarizmu, kar je še posebej očitno, ko gre za investicijsko politiko. Prav zaradi tega, kot kažejo najnovejše razprave o političnem in ekonomskem sistemu, dobivajo večji pomen tudi politične vede.

V razpravah se je nadalje pokazalo, da nekatera vprašanja socializma niso do konca razčiščena. Toda kljub kvalitetnim znanstvenim prispevkom

politične znanosti še vedno traja stagnacija institucij, še posebej pa je zapostavljena skrb za kadrovske prenovne in za mlajše raziskovalne potencialne. Ta dediščina je sicer značilnost, ki zadeva vsa področja znanosti in ima najverjetneje svoj izvor v defektih sistema financiranja znanosti in univerz. Vendar je na nekaterih področjih raziskovanja moč zaslediti celo procese nazadovanja. Ena od analiz stanja raziskovalnih potencialov na področju mednarodne politike in sodobnega socializma je pokazala, da je sedanje stanje slabše, kot je bilo pred 15 ali 20 leti. Ugotovljeno je bilo, da ni nikakršne družbene volje, da bi se tak regresivni proces zaustavil. Stanje je tako, da slabosti, pomanjkanje resnih, organiziranih in sistemsko definiranih raziskovalnih institucij in kadrov že neposredno ogroža kvaliteto družbenih dejavnosti, ki so uporabniki znanstvenih in strokovnih del s področja mednarodnih odnosov in sodobnega socializma. Očitno je, da bo treba v našo zavest priklicati dejstvo, da politična znanost ni nikakršen modni dodatek socialistične demokracije ali le dejavnik njene krepitve, marveč – tako kot znanost v celoti – močan vzvod celotnega družbenega napredka. V tem smislu lahko sistematično organiziran razvoj institucij političnih znanosti vse bolj neposredno vpliva tudi na krepitev proizvodnih sil družbe in jih potemtakem ni moč obravnavati le kot del neproizvodne potrošnje.

3. Težavno je danes natančneje napovedovati možne perspektive razvoja političnih znanosti v naši državi. Toda v globalnem smislu ne more biti dvoma, da je razvoj političnih znanosti neločljivo povezan z razvojem socialistične demokracije in z dviganjem splošne kulturne ravni družbe. V naslednjih desetletjih se bo morala vse bolj potrjevati teza, da ni demokracije brez politične znanosti (in obratno), da je politična znanost v tolikšni meri integralni del kulturnega dometa neke družbe, kolikor moč kulture širi prostore za krepitev ustvarjalnih potencialov politične znanosti.

UMBERTO CERRONI

Politična znanost danes

V zadnjih dvajsetih letih je na velikem območju (v Italiji in v tujini) prišlo do pomembnega preobrata v preučevanju politike. Bistvo tega obrata je v tem, da preučevanje politike ni bilo več prepuščeno filozofom, zgodovinarjem in pravnikom. Nastala je prava, resnična *znanost o politiki*, ki je uspela razviti celo vrsto svojih specifičnih tehnik. To je bil v precejšnji meri pozitiven rezultat živih teoretičnih razprav v času med obema vojnama, na čelu katerih so bili Schmitt, Kelsen, Schumpeter. Pozitiven prispevek omenjenih treh znanstvenikov je ravno v tem, da so postavili v središče *tehnično strukturo* politike in s tem tudi njeno specifično in

različno strukturo glede na druge predmete raziskovanja. Zlasti so izpostavljali tehnike tekmovanja, odločanja, političnega organiziranja in tehnike vplivanja posameznega kolektivnega političnega vedenja. Vse to je bilo doseženo s polemično ostrino, ki pa je bila preveč drastično naperjena zoper klasično teorijo in njene globalne problematike, ki so povezane s splošnimi vprašanji moderne družbe in države ter modernega človeka. Medtem ko je tehnizacija raziskovanja prispevala k spoznavanju konkretnosti politike, pa je preozko disciplinarno ločevanje politike od drugih vidikov družbenega življenja tvegalo in tvega, da se zoži splošni indikativni doseg znanosti o politiki. Na to pa je treba odgovoriti.

Ko povzemamo najpomembnejše probleme v politični znanosti, moramo poudariti nujnost, da ponovno vzpostavimo zvezo političnih pojavov z ekonomskimi, družbenimi, pravnimi in moralnimi problemi sodobnega sveta. Gre za to, da preučevanje tehnik usmerimo v to, da doumemo celoto kompleksne družbene stvarnosti. Najočitnejši primer za to je pretirano poudarjanje tehnik institucionalnega inženiringa, zlasti volilnih sistemov, ki pogosto postanejo pravi instrumenti za manipulacijo z demokracijo. Nasproti tem tehnikam je treba spet uveljaviti temeljni pomen »klasičnih« problemov (ljudska suverenost, politično predstavništvo, mandat, pravna država, delitev oblasti, državljanske in človeške pravice, politične svoboščine), glede na katere pa morajo tehnike postati strogo funkcionalne.

Drugi pomemben primer je pretiran, nesorazmeren poudarek, ki so ga dobile tehnike kvantitativnega merjenja konsenza, s tem mislim na preučevanje volilnih podatkov. Te tehnike ne morejo osvetliti *kvalitativnih* problemov političnega življenja, posebno če upoštevamo, da upada osrednja vloga političnih partij in da se zmanjšujejo razlike med njihovimi programi. Treba bo torej postaviti v središče »primarne subjekte« (posameznike kot člane družbene skupnosti in ne samo kot aktiviste, volivce in državljane) proti političnim »akterjem« (partijam, sindikatom, združenjem), ki so samo funkcije teh »primarnih subjektov«.

Tretji primer, končno, zahteva, da ponovno razmišljamo o klasični dihotomiji med politično državo in civilno družbo, s katero so danes povezane mnoge disfunkcije v političnem življenju. To dihotomijo so Schmitt, Kelsen in Schumpeter sicer z različno motivacijo potisnili ob stran, da bi osredotočili pozornost na politično sfero, ki je združena in združujoča. Dejansko je ta politična združenost vsakomur očitna.

Znanost o politiki mora torej v prihodnosti »posredovati« preučevanje različnih tehnik politike z globljim razmislekom o velikih »klasičnih« problemih. To bo preprečevalo disciplinarno »zapiranje« in pospeševalo polidisciplinarno integracijo politike znotraj ene same *družbene znanosti*.

To teoretično nalogo si moramo naložiti tudi zato, ker potrebujemo danes bolj produktivno in učinkovito poznavanje politike zaradi deficita v praktični politiki; ta se kaže v njenem slabem razumevanju globokih sodobnih družbenih sprememb. Politika razodeva vsepovsod hudo zaosta-

janje v informiranosti o velikih ekonomskih spremembah, ki bi se jim morale prilagajati politične in pravne institucije. Ta zamuda politike lahko pomeni veliko izgubo zaradi silnega razvoja novih znanstveno-tehničnih zahtev informatizirane in avtomatizirane produkcije. Tvegamo, da vstopimo v novo tisočletje s političnimi strukturami 19. stoletja, ki so še elitistične, centralizirane in predvsem neinformirane ter nesposobne, da bi upravljale z izjemnimi novostmi znanosti in tehnike.

Nujnost *informirane politike* se kaže tudi, če upoštevamo, da vstopa politično življenje – zlasti v razvitih deželah – v novo obdobje, v katerem množice niso več zaostale, nekulturne, ki bi se komaj začele urbanizirati, ampak so množice ljudi, ki že več časa uživajo državljanjske in človeške pravice, politične svoboščine in predvsem pravico do izobrazbe, v obdobju dinamičnega sistema informacij in vedno večjega deleža znanstvene in tehnične kulture.

Medtem ko gre na eni strani za nevarnost, da bi se te razvite množice odtujile od zastarele, revne, profesionalizirane politike, se po drugi strani odpira možnost, da jih čim bolj vključimo v upravljanje same politike in da tako začnemo ta čudoviti proces tako kulturne rasti politike kot tudi politične rasti skupnosti. Nevarnost odtujitve in želja po preobrazbi se še posebej postavljata v zvezi z mladimi generacijami, kakor dokazujejo na eni strani proces »politične apatizacije« in razmah terorizma, na drugi pa več zanimanja mladih na vseh ravneh šolanja za kulturo.

Zdi se mi, nazadnje, da ta *integracija množice* v politiko daje povsem nov pomen tudi »klasičnemu« razmerju med demokracijo in socializmom, ki so ga zvajali ali na njuno radikalno nasprotje ali zgolj za istovetnost. V resnici gre danes za to, da politiko *socializiramo*, s tem da pretrgamo verigo elitizma, profesionalizma, birokratizma, sektaštva, strankarstva, in da *demokratiziramo* (aktiviramo za skupnost) temeljne družbene strukture. Iz te moderne, nove povezave demokracij in socializma lahko nastane neka radikalna sprememba politike in družbe, lahko pa je tudi močna spodbuda za stabilnost demokratičnih svoboščin in za preobrazbeno sposobnost moderne demokracije. Politična demokracija mora čim bolj zajeti množice, ki so jih v zgodovini konstituirala socialistična gibanja; in socializem, ki množice spodbuja, mora temeljito izboljšati svoje institucije in to z najbolj pretanjenimi tehnikami politične demokracije. V tem je poroštvo, da premagamo krizo politične demokracije in krizo socializma.

Morda ni pretirano, če upamo, da bo evropska kultura odločilno vplivala na izhod iz krize obeh teh dveh velikih političnih pojavov, saj sta v tej kulturi oba – politična demokracija in socializem – našla svojo teoretično in praktično osnovo.

Prevedla J. A.

Prvo vprašanje je: kako vrniti politiko človeku in družbi

1. Politika znanost je pri nas dosegla pomembne uspehe. V začetku obdobja, ki o njem govorimo, se je končalo formalno razpravljanje o tem, ali sploh potrebujemo politično vedo ali ne, ali je veda o politiki ena fundamentalnih znanstvenih disciplin ali samo poznejši proizvod pravih preostanek ter o tem, ali obstaja ena ali več znanosti o politiki itn. V minulem obdobju se je znanost o politiki institucionalizirala, ustanovljeno je bilo nekaj pedagoško-znanstvenih in raziskovalno-znanstvenih institucij. Iz političnih ved so diplomirali celi rodovi politologov, od katerih jih del uspešno dela v raziskovanju, predvsem aplikativnem, pri pripravljanju in sprejemanju političnih odločitev, pri vzgoji in pri popularizaciji politoloških rezultatov. Pomembno se je povečalo število teoretičnih politoloških razprav, česar pa ne kaže precenjevati, saj do začetka šestdesetih let nismo imeli tako rekoč ničesar. Čeprav metodološko-teoretična vrednost politoloških študij pri nas ni v celoti ocenjena, pa za nekatere trdimo, da so pomemben znanstveni prispevek, ker vsebujejo novonastala politološka spoznanja v svetovnih razsežnostih. Takšna dela so na primer: A. Bibič: *Meščanska družba in politična država*, I. Prpić: *Država in družba* in N. Pašić: *Interesi in politični procesi*.

V velikih svetovnih znanstvenih središčih so politične znanosti doživele seveda najhitrejšo rast, če jo merimo s številom bibliografskih enot. Opozoriti pa je treba tudi na njihovo kvaliteto, pri čemer bi zlasti poudaril vrednost politoloških študij marksistične naravnosti na Zahodu. Tudi v družbah tako imenovanega realnega socializma so politične vede in sociologija končno dobile državljansko pravico, toda njihov razvoj je bil upočasnen, saj živijo od kongresa do kongresa. Partijski kongresi opredeljujejo poglobitve politološke teze, ki so jih znanstveniki pozneje dolžni razvijati.

Politiko je zelo težko raziskovati in natančno opredeliti, saj je izredno zapletena, spremenljiva in izrazito interesno obarvana. Kljub temu so politologi v kritičnem dialogu med Marxovimi in Webrovimi teoretskimi tezami doslej prišli do zelo pomembnih znanstvenih rezultatov, da namreč politika v sodobnem svetu ni samo odsev širših družbenih in ekonomskih dogajanj, temveč je samostojna; čeprav seveda ni edini vzrok vseh družbenih dogajanj.

Napredek znanosti o politiki so določili številni dejavniki: razvoj znanstvene metodologije in sorodnih družbenih disciplin, posebno sociologije, pa tudi vse večja potreba sodobnih globalnih družb, da si pridobijo znanstveno zavest in na tej podlagi poskušajo racionalno-plansko vplivati na tokove lastnega političnega življenja.

2. Vprašanja v znanosti o politiki so številna in zelo kompleksna. Kljub doslej doseženim pomembnim metodološko-teoretičnim rezultatom v znanosti o politiki še nismo premagali pozitivizma, normativizma, dogmatizma, apologije in kritizerstva. To nemara niso vsi najpomembnejši problemi in tudi niso razvrščeni po specifični teži, vendar so nedvomno prisotni v znanosti o politiki pri nas in v svetu. Sodobni pozitivizem omejuje politično znanost na stvarnost kot danost, in predpostavlja stvarnost kot človeško možnost. Celoto znanosti o politiki tvorijo tako indikativne kot tudi vrednostne ocene. Tudi kdor iz znanosti o politiki izganja vrednostne sodbe, že sam vrednoti. Zato menim, da ima svoj *raison d'être* politična filozofija, in sicer bolj danes kot včeraj, ker razmišlja o obstoječem stanju, anticipira cilje in oblike političnega razvoja, se sprašuje o smislu političnega življenja. Čeprav smo spoznali nezadostnost formalističnih in normativističnih pogledov in se opredelili v smeri kritične analize obstoječega, je vendar v politični znanosti še vedno prisoten normativizem. Normativizem je kot ideološki slap, ki zamegljuje politično realnost ali pa se »pojavi kot slaba zamenjava za utopijo« (Aron). Dogmatizem je zlasti prisoten v tisti politični znanosti, ki se ima za marksistično, v resnici pa je prežeta z birokratskim duhom. Eksegeza besedil starih in novih klasikov, pa tudi reduciranje sodobnih političnih pojavov na stare idejno-teoretične sheme – to je znan dogmatski postopek. Apologetika in kritizerstvo sta dve plati istega metodičnega postopka v politični znanosti. Seveda je res težko izvajati načelo znanstvene objektivnosti v politični znanosti in sicer vsaj iz dveh razlogov: zaradi narave dejstev, ki jih proučuje in zaradi samih politologov. Gre namreč za interese, in zato se dogaja, da so izbrani argumenti, ki potrjujejo vnaprej postavljene teze. Že stari Spencer je govoril, da se povprečen človek ne more z mislimi ločiti od svoje rase, naroda, interesov, da to uspe čisto izjemnim ljudem in še to le delno. Takšnih izjemnih ljudi je v svetovni družini politologov tudi danes zelo malo.

Opozoril bi na neki širši problem znanosti in znanstvenikov, ki transcendira čas. Gre za odnos med naravo političnega sistema in znanostjo nasploh, posebno pa politično znanostjo. Znano je, da se politična znanost lahko razvija samo v demokratičnih sistemih, ker pač preučuje pojave, ki jih nosilci politične oblasti raje skrivajo. Totalitarni politični sistemi preprečujejo razvoj politične znanosti. V takšnih sistemih je znanost o politiki z različnimi sredstvi usmerjena v apologijo stanja in eksegezo besedil političnih vodij. V takšnih pogojih je seveda končni rezultat jalovost politične znanosti.

3. Razvoj politične znanosti je odvisen od družbeno-političnega konteksta in od samih znanstvenikov. Sodobni politični kontekst, z imanentnimi težnjami prihodnosti, ki se je že začela, bolj potrebuje kot pa omogoča razvoj humanistično zavzete znanosti o politiki. Ne mislim, da znanost o politiki stopa *post festum* na družbeno politično sceno, temveč mora biti konstitutivni element novega. V skladu s tem bom opozoril

predvsem na tiste smeri razvoja politične znanosti, ki jih glede na razporeditev družbenih sil bolj želim kot pričakujem.

Politika je postala prva družbena moč sodobnega sveta. Usoda sodobnega človeka in njegovega sveta je vse bolj odvisna od odtujenih centrov politične moči in zato je temeljno vprašanje, kako vrniti politiko človeku in družbi. Jugoslavija je bila s samoupravljanjem veliki družbeni eksperiment podružbljanja politike. Trenutno ugotavljamo, da ta proces tako v svetu kot pri nas peša. Znanje ni vsemogočno, toda ne gre ga podcenjevati, zato bolj želim kot pa pričakujem, da bi bila ena poglobitnih smeri politične znanosti v vlogi podružbljanja politike.

Sodobna družba je vse bolj politična družba, ker se vsa področja družbene dejavnosti spreminjajo v sektorje državne politike. S tem pa se je zelo razširil raziskovalni predmet znanosti o politiki – vse je postalo politika. V okviru tega trenda se pojavlja paradoks, da se tako rekoč za vsak politični pojav ali politični vidik različnih družbenih podsistemov ustvarja določena teorija, medtem ko politični znanosti vse bolj manjka ustrezna splošna teorija. Zdi se, kot da se s povečevanjem števila fenomenov, ki jih znanost o politiki proučuje, izgublja njena sposobnost za ločevanje bistvenega od nebistvenega, da se zaradi dreves ne vidi gozda. Najpomembnejša smer razvoja politične znanosti bi moralo biti objektivno kritično proučevanje vzrokov, ki rojevajo hladno in morebiti tudi vročo svetovno vojno, ter razvijanje in populariziranje znanja o poteh boja za mir kot osrednje kategorije planetarne zavesti. Politična znanost mora biti ne samo zavest in znanje, temveč tudi vest človeštva v prizadevanjih za ohranitev svetovnega miru, kajti hamletovsko vprašanje biti ali ne biti se tokrat postavlja človeštvu v celoti.

Povečuje se razkorak med izredno hitrimi znanstveno-tehnološkimi spremembami in okorelimi političnimi strukturami. Naš svet je politično nesodoben, ker živi v podedovanih političnih oblikah: državah, političnih strankah, vojaško političnih blokih itd. Nasprotje med povečanimi znanstveno-tehnološkimi potenciali in neprilagojenimi političnimi institucijami in organizacijami se najbolj zaostruje na Zahodu. Ena od smeri razvoja politične znanosti je vzpostavljanje podlage za prilagajanje političnih institucij in prizadevanje za nove oblike družbeno-političnega življenja.

Temeljna značilnost sodobne družbe je kriza. Politična kriza je nevralgična točka splošne družbene krize. V njej se kot v žarišču prepletajo vse razsežnosti družbene krize. Kriza se pogloblja, »politična kriza pa pre-rašča v krizo smisla politike« (Kosik). Osrednje vprašanje znanosti o politiki je, kakšen bo izhod iz sodobne krize. Zgodovina nam je priča, da je mogoč tudi retrogradni izhod. Še posebno pomembno je to vprašanje za marksistično naravnano znanost o politiki, kajti tu gre za vprašanje, kako iz krize tako imenovanega zgodnjega socializma, ki nam nudi šolski primer nasprotij med okostenelim političnim sistemom in družbenimi silami, ki spontano in organizirano zahtevajo spremembo. Vse zgodovin-

ske možnosti so odprte. Ponovi se lahko tudi retrogradni izhod iz krize in sicer v obliki totalitarnih sistemov. Toda znanost o politiki mora izpopolnjevati kategorialni aparat, da bi lahko na znanstveni ravni proučevala krizo sodobnih političnih sistemov.

Navedene smeri razvoja politične znanosti bodo uspešne, če bodo, med drugim sodelovale s fundamentalnimi družbenimi disciplinami, še zlasti zato, ker je »politična znanost namenila svojo pozornost samo vidnemu delu politične ledene gore« (Coser).

JACK HAYWARD

Povezanost sredstev in ciljev v politični znanosti

1. Poglavitni dosežki politične znanosti v zadnjih dvajsetih letih – kolikor lahko o njih sploh govorimo – so predvsem na behavioralnem področju: gre za visoko specializirano empirično raziskovanje dejanskega političnega obnašanja, od »input« do »output« aspektov političnega procesa. Čeprav ne moremo govoriti o tem, da bi bili dohnali kakšne »zakovitosti« – kar bi lahko pričakovali od stroke, ki trdi, da je »znanost« kljub temu lahko ugotovimo pomembne napredke. *Toda pri tem gre za sredstva in ne za cilje.* V deželah s svobodnimi kompetitivnimi volitvami so študije volitev (psefologija) in »političnoekonomsko« raziskovanje domnevnega »volivnega poslovnega cikla« pomagali, da razumemo obnašanje volivcev, političnih strank in vlad. Toda ko gre za drugo stran političnega procesa – za uresničevanje javnih politik – so bili dosežki mnogo manjši. Čeprav se je nakopičilo dokaj študij posebnih primerov, je bilo med njimi malo primerjalnih in si z njimi lahko le malo pomagamo pri reševanju problemov. Zato pa politologi redko dobijo status ekonomista – ki je res sam precej dvomljiv – v stvareh, ki se nanašajo na nasvete tistim, ki odločajo o politiki.

2. Dodatno k temu, da je šibka pri razreševanju problemov in nesposobna, da bi formulirala avtentične zakonitosti, se mi zdi, da poglavitni problemi politične znanosti izvirajo iz nesposobnosti, da na »znanstven« način obravnava namene, cilje. Metodološka predanost relativističnemu scientizmu je vodila k zanemarjanju normativnega študija političnih vrednot v korist političnega »kako«. Todfa pretanjenost političnih tehnik zgubi svojo vrednost, če jo ločimo od ciljev, za katere naj bi to pretanjenost uporabili. Ko so povezovali Webrovo »politiko kot poklic« z njegovo »znanostjo kot poklic«, je ozka koncepcija zadnje marginizirala prvo. Odmevnost politične znanosti tako pri publiki kot pri organiziranih interesnih in političnih strankah oslabi in manjka ji »baze«, ki bi jo podpirala.

Specifični metodološki problem je treba videti v tem, da neponavljanje študij posebnih primerov pomeni, da ni mogoče z nobeno zanesljivostjo trditi, da je ena vrsta pojasnjevanja podatkov prepričljivejša kot kakšna druga. Pred seboj imamo tako vedno večje število zbranih specifičnih podatkov, ki jih pojasnjujejo na različne načine, nismo pa bili uspešni v tem, da bi integrirali naše množice se specialistično znanje drugače kot na eklektičen način.

3. Prihodnji razvoj politične znanosti temelji seveda na realistični oceni njenih sedanjih pomanjkljivosti in skromnih dosežkov. Dokaj je bila ranljiva za očitke, da je bila »znanost o politiki več kot sto let prazna kot krojačeva izložba, ki se pomuja, da jo napolniš s poslednjim modnim krikom«. ¹ Ko bo politična znanost nadaljevala s svojim sedanjim raziskovanjem političnih »sredstev«, bo tudi potrebno, da bo oživila interes za normativno raziskovanje smotrov, h katerim naj bi bila usmerjena politična aktivnost. Z drugimi besedami, k »znanstvenemu« delu nekaterih moramo dodati evaluativno in preskriptivno delo drugih. Samo na ta način bomo lahko razvili kritično vlogo politološkega raziskovanja – v nasprotju s pozitivistično vlogo, ki je imela prednost v zadnjih letih. Ne smemo videti svoje funkcije samo v tem, da dajemo nekakšno znanost brez vsake vrednostne vsebine ali da služimo vsakomur, ki ima moč, da deluje po našem nasvetu: ne smemo se ustrašiti tega, da izrekamo moralne sodbe, ki se bodo *razlikovale* od našega »znanstvenega« dela, hkrati pa bodo njegova *nujna* sestavina.

STANE JUŽNIČ

O dveh ravneh uporabnosti politične znanosti

Hvaležen sem za poziv, naj bi nekaj povedal o politični znanosti. Prebral sem vprašalnik in si ga po svoje raztolmačil, kajti »quidquid recipitur, ad modum recipientis recipitur«. Pa vendar, upam, da ne bom preveč raztočil zastavljenih vprašanj in da bom hkrati na omejenem prostoru, s katerim je treba štediti, lahko povedal bistvo svojega razmišljanja o stanju in prihodnosti v znanosti, h kateri bi se rad tudi po tej poti prištel.

Vedno bolj me muči vprašanje *uporabnosti* politične znanosti nasploh in v naši družbi posebej. Morda niti ne gre le za politične znanosti, marveč za celotno družboslovje. Sem namreč med tistimi, ki neradi upoštevajo disciplinarne meje in rad jih prestopam, čeprav v politični znanosti prizna-

¹ Stefan Colini, Donald Winch and John Burrow, *That Noble Science of Politics. A Study in Nineteenth Century Intellectual History*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1983, str. 376.

vam tudi neko sidrišče. Moje raziskovanje je bilo dokaj vztrajno usmerjeno k manj razvitim državam in v njem je bila transdisciplinarnost nuja in neizogibnost.

Uporabnost politične znanosti ima dve ravni:

- Kot *aplikacija* znanstvenih izsledkov (da ne rečem odkritij) v politiko, tu pojmovano kot družbena dejavnost, s katero se urejajo družbeni odnosi v državi in odnosi med državami; to bi potemtakem pomenilo, da je to nekakšna svetovalska znanost ali pa vsaj popravljalska znanost glede na postopke v politiki;

- kot *pedagoška* dejavnost v smislu »poučevanja« znanstvenega načina razmišljanja o politiki in političnih zadevah; to pa bi bilo, sit venia verbo, neke vrste prosvetljevanje in osveščevanje nastopajočih rodov, še posebej tistih njenih maloštevilnih delov, ki naj bi bili po eni plati nadaljevalci tovrstnega početja in drugi morda posebno politično zavezani občani.

Ni dvoma, da je prav ta binarnost povsem očitna prav v politični znanosti. Prav zato je praviloma tudi institucionalno del tistega, kar je Antonio Gramsci imel za »società civile«.

Pa se mi na prvi ravni zadeve kažejo skoraj brezupne. Ljudje, ki imajo (ali si jemljejo) pravico do javne besede, s katero naj bi se urejevalo politično, ali pa to področje urejajo celo brez javne besede in mimo nje kujejo lastne ocene. Kaj malo je v tem znanstvene metode. Vse več je ponavljanj stereotipnih variacij in v tem se kaže zavarovanost neke kontinuitete. Znanost bi zmogla zadreti globlje, če bi si upala in če bi pričakovala uspeh.

Pri drugi ravni bi bil nekoliko bolj optimističen, pa hkrat tudi močno oprezen. Sam sem podredil spekularnejše in v vsakem smislu donosnejše nastopanje v svetovalski vlogi pedagoškemu delu. Izobraženost nastopajočih rodov se mi obeta kot izhod iz mnogih zapletov naše sedanjosti. Morda, in ponavljam morda, bomo po tej poti presegli tisti škodljivi tip politične kulture, ki ji manjka razgledanosti, se kaže v netolerantnosti do drugačnega. Verjamem, da je pomanjkanje znanja te vrste huda prepreka vsakemu razvoju. V to me je še posebej prepričalo proučevanje manj razvitih držav. Še posebej je tragično v posledicah neznanja o lastni realnosti, ki ga praviloma zakrivajo visoko doneče fraze, na primer v tujih krivdah lastnih nedovoljnosti in nezadostnosti.

Kritičen čas, v katerem nam je živeti tudi zato, ker je bil voluntarizem odločujočih predvsem posledica neizbežnosti, za družboslovje ni obetajoč. Družboslovci so vse bolj živčni; odkriva se jim nepomembnost in neupoštevanost njihovega početja; slabšajo se pogoji za tako početje, ker pač zanj ni denarja. Celo za spremljanje razvoja znanosti na svetovni ravni ga je zmanjkalo.

V taki preizkušnji je prav gotovo na vrsti huda *selektivnost* družboslovnega dela. Ta pa spet ima dve plati. Po eni strani se bo morda v »suhih letih« res ločilo zrno od plevla. Tudi zato, ker bodo vzdržali poslabšane

razmere etično trdnejši in pridobitniško manj nastrojeni. Po drugi plati pa se bodo rivalstva, nenačelni boji okoli obubožane sklede razplamteli in ne bodo takih bojev vzdržali tisti, ki si niso pridobili dodatnih znanj o pogosto zakulisnih načinih pridobivanja sredstev. Taki nesposobneži pa so praviloma v znanosti najtrdnejši.

Sicer pa je selektivnost skrajni čas, še zlasti v malem narodu, ki mora racionalno deliti skromna sredstva. Ekstenzivnost si prej lahko privoščijo veliki. Razvajeni v primerjanju s splošnim stanjem v Jugoslaviji smo Slovenci naredili prav v šolstvu in izobraževanju velikanske napake, ki niso upoštevale zgodovinske izkušnje malega naroda. Kako težko smo se prikopali do spodobnega srednjega šolstva in kako neodgovorno je bilo »reformirano«. Pogosto je obetovana »reforma« udarjala po najboljšem.

Tudi na raziskovalnem področju smo se šli ekstenzivnost. Česa vsega nismo ustanovili in malokrat so temu botrovale dejansko znanstvene ambicije.

Vračam se na neko preostalo možnost, ki je povezana z univerzo in v prvi vrsti pedagoško dejavnostjo. Gre za skorajda usodno dolžnost, ki zadeva *ohranjanje in prenos obstoječega znanja*. Bojim se namreč, da bi se utegnili izgubiti celo tisto, kar so dosegle delujoče generacije pedagogov in raziskovalcev in bi nastopajoče generacije morale začenjati znova. Diskontinuiteta v našem izobraževalnem sistemu je že vidna po zadnji šolski reformi, pritihotaplja se na univerzo. Še posebej zato, ker jo izvajalci reforme pojmujejo le kot nek »nadaljevalni tečaj« na »koncu« reformirane in usmerjene šole. Univerza pa to sploh ni in ne bi smela biti. Univerza mora biti depozitarij znanja. Morda celo neko zatočišče v sedanji ujmi. Čeprav birokratske odmere obveznosti nalagajo njenim učiteljem smešna bremena, da bi preživel, vendar ostane tudi nekaj časa za tisto, kar je *stadium generale*. In to je omenjena kontinuiteta, ki je nikakor ne smemo prekiniti. Uporabnost takega znanja je prav gotovo v očeh tistih, ki tako in tako razmišljajo le o licenčnem znanju, dvomljiva. Brez domačega znanja pa prav gotovo ne moremo zavarovati svojih visoko privzdignjenih (vsaj v besedah) avtentičnosti in biti sami svoji.

To znanje je treba seveda razširjati v okolje, obilno trositi. Prva transmisijiska veriga so študenti. Pa se bojim, da jih prav v družboslovju ne bo dovolj in v razvodenelosti in v dekoncentraciji družboslovnih programov se utegnejo porazgubiti. Ekstenzivnosti se namreč nismo nikjer odvadili. In prav posebej je žalostno, ker nam pri tem ni mar kakovosti, prav lahkega srca odstranimo najboljše in še naprej eksperimentiramo. Nisem zapazil, da bi to eksperimentiranje upoštevalo preizkušeno in v preizkušnji potrjeno kot dobro.

Če strnem povezanost visokošolskega študija z razvojem družboslovja, se mi kaže potreba po

– *modelu*, ki naj bi uokvirjal organizacijo znanja in njegovega prenosa in upošteval ne le nujno usklajevanje med prizadevanji posameznikov, marveč tudi dajal prostora kadrovski obnovi;

- *metodi*, ki naj bi veljala še zlasti v didaktičnem smislu in onemogočala improvizacije, na katere smo se, žal, že povsem navadili;
- *standardu*, ki naj bi ne odstopal od ravni, ki so dosežene, in bi lahko bile ogrožene s proliferacijo programov, še zlasti ob pretvezi, da gre za »večje približevanje družbeni praksi«.

Pa še nekaj bi rad povedal ob priložnosti, ki mi jo nudi povpraševanje po problemih in perspektivah politične znanosti. V mislih imam za naše razmere nujno *enotnost družboslovja*, za kar je že naslov Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo bil svojčas neko zagotovilo. Potrebne so specializacije in neizogibna je parcialnost védenja o družbenih, političnih, gospodarskih, kulturnih in mnogih drugih fenomenih, ki sodijo v družboslovje. Škodljivo pa je drobljenje, ki si ga mali narod ne more privoščiti, ker je, naj se slikovito izrazim, izhod za njegov obstoj le v konstantni sintezi. V tem je družboslovje malega naroda neprimerno zahtevnejše in napornejše početje.

Ne zanikam pomena tistega znanja, ki zadeva priprave za poklic, ki ga mora tudi družboslovec v neki konkretnosti opravljati in zanj pravzaprav vidim najširše diapazone, zlasti v omenjenem prenosu znanja. Vendar je to le *studium speciale* v smislu izvedenstva, večšine, sposobnosti uporabe neke večje celovitosti, kot bi to bilo v primerjavi z drugimi poklici. Izvedenstvo je lahko znanstveno, je pa nekaj drugega kot znanost. To razliko sem naredil zaradi obrambe prave znanosti pred vdorom dvomljivih ekspertiz v družboslovje. Ravni ni treba zamenjavati, zamenjava je še posebej lahko škodljiva za politično znanost.

Za sklep naj ponovim, da nisem uspel prav v zadnjih letih nabrati veliko vedrega gledanja na razvojne možnosti politične znanosti pri nas. Bi pa pristavil, da lahko pričakujemo ugodnejši potek, če se bomo utegnili in znali organizirati, med seboj spodbujati in krepiti, povezovati s širšo jugoslovansko znanstveno srenjo in se, naj bo to rečeno zoper vse obstoječe nravi in navade, veseliti vsakega uspeha. Slednje pa je verjetno prav zaradi naše majhnosti največja nuja, pa hkrati najmanjša možnost.

Toliko bi imel povedati. Če je uporabno, objavite, če ne, pa naj ostane vnemarno razmišljanje že precej delapidiranega člana slovenske politološke in družboslovne srenje.

BOLIVAR LAMOUNIER

Troje prodorov v politični znanosti

1. V zadnjih 20-tih letih je politična znanost znatno napredovala. V tem kratkem pogledu se mi zdi potrebno, da omenim vsaj troje korakov naprej; natančneje, opišem lahko tri vidike, s katerih so se učinkoviteje začeli premoščati prepadi. *Prvič*, gre za *sinhronično-diahronični* prepad.

Mislím, da imamo danes opraviti z razvitejšim razumevanjem razmerja med zgodovinskim in sodobnim raziskovanjem. Razprave o različnih poteh, ki vodijo k demokratičnim ali nedemokratičnim političnim sistemom, so bile, na primer, zelo plodne. *Drugič*, gre za prepad med *mikro-makro* pristopom k raziskovanju politike. Pred dvajsetimi leti je bila politična znanost v mnogih deželah ujeta v skrajne vidike tega prepada. Bilo je mnogo naivnega empiricizma, ki je zbiral zelo podrobne detajle, bil pa je nesposoben, da jih umesti v širši okvir. Bilo je tudi mnogo opravljenega dela, ki je merilo h globalnejšim pogledom, toda pri tem je postalo često žrtev preveč abstraktnih ali mehanističnih modelov.

Prav je, da priznamo, da smo danes manj naivni na obeh straneh. To lahko vidimo v raziskovanju volitev in političnega vedenja, v poskusih, da se spremembe v partijskih sistemih povežejo s splošnimi ekonomskimi spremembami, v analizi vojaških institucij, v primerjalnih obravnavah prehodov političnih režimov itd. Celo tako imenovane študije lokalnih skupnosti (*community studies*), ki so bile nekoč področje naivnega empiricizma *par excellence*, so vsrkale, kot se zdi, tovrstni napredek. *Tretji* prepad, ki ga postopno presegamo, je razkorak med *kvantitativnim* in *kvalitativnim*. Zdi se mi, da smo danes manj pripravljeni, da se udeležujemo psevdodoktrinarnih aporističnih sporov o zaslugah obeh pristopov. Namesto tega sprejemamo idejo, da obsega izobraževanje politologa dokajšnjo stopnjo seznanjanja s kvantitativnimi metodami kot tudi z zgodovinskimi raziskavami, z analizo diskurza, ideološke misli itd.

V Braziliji so vse te težnje čisto razločne, toda poglavitno dejstvo, ki ga moramo poudariti, je pravzaprav *institucionalna* rast politične znanosti. Pred dvajsetimi leti smo bili sicer že ponosni na pomembno tradicijo političnega argumentiranja v obliki ohlapnega eseja, toda tedaj smo komaj začeli razvijati politično znanost kot akademsko disciplino. Imeli smo npr. pomembne, celo temeljne analize zgodovinskega oblikovanja brazilskega političnega sistema – tako z marksističnega kot nemarksističnega vidika – nismo pa imeli rednega raziskovanja političnih procesov na univerzitetnih oddelkih in v raziskovalnih inštitutih. Še manj je bilo mehanizmov za redno izobraževanje politologov na dodiplomskem študiju. Čeprav lahko rečemo, da je splošni rezultat še vedno skromen, česar ni težko pojasniti, pa vendar z zanesljivostjo ugotavljamo, da smo dosegli napredek.

2. Kot smo že omenili, lahko govorimo o nekaterih pozitivnih spremembah, čeprav gre za postopne spremembe, ki se dogajajo dokaj počasi. Očitno je težko govoriti o metodoloških in vsebinskih problemih na tako visoki ravni abstrakcije. Vendar bom tvegati trditev, da je ena poglavitnih težav še vedno koncepcija, kaj je »politično«, to je, gre za sam status naše discipline, kakšne vrste abstrakcij zajema itn. S tem ne mislim reči, da smo »manj razviti« kot druge discipline. Vse discipline so, menim, zasnovane na abstrakcijah, ki so nujno arbitrarne, ki pa se dajo opravičiti. Problem je v tem, da obstaja ozkost, nestanovitnost in pomanjkanje doslednosti v

tistih modelih, ki poskušajo sistematizirati *odnose* med disciplinami. Na primer, kako povezati ekonomske in politične variable na učinkovit način, ne pa samo mehanistično ali še slabše, na difuzen in aluziven način. Ali kako povezati kulturne in sociološke pristope. Brez resnih prizadevanj v tej smeri bomo neprenehoma, kot se zdi, podrejeni enodnevnim modnim muham, včasih ekonomističnim, včasih kulturističnim. Mislim, da moramo začeti s tem, da trdneje določimo ključne pojme naše discipline, posebej pojem »političnega«.

3. Ne bom napovedoval, kaj se *bo* zgodilo, ampak bom rajši nakazal, kaj naj bi se po mojem zgodilo – glede na doslej povedano. Mislim, da si moramo resno prizadevati, da se spopademo z velikimi problemi v globalni perspektivi, z modeli, ki bodo sposobni vsrkati napredek zadnjih dvajsetih let. Govorim o velikih problemih mednarodne ureditve: vojna in mir, prestrukturiranje mednarodnega ekonomskega sistema, vpliv tehnoloških sprememb ipd. Ker smo nekoliko napredovali v razumevanju makropolitčnih sprememb (npr. zlomi demokratičnih režimov in ponovna demokratizacija avtoritarnih režimov), se moramo potruditi, da bi razumeli, kako se lahko demokratični režimi utrdijo, kako lahko postanejo še *bolj* demokratični in celo, v kolikšni meri so sposobni sprožiti velike spremembe v sami družbi, da bi bila manj neenaka, manj kvarna za okolje, skratka boljše domovališče za naše življenje. Drugače povedano, gre za napor, da razumemo politične sisteme tudi s stališča makropolitik, ki so jih (ali pa niso) sposobni zastaviti in uresničiti.

ROBERT MILLER

Pogled iz avstralske perspektive

1. Med najpomembnejšimi dosežki v avstralski politični znanosti v zadnjih 15–20 letih so bile vsedržavne ankete o političnih stališčih avstralske javnosti v letih 1967, 1969 in 1979. Te ankete so dale prvič splošno sliko korelacij med sociodemografskimi značilnostmi in političnimi stališči, o podlagah podpore strankam itd.

Druga pomembnejša novejša smer raziskovanja je preučevanje sindikalnega gibanja in političnega obnašanja različnih migrantskih skupin v Avstraliji.

Zunaj Avstralije je po mojem za transnacionalno, nacionalno in primerjalno raziskovanje temeljnega pomena ustanovitev Mednarodnega družboslovnega arhiva podatkov pri michiganski univerzi.

2. Med najpomembnejšimi problemi politične znanosti naj navedem problem verifikacije zanesljivosti in primerljivosti družboslovnih podatkov

iz različnih dežel kot tudi soglasje o pomenu določenih temeljnih pojmov, kot so »interes« in kriteriji učinkovitega »federalizma« ali »konfederalizma«. Sicer pa mislim, da bo morala naša disciplina razvijati analitične okvire za to, da bo lahko zajela relativno nove pojave v politiki, kot so interesne skupine, ki zagovarjajo samo en interes, mešane javno-zasebne ekonomske ustanove in potencialno razkolniške izvenparlamentarne politične skupine.

3. Sedanji interes za »raziskovanje politik« (policy studies), ki je poglavitna značilnost akademske politične znanosti, bo verjetno v naslednjem desetletju zgubljal privilegirani položaj zaradi na splošno nizke sposobnosti za teoretično posploševanje. Vendar se bo interdisciplinarni pristop preučevanja politik verjetno ohranil kot pomemben prispevek k razumevanju sodobnih političnih in družbenih pojavov.

DIMITAR MIRČEV

O jezu med teoretsko in empirično politično znanostjo

1. Razvoj politologije v svetu vsekakor ni tekел po istem tiru, z isto dinamiko ali z identičnim konceptualno-metodološkim aparatom, o idejno-teoretski in tematski homogenosti pa sploh ne moremo govoriti. Splošno osnovo izredne raznolikosti smeri, faz in teoretsko-raziskovalnih okvirov, ki obeležujejo sodobno politično znanost je, brez dvoma, najti v eklatantnih družbeno-zgodovinskih razlikah in heteronomijah politične družbe danes, tako v globalnih kot tudi v nacionalnih in lokalnih skupnostih. Odveč bi bilo govoriti o tem, da se je variabilnost »predmeta« politične znanosti še bolj pa družbenih pogojev, ki jih je ta »predmet« odpiral politološki dejavnosti – izražala tudi v statusnem položaju politologije, celo v profesionalnem in akademskem smislu. Ponekod se je politologija namreč že uveljavila kot »kraljica znanosti«, kar je pomenila v antiki, drugod pa ji ni priznana niti pravica do obstoja.

Kljub takšni raznolikosti so nekateri dejavniki ugodno vplivali na težnje, ki so si prizadevale postaviti politologijo na sceno modernih znanosti, ter na njeno preseganje statusa anonimusa v družini družbenih ved. Najprej, »predmet« politologije se je v modernih pogojih poenotil, politična družba je povsod priznala samo sebe. Duh francoske deklaracije iz l. 1789 se je danes razvil v sintagmo in dobil signum sociološke razvojne zakonitosti (»politizacija planeta in planetizacija politike«). To pomeni, da je predmet politologije, ne glede na to, kako sam sebe predstavlja in

označuje, v celoti vstopil v zavestno človeško prakso, ali vsaj v človeško zavest o tej praksi. Politologija je dobila tudi občo možnost posredovanja odnosa med zavestjo in prakso, možnost, da postane dejavnik zavestnega spreminjanja prakse človeških odnosov, subjektiviranja človeka v politiki in s pomočjo politike – vsaj tam, kjer je zgodovina ponudila materialne pogoje za takšno subjektivizacijo.

Drugi dejavnik in hkrati dosežek politologije je, da se je uspela ločiti od drugih oblik politične zavesti in zavesti o politiki. Ne samo zato, ker je izdelala svoj specifični, znanstveni, spoznavni aparat o politiki, temveč tudi zato, ker je z vstopom v družbene determinante in vzročnost političnega fenomena oblikovala kritično sistematiko politične družbe, politične države in pokazali dialektične poti njenega preseganja.

Moderna meščanska politologija je v srečanju z družbo, ki jo proučuje, problematizira in preudarja, prišla prav do te razvojne faze. Njena idejna in epistemološka funkcija se nujno zaključuje in finalizira v tej družbi. Razumeti zakonitosti te družbe na področju politične nadgradnje, hkrati pa to nadgradnjo vsiliti kot večni, univerzalni, nadzgodovinski okvir in mejo gibanja zakonitosti in spreminjanja družbe, je za meščansko politologijo pomenilo tako dokončni dosežek kot tudi eshatološki moment. Tudi najnovejši teoretsko-raziskovalni poizkusi meščanske politologije govore o tem, da se je, povezujoč se s politološkimi in političnimi regularnostmi funkcioniranja družbe meščanstva, popolnoma izčrpala. Tako na primer v obravnavanju pomembnih kategorij, kot so: svoboda, položaj političnega človeka, njegova veljava, demokracija kot način politične zagotovitve svobode, organizacija političnih odnosov itn.

Na drugi strani pa je marksistična politologija šele krenila naprej od kritike politične države in spoznanja regularnosti politične družbe meščanstva. Hipoteka dogmatizma je v posebej veliki meri izzvala diskontinuiteto v znanstvenem obravnavanju politike in političnega fenomena družbe na meji dveh epoh, na prehodu iz razredne v brezrazredno družbo. Politologija je šele v zadnjih dvajsetih letih v socialistični družbi izločila svoj predmet in politični fenomen socializma podvrgla avtonomnemu znanstvenemu raziskovanju, razmišljanju, kritični presoji. Ta proces se je v naši samoupravni družbi razvijal hitreje in je imel radikalnejše rezultate, saj je tudi samoupravljanje samo pomenilo podružbljanje politike, njeno demistifikacijo, opredmetenje politike kot zavestne akcije družbe pa tudi njenega znanstvenega sektorja.

2. Eden pomembnih problemov je prav gotovo nadaljnje konstituiranje avtonomnega teoretsko-konceptualnega in raziskovalnega aparata na podlagi marksistične družbene teorije. Naloga politologije je predvsem razvijanje tega aparata, pri čemer mora upoštevati odnose in protislovja družbe in politike, materialnega življenja in politično-upravljalškega kompleksa, ki je vedno na določeni distanci. O tem sem govoril tudi na zadnjem, IV. kongresu politologov.

V razvoju in konstituiranju naše politologije smo namreč prišli do faze, ko je presežen problem spoznavanja in prepoznavanja fenomenologije in protislovnosti v družbi in v politiki oziroma med družbo in politično strukturo in sistemom. V konceptijsko-raziskovalnem in metodološkem smislu smo že razvili in aplicirali ustrezne postopke in instrumente za prepoznavanje fenomenov in protislovnosti v družbi in politiki, celo že za njih merjenje. Še vedno pa nismo raziskovalno in spoznavno prodrli v tisti zapleteni sklop družbenih, determinirajočih in vzročnih faktorjev, ki rojevajo te protislovnosti; to pomeni, da nismo identificirali moči, delovanja in vpliva tistih socialnih, materialnih, idejno-vrednostnih in drugih dejavnikov, ki določajo in ohranijo kontradikcije družbene in politične strukture, demokratske in samoupravne institucije pa pogosto spreminjajo v formalen in nefunkcionalen sklop. Gre torej za fazo razvoja politične znanosti, v kateri je normativizem, ki se sicer pogosto pojavlja v njenem začetnem razvoju, v dobršni meri prevladan, vendar pa v njej dialektično mišljenje, raziskovanje in spoznanje še vedno niso znatneje vzpostavljeni.

Z najsplošnejšo analizo, vendar s takšnim konceptualno-teoretskim in raziskovalnim pristopom, bi ugotovili, da se problem družbe in politike, pa tudi problem politike in samoupravljanja, transponira kot problem odnosov treh poglavitnih sklopov družbenega tkiva in njegove reprodukcije: sklopa materialne reprodukcije, sklopa oblasti in politične reprodukcije in sklopa reprodukcije družbene zavesti. V bistvu je odnos teh sklopov najti v globalni relaciji družbenih proizvodnih sil in odnosov, le da je bolj strukturiran in analitično aplikabilnejši.

Teoretsko je znano, da so gibanje, razvoj in tudi funkcionalnost nekega družbenega reda odvisni od uglašenosti in korespondence proizvodnih odnosov in sil, ali, v naši shemi, od sinhroniziranega gibanja, od sklopov materialne reprodukcije, politične reprodukcije in reprodukcije zavesti. Predpostavljamo, da je bila v začetni fazi samoupravnega razvoja, v zgodnjih petdesetih letih, dosežena visoka stopnja identitete in uglašenosti v gibanju vseh treh sklopov, to pa kažejo tudi indikatorji gospodarske, politične in sociokulturne predstave sistema. Nasprotno pa se je v nadaljnjem razvoju gibanje teh sklopov razvijalo in uresničevalo po samostojnih poteh. Zavestni, idejno-vodilni dejavnik se je, na primer, ločil od neposrednega političnega odločanja, delavski razred ni pridobil možnosti političnega odločanja, torej se je ta sklop naprej reproduciral s svojo logiko, logiko oblasti; delavski razred, v splošnem, ni dobil atributov in moči uglaševanja in kontrole v reprodukciji teh sklopov.

Hkrati je drugi sklop, sklop družbene zavesti, ki so mu samoupravne institucije najbližje, začel vse močnejše širiti te institucije in jih izpopolnjevati, tako da je bilo v reprodukciji tega sklopa vse več samoupravljanja. Tako pridemo do paradokсне situacije, ko imamo vse več samoupravljanja, pa vse manj rezultatov v ekonomski osnovi družbe oziroma sistema. Pravzaprav ne gre le za avtonomno in neuglašeno gibanje reprodukcijskih tokov, temveč tudi za različno dinamiko gibanja vsakega od njih. Vze-

mimo za primer materialno reprodukcijo oziroma dejavnik proizvodnih sil, kjer sta apliciranje tehnološke komponente in ljudske komponente pogosto neusklajena.

Kot da je reprodukcija zavesti že privedla do »komunističnih« rešitev v naših institucijah, kot da se je materialna reprodukcija že vzpostavila na temelju uglašenosti z našimi naravnimi resursi, z resursi dela, na primer z razvito delitvijo dela, s profesionalno strukturo delavskega razreda itn. Na drugi strani pa se je sklop reprodukcije družbene moči, ki pretežno vpliva na družbeni proizvodni odnos, gibal počasi in v razvoju v veliki meri ostal v okvirih administrativnega socializma ali njegovih oblikovnih in vsebinskih inačic. Prav ta neuglašenost, zaostajanje ali blokiranje gibanja nekatereh sklopov se na površini izraža kot izpraznjenost in disfunkcionalnost politično-demokratskih oziroma samoupravnih institucij.

Problema izpraznjenosti in nefunkcionalnosti institucij, ki odstopajo od aranžmana resnične družbene moči, od načel in pogojev materialne reprodukcije, pa ni mogoče rešiti s spreminjanjem, razvijanjem in izpopolnjevanjem institucij. Razkoraka in razločka med institucijami in resničnim družbenim življenjem in odnosi ni moč preseči s preprostim izpolnjevanjem in modificiranjem institucij; to lahko privede do še večjega razkoraka. Institucije so funkcionalne in ustvarjalne, kadar ustrezajo resničnim družbenim odnosom, kadar kažejo in izražajo osnovne socialne sile, ki jih porajajo. Privesti institucije na raven resničnih družbenih odnosov v naših okoliščinah pomeni, da jih ne smemo vračati, temveč odnose samoupravljanja razvijati v smeri institucij, jih odpreti silam, ki te odnose rojevajo, četudi v zarodku. Drugo vprašanje je, kako, na kakšen način, s katerimi socialnimi mehanizmi in podobno.

Vsa ta vprašanja se izražajo v enem samem: kako smo se v politologiji lotili teh fenomenov in protislovij. Naše mnenje je, da smo se jih lotili nepripravljeni, predvsem zato, ker smo dovolili, da se je dihotomija, o kateri je bilo govor, neprijetno odrazila na procesu spoznanja ne le v politologiji, temveč tudi širše v družbenih vedah. Odraz in vpliv je čutiti v razcepljenosti politologije na teoretsko politično znanost, ki je pretežno normativistično usmerjena in se najpogosteje omejuje na pojasnjevanje in utemeljevanje institucij z identiteto navidez resničnega življenja, demokracije itn., in na empirično politično znanost, ki se zelo pogosto izraža z vidika kritike prakse, ne pa z vidika kritike institucij v spoju s prakso. Posledice in implikacije tega razdvajanja v politologiji so nam seveda vsem znane. Ocena je, da so eden najbolj dvoumnih rezultatov našega profesionalnega dela in da vplivajo na kakovost fonda spoznanj, ki ga lahko ponudimo družbi.

Seveda ni enostavnega ali enega samega vzroka za razlago tega stanja. V kompleksu vzrokov pa je tudi dejstvo, da je poreklo naše politologije v korpusu pravnih ved, ki so se, v veliki meri same tudi razvijale kot državotvorne vede; v procesu disciplinarne diferenciacije, emancipacije, konstituiranja, politologija, po vsem sodeč, ni znatneje razvila kritične

komponente spoznanja in smisla za vstopanje v realne tokove družbenega življenja, za razliko od drugih situacij, v katerih se je na primer politologija porajala skupaj s sociologijo. To je seveda samo del, morda celo manjši del, razlage. Na vsak način pa je odnos med institucijami in resničnim življenjem ostal eden mejnih problemov, o katerega preseganju moramo govoriti tudi ob tej priložnosti in še po njej. Prepričani smo, da ne gre samo za emancipacijo naše vede ter teoretskega in profesionalnega dela, temveč tudi za nalogo, da se je treba bolj usmeriti k raziskovanju družbenih odnosov in protislovij, pravzaprav k raziskovanju zgodovinskih socialnih, materialnih in človeških dejavnikov, ki sodelujejo in odrejajo stvarnost družbe, politike, samoupravljanja.

3. Mislim, da je nujno krepiti kritično in analitično moč naše politologije, še bolj pa njeno komponento sodelovanja v izgradnji novega družbenega odnosa socialističnega samoupravljanja. Ne gre torej za to, da se politologija emancipira od politike tako, da kritično in analitično konstituira avtonomen odnos do političnih institucij in nosilcev politične moči. Prebiti se mora do objektivnih in globljih sklopov družbenega odnosa, razumeti mora njihov razvoj in soodnosnost s politično sfero. Pri tem ne more dajati točnih diagnoz in receptov, niti ne more postavljati laičnih alternativ, rešitev. Vsekakor pa lahko razvije svojo moč observacije, svojo analitično in prognostično moč, s tem pa tudi svoj vpliv na družbeno zavest.

ERGUN OZBUDUN

Obetavna prihodnost komparativnih raziskav politike

1. Zdi se mi, da je razvoj politične znanosti, potem ko je v 50-tih in 60-tih letih dosegel velike uspehe, v 70-tih in 80-tih letih v glavnem ostal, upajmo le začasno, na isti ravni. Svoj komentar bom omejil predvsem na primerjalno politiko, posebej na področje politične modernizacije. Nekateri problemi, na katere bom tu opozoril, pa se lahko nanašajo tudi na druge poddiscipline politične znanosti.

Dve pomembni razvojni pridobitvi v politični znanosti v 50-tih in 60-tih letih sta bili: a) večji poudarek na znanstveni strogosti, h kateri sta prispevali uvajanje kvantitativnih tehnik in uporaba kompjuterske tehnologije; in b) širitev zemljepisnega obsega politične znanosti, kar je bilo posledica naraščajočega akademskega interesa za politiko dežel v razvoju (»tretjega sveta«). Medtem ko je prva težnja odprla perspektivo za bolj »znanstveno« disciplino politične znanosti, je drugi trend ponudil upanje, da bo postala bolj univerzalna (kar mora resnična znanost tudi biti), in da se bo otresla etnocentrizma Zahodne Evrope in Severne Amerike.

2. Težnje, ki smo ju opisali, sta porodili nekatere nove probleme. Tako nastopi npr. tendenca, ki dela iz kvantifikacije cilj sam zase, namesto da bi bila sredstvo, da doženemo smiselne ugotovitve. Včasih pozabimo na to, da nam tudi v najugodnejših razmerah kvantitativne tehnike dajejo pravilne odgovore le tedaj, če postavljamo pravilna vprašanja – pravilna vprašanja pa lahko izpeljemo le iz trdne teorije. V zadnjih 10–15 letih je bilo število res pomembnih teoretičnih prispevkov dokaj omejeno. Na bolj praktični ravni je pretirano priseganje nekaterih članov naše stroke na kvantitativne metode ustvarilo prepad v komunikaciji med njimi in bolj tradicionalno usmerjenimi politologi.

Tudi drugi trend, ki smo ga označili kot širjenje geografskega obsega politične znanosti, je vodil k določenim problemom. Pretirano naslanjanje na teorijo modernizacije in na njene izrastke (npr. teorijo družbene mobilizacije), je navajala mnoge znanstvenike k domnevi o uniformnosti ali vsaj enosmernosti v politični modernizaciji tretjega sveta. Če pa si pogledamo nekoliko pobliže njihove izkušnje, vidimo, da kljub podobnosti ekonomskih in družbenih procesov modernizacije po vsem svetu obstoje številni in različni vzorci političnega razvoja in različne modernizacije. S tem spoznanjem so nekateri znanstveniki začeli bolj upoštevati specifično zgodovinsko-kulturno dediščino posameznih družb, da bi pojasnili njihove sodobne vzorce političnega razvoja.

3. Verjamem, da ta zadnja točka (tj. perspektiva politične znanosti) odpira obetajoč razvoj v primerjalni politiki in posebej v raziskovanju političnega razvoja. Zdi se, da oblikujeta vzorec razvoja vsake posamezne dežele na eni strani ekonomska in socialna modernizacija, na drugi pa njegova predmoderna zgodovinska izkušnja in kulturna dediščina. To seveda ne pomeni, da zanikamo možnost ali koristnost medkulturnih primerjav. Pač pa trdimo, da morajo medkulturne primerjave pozorno upoštevati edinstvene ali kulturno-specifične aspekte političnega razvoja. Med posebno obetavnimi pristopi bi bile primerjave med deželami, ki imajo skupno kulturno izročilo ali imajo dolgo skupno zgodovinsko izkušnjo.

ANTON PELINKA

Nerazvita politična znanost v razviti deželi

Politična znanost v Avstriji je bila kot disciplina uvedena v šestdesetih letih. Prva institucija, ki je obravnavala politično znanost kot akademsko disciplino, je bil Inštitut za visoke študije in znanstvene raziskave (Institut für Höhere Studien und Wissenschaftliche Forschung), ustanovljen leta 1963. Ta inštitut ima od svoje ustanovitve tudi oddelek za politične vede.

Inštitut za visoke študije je bil neke vrste povratna zveza avstrijske družbene znanosti. Poglavitne finančne vire za začetek dela tega inštituta je organizirala Fordova fundacija, osebi, ki sta bili za to zaslužni, pa sta bila Oskar Morgenstern in Paul Lazarofeld, oba prejšnja Avstrijca, ki sta emigrirala v Združene države in sta bila zelo uspešna na različnih področjih družbene in ekonomske znanosti.

Avstrijske univerze se niso hitro odzvale. Proti koncu šestdesetih let se je politična znanost začela kot univerzitetni program najprej na Univerzi v Salzburgu. Od leta 1971 je politična znanost postala redni program, najprej na salzburški in dunajski univerzi, pozneje pa tudi na Univerzi v Innsbrucku. Poleg teh programov, ki so del humanističnih znanosti, je politična znanost vključena kot ožje področje v pravni študij in tudi v študij družbenih in ekonomskih ved.

Ta zamuda v razvoju je tudi razlog za določeno odvisnost avstrijske politične znanosti. Avstrijska politična znanost je namreč močno odvisna od zapadnonemške in posebno od ameriške (ZDA) politične znanosti. Precejšnje število univerzitetnih učiteljev prihaja iz Nemčije, nekateri drugi profesorji so se šolali v Združenih državah. Akademski menjava se v glavnem osredotoča na to povezavo z Zvezno republiko Nemčijo in z Združenimi državami.

Zaradi te nerazvitosti se avstrijski politologi kar dobro strinjajo, da je nujno, da izboljšajo položaj svoje discipline. Leta 1970 so ustanovili Avstrijsko združenje za politične vede. Leta 1972 je začel izhajati Avstrijski časopis za politično znanost (*Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft*) kot četrtletnik, ki se je do danes dobro uveljavil, posebno v primerjavi z drugimi časopisi za politično znanost v nemščini.

Diplomanti političnih ved v Avstriji se morajo še vedno soočati z neko mero predsodkov. V javnih službah že tradicionalno prevladujejo diplomirani pravniki. V trgovini in industriji gospodujejo diplomanti ekonomije in upravljanja. Tako morajo diplomirani politologi tekmovati z akademskimi poklici, ki so se mnogo bolj razvili in bolj uveljavili. Novinarstvo in strokovno delo v političnih strankah ter interesnih skupinah sta poglavitni področji poklicnih dejavnosti, v katerih so politologi uspeli.

V raziskovanju je politična znanost v Avstriji dokaj poudarila analizo avstrijskega političnega sistema. Zlasti primerjalni vidik – posebno vzorec »konsocijalne demokracije« – je vplival tako na vse načine obdelave kot na rezultate raziskovanja. Z ustanovitvijo Inštituta za mednarodno politiko smo dobili še en čisto raziskovalni inštitut, poleg omenjenega inštituta za visoke študije, ki je uspešen v odpravljanju primanjkljajev na področju raziskovanja mednarodnih odnosov.

Program študija politične znanosti obsega na avstrijskih univerzah štiri poglavitna področja:

- Politična teorija (vključno z zgodovino politične misli);
- Mednarodna politika;
- Avstrijski politični sistem in

– Komparativna politika.

Kolikor lahko ta kratek pregled jemljemo kot izhodišče za analizo, lahko rečemo, da bo morala avstrijska politična znanost na vseh teh področjih premagati svojo nerazvitost. K nadaljnjemu razvoju politične znanosti v Avstriji lahko prispevajo mednarodni kontakti, ne samo z Združenimi državami in z Zahodno Nemčijo; nadalje povečevanje števila delovnih mest v raziskovalni dejavnosti in v izobraževalnem procesu in seveda tudi stopnjevanje ugleda politične znanosti in javnost.

MILAN PODUNAVAC

O moči konservativnega naboja v naši teoriji političnega sistema

1. Pripadam tisti skupini političnih znanstvenikov, ki zagovarja stališče, da se raziskovalci političnih odnosov in političnih procesov v jugoslovanski družbi soočajo s potrebo po dveh vrstah kritično-teoretičnega razčiščevanja: prva se kaže v potrebi po tem, da odkrijemo organske težnje v reprodukciji politične moči v jugoslovanski družbi, v težnji, da se iz položaja neposrednih političnih zapažanj, opisovanja institucionalnih povezav, primerjav med v ustavi zapisanim in realnim, poiščejo »poslednji razlogi politike«; druga pa je v tem, da hkrati s prvo zahtevo opravimo tudi kritično-teoretično razčlenitev temeljnih teoretskih in analitičnih vzorcev, ki služijo kot temeljni kamni za spoznavanje organskih teženj v okviru politične organizacije družbe. Predvsem gre za to, da ugotovimo, kakšne vrste »naboja« vsebujejo pglavitne variante političnega mišljenja pri nas. Če uporabimo podtekst neke nadvse produktivne polemike (Poulantzas-Milibandt) ob izidu Poulantzasove knjige *Politična oblast in družbeni razredi*, (New Left Review, 58, 59, 82) se zdi zelo primerno postaviti vprašanje: ali je mogoče brez resnega epistemološkega prevrednotenja dominantnih teoretskih matric v sodobni jugoslovanski politični teoriji, zlasti v teoriji političnega sistema, doseči prvi cilj, ki smo ga zapisali v uvodu tega prispevka: spoznavanje organskih teženj v razvoju jugoslovanske družbe. Ali je dovolj to, kar se sicer pri nas običajno počne, da se namreč nasproti »konkretnim dejstvom« postavi koncepte, oziroma ali je tisto, kar se kaže kot »konkretno dejstvo« (organske težnje v političnem sistemu) nujno »napadati« z drugimi, vzporednimi koncepti, ki so vzpostavljeni v drugačni teoretski problematiki. Dognanja moderne epistemologije jasno kažejo, da je zgolj zoperstavljanje dejstev in konceptov neproduktivno.

V okviru tega, bolj splošnega teoretskega in epistemološkega konteksta se kaže spustiti nadstropje niže in postaviti vprašanje, ali se tisto, kar se

na zapleteni politično-kulturni karti sodobne jugoslovanske družbe kaže kot prevladujoči tok v teoriji političnega sistema vzpostavlja kot oblika kritične zavesti družbe, kot oblika »samokritike revolucije« v Marxovem pomenu te besede, ali pa imamo opraviti s težnjo po spreminjanju politične misli v obliko ideološkega mišljenja, v »pomožno« sredstvo legitimiranja vladajočega sistema. V teh kritičnih diagnozah je treba priznati, da ima moment znanja, teorije, filozofije, vselej status momenta reprodukcije politične moči, ker ga vsi vladajoči sistemi, tudi naš, kot takšnega vzpostavljajo in računajo nanj kot na dejavnik, ki lajša tehnološko političnega vladanja in reproduciranja temeljnega strukturnega političnega razmerja. Politična znanost je bila vselej v antinomičnem položaju, da je namreč maska, da pa hkrati snema maske legitimizacijskim formulam politični oblasti. V sodobnih vladajočih sistemih se politična znanost kaže kot ena od oblik konservativne politične zavesti, kot oblika ideološke zavesti na, pogojno rečeno, neideološki, filozofsko-teoretski – ravni. Politična znanost v jugoslovanski družbi v veliki meri kaže podobne težnje. V tem prispevku bomo opozorili na nekatere momente tega konzervativnega naboja v jugoslovanski politični znanosti, zlasti v tistem njenem delu, ki bi ga mogli opredeliti kot teorijo političnega sistema.

2. Na meta-teoretski ravni (torej v teoriji teorij o političnem sistemu socialističnega samoupravljanja) pokažejo kritične diagnoze temeljnih teženj v razvoju političnega sistema, dokaj očitno prevlado enega tipa teoretskih in političnih elementov, ki bi ga lahko opredelili kot različico interesnega determinizma. Ta vrsta argumentov izvaja svoje temeljno stališče iz epistemološko-spoznavne interpretacije marksizma in se izraža v predpostavki, da pojmov politike, političnega sistema in države, ni mogoče spoznati v okviru same politike, temveč, da je politično strukturo nujno preveriti s predpostavkami politike, se pravi s stanjem razmer in procesov, ki so zunaj politike, predpolitični, nepolitični. Marxovo sintagmo iz *Kritike Heglove filozofije državnega prava*, ki se, na kratko, glasi »od politike k predpostavkam politike«, od ontologije k epistemologiji, od spoznavanja mesta posameznih družbenih celot (prava, politike, ideologije, itn.) v okviru vse družbene celote (če uporabimo ta Lukáczev izraz iz *Ontologije družbenega bivanja*) k teoriji spoznanja, je prepoznati v okviru jugoslovanske politične danosti v tisti zvrsti argumentov, ki teorijo politike izvajajo iz predpostavk politične ekonomije in v bistvu razvijajo tezo o politični ekonomiji kot fundamentalni družbeni in politični znanosti. To abstraktno globalistično shemo o odnosu med družbo in politiko dopolnjuje še utilitarni element, ki se kaže v tezi, da je primarna vloga vseh družbenih in političnih pravil, da zagotovijo vsem udeležencem socialnega in političnega sistema kolikor je mogoče produktivnejše zadovoljevanje njihovih interesov in potreb. Na ravni ponovnega premisleka teh temeljnih teženj v razvoju političnega sistema je to vrsto argumentov prepoznati v:

1. prevladi enega *tipološkega* pristopa v razmišljanju o družbeni totali-

teti. Družbo pojmujejo kot sistem nadstropij, v katerem določeni družbeni elementi (ekonomija) ontološko nastopajo pred drugimi (politika, ideologija, itn.). Ta pristop temelji na predpostavki o nadmoči ekonomije nad politiko in se izraža v stališču o nujnosti korespondiranja predpolitičnih (ekonomskih) in političnih stanj, kjer je vloga kategorije interesov vloga posrednika, ki ta odnos vzpostavlja in spoznava. Sestavni del takšnega metodološkega stališča je tudi sprejemanje intencionalnega modela samo-interesne uporabe moči. Referenčni okvir o prevladi in nadmoči privilegiranih predpolitičnih interesov se zakonito pretaka v tezo o državi in politiki ter skupni administrativni politični akciji kot izvršilnem organu vladajočega razreda. Država, politika in politične institucije so, v bistvu, pojmovane kot mehanične operativne sile, katerih temeljna naloga je, da kot sredstva in orodja moči pomagajo, da se zaščitijo in ohranjajo predpolitični interesi, vladajoči interesi.

2. Skrajnji teoretski iztek te vrste argumentov (ki ga štejem za prevladujočega v jugoslovanski teoriji političnega sistema) se kaže v stalni težnji, da bi sistem politike, političnih institucij in političnega sistema nasploh razstavili v sistem ekonomskih pojavov in kategorij. Aplikacija ekonomskega modela na analizo jugoslovanskega političnega sistema je prevladujoča značilnost naše politične znanosti. Spremlja jo seveda suspenz moči in sile političnega. Zaradi nezadostnega upoštevanja moči in sile politike, organizacijskih in samolegitimizirajočih funkcij političnega sistema, je ta teoretska smer ostala slepa ali pa ne dovolj pozorna za nekatere pomembne organske težnje v razvoju političnega sistema. Predvsem zanemarlja ali ne upošteva »produkcije« različnih kompenzatornih in odtujevalnih interesov, ki jih producira sam vladajoči sistem, »predstavlja« jih v obliki dominantnega modela legitimnosti in v bistvu obnavlja odvisnost družbe od vladajoče strukture.

3. Naslednji pomembni moment, ki označuje sodobno stanje teorije političnega sistema v naši družbi in je poudarjeno konservativno, ima svoj referenčni okvir v analizi političnega sistema. Domet analize političnega sistema v naši politični znanosti je v najbolj občem smislu opredeljen z referenčnim okvirom o *razkoraku med normativnim in stvarnim* in se kaže v omejevanju analize političnega sistema na vprašanja *funkcionalnosti*, kapacitete, upravljalске sposobnosti. Politična znanost tako ostaja na ravni funkcionalne in systemske analize, ki ji kritična politična misel marksističnega izvora po pravici pripisuje atribut konservative politične zavesti in misli. Politični znanosti daje vlogo *političnega protreptikusa* (po zgledovanju na Aristotela, ki je pisal učbenik o tehniki političnega vladanja za Aleksandra Makedonskega), zvajajo na moment, ki lajša politično vladanje in reprodukcijo vladajočega sistema. Dokler obravnavamo razkol med normativnim in stvarnim kot moment asistemske razsežnosti političnega sistema in ne kot posebni moment reprodukcije politične moči, dotlej teorija političnega sistema, ki izhaja iz teh teoretskih podmen, tudi sama proizvaja pajkovo mrežo političnih videzov in prividov, pri

čemer ne razlikuje, ali raziskuje resnične locuse politične moči ali pa se bori s svetom prividov, ki prikrivajo dejansko vsebino, z oblikami, ki zakrivajo dejansko politično moč.

4. Gramsci, ki je, kot je znano, politični znanosti priznaval status enotnega momenta marksizma (ekonomija, filozofija prakse, politična znanost), je pisal v času, ko so se strukturne spremembe moderne buržoazne države skoz težnjo po »subjektiviziranju politike šele zarisovala – da« ima politična konstitucija države mnogo večji pomen za produkcijo kot sama sprememba tehnologije ali delovnega procesa« in da bi kazalo nasproti buržoazno tehnicistični konceptiji razmišljati o produkciji skoz sistem kategorij politične znanosti, jo dojemati predvsem politično. Možne elemente alternativnega pristopa v teoriji političnega sistema najdemo tudi v teh metodičnih postavkah. To pa zahteva obsežnejše razjasnjevanje, s čimer se ta avtor pravkar ukvarja.

STOJAN T. TOMIČ

Politična modernizacija – najtrši oreh sodobnih modernizacij

1. V omenjenem obdobju (v zadnjih 15–20 letih), je politikologija izvedla pravo ekspanzijo in dobila državljansko pravico v mnogih državah, posebej v tistih, kjer se prej ta znanstvena disciplina ni omenjala. Znanstveni in politični krogi vse pogosteje omenjajo politikologijo in se sklicujejo nanjo ter jo imenujejo znanstveno disciplino, ki bi lahko in mora odgovoriti na sodobna politična, pa tudi druga vprašanja. Razen tega se je politikologija kot znanstvena disciplina, kot veda o politiki, političnih procesih (vsebinskostih) in odnosih, večidel uspela emancipirati od politike – vse do nedavnega so namreč mnogi med politiko in politikologijo postavljali enačaja. Tako je bila politikologija, v dobršni meri pa je tudi še danes, v senci politike in politikov, vendar pa je določen napredek že videti.

Prodor političnih ved je opaziti še na dveh področjih – na področju teorije (politične teorije) in tudi na področju metodologije, vendar so napredovanja na teh področjih povezana z določenimi nazadovanji, tako da lahko trdimo, da je tu politikologija sposobna tako za napredovanje kot za nazadovanje (manjkajo pogumnejši prodori in spoznanja, vendar so napovedi in obeti veliki).

2. Prav tam, kjer so uspehi največji, se kažejo tudi zametki največjih problemov in zastojev, vprašanj in dilem. Najšibkejša točka sodobne politikologije so metode, metodologije in raziskovalne tehnike in ponavljaj

se staro vprašanje: ali ima sodobna politikologija svoje, sodobne metode in raziskovalne postopke, ali je na tem področju politikologija samonikla, ali ustvarja specifične pristope k raziskovanjem specifičnih pojavov (politični fenomeni so v marsičem specifični in zahtevajo specifičen pristop), ali kreira ali imitira – imitira druge znanstvene panoge, predvsem sociologijo, pravo in politično ekonomijo ter socialno psihologijo. Kadar postavljamo vprašanje avtonomije in kreacije, ne mislimo, da bi bilo mogoče ali potrebno politikologijo izolirati od drugih znanstvenih disciplin. Nasprotno, nekateri metodološki pristopi so splošni in skupni več znanstvenim vedam, drugi so posebni, specifični, tretji pa so posamezni. Prav na področju posebnosti in posameznosti politikologija zaostaja, medtem ko je s splošnim pristopom stanje relativno dobro. Brez prodornih raziskovalnih instrumentov, ki znajo pronikniti do globinskih slojev zapletene politične stvarnosti, ni sodobne politikologije; tembolj, če vemo, da je lastnost resnice, da je skrita, da so politične resnice najbolj in najgloblje skrite in da se resnica v ozračju sodobne politike ne počuti najbolje ter od političnih ved pričakuje, da bodo osvobodile in obelodanile prave politične resnice.

3. Ne vem, kam namerava sodobna politikologija, želel pa bi, da bi bila sodobna politična družba dvajsetega in enaindvajsetega stoletja opremljena s sodobno politično teorijo, preprosto zato, da opremimo prihodnost, ki je sedaj nepripravljena na vizije. Vendar ima kljub navedenim uspehom sodobna politična teorija danes tri očitne pomanjkljivosti: prvič, ni pojasnila minulih političnih dogodkov, velikih sprememb; drugič, nemočna ali vsaj ne dovolj močna je, da bi izdelala prodorne globinske diagnoze današnjega stanja; in tretjič, še manj se mora hvaliti s prognozami, s politično futurologijo. To, česar nista napravili politična teorija in politična znanost, skuša, z različnimi uspehi in neuspehi, izvesti politična praksa, politika – politika sama sebe tako kreira kot analizira, sama se ocenjuje in precenjuje, sama piše politične zgodovine (invazija političnih spominov) in politične analize, politične diagnoze in prognoze. Tako postaja in ostaja politika tudi vnaprej prepričana, da je enako sposobna, da vse napravi in vse napravljeno tudi sama razloži. Znano pa je, da politika niti politik ne moreta v sebi enakovredno združiti dveh sposobnosti – sposobnosti kreiranja in sposobnosti znanstvene obrazložitve te kreacije (v zgodovini so zelo redke politične osebnosti, ki so enako sposobne tako za realizacijo kot za analizo, tako za prakso kot za znanost).

Če bi se v skupnem početju združili politična teorija in progresivna politična praksa, bi lahko v nekaterih strateških vprašanjih tega in naslednjega stoletja dosegli zavirljive rezultate. S strateškega vidika številna vprašanja pričakujejo odgovor – znanstvenega in praktičnega. Katera so ta vprašanja? Več jih je; omenimo nekatera.

Prvo. To je vprašanje, do kdaj bo politika glavni avtor družbe –

politika je že zdavnaj postala in v sodobni družbi ostala glavni avtor in avtoriteta družbe, skupnega družbenega življenja, tvorec družbenega reda (Antonio Labriola). Kot taka (kot glavni avtor) politika druge avtorje in avtoritete – tehnične, tehnološke, znanstvene, ekonomske, umetniške, vojaške, religiozne in druge – potiska v ozadje in jih deformira. Politika se je iztrgala družbi in družbenim razredom in se povzpela visoko nad glave ljudi. S pomočjo politike so mnogi postali za glavo višji, mnogi pa so tudi ostali brez glave – politika (reakcionarna in regresivna) jim jo je odrobila. Kdaj bo politika postala glavam po meri, kdaj se bo nehala dvigovati nad in proti glavam?

Drugo. Politika je postala in za dolgo ostala usoda, pogosto tudi zloslutna usoda, ki vodi tiste, ki želijo, in vleče (za nos) tiste, ki ne želijo (Seneka). Politične znanosti bi lahko ljudem pomagale voditi politiko, ne pa, da politika vodi njih v upravljanju s politiko, da politika upravlja z ljudmi.

Tretje. Dvajseto stoletje je stoletje političnih in drugih sprememb, politikologija pa zaostaja prav na področju teorije sprememb (spremembe brez razvoja, razvoj brez sprememb, nenadzorovane spremembe in razvoj).

Četrto. Ljudje so se skozi zgodovino naučili, kako naj se osvobodijo – s pomočjo politike, niso pa vajeni, kako naj se osvobodijo politike. Tudi tu je pričakovati intervencijo političnih znanosti – ljudje naj se naučijo osvobajati se politike in političnih institucij (odmiranje države).

Peto. Vsi obrazci dosedanjega vodenja ljudi – politično, vojaško, religiozno, kulturno, znanstveno in druga vodenja – so vedno povezani z grobim podrejanjem (ljudi). Sodobnost pričakuje sodobno vodenje in reguliranje brez podrejanja ali vsaj z minimalnim podrejanjem. Če je samoupravljanje velik zgodovinski korak k upravljanju brez podrejanja, potem lahko tudi na tem področju pričakujemo intervencijo in pomoč političnih znanosti.

Šesto. Dvajseto stoletje je do neke mere tudi stoletje osebne vladavine – model osebne vladanja in tiranije ni bil nikoli tako razvit kot v tem stoletju, tako da lahko trdimo, da so cesarji in kralji le blede slika tistega, kar so v dvajsetem stoletju počeli posamezniki (Hitler, in ne le on; kaže, da najdemo manjše ali večje tirane v vsakem naselju, če ne celo v vsaki ulici – najsibo potencialne ali realne). Žal niti socializem ni ušel modelom osebne vladanja, zato lahko od političnih znanosti pričakujemo ne le, da pojasnijo ta fenomen (kako posameznik postane tiran), temveč tudi, da ga preprečijo (skupaj s progresivno politično akcijo).

Sedmo. Področje odnosov med burnimi socialnimi, tehničnimi in tehnološkimi inovacijami na eni, in političnih modernizacij družbe na drugi strani, je v sodobni politikologiji zelo zapostavljeno področje. Politične modernizacije so pod močnim vplivom socialnih, znanstvenih in socioloških inovacij, modernizacija je težnja človeštva, da bi od stvari prišel do zamišljenega, od stvarnosti do zamisli, vendar so politika in

politične znanosti nepripravljene na dobo modernizacij. Tako je postala politična modernizacija tega stoletja najkonfliktnejše področje modernizacij (če ga primerjamo s tehničnim, znanstvenim, socialnim). Zadnji čas je, da politikologija že sedaj zastavi vprašanje – kako pričakati novi vek, vek znanstvenih inovacij in kako iz znanstvenih inovacij izvesti politične modernizacije. Politična imitacija je grobar politične modernizacije.

RADOVAN VUKADINOVIĆ

Mednarodni odnosi kot znanstvena disciplina

(prehojena pot in perspektive)

V celotnem dosedanjem razvoju so mednarodni odnosi kot znanstvena disciplina v dobršni meri sledili poti razvoja političnih znanosti. V institucionalnem pogledu so s krepitvijo centrov, ki se ukvarjajo s političnimi vedami, naraščale tudi možnosti za proučevanje mednarodnih odnosov – politologija je namreč v svojem krogu odpirala prostor za pedagoško in znanstveno preučevanje fenomena mednarodnih odnosov.

Če disciplino mednarodnih odnosov v Jugoslaviji opazujemo z vidika institucionalne zasidranosti in produkcije znanstvene literature, lahko povsem upravičeno ugotovimo, da je pot konstituiranja discipline že za nami in da so danes mednarodni odnosi nepogrešljivi predmet na fakultetah za politične vede in tudi na nekaterih pravnih fakultetah. Ta relativno dolga pot, ki so jo mednarodni odnosi prehodili od šestdesetih let naprej, ni bila niti lahka niti enostavna. Najprej je bilo treba temeljito preučiti dosežke drugih dežel na tem področju, zlasti ameriških, potem opraviti ustrezno ovrednotenje zbranega gradiva in poiskati za posamične temeljne kategorije marksistične opredelitve; šele tedaj je bilo mogoče zasnovati lasten sistem razmišljanja o mednarodnih političnih odnosih. V sedemdesetih letih se je pokazala potreba, da spremljamo razvoj tudi v nekaterih drugih socialističnih državah, ki so prav tako pospešeno krenile v teoretsko in pedagoško konstituiranje discipline mednarodnih političnih odnosov.

V tem trenutku lahko ugotovimo, da je v vodilnih jugoslovanskih centrih (Beograd, Zagreb, Ljubljana) že ustvarjen ugoden teren za proučevanje mednarodnih političnih odnosov in da ima vsako od teh središč tudi ustrezen lasten sistem proučevanja. Četudi ta pomembna faza posla, v kateri so bili postavljeni temelji discipline (izvedena je bila razmejitev s predmeti drugih disciplin in opravljena temeljita revalorizacija tujih dosežkov na tem področju) še ni dovoljevala zastavitve nekakšne celovite lastne teorije mednarodnih odnosov, je omogočala vpeljavo lastnih sistemov teoretskega proučevanja – to pa je po našem mnenju prava pot za nadaljnje raziskovanje.

Vendar če pravimo, da je temeljni teoretski sistem v treh jugoslovan-skih središčih že vzpostavljen, ne smemo pozabiti na nekatera vprašanja, ki vse bolj silijo v ospredje in ki bodo od raziskovalcev mednarodnih odnosov terjali dodatne napore – ki jih narekujejo potrebe politične prakse in seveda tudi pedagoško delo.

V dosedanjem snovanju teoretskega sistema mednarodnih odnosov je bilo zapostavljeno eno od pomembnih vprašanj: gre za izdelavo študije celostnega sistema *sodobnih* mednarodnih odnosov. Za zdaj dejavne generacije in za generacije ki prihajajo, so dogajanja po drugi svetovni vojni vse bolj odmikajoča se zgodovina. Tega zgodovinskega obdobja historiografske discipline ne obravnavajo, zgodovina sodobnih mednarod-nih odnosov, ki bi zajela obdobje od konca druge svetovne vojne do danes, pa še ni napisana. Zato je ena od glavnih nalog, da se v prihodnosti začne pisati celovit pregled mednarodnih odnosov, pa najsi bi bilo to delo kolektiva ali posamičnih avtorjev, ki bi ponudili jugoslovanski javnosti solidno podlago za boljše razumevanje sedanjosti in prihodnosti medna-rodnih odnosov.

V idealnih razmerah naj bi bilo to delo plod sodelovanja skupine znanstvenikov, ki bi si razdelili teme in na podlagi skupno zasnovane metodologije obdelali posamične segmente sodobnih mednarodnih odno-sov ter tako ustvarili zaključeno študijo. V sedanjih razmerah pa je razmišljanje o tako zasnovanem projektu pravzaprav iluzorno. Zaradi tega bi bil tudi vsak individualni prispevek, pa najsi le kot segment projekta, dragocen prispevek k boljšemu razumevanju mednarodnih od-nosov.

V zadnjem času se pri nas mnogo razpravlja o strateških študijah, čeprav sam pojem ni natančno opredeljen in tudi niso zarisani okviri strateških raziskovanj. To je vsekakor zelo pomembno področje, ki bi lahko imelo zelo velik praktično-politični kot tudi teoretični pomen. Dobršen del aktualnih vidikov naše zunanje politike še ni doživel temelji-tejše znanstvene presoje. Dovolj bo, če omenimo samo nekatere teme, kot so npr. odnosi z našimi sosedi, gibanja na Balkanu, vprašanje stabilnosti na področju Mediterana itn.; vsa ta vprašanja bo treba temelji-teje proučevati.

Z vprašanjem strateških raziskav je povezan tudi problem predvide-vanj razvoja mednarodnih odnosov. V deželah, ki so že zdavnaj prešle etapo konstituiranja in uveljavitve mednarodnih odnosov kot znanstvene discipline, sploh ni več potrebe, da se posamična vprašanja obravnavajo opisno in razlagalno, pač pa se prenaša težišče njihovega dela na študij predvidevanj, ki morajo imeti seveda svojo praktično in teoretično uteme-ljenost. Naša znanost o mednarodnih odnosih še ni dosegla te faze razvoja, po drugi strani pa tudi impulzi, ki prihajajo v znanstveno sfero od zunaj, še niso tako spodbujajoči, da bi sprožili tovrstna raziskovanja.

Kot na mnogih drugih področjih se tudi v mednarodnih odnosih zastavlja vprašanje kadrov. Res je, da se je v zadnjih letih zvečalo število

magistrov mednarodnih odnosov, prišli so tudi prvi doktorji s tega področja, vendar to samo po sebi še ni dovolj. Pretežni del teh kadrov dela zunaj področja znanstvene sfere, na fakultetah in inštitutih pa so praktično povsem zaprta vrata za sprejemanje novih ljudi; zato je vprašanje pomlajevanja in širjenja raziskovalne baze v sedanjem trenutku skoraj nerešljivo.

Številčnost sektorjev mednarodnih odnosov, ki bi jih morali proučevati, nujnost regionalne specializacije, potrebe pedagoške prakse kot tudi poskusi strateškega prognoziranja prihodnosti – vsega tega si ni mogoče zamisliti brez zvečevanja števila raziskovalcev in ustvarjanja nekaterih specializiranih središč, ki bi se ukvarjala z mednarodnimi raziskavami. V tem pogledu očitno zaostajamo za svetom; če k temu dodamo še težave z nakupom strokovne literature in zapreke v mednarodnih stikih, je kot na dlani, da ima prav disciplina mednarodnih odnosov pri tem največji deficit.

Na ožjem vzgojno-pedagoškem področju bo treba kaj kmalu rešiti tudi vprašanje o nujnem profiliranju nekaterih novih mednarodnih disciplin, kar pa je seveda tesno povezano s kadrovskimi in materialnimi zahtevki. Ob že omenjeni potrebi po vzpostavitvi discipline »sodobni mednarodni odnosi« ali »zgodovina mednarodnih odnosov« obstaja potreba tudi po vpeljavi predmeta »teorije zunanje politike«; razen tega so seveda tu še problemi glede vpeljave strateških študij ali pa proučevanja miru. Po eni strani izpričuje vse povedano dozorevanje razvoja mednarodnih odnosov in nujnost njihove specializacije, hkrati pa seveda razkriva številne nove probleme.

Po tem kratkem prikazu aktualnih problemov znanstvene discipline mednarodnih odnosov kot sestavnega dela jugoslovanske politologije bi lahko ugotovili, da so mednarodni odnosi na kritičnem razpotju in da po uspešno zaključeni začetni fazi, ko se je disciplina konstituirala in ustvarila lasten sistem proučevanja, odpira sedanji razvoj vrsto novih vprašanj, ki jih bo treba kar najhitreje rešiti. Zaostajanje v sedanji fazi bi morali v prihodnosti plačati z daleč hujšimi in usodnejšimi posledicami.

JERZY J. WIATR

Zemljepisni in vsebinski napredek znanosti o politiki

1. V zadnjih dvajsetih letih se je znanost o politiki po vsem svetu in v različnih smereh dokaj razvila. Predvsem se je precej razširil zemljepisni obseg znanosti o politiki. Pojavila se je v Sovjetski zvezi (kar je napovedal članek F. M. Burlatskega v Pravdi z dne 10. 1. 1965), v NDR in v drugih

socialističnih deželah. Prej je obstajala, kot je znano, samo v Jugoslaviji in na Poljskem. Politična znanost se je začela razvijati v Aziji (nazadnje so jo vpeljali v Ljudski republiki Kitajski), v Latinski Ameriki in tudi – čeprav v manjši meri – v nekaterih afriških deželah.

V okviru znanosti o politiki so nastopile nove pomembne tendence. Politologi vse tesneje sodelujejo z ekonomisti, sociologi in predstavniki drugih družbenih ved. V zadnjih letih so se izkristalizirale nove poddiscipline kot npr. psihologija politike in biopolitika. Precej je naraslo zanimanje za analizo javne politike (public policy), ki so se je lotili s primerjalno metodo. Zrastlo je zanimanje za marksizem.

IPSA je spremenila svoj značaj in je zelo razširila dejavnost; tako je ustanovila npr. okrog 40 raziskovalnih komitejev in študijskih skupin, ustanovila pa je tudi novo revijo *International Political Science Review*. To je danes velika mednarodna organizacija, ki pomembno vpliva na smer razvoja znanosti o politiki v svetu.

2. Ti dosežki niso enako izraziti na vseh področjih. Po mojem obstajata dve pglavitni slabosti znanosti o politiki. Prvo vidim v fragmentaciji raziskav, do katere prihaja zaradi prevelike specializacije. Rezultat tega je, da veliko politologov izgublja sposobnost, da zajame celoto teoretične problematike znanosti o politiki. Druga tendenca je zmanjšanje obsega primerjalnih raziskav politike, ki so bile v 1960. in še 1970. letih razvitejše, kot so danes. Deloma je to tudi posledica zmanjšanja finančnih sredstev za raziskave, v precejšnji meri pa to izhaja iz obravnavanja primerjalnih raziskav kot nekakšne mode. Kot raziskovalec, ki je v zadnjih dvajsetih letih posvetil primerjalnim raziskavam (katerih začetek je bila jugoslovansko-poljsko-indijsko-ameriška raziskava o lokalnih političnih voditeljih) precej pozornosti, imam to tendenco za posebej škodljivo. Znanost o politiki se mora širše lotevati primerjalnih raziskav, ker brez njih ne bo mogla oblikovati teoretičnih posplošitev, ki bi se lahko opirale na empirično gradivo.

3. Znanost o politiki naj bi se v prihodnje razvijala predvsem v teh smereh:

a) več pozornosti naj bi posvetila aksiološkim vidikom politike, integraciji normativnih in analitičnih prijemov.

b) lotevala naj bi se analize prihodnosti, posebej najbolj verjetnih in zaželenih političnih sprememb in reform v različnih družbenih sistemih, pa tudi pglavitnih tendenc mednarodne politike z vidika strategije preprečevanja svetovne vojne.

c) razvijala naj bi mednarodne primerjalne raziskave (večstranske in dvostranske), ki naj bi skušale odkriti splošne zakonitosti in specifične pojave v političnem življenju našega časa.

Uresničenje teh smeri razvoja terja, da povečamo mednarodno sodelovanje. Poleg sodelovanja v okviru IPSA se morajo razvijati neposredni stiki med deželami s podobnimi problemi in znanstvenimi interesi. Primer takšnega sodelovanja so zgledni stiki, ki se v družbenih vedah že več kot dvajset let razvijajo med Poljsko in Jugoslavijo in naj bi jih v prihodnjih letih še poglobili in razširili.

GOJKO STANIČ

Marxova in Engelsova teorija o partiji ali le koncepcija o partiji

Dubravka Stajić je objavila v Književnih listih 24. januarja 1985 na str. 8 prikaz oziroma kritiko moje knjige *Razvoj Marxove in Engelsove teorije partije*. Tako kot je knjiga kritična do zelo raznoterih pogledov na obravnavano vprašanje, tako je seveda normalno, da doživlja tudi sama strokovno, kritično presojo. Funkcija kritike je, da kritično presodi v skladu z vso, zlasti metodološko strogostjo znanstveno delo in da opozori na nedoslednosti itd. Omenjena kritika nesporno opravlja prav to poslanstvo.

Načenja pa tudi eno osrednjih raziskovalnih vprašanj celotne knjige. Gre za naše različne globalne ocene: Ali sta Marx in Engels že uspela razviti teorijo o revolucionarni proletarski partiji ali pa sta dosegla le raven *zasnove* partije ali, kot piše D. S. v srbohrvaškem originalu kritike, *koncepcijo* o partiji. V knjigi sem kritičen do sodb tistih znanstvenikov, ki menijo, da Marx in Engels nista razvila teorije o partiji. Tako menijo: Predrag Vranicki,¹ Jovan Djordjević trdi, da je šele »Lenin prvi marksistični teoretik avantgarde«,² R. Rossanda pravi, da sta obdelala razredno teorijo, ne pa teorije partije.³ Sovjetska enciklopedija navaja, da je Lenin prvi teoretično obdelal nauk o partiji.⁴ Znano je, da je tako mnenje kar močno razširjeno v jugoslovanskih znanstvenih in političnih krogih.

Eden ciljev študije je bil prav kritično ovrednotenje teh mnenj. Zategadelj sem poskušal kar se da natančno ugotoviti teoretske prvine, ki sta jih Marx in Engels prevzela od drugih avtorjev in iz prakse delavskega gibanja, ter jih razločiti od njunih lastnih teoretskih prispevkov. Knjiga analitično razgrinja stanje teoretske dediščine, na katero se je lahko naslonil npr. Lenin.

Na osnovi celotne študije sodim, da je dovolj argumentirano mogoče reči, da sta razvila *teorijo* partije, in to kot sestavino teorije revolucije ter na osnovi teorije prakse oziroma Marxovega novega materializma. Kaže, da je Dubravka Stajić netočno interpretirala slovensko besedilo določenih

¹ Glej citat na str. 12 citirane knjige.

² Glej citate na str. 19 knjige.

³ Glej citat na str. 22 knjige.

⁴ Glej citate na str. 19 knjige.

stavkov iz knjige. Nikjer v knjigi namreč ne trdim, da gre pri njiu za *zasnovo* (konceptijo) partije. Ugotavljam le, da Marx in Engels nista zapustila *nobenega sistematičnega dela ali knjige* o teoriji partije. Znano je, da nista zapustila nobenega povsem sistematičnega dela tudi o teoriji revolucije, o razredih, o državi itd. Toda zato še ne gre ugotavljati, da nista v svojem znanstvenem opusu razvila npr. teorije odmiranja države ali teorije o partiji. Seveda pa je naloga našega raziskovanja, da teorijo rekonstruiramo iz njenih del in iz njenega praktičnega obnašanja. To sem želel s svojo študijo.

D. Stajić je morda zavedel stavek, ki sledi citatu J. Djordjevića, da je »Lenin prvi marksistični teoretik avantgarde«.⁵ Tedaj nadaljujem s parafrazo iste misli, in sicer: »Marx in Engels sta torej razvila le posamezna stališča, šele Lenin *da* je razvil celotno teorijo«.⁶ Torej gre za razmišljanje J. Djordjevića, ne za mojo ugotovitev.

Ni tako bistveno, kje so neposredni vzroki mogočega nesporazuma. Ostaja vprašanje, ali gre pri Marxu in Engelsu za teorijo ali za konceptijo partije.

Menim, da se lahko pri našem *metodološkem sporu* naslonimo na klasično delo našega družboslovja, in sicer za knjigo Vojina Milića *Sociološki metod*.⁷ Njegove definicije znanstvenega zakona, tendenčne pravilnosti, različnih ravni razvitosti znanstvene teorije, analizo strukturiranosti znanstvene teorije, zahteve do znanstvene teorije uporabljam v knjigi in v tej polemiki kot znanstveno dovolj dognane zadeve, ki omogočajo plodno argumentirano razpravo o odprtem problemu. Razprava lahko tudi pokaže, da gre za vprašanje konvencije o uporabi pojmov, torej ne za dejanski vsebinski spor.

Ugotavljam, da V. Milić metodološkega pojma konceptije ne uporablja. Navaja tri ravni znanstvene teorije. Na prvi ravni teoretske razvitosti so tista znanstvena področja, kjer se je ugotovilo določeno število izkustvenih posploševanj, ki so povezana z zunanjimi merili, niso pa še odkrite globlje deterministične strukture.

Na drugi ravni so teorije, ki obsegajo večje število odkritih zakonitosti, toda le-te še niso povezane v celovit teoretski sistem.

Na tretji ravni pa so teorije, v katerih so teoretična znanja pretvorjena v enovit teoretski sistem.⁸

Za razjasnitev spora bi morali tisti, ki uporabljajo pojem konceptija, tudi natančno pojasniti njegovo razmerje do pojma teorija.⁹

⁵ Glej str. 19 knjige.

⁶ Isto.

⁷ Vojin Milić, *Sociološki metod*, Nolit, Beograd 1965.

⁸ Glej isto, str. 224–225.

⁹ V. Milić piše: »Teorijo neke znanosti sestavljajo na določen način tj. povezana obča izkustva, stališča, s pomočjo katerih ureja izkustvene podatke in pojasnjuje pojave na tistem področju stvarnosti, ki je predmet njenega raziskovanja.« (V. Milić, *Sociološki metod*, Nolit, Beograd 1965, str. 224)

Ožja področja stvarnosti, ki sodijo v teorijo partije, sem v knjigi sistematiziral.¹⁰

Zapisal sem že, da je teorija partije sestavina teorije revolucije in da se naslanja na filozofsko osnovo, na teorijo novega materializma. Teorija partije je torej po moji sodbi sestavina globljega teoretskega sistema in se nanj neposredno veže. Tako npr. Marxova in Engelsova misel, da so komunisti praktični materialisti, zatem njuno obravnavanje odnosa med intelektualci in meznimi delavci člani partije nista razložljiva brez naslonitve na Marxovo teorijo prakse, na njegov novi materializem.¹¹

Marxova in Engelsova ugotovitev zakonitosti, da so komunisti le najbolj osveščeni in organizirani del delavskega razreda samega, ni razložljiva, če se ne veže na globljo zakonitost, ki sta jo v Nemški ideologiji ugotovila Marx in Engels, da sta socialistična revolucija in revolucionarna preobrazba mogoči le, če so nosilci revolucionarne preobrazbe mezni delavci. Na to temeljno zakonitost socializma kot procesa se neposredno vežeta tako teorija socialističnega samoupravljanja oziroma odmiranja države kakor tudi teorija o partiji. Birokratsko paternalistične teorije npr. na ista vprašanja na obeh teoretskih ravneh povsem drugače odgovarjajo. Zagovarjajo npr. elitistično, paternalistično teorijo o partiji.

Marxovi in Engelsovi pogledi na odnose med politično in sindikalno organizacijo ali vlogo partije pri obvladovanju interesnih navzkrižij niso

¹⁰ Teorija revolucionarne avantgardne partije se ukvarja z:

- določanjem področja teorije partije v odnosu do teorije revolucije, razrednega boja in razredov, države in drugih socialno-ekonomskih institucij proletariata,
- dialektiko razmerja razrednega boja, njegove socialno ekonomske in politične vsebine in vloge partije v konstituiranju proletariata »iz razreda po sebi v razred za sebe«, ko nastopa kot subjekt v razrednem boju,
- zakonitostjo samostojnega organiziranja proletariata v partijo in z zgodovinskostjo oblik izražanja te zakonitosti,
- načini partijskega obvladovanja zgodovinskega interesa delavskega razreda, dialektiko osebnih, posebnih in občnih interesov, razrednega in nacionalnega ter internacionalnega interesa, strategijo in taktiko,
- dialektiko razmerij:
 - partija – delavski razred
 - partija – drugi delovni razredi in sloji
 - partija – marksistična inteligenca
 - partija – druge institucije diktature proletariata, zlasti državne in sindikatov
 - partija – frontne organizacije, problem razrednih zavezništav
 - partija – institucije politične diktature vladajočega razreda,
- vlogo in načinom dela partije, da proletariat lahko obvladuje protislovja:
- cilja in gibanja,
- spontanega in organiziranega,
- stihije in zavesti,
- teorije in prakse,
- znanosti, ideologije in politike,
- razmerjem med pripadniki delavskega razreda, simpatizerji partije, pasivnimi in aktivnimi člani partije, vodstvi, strategiji in teoretiki partije,
- razredno socialno sestavo članstva in vodstev partije,
- procesom nastanka in razvoja politične ideologije ter s procesom uveljavljanja politike partije,
- dialektiko demokratizma in centralizma v partiji s predpostavkami obeh načel – informacije, partijski tisk, politična kultura članov, načeli organiziranja in vloge partije med opozicijskim delovanjem, revolucijo in v socializmu – problem legalnosti in ilegalnosti delovanja,
- načeli temeljnega povezovanja in organiziranja članstva,
- vprašanji moralnega ugleda članov in voditeljev partije.

G. Stanič, Razvoj Marxove in Engelsove teorije partije, Komunist, Ljubljana 1984, str. 14–15)

¹¹ To npr. dokazuje v poglavju 3.2 Teorija komunizma, teorija prakse, zavestno in spontano, str. 131–165 knjige.

razložljivi, če se ne upošteva njuno obravnavanje odnosa med ekonomsko-socialno in politično razsežnostjo razrednega boja oziroma zlasti ugotovitve iz Inavguralne poslanice Mednarodnega delavskega združenja, »da je zaradi tega ekonomska osvoboditev delavskega razreda veliki končni smoter, ki mu je treba odrediti kot sredstvo vsako politično gibanje.«¹²

Sestavine teorije partije so le del teorije revolucije, so vsebinsko skladne s stališči, usmeritvami, cilji, torej tudi z ideološko, humanistično naravnostjo marksistične teorije revolucije.

V. Milić opredeljuje kot nujne strukture sestavine teorije: 1. pojme, 2. postulate, 3. teoreme.¹³

Znanstvena teorija mora po Miliću zadostiti naslednjim zahtevam:

1. da je izkustveno preverljiva,
2. da je precizna,
3. da povezuje in pojasnjuje preverjena izkustvena posploševanja in zakone,
4. da je lahko uporabljiva za predvidevanje tistih pojavov, ki jih lahko v svoji obstoječi obliki pojasni,
5. da je hevristično plodna,
6. da je vsaj perspektivno uporabljiva v neki obliki človeške prakse.¹⁴

Marxovi in Engelsovi pojmi teorije partije, ki dovolj natančno opredeljujejo teoretsko vsebino, so npr.: partija, sindikat, društvo, komunist, sektaštvo, ideologi, javna razprava, kongres, kult osebnosti, program partije, zarotništvo, obči interes, organizacija partije itd.

Z analizo smo ugotovili, da se tudi Marx in Engels zavzemata za odnose demokratičnega centralizma. Toda pojma še ne razvijata in ga ne uporabljata. Obvladujeta dialektiko zakonitosti demokratičnega centralizma, ne razvijata pa še jasnega pojma.

Med zakonitosti in hipoteze, postulate ter teoreme njune teorije partije uvrščamo npr.:

– Proletariat se preko prakse razrednega boja in zanjo nujno organizira v samostojne socialne-ekonomske in politične organizacije, ki so učinkovite, če so prilagojene konkretnim zgodovinskim razmeram. »V svojem boju proti združeni oblasti posedujočih razredov lahko proletariatu deluje kot razred samo, če se sam organizira v posebno politično stranko, ki stoji naproti vsem starim strankam posedujočih razredov.«¹⁵

– Prevladovanje mezdnih delavcev med članstvom in v vodstvih partije ob uveljavljanju odnosov demokratičnega centralizma in svobode znanosti krepi politično revolucionarno moč in učinkovitost proletarske partije.

– Znanstveno utemeljena politična strategija je izredno pomembna,

¹² K. Marx. Inavguralna poslanica, MEID IV, CZ, Ljubljana, str. 139.

¹³ Glej str. 226, isto delo.

¹⁴ Glej str. 234, isto.

¹⁵ Marx, Engels. Statut 1. internacionale.

zato ker omogoča partiji, da v vsakodnevnem vodenju razrednega boja, ob nujnem taktiziranju, ob kadrovskih diskontinuitetah, ob spopadanju z nasprotnimi razrednimi silami mobilizira in usmerja revolucionarne sile poletariata v smeri revolucionarne pridobitve oblasti in vzpostavitve diktature proletariata.

– Redakcijska avtonomija, kritičen odnos partijskega tiska do partijskega vodstva sta nujni pogoji uveljavljanja demokratičnega centralizma in zatiranja pojavov liderstva in birokratizma v partiji.

– Če se člani ali sestavni deli partije strinjajo z osnovno teorijo in strategijo partije in vodijo idejni boj predvsem glede načinov uresničevanja skupne teorije, je partija lahko učinkovitejša.

– Da se mora zakonitost organiziranja poletariata v partijo vedno izražati primerno danim zgodovinskim razmeram, torej nedogmatsko, kajti: »Naša teorija, ki se razvija, ne pa dogma, ki se uči na pamet in se mehanično ponavlja.«¹⁶

– Da se »komunisti bojujejo za dosego neposrednih ciljev in interesov delavskega razreda, toda v sedanjem gibanju predstavljajo hkrati prihodnost gibanja«,¹⁷ kajti »v raznih razvojnih stopnjah, prek katerih gre boj med proletariatom in buržoazijo, vedno zastopajo interese celotnega razreda«.¹⁸

– »Komunisti so torej praktično najodločnejši del delavskih strank v vseh deželah, del, ki žene vedno dalje.«¹⁹ »Njihova teoretska prednost pred ostalo množico proletariata je vpogled v pogoje, tok in splošne rezultate proletarskega gibanja.«²⁰

S tem prikazom vsebina njune teorije partije še zdaleč ni izčrpana. Osnovne sestavine teorije sem opredelil na str. 607 knjige. Menim, da študija dovolj analitično razmejuje Marxovo in Engelsovo teorijo o partiji od birokratsko elitistične teorije A. Blanquija ter od raznih reformističnih in anarhističnih teorij.

Dejstvo je, da sta dajala Marx, zlasti pa Engels, številne teoretične nasvete voditeljem socialističnih, naprednih strank. Analiza njunih sugestij kaže na razvito, celovito teoretično misel o proletarski avantgardni partiji. Celotna knjiga kaže, da je bilo mogoče Leninu prevzeti izjemno celovito teoretično dediščino Marxa in Engelsa tudi v tem vprašanju. Lenin ni dodajal mnogo teoretskih izvirnih misli. Toda njegovo tvorno preverjanje teorije v praksi je utrdilo vrednost številnih že znanih zakonitosti marksistične teorije partije, dokazale pa so se nove in odprle so se še nove hipoteze.

Lahko tudi ugotovimo, da Marx in Engels glede teorije o partiji nista dosegla tiste ravni, kakršna je bila dosežena v politični ekonomiji, ali

¹⁶ Pismo F. K. Wischnewetzkoj, MEID, knj. 43, str. 535–536.

¹⁷ Manifest komunistične stranke, MEID, knj. 11, str. 627.

¹⁸ Isto, str. 603.

¹⁹ Isto, str. 603.

²⁰ Isto.

glede osnovnih sestavin teorije revolucije. Toda omeniti je treba, da sta se v vsebini teorije revolucije, npr. glede hipoteze o revoluciji v najbolj razvitih kapitalističnih deželah krepko motila. Za teorijo o partiji pa lahko rečemo, da je bolj teoretsko utemeljena in stabilna, kar je povezano predvsem z večjo možnostjo izkustvenega preverjanja njune ustvarjalne teoretske misli.

Po klasifikaciji Vojina Milića glede ravni razvitosti Marxove in Engelseve teorije o partiji bi bilo mogoče reči, da dosejata raven druge stopnje z močnimi elementi prve in tretje stopnje.

BORIS MAJER

Osvoboditev dela?

Odgovor Zvonimirju Tanku na njegovo vprašanje

Marxova kritika pojma »osvoboditev dela« v »Kritiki gothskega programa« je splošno znana. Prav tako znan pa je tudi motiv te Marxove kritike. Marx se je zoperstavljaval vplivu malomeščanskega takoimenovanega »resničnega socializma«, ki je namesto razrednega boja za ekonomsko in politično osvoboditev delavskega razreda propagiral »beletristično frazo« o osvoboditvi dela in človeštva z vsesplošno ljubeznijo.

Poleg tega je zamenjava pojma »delavski razred« za pojem »delo« v tem kontekstu zamegljevala prav bistveno misel marksizma: da je namreč osvoboditev *delavskega razreda* stvar delavskega razreda samega (ne pa npr. meščanskih filantropov itd.). Izven tega konteksta pa je tudi Marx sam parkrat uporabil pojem »osvoboditev dela«, oziroma, ko je hotel biti preciznejši, »ekonomska osvoboditev dela« (ker je menil, da so politično osvobodile delo že meščanske revolucije) v tem smislu, da lahko delavec v kapitalizmu »svobodno« prodaja svoje delo (oziroma delovno silo) v konkurenčnem boju z drugimi delavci. Direktno je uporabil Marx pojem »osvoboditev dela« v »Inavguralni poslanici«: »namesto da bi (zemljiški in denarni mogotci) podpirali *osvoboditev dela*, jo bodo nasprotno še naprej zavirali na vse mogoče načine«. (MEID IV, str. 137). Ali v »Državlanski vojni v Franciji«: »Prava skrivnost komune je v tem, da je v bistvu vlada delavskega razreda, rezultat boja proizvajalcev proti razredu prisvajalcev, tista končno odkrita politična oblika, v kateri se je lahko izvršila *ekonomska osvoboditev dela*«. In še drugič v istem tekstu »Če je bila komuna . . . resnična narodna vlada, tedaj je bila kot delavska vlada, kot smela prvoborilka za *osvoboditev dela*, hkrati tudi internacionalna v pravem pomenu te besede –.« (MEID, IV, str. 307; vse podčrtal B. M.)

V nadaljnjem razvoju mednarodnega delavskega gibanja – tako komunističnega kot socialnodemokratskega in socialističnega – se je sintagma

»osvoboditev dela« uveljavila kot zgoščen izraz za opredeljevanje osnovnega zgodovinskega cilja delavskega in socialističnega gibanja. Več o tem gl. »Politička enciklopedija«, geslo »Oslobođenje rada«, BGD. 1975, str. 691–693.

Ko v svojem članku govorim o »osvoboditvi dela v *Marxovem* smislu«, mislim na Marxove analize dela kot človeškega generičnega bistva, vključno s celotno problematiko odtujitve in razotujitve dela (kot jo je zlasti razvil v »Ekonomske filozofske rokopise«, v »Očrtih« in tudi v »Kapitalu«, ne glede na to, da pojma odtujitev v Kapitalu eksplicitno ne uporablja). V svojem članku sem predvsem razmišljal o tem, kakšne nove možnosti (pa tudi nevarnosti) odpira sodobna znanstveno tehnološka revolucija za osvoboditev dela, za procese razodtujevanja dela znotraj samega sodobnega produkcijskega procesa in kaj pomeni to za razvoj socializma kot svetovnega procesa (pojmovanega zunaj dogmatičnih ideoloških delitev in šablon).

ZVONIMIR TANKO

Še enkrat o »osvoboditvi dela«

Kljub »razmišljajoči« pohvali in navzlic nadaljnjemu razmišljanju o pomenu »osvoboditve dela« na podlagi Majerjevih navedb ne morem z njim soglašati. Sicer pa sploh nisem nameraval razpravljati, kaj Marxu pomenita en ali drug pojem, še manj seveda to, kaj si kdo naših piscev pod tem predstavlja. Hotel sem samo pokazati, kaj je Marx – na stara leta – zapisal o »osvoboditvi dela«. Spričo tega pa vendarle ne more biti vseeno, da se nekdo sklicuje na Marxa, ne da bi hkrati povedal, kaj je o »osvoboditvi dela« neposredno – in zelo kritično! – zapisal v Kritiki gothskega programa. Pa čeprav je to zapisal morda »samo« zato, ker se je hotel posmehovati Lassallu. Ne vem, pa še težko bi tako neresnost pripisal Marxu, in še manj, da se to ne nanaša tudi na naše »osvoboditelje dela«. Sicer pa pustimo Marxu vsaj to pravico, da je zapisal o »osvoboditvi dela« to, kar je takrat (1875 l.) mislil, pa naj to »kdo razume, kakor more«.

Prav tako je seveda res, da je Marx pred tem tudi sam govoril o »osvoboditvi dela« kar se nanaša tudi na dela, ki jih je navajal Majer. Pri tem sem tudi ugotovil, da se v tem pogledu razločujeta prevoda v MEID v dveh zvezkih (l. 1950) od prevoda v petih zvezkih, iz katerega navaja Majer. V slednjem je tam, kjer je v izvirniku »osvoboditev dela«, v prvem prevedeno z »osvoboditev delavskega razreda«. Morda se je to zgodilo že pod vplivom Kritike gothskega programa, saj si drugače ne znam razlagati, da ne bi prevajalec »opazil« razlike med obema pojmom v nemškem izvirniku. To pa pomeni, da se je zavestno odločil za Marxovo »misel« iz

Kritike gothskega programa! Sicer pa dejstvo, da je Marx pred tem uporabljal tudi pojem »osvoboditev dela«, ni nikakršen argument v njegov prid.

Če pa bi se moral spričo vsega tega o »osvoboditvi dela« tudi sam odločati, bi se vsekakor odločil za zadnjo misel zrelega Marxa, ne da bi s tem hotel (v celoti) nasprotovati mlademu Marxu in ne da bi s tem tudi zagovarjal napačno prevajanje »osvoboditve dela«. Vendar pa prav tako ne morem razumeti mnenja, da bi mogel biti kdorkoli – tudi Marx – sposoben razmišljati v mladih letih na enak način kot po petdesetih letih življenjskih in znanstvenih izkušenj. Razen seveda, če se rodi kot vseved in se mu z leti ni treba več ničesar naučiti in ničesar preteklega popravljati ali pa vsaj izpopolnjevati. To nam vsem kažeta tudi naš miselni in stvarni razvoj – morda celo preveč! A to nikakor ne zaradi »zvestobe črki«, temveč prav zaradi razvojnega »duha Marxove misli«.

Kako je tako gledanje na Marxova različna »črkovanja« njegovih razmišljanj o družbenih vprašanjih izredno pomembno, mi kaže v Majerjevem odgovoru še drug primer. Dotaknil se ga je sicer samo mimogreede, vendar pa je ta primer teoretično (in zato seveda tudi praktično) daleč pomembnejši kot prejšnji o »osvoboditvi dela«. Majer omenja v svojem odgovoru, »da delavec lahko v kapitalizmu svobodno prodaja svoje delo (oziroma delovno silo) ...« Po tem sodeč, je videti, da mu je vseeno, ali rečemo, da delavec »prodaja delo« – »oziroma« da prodaja svojo »delovno silo«. Ali pa morda še hujše, da je celo prvo bolj prav kot drugo, saj je zadnje postavljeno v oklepaj.

V resnici pa delavec v kapitalizmu sploh *ne* prodaja svojega dela, temveč *samo* svojo delovno silo – pa čeravno je »mlajši« Marx dostikrat zapisal, da delavec prodaja delo in da ima delo vrednost in ceno (na primer Mezda, cena in profit, MEID v 2. zv. I, str. 533/4). Toda v istem delu je Marx kar se da poljudno pojasnil razliko – in nesmisel trditve o prodajanju dela – med tem in prodajanjem delovne sile: »To, kar delavec prodaja, ni neposredno njegovo delo, temveč njegova delovna sila ...« (Prav tam, str. 548).

Po enaki logiki, kakršno je uporabil Majer v primeru »Osvoboditve dela«, se zdi, da bi se morali kljub jasnim Marxovim besedam o prodajanju delovne sile odločiti za »prodajanje dela«, in očitno je, da se je Majer tudi za to odločil, če sodim po tem, kako je svojo misel »črkoval«. Iz te zagate ga namreč niti sledeči oklepaj ne more rešiti. »Prodajanje dela« se v nobenem primeru ne sme izenačiti s »prodajanjem delovne sile«! (Glej o tem tudi moj članek o Temeljnih protislovjih družbene lastnine v eni naslednjih številčk TiP).

Sicer pa je vsaj ekonomistom – (pravim) marksistom – znano, da je Marxovo teoretično spoznanje, da delo nima vrednosti (to pomeni, da delavec ne prodaja dela!), da nima vrednosti niti delovno mesto niti delovna naloga (vse naše nove »ekonomske« kategorije »prodajanja dela«), temveč da ima vrednost delovna sila, če že moramo v družbenem

procesu proizvodnje govoriti o nekakšni (menjalni) vrednosti, skupaj s spoznanjem, da delo ustvarja vrednost, temelj Marxove teorije vrednosti in presežne vrednosti. Če bi namreč delavec prodajal svoje delo »po vrednosti dela«, ne bi mogla nastati – pri menjavi enakih vrednosti – nikakršna presežna vrednost! Zato tudi ne ekonomska potreba po spremembi kapitalističnega načina družbene proizvodnje.

Spričo takih zablod o teoretičnih temeljih Marxovega nauka o produkcijskih odnosih nikakor ni golo naključje, da žanjemo danes v praktičnem življenju plodove, ki postajajo vedno bolj grenki. Med drugimi je tudi ta, da nam vedno bolj uspeva večji del mladih generacij »osvobajati – priložnosti – dela«! Ali ni to morda posledica prav tega, da se nekateri ljudje bolj ukvarjajo z že pri Marxu dvomljivimi pogledi na »osvobajanje dela«, kot pa s temeljnimi teoretičnimi vprašanji, ki so za naš nadaljnji družbeni razvoj odločilnega pomena – z lastninskim obnašanjem ljudi v družbeni proizvodnji njihovega življenja, kar predstavlja v družbeni ekonomiji bistvo »Marxove misli«.

MIHA RIBARIČ

Programske norme in pravni sistem

Strinjam se z dr. Marjanom Pavčnikom, da sodijo (tudi) programske norme v pravni sistem samo, kolikor so uresničljive. Kaj drugega v mojem prispevku po vsej verjetnosti ni bilo zaslediti. Kar se pa tiče izrazoslovja, sem imel v mislih povzetek »Analize stanja, glavnih problemov in smeri nadaljnjega razvoja pravnega sistema SFRJ«, ki jo je pripravila Koordinacijska skupina za izdelavo projekta analize in resolucije o pravnem sistemu SFRJ v Skupščini SFRJ, Beograd, oktober 1984.

BOGOMIR KOVAČ

Ob knjigi Kapital in delo v SFRJ

Politična ekonomija je ena tistih novoveških znanosti, ki še vedno išče svoj predmet in metodo raziskovanja in se na svojevrsten način umešča v razkol med marksistično in meščansko ekonomsko znanostjo. To kar velja za zgodovinski razvoj politične ekonomije nasploh, se še posebno zaostri pri politični ekonomiji socializma, kjer že več kot petdeset let trajajo silovite polemike o značaju predmeta analize (socialistični produkcijski način, socialistična blagovna produkcija...) in metodi preučevanja (posebno v povezanosti z Marxovo kritiko politične ekonomije), zato je vsak teoretski poskus politično ekonomske analize izredno težavno in hkrati tvegano početje, ki zahteva temeljito poznavanje teoretskih postulatov in zgodovinskih protislovnosti.

Delo treh mladih avtorjev, I. Bavčarja, S. Kirna in B. Korsike, Kapital in delo v SFRJ (KRT, Ljubljana, 1985, str. 123) deli ravno takšno usodo, čeprav se ji želijo avtorji izogniti z drugačno zastavitvijo politično ekonomske problematike, kot pa je običajna v jugoslovanski politični ekonomiji (socializma), ki je osrednji predmet njihove kritike. Njihova politično ekonomska analiza predstavlja poskus (ali bolje – očrte) kritične socialne teorije v okviru sodobne zastavitve kritike politične ekonomije:

a) ker se epistemološko metodološko sklicujejo na Marxovo kritiko politične ekonomije (teorija delovne vrednosti, metoda materialističnega pojmovanja zgodovine, teorija razredov...);

b) ker sistemsko modelsko združujejo ekonomsko, politično, razredno, ideološko in zgodovinsko problematiko (analiza strukture in zgodovinskega razvoja [socialističnega] produkcijskega načina kot načina blagovne produkcije);

c) ker kritizirajo »vladajoči teoretski koncept« politične ekonomije socializma pri nekaterih naših političnih ekonomistih in političnih ideologih;

d) ker se družbeno kritično lotevajo analize zgodovinskega razvoja povojne jugoslovanske družbe.

Čeprav je delo skupen ustvarjalen napor treh avtorjev, pa stilsko neizenačenost in nekajkrat tudi nasprotovanje tez daje slutiti notranje meje njihovega »kolektivnega intelektualca«, tako da bi strukturo štirih poglavij lahko razdelili na tri temeljne dele: prvi predstavlja teoretski

obračun z delom jugoslovanske politične ekonomije socializma in njenimi teoretskimi zablodami o naravi blagovne produkcije v socializmu; drugi pomeni globalno političnoekonomsko in razredno analizo povojne jugoslovanske družbe z vidika zgodovinskega nasprotja med birokracijo in tehnokracijo kot frakcijama kapitala, tretji del pa govori o monetarnih mehanizmi obvladovanja razširjene reprodukcije s strani birokracije.

Izhodišče tez in rdeča nit vseh treh delov je, da protislovja blagovne produkcije oz. notranje razmere med kapitalom in delom predstavljajo temelj družbene strukture in zgodovinskega razvoja povojne Jugoslavije, zato je politična ekonomija (socializma) izhodišče in zadevajoča vrednost, ki razkriva ekonomsko anatomijo jugoslovanske družbeno razredne strukture. Avtorji dovolj prepričljivo nasprotujejo trem zablodam naše politične ekonomije socializma:

a) da je blagovna produkcija »lastna vsem družbenim sistemom« (transhistoričnost in razredna nevtralnost blagovne produkcije);

b) da je delo nasploh edini tvorec vrednosti (naturalistični koncept teorije delovne vrednosti);

c) da je kapital v delovnem procesu zgolj ekonomsko ime in merilo ekonomičnosti, ekonomsko sredstvo, neodvisno od določene družbeno zgodovinske oblike (str. 44).

V politični ekonomiji socializma prevladuje ekonomistična (redukcioniistična) teza, da produkcijski odnosi določajo značaj blagovne produkcije (avtorji navajajo predvsem teze E. Kardelja in M. Korača),¹ dejansko pa so produkcijski odnosi sestavni del same blagovne produkcije in potemtakem niso podrejeni nekim zunanjim (pravno normativnim) produkcijskim odnosom, temveč celo zahtevajo njihovo preoblikovanje in prilagajanje notranji vsebini blagovne produkcije (blagovne forme). Razvita blagovna produkcija pa je lahko samo kapitalistična blagovna produkcija, kajti samo znotraj kapitalsko mezdnih razmerij je mogoče pojasniti vrednost, substanco in mero vrednosti, abstraktno družbeno delo in družbeno potrebno delo, razvito menjavo in ekonomsko vlogo denarja (str. 32, 33). Zakon vrednosti ima temeljni »zgodovinski pridobljen značaj kapitalističnega produkcijskega načina« (str. 8), zato avtorji obračunajo z iluzijo o temeljni drugačnosti socialistične blagovne produkcije v primeri s kapitalistično blagovno produkcijo, ki ne vidi v »socializmu nerazvitosti« izhodiščnega antagonizma med delom in kapitalom, temveč izhaja iz pravne (politične) spremembe lastnine kot izhodiščne točke vzpostavljanja in razumevanja socialističnih produkcijskih odnosov.

Teoretska izpeljava te teze začenja s kritiko površnega branja Marxa

¹ Potrebno je poudariti, da analiza avtorjev zajema manjšino jugoslovanskih političnih ekonomistov (nasploh je razkorak med navedeno in citirano literaturo precejšen), čeprav na drugi strani ne zanikamo vplivnosti njihovih temeljnih tez (M. Korač, T. Vlaškalić, J. Širotković, M. Pavlović...). Večina naših političnih ekonomistov v bistvu izhaja iz podobnih teoretskih pozicij kot sami avtorji, le da z različno argumentacijo, kot npr. Z. Pjanić, I. Maksimović, D. Žarković, F. Černe, B. Horvat, A. Bajt in drugi, tako da bi manj enostranski izbor lahko ponudil prizanesljivejšo oceno in kompleksnejšo analizo politične ekonomije in njenih teoretskih problemov.

(oz. Marxa samega, kolikor tudi »sam ni vedno vzdržal v lastni metodi«), da vrednosti ne moremo pojasniti z naturalističnim konceptom dela in delovnega procesa nasploh, temveč šele z menjalno vrednostjo, razvito blagovno denarno menjavo, ki obstaja samo v kapitalizmu, ko delovna sila postane blago in blago prestopi meje obrobne menjave, produkcijski odnosi pa dobe značilno protislovno razmerje kapital : delo. Substanco vrednosti (abstraktno družbeno delo) in mero vrednosti (družbeno potrebno delo) je mogoče določiti šele v razviti menjavi. Pri tem pravilno zaključujejo (nasproti pogosti naturalistični in pozitivistični poenostavitvi naše politične ekonomije), da ne obstoja »nikakršna samostojna manifestacija vrednosti, neodvisno od njene pojavnne oblike – »menjalne vrednosti« (str. 23), ki predstavlja temeljni ekonomski vzvod družbenosti in zgodovinskosti (z drugimi besedami: ne obstaja nikakršna določitev vrednosti zunaj produkcijskih odnosov, ki hkrati v temelju izražajo družbeno razmerje kapital : delo).

Avtorji v bistvu dokazujejo, da o vrednosti v produkciji sploh ne moremo govoriti, če niso pred tem določene njene pojavnne oblike – cene, zato je odločilni korak materialistične analize (v nasprotju z večinskim mnenjem ekonomistov) ravno v obratu od bistva k pojavu, od vsebine k obliki. Politični ekonomiji je očitno ušlo, da je prav pojavna, cenovna površina tisto, v katero se odeva določena vrednost ali drugače – problem transformacije vrednosti v cene in redukcija sestavljanega na enostavno delo sploh ne obstaja, ker dejansko cene stopijo na mesto vrednosti (za politične ekonomiste presenetljiva teza je logično izpeljana iz številnih variant sodobne teorije »logike Kapitala« oz. »vrednosti forme«, s katerimi se je mnogo bolj obsežno in poglobljeno pri nas ukvarjal T. Hribar, Metoda Marxovega Kapitala, Cankarjeva založba, 1983).

Zveza med produkcijo in menjavo blaga se lahko vzpostavlja samo v okviru razmerja kapital : delo, zato tudi socialistična blagovna produkcija s samoupravnimi produkcijskimi odnosi ne preseže specifične samoupravnosti blagovne produkcije in njenih notranjih protislovnosti. Samoupravljanje avtorji postavljajo v logični zgodovinski lok zakonitosti (kapitalistične) blagovne produkcije, kot zgodovinsko logično obliko akumulacije kapitala, obliko razrednega razmerja med kapitalom in delom v prehodnem obdobju (str. 48), kjer lahko govorimo o specifični blagovni produkciji brez kapitalistov, privatni produkciji brez privatne lastnine. Samoupravljanje je najrazvitejša oblika akumulacije kapitala z najbolj jasno izraženim protislovjem med kapitalom in delom, ker je delavski razred najbolj revolucionarna produktivna sila (glej Marxovo tezo v MEID, II. zv., str. 539) in kolikor ga kapital oz. njegovi personificirani nosilci pritegnejo v produkcijski proces nadzora, kontrole in upravljanja akumulacije kapitala, dejansko spodkopavajo samega sebe. Zgodovinski proces akumulacije kapitala povzroča dve tendenci:

a) integracijo kapitala in dela (ukinjanje privatne lastnine znotraj privatne lastnine same, proces akumulacije vedno bolj nadzirajo delavci);

b) dinamiko odnosov med celotnim družbenim (državnim) kapitalom in posameznimi kapitali;

oba procesa pa sta zgodovinsko in tudi teoretsko izhodišče razvoja in razumevanja socialističnega samoupravljanja. Za jugoslovansko politično ekonomijo je integracija kapitala in dela v rokah delavcev (neantagonistični značaj socialističnih produkcijskih odnosov, blagovna produkcija kot razredno nevtralen ekonomski mehanizem) splošni pogoj in hkrati temelj samoupravnega socializma, iz zakonitosti blagovne produkcije pa izpeljejo nujnost samoupravnih družbeno lastninskih produkcijskih odnosov (str. 53). Naši avtorji pa nasprotno dokazujejo, da imamo opraviti s svojevrstnim »kapitalističnim komunizmom« (Marx): celoten družbeni kapital sestavlja množica konkurirajočih kapitalov, s katerim upravljajo delavci v TOZD, od kapitala jih ločuje le to, da so delavski, ker delavci prevzamejo ekonomske funkcije prvotnih lastnikov kapitala.

Takšna predstava je na moč podobna Marxovi opredelitvi kooperativne združne tovarne, ki navznoter ukinja nasprotje med kapitalom in delom (delavci postanejo kapitalisti), toda tržna in tehnološka povezanost med kooperativami ostaja še naprej kapitalistična.² Celoten kapital se reproducira skozi konkurenco posamičnih kapitalov (glej Marxove opredelitve kapitala nasploh in konkurence kapitalov v Očrtih) in ravno v tem nasprotju vidijo avtorji protislovne interese dveh nosilcev (frakcij) kapitala – birokracije in tehnokracije. Birokracija pooseblja kapital kot celoto (tudi državni kapital), tehnokracija pa konkurirajoče posamične kapitale, obe frakciji pa se v zgodovinski igri poveljne Jugoslavije neprestano zamenjujeta: birokracija prevladuje, če nadzira ekonomske vzvode, tehnokracija pa se uveljavlja z razvito blagovno produkcijo in (samoupravno) avtonomijo posamičnih kapitalov.

Jugoslovansko zgodovino lahko sedaj periodiziramo v obdobje absolutne dominacije birokracije (centralno planski sistem, 1945–1950), obdobje modifikacije te dominacije (Kidričev plansko tržni sistem, petdeseta leta), obdobje relativne dominacije tehnokracije (ekonomska reforma, šestdeseta leta), obdobje ponovne prevlade birokracije (sistem združenega dela, sedemdeseta leta).

Razmerje med samoupravljanjem in blagovno produkcijo, ki se politični ekonomiji socializma zdi popolnoma harmonično, razkriva potemtakem v svoji razredni strukturi trojni antagonistični značaj: na eni strani med delavskim razredom in delovnimi ljudmi ter frakcijami kapitala, na drugi strani med tehnokracijo in birokracijo, ki zopet vstopata v to ali ono koalicijsko z delavskim razredom (»silami samoupravljanja«). »Zgodovinski nivo je socialistično samoupravljanje doseglo s tem, da je v temelju artikuliralo protislovnosti procesa akumulacije, ... da je akumulacijo kapitala začelo zagotavljati na najbolj revolucionaren način – z vključeva-

² Glej podrobneje B. Kovač, Protislovja družbene lastnine, Emancipacija v jugoslovanski družbi, protislovja in problemi, Knjižnica FSPN, Ljubljana 1984, str. 59.

njem delavskega razreda in vseh delovnih ljudi v nadzorovanjih njenega gibanja» (str. 68). Podobno kot v kapitalizmu kapital subsumira delo, v socialističnem samoupravljanju delo subsumira kapital. Toda razrešitev njunega protislovja ni v integraciji, temveč v dezintegraciji, v njeni ukinitvi, ki že po novolevičarski tradiciji začenja (in žal tudi končuje) v »jasni zavesti o njeni protislovnosti in antagonističnem razmerju« (str. 69). Vodilna birokracija ima v povojni jugoslovanski zgodovini tri obraze: državno lastninskega, kasneje prevzame ekonomski nadzor nad zveznimi fondi, nazadnje pa ji ostane osrednji ekonomski nadzor nad kreditno monetarno politiko, tako da postane specifična personifikacija osamosvojenega finančnega kapitala in keynesijanske ekonomske politike. Emisijski kapital, zaključujejo avtorji svojo knjigo, omogoča birokraciji upravljanje s presežno vrednostjo in ker hkrati posredujejo tudi politične instrumente svoje dominacije, ostaja njena vloga v družbi vseskozi prevladujoča. Meje njene dominacije predstavlja le neracionalnost gospodarskega sistema in možna koalicija delavskega razreda in tehnokracije, ki lahko spodkoplje ne le njeno legitimnost temveč na kraju tudi legalnost.

Knjiga se, kot vidimo, zelo ambiciozno loteva pomembne globalne analize jugoslovanske družbe, po širini pristopa in nekaterih teoretskih zaključkih pa pomeni pomemben premik v jugoslovanski politično ekonomski in širši družboslovni (sociološki, politološki) literaturi, saj poleg teoretskega obračuna z nekaterimi zakoreninjenimi zablodami politične ekonomije socializma skuša razkriti tudi njihovo zgodovinsko družbeno razredno vpetost v povojni jugoslovanski zgodovini (in posredno celotni zgodovini socializma 20. stoletja). Čeprav je to interdisciplinarno delo (takšen je tudi paradigmatični značaj »kritike politične ekonomije«), ki z impresivnim zamahom opravi z vrsto teoretskih in zgodovinskih dilem, pa hkrati avtorji padejo v pretirani shematizem in poenostavljanje kot nujno posledico takšnega teoretskega projekta, pri čemer ne dajejo dovolj zgovornih teoretskih in tudi zgodovinskih dokazov pri postavitvi svojih tez. Naša izhodiščna kritična pripomba je, da je njihov politično ekonomski teoretski temelj (razumevanje teorije vrednosti in blagovne produkcije) kljub vrsti zadevajočih stališč teoretsko nedomišljen do tiste mere, da lahko ogrozi celotno kasnejšo teoretsko konstrukcijo.

Pričnimo s »problemom začetka«, ki ni zgolj »začetek problemov« pri Marxu ali kasnejši marksistični politični ekonomiji, temveč tudi pri naših avtorjih. Avtorji postavijo tezo, da Marx ne pričinja z analizo blagovne produkcije nasploh, temveč kapitalistične blagovne produkcije, kajti samo v kapitalizmu se lahko razvijejo kapitalu in blagu lastna protislovja. Dokaz je Marxova napaka v 5. poglavju Kapitala I (analiza delovnega procesa nasploh), ki zavede v naturalistični koncept substance in mere vrednosti. Zato avtorji prestopijo rubikon delovnega procesa in vrednosti postavijo v menjava. Toda ravno ta začetni korak je sporen, ker hkrati z navidezno »Marxovo napako« zavrnejo tudi politično ekonomski pomen delovnega procesa, ki igra pri Marxu in njegovi kritiki Ricardove menjalne vrednosti

ključno vlogo. Poleg tega gre tudi za metodološki problem: delovni proces nasploh, delo nasploh, kapital nasploh in podobno, niso običajne abstrakcije (Beda filozofije) temveč »racionalne abstrakcije« (Očrti), »abstrakcije višjega reda« (Grossman), ki imajo poseben epistemološki status, zato Marxu ni mogoče na hitro naprtiti »katastrofalne napake« abstrahiranja družbeno razrednega umeščanja delovnega procesa in s tem tudi blagovne produkcije.³

Avtorji sicer pravilno opozorijo na pomembnost menjalne vrednosti, vendar gredo pri tem predaleč: družbeno abstraktno delo se določa le še v menjavi (s »contract social«) ne pa tudi v produkciji, kar je bil Marxov izhodiščni dokaz. Družbeno gospodarska razmerja lahko namreč ponazorimo s tremi modelskimi pristopi – fizičnim, vrednostnim in cenovnim modelom, v ekonomski znanosti pa je predvsem sporna njihova medsebojna konvertibilnost, kateri se ne moremo izogniti tako, da posamezne modele preprosto izpustimo. Avtorji so z zapustitvijo delovnega procesa (nasploh) dejansko izgubili tehnološki vidik problema vrednosti, ki začneja s pogosto podcenjenim razumevanjem uporabne vrednosti (to lastnost vrednostne forme avtorji povsem spregledajo, čeprav je prav z vidika menjalne vrednosti ključna) in končuje s paradigmatično omejitvijo produktivnih sil, predstavlja pa v vrednostnem modelu temelj dualnosti produkcijskega procesa (povezanost produkcijskih odnosov in delovnega procesa). Stara politično ekonomska dilema o značaju abstraktnega dela (naturalna, fizična ali družbeno razredna lastnost dela) ne sme spregledati, da ima abstraktno delo tako materialno (blago se menjava glede na intenzivnost vloženega dela) kot tudi družbeno substanco (blago se menjava ne glede na stvarno vloženo delo), zato tudi Marx (ne glede na sporno naturalistično razumevanje vrednosti) abstraktno delo umešča v vrednost (produkcijo) in ne menjalno vrednost (cirkulacijo). Na splošno avtorji ne razlikujejo tudi med vrednostnim in cenovnim modelom (vrednostjo, menjalno vrednostjo, normalno in tržno ceno), zato transformacijski problem (vrednost – cena) ne obstoja. Vendar ne zato, ker cena nadomesti vrednost, kot menijo avtorji, temveč ker vrednost in cena očitno pripadata dvema modeloma, med katerima (kot že sami ugotavljajo) ni potrebno iskati njune kvantitativne (in celo kvalitativne) odvisnosti in povezanosti. Skratka, bistvo Marxovega doneska je v predstavitvi produkcijskega procesa kot delovnega procesa in ne v njegovi zamenjavi z načinom menjave.

Menjava dobiva v analizi avtorjev odločujoči značaj: blagovna produk-

³ »Blago nasploh« je v Kapitalu metodološko izhodišče razlage »kapitala nasploh«; Marx z njim ne ponazarja alternativni pomen te kategorije v zgodovinskem pomenu, ker »blago nasploh« obsega skupne značilnosti različnih epoh, produkcijskih načinov, ipd. (univerzalno blago). Analizo blagovne produkcije lahko v bistvu postavimo na treh analitičnih ravneh: prva govori o blagu nasploh, ki z osnovnimi značilnostmi pokriva celotno epoho blagovne produkcije, na drugi se pojavlja »blagovni produkcijski način« (Kapital), ki se na tretji ravni prepleta z različnimi zgodovinskimi produkcijskimi načini. Vsi trije nivoji so potrebni v analizi logične strukture in zgodovinskega razvoja blaga. »Racionalna abstrakcija« nam pri tem pomeni »idealni prerez« realnih zgodovinskih gibanj blagovne produkcije, ki nam prihrani ponavljanje in pokaže na bistvena družbena razmerja blaga.

cija obstaja samo ob razviti menjavi, univerzalna menjava pa je kapitalistična, zato blagovna produkcija obstaja samo kot kapitalistična blagovna produkcija. Na tem mestu stojita dva pomembna teoretska problema: prvi zadeva ekonomsko antropologijo, ki dokazuje univerzalnost menjave znotraj družbene skupnosti in ne zgolj na njenem obrobju (ločimo evropski in azijski tip blagovne produkcije – Krader, Rey, Godelier, Meillas-soux...), drugi načena široko diskusijo o zgodovinskem nastanku in razvoju kapitala (polemike Dobb–Sweezy, Frank–Laclan, Brenner–Wallerstein). Blagovna produkcija ima zamotanejšo zgodovino (in tudi strukturo)⁴ kot menijo avtorji (pri tem velja hkrati opozoriti tudi na artikulacijo blagovnih in naturalnih načinov produkcije), zato tudi njihova zgodovinska postavitev kapitalistične blagovne produkcije ni dorečena: eno je blagovna produkcija nasploh kot »racionalna abstrakcija«, izvedena iz kapitalistične blagovne produkcije, drugo je njena zgodovinska predstavitev, iskanje njenih »zgodovinskih predpostavk« (Marx), in »prebojnih točk« (Marx) transformiranja v prihodnosti.

Nasploh nastopa teoretska praznina v domišljanju polarnih abstraktno teoretskih sistemov kapitala in dela, ki bi vsaj teoretsko dopuščala njuno zgodovinsko razmejitev. Teoretiziranje travmatičnega dejstva socializma (njegove »shizofrene«, »faustovske« zgodovinske vloge, str. 65) se pri avtorjih izteče v zahodnolevičarski maniri, da zanikajo njegov socialistični značaj. To, kar se ideološko legitimira za socializem, je dejansko lahko le državni kapitalizem (»birokratsko etatistična družbena formacija«) ali pa svojevrsten »kapitalistični komunizem« (»samoupravna družbena formacija«), tako da nasprotje kapitalizem – socializem še vnaprej ostaja v zgodovinskem iskustvu in teoretski preokupaciji neproblematično, kar je seveda povsem v nasprotju z intencijami naših avtorjev. Njihova začetna pozicija je pravilna: socializem teoretsko ni mogoče razviti zunaj kapitala, toda dokler bo zaradi izgube »fizičnega sistema« edini revolucionarni proizvodni faktor delavski razred in edina »prebojna točka« njegova zavest o drugačni družbi, dotelej bo marksistična teorija, ne glede na teoretsko epohalnost, ostajala na periferiji družbenih dogajanj in strategij družbenih subjektov (gibanj).

Knjiga prav na tem mestu razkriva praznino, ki je ne bi pričakovali, saj mnogo več pozornosti posveča personifikaciji kapitala kot pa dela. Delavski razred enkrat prevzema funkcijo kapitala (se buržoazira), drugič so njegovi interesi v nasprotju z obema frakcijama kapitala in podobno. Hkrati pa manjka politično ekonomska analiza vseh drugih »prebojnih točk«, ki bi pokazala na objektivnost transformacije kapitala v določeno

⁴ Blagovna produkcija se v »načinu menjave« pojavlja že v prvotni skupnosti in je sestavni del njihove družbene strukture (glej npr. povezanost blagovne menjave in matrimonialne menjave pri sorodstvenih odnosih), toda kot »blagovni produkcijski način« se pojavi šele s spremembo in razvojem delovnih, produkcijskih procesov (načina produkcije). Teoretsko pristajanje na menjalni vrednosti namesto vrednosti postane protislovno pri opredelitvi kapitalističnega produkcijskega načina, ki je potemtakem opredeljen kot sistem produkcije za (svetovni) trg (Sweezy, Frank) in ne, kot širša struktura produkcijskih odnosov ter ustrezne tehnološke strukture.

postkapitalistično družbo s socialističnim predznakom. S tega vidika postane strogo pojmovno razvijanje blaga kot kapitala in delovanje kapitala kot subjekta celotne družbene reprodukcije preveč groba analogija z Marxom, ki na dani stopnji izgubi svojo teoretsko produktivnost in se spremeni celo v coklo nadaljnje analize. Ne nazadnje je nedorečena tudi teoretska pozicija obeh kapitalskih frakcij, razumevanje celotnega kapitala in konkurence mnogih kapitalov, katero že Marx razvije v Očrtih v posebni določitvi kapitala nasploh.⁵ Sodobna politološka teorija je izvedla teorijo države iz analize temeljne vrednostne forme in ne splošnih interesov celotnega kapitala, pa tudi sicer se splošni interes (kapital nasploh) lahko vzpostavlja šele za hrbti kapitalističnih producentov – s konkurenco in razvito blagovno produkcijo. Kolikor tudi v jugoslovanski družbi predpostavimo izpeljavo obeh frakcij kapitala iz oblik kapitala kot splošne oblike blaga (celotni – posamični kapitali), potem predpostavljamo razvito blagovno produkcijo, delujoči konkurenčni mehanizem, delovanje vseh trgov proizvodnih faktorjev (blaga), česar pa zgodovinsko v Jugoslaviji ni mogoče potrditi. Zato je analogija z Marxom (kolikor predpostavimo njegov necitirani teoretski vpliv) in jugoslovansko zgodovino pretirano poenostavljena in mehanična (to še posebej velja za določitev tehnokracije).

Nekajkrat avtorji (podobno kot Marx, Hic!) »ne vzdrže pri lastni metodi«, ko zakon vrednosti opredeljujejo z naturalističnim konceptom delovnega časa (npr. str. 30, 115), nekaj je nerodnosti in površnosti v razumevanju ločitve konkurence v panogi (tržna vrednost) in konkurence med panogami (produkcijska cena), podobno tudi družbeno mero vrednosti opredeljujejo prevladujoči najuspešnejši produkcijski pogoji (mejni pogoji veljajo pri Marxu samo za agrar), zato tudi profitna mera teži k maksimalni profitni meri (str. 57–58), ali, na primer, da »je« menjalna vrednost abstrakcija v primeru z uporabno vrednostjo (str. 38) in podobno.

Toda ne glede na omenjene pomanjkljivosti in nedoslednosti, nekaj bi jih odpravila že skrbna redakcija in recenzentska razsodnost izdajatelja, ostaja teoretski prispevek treh avtorjev eden redkih udarnih tekstov na področju politične ekonomije socializma, ki ne glede na strinjanje ali nestrinjanje s stališči avtorjev buri »teoretsko fantazijo« in morda celo »strast po spreminjanju«. To pa je povsem zadovoljiv razlog za »fantastičnost« knjige, ki jo toplo priporočamo v branje in teoretski razmislek. Naš prispevek pa omejimo na skromno popotnico, ki naj bralca usmeri v zamotane labirinte politično ekonomske analize.

⁵ Karl Marx, MED 19. zv., str. 263.

Karl Marx, MED 20. zv., str. 31–32.

»Kapital nasploh« je rezultat delovanja posebnih in posamičnih kapitalov prek konkurence (vrednost se mora nujno odbijati od same sebe, od drugih vrednosti), čeprav tudi tukaj ne smemo zamenjevati obeh ravni teoretske analize – abstraktno teoretske (kapital nasploh) in konkretno zgodovinske (konkurenca kapitala). Podrobneje o tem v delih D. Strpiča, Na tlu kapitala, Naše teme, 1983, št. 5; Aktualnost Marxovog kapitala, RANS, Moše Pijade, 1982.

bibliografija knjig in člankov

(Iz dokumentacije Osrednje družboslovne knjižnice Jožeta Goričarja)

A = Članki in knjige iz SFRJ

B = Članki in knjige iz tujine

I. MARKSIZEM

A

NIKŠIČ Stevan: Posle Tita. Ljubljana, Izdavaško-publicistična delatnost, 1982

ŠJAKOVIČ Ivan: Klasna borba i razudenost emancipatorskih pokreta krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih godina. Pogledi-Split, 14(1984)4

VLAJČIĆ Gordana: Jugoslovenska revolucija i nacionalno pitanje. Zagreb, Centar za kulturnu djelatnost, 1984

B

BROŽIK Vladimir: Marksistkaja teorija ocenki. Moskva, Progres 1982

KORPERLICHE und geistige Arbeit im Sozialismus. Berlin, Dietz Verlag, 1980

MATERIALISTIČESKAJA dialektika: metodologija estestvennyh obšestvennyh nauk. Moskva, Nauka, 1983

SHAFIR Michael: Political Stagnation and Marxist Critique: 1986 and Beyond in Comparative East European Perspective. British Journal of Political Science, 14(1984)4

II. FILOZOFIJA

A

BOŠNJAK Branko: Filozofija: uvod u filozofsko mišljenje i rječnik. Zagreb, Naprijed, 1982

B

ČELIŠEV Vitalij Valentinovič: Logika i jazyk naučnoj teorii. Novosibirsk, Nauka, 1982

FREIHEIT der Wissenschaft – Mythos oder Realitat? Frankfurt am Main, New York, Campus Verlag, 1981

SPINNER Helmut F.: Ist der kritische Rationalismus am Ende? Weinheim, Basel, Beltz Verlag, 1982

TULLY Claus J.: Rationalisierungspraxis: Zur Entideologisierung eines parteilichen Begriffs. Frankfurt am Main, New York, Campus Verlag, 1982

WILPERT Bernhard: La participation dans les organisations: resultats des recherches comparatives internationales. Revue internationale des sciences sociales, 36(1984)2

III. SOCIOLOGIJA – OBČA

B

RUTKEVIČ Mihail Nikolajevič: Stanovlenie social, noj odnorodnosti. Moskva, Izdatel'stvo političeskoj literatury, 1982

POSEBNE SOCIOLOGIJE

A

ŠKOLO Gabrijel: 10 godina naše crkve u našem svijetu (1974–1984). Crkva u svijetu, 20(1985)1

B

KIRCHE in der Gesellschaft. München, Wien, Günter Olzog Verlag, 1978

MIGRACIJE. Revue internationale des sciences sociales, 36(1984)3

OKAFOR Francis C.: Measuring Rural Development in Nigeria: The Place of Social Indicators. Social indicators research, 16(1985)1

TEPPERMAN Lorne: Musical Chairs: The Occupational Experience of Migrants to Alerta, 1976–80. Social indicators research, 16(1985)1

IV. POLITIČNE VEDE – SPLOŠNO

A

DEREN-Antoljak Štefica: Politički sistem Sjedinjenih američkih država: temelji i oblici. Zagreb, Fakultet političkih nauka Sveučilišta, 1983

IDEOLOGIJA nove desnice. Ideje, 9(1984)3–4

MILIĆ Milovan: Specifičnost radnih odnosa u radnim zajednicama društveno-političkih organizacija. Komuna, 32(1985)1

PREPELUH Albin: Politični spisi. Trst, Založništvo tržaškega tiska, 1984

B

BECK-OBERDORF Marieluise: Die Friedensbewegung und die neue Lage Stationierungsbeginn. Blätter für deutsche und internationale Politik, (1984)9

DYE Thomas R.: Policy Analysis. Alabama, University of Alabama Press, 1976

FRANKLIN Mark N., Mackie Thomas T.: Reassessing the Importance of Size and Ideology for the Formation of Governing Coalitions in Parliamentary Democracies. American Journal of political science, 28(1984)4

FRAUENFORSCHUNG und Frauenpolitik in Österreich. Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft, (1984)4

KEMAN Hans, Lehner Franz: Economic Crisis and Political Management: an Introduction to the Problems of Political-Economic Interdependence. European Journal of Political Research, 12(1984)2

LANE David: Human Rights Under State Socialism. Political studies, 32(1984)3

LA DETTE du Tiers monde. Revue Tiers-Monde, 25(1984)99

MARCH James G., Olsen Johan P.: The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life. The American Political Science Review, 78(1984)3

MILLER David: The Use and Abuse of Political Violence. Political Studies, 32(1984)3

PETROV Dim Borisovič: Amerikanizem: ideološkijski rakurs. Moskva, Mysl, 1980

VLADIMIROV O.E.: Evolucija politiki i ideologii Maoizma: v 70-h načale 80 godov. Moskva, Meždunarodnoye otnošenija, 1980

SEROKA Jim: The Policy-Making Roles of the Yugoslav Federal Assembly: Changes, Trends and Implications

- ons. The Western Political Science Quarterly, 37(1984)3
- STROM Kaare: Minority Governments in Parliamentary Democracies. The Rationality of Nonwinning Cabinet Solutions. Comparative Political Studies, 17(1984)2
- SAMOUPRAVNI SISTEM. DRUŽBENOPOLITIČNI SISTEMI**
- A
- BOŽOVIĆ Mihajlo: Zaštita samoupravljanja kao primarnog produkcionog odnosa u udruženom radu. Komuna, 32(1985)2
- DELITEV po delu in rezultatih dela. Ljubljana, Delavska enotnost, 1984
- IDEJNA in akcijska enotnost ZKJ. Praksa, (1984)6
- JEŽ Zdravko: Aktuelna pitanja morala i moralnih vrednosti socijalističkog samoupravnog društva. Komuna, 32(1985)2
- MILIĆ Milovan: Specifičnosti radnih odnosa u radnim zajednicama društveno-političkih organizacija. Komuna, 32(1985)1
- PUŠIĆ Eugen: Upravni sistemi. Zagreb, Grafički zavod Hrvatske, Pravni fakultet, 1985
- SINDIĆ Miloš: Aktuelna pitanja samoupravnog planiranja. Komuna, 32(1985)2
- NOVEJŠA POLITIČNA ZGODOVINA IN ZGODOVINA POLITIČNE MISLI**
- GEORGIEVSKI Mihajlo: Hronologija oslobođanja gradova i većih naselja u NOR-u od 1941. godine. Komuna, 3(1985)1
- V. MEDNARODNI ODNOSI**
- B
- ABENDROTH Wolfgang: Nach zwei Weltkriegen die Gefahr des dritten? (Vor 70 Jahren: 1914-vor 45 Jahren: 1939). Blätter für deutsche und internationale Politik, 29(1984)5
- BRZEZINSKI Zbigniew: The Future of Yalta. Foreign Affairs, 63(1984-85)2
- CHINA'S Foreign Policy: Solving Problems. Strategic Survey 1983-1984
- COPPER John Franklin: China and Southeast Asia. Current History 83(1984)497
- GRAY Collin S.: Der Weltraum ist kein Schonbezirk. Blätter für deutsche und internationale Politik, 29(1984)5
- HOLLAND Martin: The EEC Code for South Africa: a reassessment. The World Today, 41(1985)1
- MEŽDUNARODNYE problemy Azii 80-h godov. Moskva, Meždunaodnye otnošenija, 1983
- US-SOVIET Relations: The Euromissile Contest. Strategic Survey 1983-1984
- MEDNARODNO DELAVSKO GIBANJE**
- A
- IVEKOVIĆ Ivan: Afrika u transformaciji: antikolonijalna i socijalna revolucija u bivšim portugalskim kolonijama. Zagreb, Centar CKSKH za idejno-teorijski rad »Vladimir Bakarić«, 1984
- B
- KOMUNISTIČESKIE partii Latinskoj Ameriki. Moskva, Nauka, 1982
- VI. KOMUNIKOLOGIJA. NOVINARSTVO**
- A
- DRČAR-Murko Mojca: Društveno-kritičko novinarstvo u zatvorenom krugu odgovornih aktera. Novinarstvo, 20(1984)4
- MOGUĆNOSTI komunikologije danas. Pogledi-Split, 14(1984)4
- SEDMAK Marijan: Novinar, njegovo društvo i kritika. Novinarstvo 20(1984)3-4
- POPOVIĆ Novak: O kritičkom pesimizmu u štampi. Novinarstvo, 20(1984)3-4
- B
- MANHEIM Jaro B., Albritton Robert B.: Changing National Images Internaional Public Relations and Media Agenda Setting. The American Political Science Review, 78(1984)3
- MENDELSON Harold: Polls, Television, and the New Politics. Chandler Publishing Company, 1970
- MORGAN Michael: Heavy Television Viewing and Perceived Quality of Life. Journalism Quarterly, 61(1984)3
- WHITNEY Frederic C.: Mass Media and Mass Communications in Society. Dubuque, Iowa, Wm. C. Brown, Company Publishers, 1976
- VII. SPLOŠNI LJUDSKI ODPOR. OBRAMBNA POLITIKA**
- A
- BOGDANOVIĆ Milorad: Praktična primena zakona o opštenarodnoj odbrani u mesnim zajednicama. Komuna, 32(1985)2.
- B
- CALVERT Peter: Demilitarisation in Latin America. Third World Quarterly, 7(1985)1
- GARRETT James M.: Conventional Force Deterrence in the Presence of Theater Nuclear Weapons. Armed Forces and Society, 11(1984)1
- GUTTERIDGE William: Undoing Military Coups in Africa. Third World Quarterly, 7(1985)1
- SICHERHEITSPOLITIK und Armee. Frauenfeld, Verlag Hans Huber, 1976
- The USSR: A Question of Leadership. Strategic Survey 1983-1984
- VIII. ZNANOST. KULTURA. ŠOLSTVO**
- A
- Žena u politici, ekonomici i nauci. Žena, 3(1985)1
- B
- CROSSLAND Fred E.: Foundations and Higher Education. The Academy of Political Science, 35(1983)2
- DEVEREUX George: Cultural Lag and Survival: The Dynamics of Social Misedvaluations. The Journal of Psychoanalytic Anthropology, 7(1984)2
- STROECKER Elisabeth: Konventionalistische Argumente in Poppers Wissenschaftsphilosophie. Erkenntnis, 21(1984)3
- WESTEN Drew: Cultural Materialism: Food for Thought or Bum Steer? Current Anthropology, 25(1984)5
- WHITHOW Scott S.: Teaching Tips. Journalism Educator, 28(1983)2
- WIELAND Benhard: Towards an Economic Theory of Scientific Revolution. Erkenntnis, 23(1985)1
- WOODWARD James: A Theory of Singular Causal Explanation. Erkenntnis, 31(1984)3

BIBIČ, dr. Adolf: Political Science in Yugoslavia: Its Subject, Accents and Developmental Dilemmas
Teorija in praksa, Ljubljana 1985, Vol. XXII, No. 7-8, p. 788-812

Political science in Yugoslavia as an academic discipline was constituted at the beginning of the sixties. The article tries to outline the discussion in this country regarding the notion of politics, presents the subject matter of the discipline, including the problem of political philosophy, political sociology, and specific subdisciplines of political science. The relation of political science and Marxism is also treated. It is, further, stressed that four main foci can be identified in political science of Yugoslavia: politics and interests; national and international aspects of politics; monism and pluralism; socialism, self-management and democracy. Some new tasks of political science in the future are underlined: the need to enhance the scientific character of the discipline and hence to give more attention to its methodological and theoretical problems; the improvement of the applicability of the discipline and, therefore, the development of policy sciences; the research of the history of Yugoslav political thought is seen to have been so far underestimated; the development of comparative studies, studies of contemporary socialism and international relations is also stressed. Some additional specific proposals are given regarding the further development of the discipline.

UDC 321.1:17.025.1

JUŽNIČ, dr. Stane: Authority and Power
Teorija in praksa, Ljubljana 1985, Vol. XXII, No. 7-8, p. 818-829

A short tract is presented from a larger study on traditions and traditionalism. In the context of traditionalism the concept of power as understood in a pre-industrial, pre-bourgeois and pre-capitalist society has been articulated. The political power was taken as a rigidly hierarchical structure, connected with patriarchal type of authority, which is followed by special notion of prestige and honour. The power is undivisible and has sacred connotations. In the totality of power there was no opposition or contention. As far as the rural communities were concerned, furthermore, the power was "outside" of them. A question is posed as to the measure of transfer of such a concept of power and authority into a modern society. There are evidently regressions in contemporary political culture concerning the traditional notion of power.

UDC 327.55

BENKO, dr. Vlado: Nonalignment as a Strategy of Emancipation
Teorija in praksa, Ljubljana 1985, Vol. XXII, No. 7-8, p. 830-839

The crisis of the policy of nonalignment and inside the movement itself – the author is quoting many arguments in favour of this assertion – incites anew the research of the problem in which of the types of the strategy belongs nonalignment. After explaining two interpretations, namely, the nonalignment as a strategy of the small and medium-size countries in the specific constellation of concentration of power in blocs after the Second World War and the nonalignment as a strategy of emancipation, the author pointed out, that the second type is the only relevant for this movement. Analyzing the significance of this type, the author concludes the study by ascertaining that for the bridging and surpassing the crisis mentioned above, this strategy should be integral one, encompassing the universal and the regional dimensions of the activity and, first of all, the actual realization of the concept of self-reliance as the "internal" aspect of the emancipation.

BIBIČ, dr. Adolf: *Politična znanost v Jugoslaviji (problemi, poudarki in razvojne dileme)*
Teorija in praksa, Ljubljana 1985, let. XXII, št. 7–8, str. 788–812

Politična znanost v Jugoslaviji se je kot akademska disciplina konstituirala v začetku šestdesetih let. Razprava skuša orisati diskusije o pojmu politike, predstaviti predmet discipline, pri čemer govori o pogledih na politično filozofijo, politično sociologijo in navaja poddiscipline, ki sodijo v politično znanost. Obravnava tudi odnos med marksizmom in politično znanostjo. Poudarja štiri glavna žarišča v politični znanosti v Jugoslaviji: politika in interesi; nacionalni in internacionalni vidiki politike; monizem in pluralizem; socializem, samoupravljanje in demokracija. Poudarjene so tudi nekatere nove naloge politične znanosti v prihodnosti: potreba, da se pospeši znanstveni značaj discipline in da se zato posveti še večja pozornost metodološkim in teoretičnim problemom; povečali naj bi aplikativnost te discipline in se zato usmerili tudi v razvoj znanosti o politikah; več pozornosti naj bi posvetili zgodovini politične misli jugoslovanskih narodov, ki je bila doslej zanemarjena; bolj načrtno bi bilo treba razvijati primerjalne študije, raziskovanje sodobnega socializma in mednarodne odnose. Razprava daje nekaj dodatnih posebnih predlogov glede nadaljnjega razvoja politične znanosti.

UDK 321.1:17.025.1

JUŽNIČ, dr. Stane: *Avtoriteta in oblast*
Teorija in praksa, Ljubljana 1985, let. XXII, št. 7–8, str. 818–829

Prispevek je izseček iz raziskave Tradicije in tradicionalnost in v tem kontekstu obravnava pojmovanje oblasti, kakršno je bilo značilno za predindustrijske, predmeščanske in predkapitalistične družbe. Oblast je bila pojmovana strogo hierarhično in izrazita je bila povezava med patriarhalnim tipom avtoritete, posebnim pojmovanjem prestiža in časti. Oblast je nedeljiva in ima sakralne konotacije. V svoji »totalitarnosti« je neprizivna in, kar zadeva tipične agrarne srenje, je bila za njih to oblast »od zunaj«. Postavlja se vprašanje, v koliko meri je ta tip pojmovanja in uveljavljanja oblasti in avtoritete prenešen v moderno družbo. Gre torej za recidive v politični kulturi, ki so pogosto upoštevanja vredni.

UDK 327.55

BENKO, dr. Vlado: *Neuvrščenost kot strategija emancipacije*
Teorija in praksa, Ljubljana 1985, letnik XXII, št. 7–8, str. 830–839

Kriza politike neuvrščenosti in kriza znotraj gibanja samega – avtor navaja številne argumente v prid tej trditvi – ponovno spodbuja raziskovanje vprašanja, h kateremu tipu strategije velja prišteti neuvrščenost. Potem ko pojasni dvoje interpretacij, to je, neuvrščenost kot strategije majhnih in srednjih držav v specifični konstelaciji blokovske koncentracije moči in polarizacije v mednarodni skupnosti po drugi svetovni vojni – in neuvrščenost kot strategijo emancipacije, avtor poudarja, da je drugi tip edino relevanten za gibanje neuvrščenosti. Ko analizira njegov pomen, sklene razpravo s trditvijo, da mora biti ta strategija integralna, t.j. da mora zajeti tako univerzalne kot regionalne razsežnosti delovanja, predvsem pa mora z dejanskim uresničevanjem koncepta opiranja na lastne sile zajeti tudi »notranje« razsežnosti emancipacije.

TEORIJA IN PRAKSA

IZ VSEBINE NASLEDNJIH ŠTEVILK

Politična znanost v Jugoslaviji in v svetu: osrednja tema naslednjega zvezka

Adolf Bibič: Politična znanost v Jugoslaviji (predmet, poudarki in razvojne dileme)

Najdan Pašić: Protislovni položaj političnih znanosti

Stane Južnič: Avtoriteta in oblast

Vlado Benko: Neuvrščenost kot strategija emancipacije

Kinhide Mushakoji: Razvoj politične znanosti v 80. letih in vloga IPSA

Klaus von Beyme: Trendi v sodobni politični teoriji

G. H. Šahnazarov-F. M. Burlacki: Sovjetska koncepcija politične znanosti

Christian Bay: Za racionalno humanistično koncepcijo politike

David Easton: Politična znanost v ZDA (preteklost in sedanost)

Zhang Youyu: Za politično znanost na Kitajskem

Fierre Favre: Politična znanost v Franciji

Razgovori o sodobni politični znanosti z vrsto domačih in tujih znanstvenikov